

МІНІСТЕРСТВО НАУКИ ТА ОСВІТИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПЕРЕСАДА ЄЛИЗАВЕТА ІГОРІВНА

УДК 811.124'373.4:[811.161.2+811.112.2+811.111](043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗІСТАВНА ЛІНГВОГРАФІЯ: ЛАТИНИЦЯ ТА ЇЇ ВИДОЗМІНИ,
СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ НАЗВ ЛІТЕР
(НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)**

Спеціальність 035 Філологія
(галузь знань 03 Гуманітарні науки)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 Є. І. Пересада

(підпис) (ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: Космеда Тетяна Анатоліївна, доктор філологічних
наук, професор, професор кафедри романо-германської філології та
зарубіжної літератури Донецького національного університету імені
Василя Стуса

Вінниця – 2024

АНОТАЦІЯ

Пересада Є. І. Зіставна лінгвографія: латиниця та її видозміни, семантико-прагматичне навантаження назв літер (на матеріалі української, німецької, англійської мов). – Кваліфікаційна праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія (галузь знань 03 Гуманітарні науки). – Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2024.

Дисертацію присвячено з'ясуванню теоретичних засад лінгвографії як самостійного наукового напрямку та зіставної лінгвографії як важливого її дослідницького аспекту. На початку ХХІ ст. простежуємо актуалізацію зіставних досліджень, порівняння одно- та різноструктурних мов, що сприяє з'ясуванню спільного й відмінного в цих мовах, простеженню національної специфіки. Зазначене проєктується на феномен писемності, систему алфавітів, процеси лексикалізації та семантизації літер, насамперед латиниці, а також на з'ясування прагматичних смислів, що моделюються за допомогою актуалізації назв літер у сучасному лінгвопросторі різних мов, зокрема української, англійської і німецької лінгвокультур. Функції літер латиниці сьогодні, безперечно, активізуються, розширюються. Лексикалізація та семантизація літер сприяє моделюванню новотворів (виникають прямі й переносні значення, аксіологічні смисли), що також потребує лінгвістичного осмислення. Зазначений дослідницький ракурс є **актуальним**, оскільки демонструє потенціал розглядуваних мов у маніпулюванні літерами латиниці для моделювання відповідних значень і смислів, для реалізації їх семантико-прагматичної потужності з виявом оригінальності й демонстрацією типових можливостей.

Мета дисертаційного дослідження – з'ясувати своєрідність явища лексикалізації та семантизації літер латиниці, урахувуючи особливості їх функціонування в українській, німецькій і англійській лінгвокультурах у різних типах дискурсу та в складі фразеологічних одиниць із проєкцією на постулати теорії сучасної зіставної лінгвографії. Для реалізації мети розв'язано **такі**

завдання: (1) *описано* феномен писемності, історію походження латиниці, виникнення її варіантів щодо української мови та простежено динаміку щодо їх становлення в німецькій і англійській лінгвокультурах; (2) *схарактеризовано* методологічні засади теорії лінгвографії, зокрема й в аспекті зіставного мовознавства, *сформовано* термінний апарат дослідження; (3) *презентовано* процес лексикалізації та семантизації латинської графіки як мовного й мовленнєвого явища в українській, німецькій і англійській лінгвокультурах у фокусі зіставної лінгвографії; (4) *виокремлено* систему способів семантизації латинської графіки в українській, німецькій і англійській лінгвокультурах у різних видах дискурсу – науковому (термінні підсистеми різних галузей науки в українській мові), публіцистичному, епістолярному, художньому, розмовному з урахуванням інтернет мовлення; (5) *презентовано* своєрідність семантизації латинських літер в українській, німецькій і англійській лінгвокультурах та *інтерпретовано* їх прагматичне навантаження; (6) *виокремлено* систему фразеологічних одиниць німецької і англійської лінгвокультур, що містять лексикалізовані й семантизовані літери латиниці, та *окреслено* їх семантико-прагматичне навантаження.

Наукова новизна роботи мотивована тим, що в ній з'ясовано своєрідність сучасних варіантів латинських алфавітів української, німецької та англійської мов; схарактеризовано особливості функціонування літер латиниці в мовному просторі української, німецької та англійської лінгвокультур з урахуванням їх семантизації та визначенням функційно-прагматичного навантаження. Схарактеризовано основи виокремлення зіставної лінгвографії як самостійного розділу лінгвографії.

Теоретичне значення праці полягає в розкритті особливостей лексикалізації і семантизації графем, визначенні їх прагматичного значення, що моделюється в різних типах дискурсу. Виокремлено фразеологізми німецької і англійської мов, у складі яких актуалізовано назви літер латиниці, показано своєрідність аббревіатурних утворень із метою евфемізації номінацій та нейтралізації табуїзмів, а також схарактеризовано моделі вживання слів із

латинськими літерами в українському мовленні. Систематизовано термінологію лінгвографії й схарактеризовано тенденції її розвитку.

Практичне значення дослідження вбачаємо в тому, що його матеріал можна залучити для укладання словників лексикалізованих і семантизованих графем української, німецької і англійської мов, під час витлумачення їх прагматичного значення, а також у процесі створення словника термінів лінгвографії. Результати дослідження доцільно актуалізувати в процесі читання нормативних курсів, а саме: графіка, лексична семантика, соціолінгвістика, лінгвокультурологія, лінгвопрагматика та вибіркового і авторських курсів, зокрема теорія і практика лінгвографії, а також і зіставна лінгвографія.

Робота складається зі вступу, чотирьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку літератури, що містить 429 найменувань українською, англійською та німецькою мовами, списку лексикографічних джерел (33) і списку джерел, що презентує 88 одиниць. У праці міститься 5 схем і 4 таблиці, що унаочнюють дослідницький матеріал.

У **Вступі** окреслено актуальність, об'єкт і предмет, методологічне підґрунтя, методи дослідження, сформульовано мету й завдання, новизну, теоретичне і практичне значення, зазначено ступінь апробації та вказано на реалізацію дослідницького матеріалу в публікаціях. У **першому розділі** *«Теоретичні засади лінгвографії. Феномен писемності. Виникнення латиниці. Її варіанти в слов'янських мовах. Дослідницька метамова»* розкрито теоретичні постулати дисертаційного дослідження, її метамову, методику, описано ступінь дослідженості проблеми та вказано на ефективні методи й методики, використані в процесі роботи. Насамперед схарактеризовано поняття писемності та презентовано фрагментарний опис її поступу, ідеться про основу латинського алфавіту та моделювання його варіантів, а також про «конкуренцію» кирилиці й латиниці, «азбучні війни» в минулому та сьогодні. Актуалізовано проблему інтерпретації лінгвографії як науки, підходи до цієї проблеми, а також наголошено на необхідності виокремлення зіставної

лінгвографії як її важливого дослідницького аспекту. Схарактеризовано дослідницьку метамову лінгвографії (*графіка, графема, латинізація, латиниця* тощо) з урахуванням термінних варіантів, номінацій варіантів латиниці, синонімії, антонімії, гіпер-гіпонімії, запропоновано розширити цю метамову, що мотивовано особливостями моделювання графічної мовної гри, функційним навантаженням окремих графем (*евфемізація, детабуїзація, особлива аббревіація* тощо). **У другому розділі** *«Своєрідність використання латиниці в українському лінгвокультурному просторі»* увагу сфокусовано на функційному навантаженні літер латинської графіки в різних типах дискурсу української мови, схарактеризовано особливості прагматики літер латиниці в сучасному мовному просторі України періоду російського повномасштабного вторгнення, ідеться про глобалізацію англійської мови та вплив латиниці англійської мови на українську, зокрема продемонстровано факт часткової латинізації термінології мовознавства (на прикладі метамови прикладної лінгвістики), показано шляхи актуалізації англійської латиниці для моделювання системи української транслітерації. **У третьому розділі** *«Латиниця як основа алфавіту німецької мови. Своєрідність семантизації літер німецької латиниці та їх функційно-прагматичне навантаження»* розкрито питання становлення німецької латиниці, запропоновано аналіз особливостей функціонування літер латиниці в складі фразеологічних одиниць німецької мови, а також продемонстровано специфіку використання назв літер латиниці в різних типах дискурсу німецької мови. **У четвертому розділі** *«Латиниця як основа алфавіту англійської мови. Своєрідність семантизації літер англійської латиниці та їх функційно-прагматичне навантаження»* аналогічно до третього розділу й за тією ж методикою описано особливості становлення алфавіту англійської мови, а також проаналізовано функційне навантаження літер латиниці в складі фразеологічних одиниць англійської мови й виокремлено тенденції щодо функціонування назв літер латиниці в різних типах дискурсу англійської мови. **У загальних висновках** відповідно до поставленої мети та сформульованих завдань презентовано теоретичні та

практичні результати проведеного дослідження, спроектованого на порівняння української, німецької та англійської лінгвокультур у межах теорії зіставної лінгвографії, зокрема визначено своєрідність феномена лексикалізації, семантизації та актуалізації прагматичних значень і смислів букв латиниці, що функціують у різних типах дискурсу розглядуваних лінгвокультур та відповідній системі фразеологізмів досліджуваних мов, визначено спільне й відмінне, традиційне й новаторське. Зазначено *перспективу* дослідження, що полягає в тому, що літери кожної окремої лінгвокультури семантизуються у відповідні поняття, виражають певні емоції й оцінки, що спричинює потребу опису алфавітних систем споріднених і неспоріднених мов із метою окреслення цілісної картини. Окрім того, перспективу вбачаємо в укладанні словника термінів лінгвографії як загальної науки про письмо та графіку.

Ключові слова: алфавіт, аббревіатура, буква, варіанти латиниці, графема, графіка, латинізація, латиниця (латинська графіка), лінгвографія, англійська, німецька й українська мови та лінгвокультури, мовна гра, порівняння, прагматика, семантика, функційне навантаження літер.

SUMMARY

Peresada Ye. I. Comparative linguography: Latin Script and Its transformation, semantic and pragmatic load of letters names (based on the material of Ukrainian, German, and English). – Qualification paper on manuscript rights.

Thesis submitted for a Doctor of Philosophy degree in specialty 035 Philology (field of knowledge 03 Humanities). – Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2024.

The paper is devoted to clarifying the linguography theoretical foundations as an independent scientific direction, and comparative linguography as its important research aspect. At the beginning of the XXI century, one can note the comparative studies actualization, the mono- and multi-structured languages comparison enabling the scholars to find out what is common and different in these languages as well as to investigate national specifics of the language communities. The above is projected onto the writing phenomenon, the alphabets system, the processes of letters lexicalization and semanticization, primarily the Latin alphabet as well as the pragmatic meanings clarification, which are modeled by means of actualizing the letters nominations in the various modern languages linguistic space, in particular Ukrainian, English, and German linguistic cultures. The functions of Latin letters nowadays are undoubtedly getting more activated and expanded. Letters lexicalization and semanticization contributes to the modeling of innovative patterns (direct and figurative meanings as well as axiological meanings arise), which also requires linguistic understanding and interpretation. The specified research perspective is **relevant**, as it displays the potential of the languages under consideration in manipulating Latin letters to model the corresponding meanings and sense units, to realize their semantic and pragmatic capacity with originality and typical possibilities to be manifested.

The thesis aims to find out the specific features of the Latin letters lexicalization and semanticization phenomena, taking into account their functioning specificity in Ukrainian, German, and English language cultures in different discourse types and in the phraseological units composition with a

reference to the modern comparative linguography theory postulates. In order to achieve the research purpose, the following **tasks** have been resolved: (1) the writing phenomenon, the history of the Latin alphabet origin as well as its variants emergence in relation to the Ukrainian language, and their formation dynamics in German and English linguistic cultures have been described; (2) the linguography theory methodological foundations have been characterized, in particular in the comparative linguistics aspect; the research term apparatus has been formed; (3) the Latin graphics lexicalization and semanticization processes in regard to being viewed as a language and speech phenomenon in Ukrainian, German, and English language cultures have been presented in the comparative linguography focus; (4) a system of methods to semanticize Latin graphics in Ukrainian, German, and English language cultures in various discourse types has been singled out – in particular, the scientific discourse (term subsystems of various research branches in the Ukrainian language), journalistic, epistolary, artistic, conversational discourses, including Internet broadcasting; (5) the Latin letters semanticization specificity in Ukrainian, German, and English language cultures has been presented with their pragmatic load having been interpreted; (6) the phraseological units system of the German and English linguistic cultures containing lexicalized and semanticized Latin alphabet letters has been singled out with their semantic and pragmatic load having been outlined.

The thesis scientific novelty is motivated by the fact that it has clarified the originality of the Ukrainian, German, and English languages Latin alphabets modern variants; the Latin letters functioning specificity in the language space of Ukrainian, German, and English linguistic cultures has been characterized with their semanticization as well as their functional and pragmatic load determination to have been considered. The basis for distinguishing comparative linguography as an independent linguography section has been provided.

The thesis theoretical significance consists in revealing the features of graphemes lexicalization and semanticization, determining their pragmatic meaning, which is modeled in various discourse types. The German and English

languages phraseological units have been singled out, in which the Latin letters nominations have been identified, the abbreviation formations originality has been displayed for the purpose of euphemizing nominations and neutralizing taboos; the patterns of using words with Latin letters in Ukrainian speech have been characterized. The linguography terminology has been systematized with its development trends to have been analyzed.

The research practical value is determined by the fact that its material can be used for compiling dictionaries of Ukrainian, German, and English languages lexicalized and semanticized graphemes, during their pragmatic meaning interpretation as well as when creating a dictionary of linguography terms. It is advisable to apply the research results when delivering major courses, namely: graphics, lexical semantics, sociolinguistics, linguacultural studies, linguopragmatics; elective and author courses, in particular, the linguography theory and practice including contrastive linguography.

The paper comprises an introduction; four chapters with conclusions to each of them; the final thesis conclusion; a reference list containing 429 items in Ukrainian, English, and German; a list of lexicographic sources (33) and a source list presenting 88 items. The thesis as well includes 5 diagrams and 4 tables illustrating the research material.

The Introduction section outlines the relevance, object and subject, methodological basis, research methods, research purpose and tasks, novelty, theoretical significance and practical value; indicates the degree of approbation and provides the research material implementation in publications.

Chapter 1 *"Linguography theoretical foundations. The writing phenomenon. The emergence of the Latin alphabet. Its variants in Slavic languages. Research metalanguage"* discusses the thesis theoretical postulates, its metalanguage and methodology; provides the literature review stating the degree to which the research topic has been studied; presents the effective methods and techniques used in the research process. First and foremost, the concept of writing is characterized and its progress fragmentary description is provided in the chapter

covering the Latin alphabet basis and the modeling of its variants as well as the Cyrillic and Latin letters "competition" issue, the so-called "alphabet wars" in the past and nowadays. The point of considering linguography a science and approaches to this problem are discussed; the need to single out comparative linguography as its important research aspect is emphasized. The chapter characterizes the linguography research metalanguage (*graphics, grapheme, Latinization, Latin, etc.*) focusing upon term variants, Latin variants nominations, synonymy, antonymy, hyper-hyponymy; the chapter proposes to expand this metalanguage, which is motivated by the specific features of modeling the graphic language game, and the individual graphemes functional load (euphemization, detabuization, special abbreviation, etc.).

Chapter 2 *"Features of using the Latin alphabet in the Ukrainian language and culture space"* focuses upon the Latin alphabet letters functional load in various Ukrainian discourse types; the pragmatics features of the Latin letters in the modern Ukraine's language space during the full-scale Russian invasion period are characterized covering the issues of English language globalization and the English language Latin alphabet impact on Ukrainian. In particular, the chapter presents the fact of linguistics terminology partial Latinization (based on the applied linguistics metalanguage provided as a model), and demonstrates the ways of employing the English Latin alphabet for modeling the Ukrainian transliteration system.

Chapter 3 *"Latin as the German alphabet basis. The semanticization specificity of the German Latin alphabet letters, and their functional and pragmatic load"* reveals the issue of the German Latin alphabet formation, analyzes the Latin letters functioning specificity in the German phraseological units structure, displaying as well the specifics of using the Latin letters nominations in various German discourse types.

Chapter 4 *"Latin as the English alphabet basis. Semanticization features of the English Latin alphabet letters, and their functional and pragmatic load"* analogously to Chapter 3 and by means of the same methodology describes the

English alphabet formation specific features, analyzes the functional load of Latin letters in the English phraseological units structure, and highlights the trends related to the Latin letters nominations functioning in various English discourse types.

In accordance with the research purpose and tasks **the final thesis conclusions** present the theoretical and practical investigation results designed and carried out in order to compare Ukrainian, German, and English linguistic cultures within the comparative linguography theory framework. The paper determines the specific features of lexicalization, semanticization, and actualization phenomena related to the Latin letters pragmatic meanings and sense units functioning in various discourse types of the linguistic cultures under consideration. The thesis as well examines the corresponding system of the contrasted languages phraseology identifying their common and different aspects with an emphasis on the traditional and innovative findings regarding the analyzed linguography issue.

The research perspective consists in the fact that the letters of each individual linguistic culture are semanticized into corresponding concepts expressing certain emotions and assessments, which provides the need to describe the related and unrelated languages alphabetic systems in order to outline the complete picture of the problem. In addition, one can view the further perspective in compiling a dictionary of linguography terms being a general study of writing and graphics.

Key words: alphabet, abbreviation, letter, variants of the Latin alphabet, grapheme, graphics, Latinization, Latin (Latin graphics), linguography, English, German, and Ukrainian languages and linguistic cultures, language game, comparison, pragmatics, semantics, functional load of letters.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ
з теми дисертації Пересади Єлизавети Ігорівни
«Зіставна лінгвографія: латиниця та її видозміни, семантико-прагматичне
навантаження назв літер
(на матеріалі української, німецької, англійської мов)»
035 Філологія

Наукові публікації в колективних монографіях:

1. Пересада Є. Актуальні питання української історіографії: проблема української латиниці на правописній конференції (1927 р.). *Полігранна філологія без кордонів*: колективна монографія / відп. ред. докт. філол. наук Т.Ф. Осіпова, докт. філол. наук Н.В. Піддубна, докт. філол. наук О.В. Халіман. Харків: Видавництво Іванченка І.С., 2022. С. 180–184.
URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/0aa809c8-1113-4dd3-9cca-cbc4bb8a73ea>

**Статті в наукових виданнях,
включених до переліку фахових видань України:**

2. Пересада Є.І. Формування терміносистеми прикладної лінгвістики в українському мовознавстві: аббревіатурна латинізація. *Лінгвістичні дослідження*. Харків, 2022. №56. С. 42–54.

DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2022.56.04>

URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/lingvistics/article/view/4042>

Ключові слова: термін, аббревіатура, запозичення, латинські літери, українська мова, прикладна лінгвістика.

3. Космеда Т., Пересада Є. Історія лінгвографії: багатовекторна агресивна політика «русского мира». *Лінгвістичні студії Linguistic Studies*. Вінниця, 2023. Вип. 45. С. 172–184.

DOI: <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2023.45.16>

URL: <https://jlingst.donnu.edu.ua/article/view/13806>

Ключові слова: алфавіт, асиміляція, варіанти латиниці, графема, насильницька кирилізація, лінгвографія, лінгвокультура, русифікація.

4. Пересада Є.І. Явище латинізації української мови як чинник розширення метамови лінгвографії. *Термінологічний вісник*. Київ, 2023. Вип. 7. С. 173–183.

URL: <https://termvisnyk.iul-nasu.org.ua/zbirnyk-terminologichnyj-visnyk-vypusk-7.html>

Ключові слова: метамова, лінгвографія, латинізація, термін, мікротермінополе, okazionalizm.

5. Пересада Є.І. Актуалізація літер латиниці у складі усталених виразів німецької мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Одеса, 2023. №62, Т. 1. С. 113–117.

DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2023.62.1.27>

URL: <http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/index.php/arkhiv-nomeriv?id=223>

Ключові слова: літера, латиниця, семантика, прагматика, усталені вирази.

6. Peresada Ye. Graphic Linguistics: Delineating the Advancement of Writing Systems in the European Linguocultures. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів, 2024. Вип. 18. С. 239–249.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ufl.2024.18.4410>

URL: <http://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/ukrinos/article/view/4410>

Key words: writing, writing system, pictography, letter-sound writing, Greek alphabet.

7. Пересада Є.І. Феномен евфемізації: нові форми абрєвіатурних утворень у сучасній англійській мові. *Мовознавчий вісник*. Черкаси, 2024. №36. С. 70–77.

DOI: <https://doi.org/10.31651/2226-4388-2024-36-70-77>

URL: <https://ling-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/5205>

Ключові слова: абрєвіатура, англійська мова, евфемізм / графічний евфемізм, лінгвографія, літера, прагматика, семантика.

Статті в закордонних наукових виданнях:

8. Пересада Є. Варіанти української латиниці: історичний екскурс. *Алманах „Българска україністика“*. 2021. Брой 10. С. 145–152.

DOI: http://doi.org/10.26615/issn.1314-572X.2021_012

URL: <http://www.bgukrainistika.com/bg/i/?pIID=1&scID=190>

Keywords: grapheme, Cyrillic, speaking space, variants of a Ukrainian Latin alphabet.

9. Пересада Є. Використання латинської графіки в українськомовному просторі. *Opera Slavica*. 2022. Vol. 32, Iss. 2. Pp. 25–39.

DOI: <https://doi.org/10.5817/OS2022-2-3>

URL: <https://hdl.handle.net/11222.digilib/145280>

Ключові слова: графогібридизація, капіталізація, латиниця, мовна гра, ономастикон, транслітерація, український мовний простір.

10. Пересада Є. Прагматика літер латиниці в період російсько-української війни. *Ucrainica X. Současná ukrajínistika. Problémy jazyka, literatury a kultury*. 2023. S. 186–191.

DOI: 10.5507/ff.23.24462950

URL: <https://doivup.upol.cz/pdfs/doi/9900/06/1500.pdf>

Keywords: Russian and Ukrainian language spaces, Cyrillic, Latin, letter "Z", letter "V", symbol, war.

11. Peresada Ye. Проблема конкуренції латиниці й кирилиці в українській лінгвокультурі. *Slavica Wratislaviensia*. 2023. CLXXVIII. S. 149–159.
DOI: <https://doi.org/10.19195/0137-1150.178.12>
URL: <https://wuwr.pl/swr/article/view/14976/13928>
Keywords: graphic system, Latin alphabet, Ukrainian Latin alphabet, Cyrillic alphabet, linguography.

Тези:

12. Пересада Є.І. Варіанти української латиниці: історія формування. International scientific and practical conference “*Philological sciences and translation studies: European potential*” (July 09-10, 2021). Wloclawek, 2021. S. 35–38.

13. Peressada E. Die Eigenartigkeit des deutschen Alphabets. *Германістика і виклики часу: міждисциплінарність, інтернаціоналізація та діджиталізація: матеріали XXVIII конференції Асоціації українських германістів (24-25 вересня 2021 р.)*. Львів, 2021. С. 151–153.

14. Peresada Ye. The Usage of Latin Script During the Anthroponyms Creation. The 6-th International Scientific Conference for Bachelor, Master, Graduate Students and Young Researchers “*Topical Issues of Humanities, Technical and Natural Sciences*” (March 31, 2022). Vinnytsia, 2022. Pp. 234–236.

15. Пересада Є.І. Латинська графіка: функціонування в українському мовному просторі. The XIII International Scientific and Practical Conference “*Multidisciplinary academic research, innovation and results*” (April 05-08, 2022). Prague, 2022. Pp. 595–599.

16. Пересада Є.І. Термін латина як основа термінотворення в сучасному мовознавстві. IV International Scientific and Theoretical Conference «*Formation of innovative potential of world science*» (December 23, 2022). Tel Aviv, 2022. Pp. 108–110.

17. Пересада Є. Лексикалізація, семантикалізація і прагматикалізація латинських літер в українсько-російському мовному просторі в період російсько-української війни. *Український світ у наукових парадигмах: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. Харків, 2023. Вип. 10. С. 151–154.

18. Peresada Ye. Parömien der deutschen Sprachkultur mit der Komponente "Buchstabe" und ihren ukrainischen Entsprechungen (Äquivalente). *Германістика в транскультурній перспективі: матеріали XXX конференції Асоціації українських германістів (29-30 вересня 2023 р.)*. Львів, 2023. С. 112–114.

19. Пересада Є. Особливості перекладу графічних евфемізмів англійської мови на українську мову. *Міжкультурна комунікація і перекладознавство: точки дотику та перспективи розвитку*: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (03 травня 2024 р.). Переяслав, 2024. Ч. 1. С. 42–43.

20. Пересада Є. Феномен евфемізації: нові форми аббревіатурних утворень у сучасній англійській мові. *Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики викладання іноземних мов*: матеріали Міжнародної наукової конференції (21-22 червня 2024 р.). Вінниця, 2024. С. 226–228.

ЗМІСТ

СПИСОК ПРИЙНЯТИХ СКОРОЧЕНЬ	19
ВСТУП.....	21
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЛІНГВОГРАФІЇ. ФЕНОМЕН ПИСЕМНОСТІ. ВИНИКНЕННЯ ЛАТИНИЦІ. ЇЇ ВАРІАНТИ В СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ. ДОСЛІДНИЦЬКА МЕТАМОВА	31
1.1. Поняття писемності. Фрагментарний опис поступу	31
1.2.Латиниця та її варіанти. Латиниця в східнослов'янських мовах. «Конкуренція» кирилиці й латиниці	42
1.2.1.Окреслення шляху виникнення латиниці та сучасна практика її поширення.....	43
1.2.2.Українська латиниця та її варіанти. «Азбучні війни» в минулому й сьогодні	51
1.2.2.1. «Азбука і abecadło» Маркіяна Шашкевича.....	60
1.2.2.2. Боротьба Івана Франка за кирилицю.....	61
1.2.2.3. Погляди вчених на конкуренцію кирилиці й латиниці в 20-х і 30-х роках ХХ ст.	62
1.2.2.4. Боротьба за українську латиницю сьогодні.....	66
1.2.2.5. Російська імперська агресивна мовна політика. Насадження російського варіанта кирилиці в позаросійському лінгвокультурному просторі. Білоруська латинка.....	72
1.3.Лінгвографія як наука. Зіставна лінгвографія – один із дослідницьких аспектів лінгвістичної графеміки	79
1.4.Метамова дослідження. Розширення терміносистеми лінгвографії...87	
Висновки до розділу 1	117
РОЗДІЛ 2. СВОЄРІДНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЛАТИНИЦІ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ 	120
2.1. Функційне навантаження літер латинської графіки в різних типах дискурсу української мови	121

2.2. Прагматика літер латиниці в сучасному мовному просторі України періоду російського повномасштабного вторгнення (2022–2024)	133
2.3. Глобалізація англійської мови. Вплив латиниці англійської мови на українську.....	138
2.3.1. Часткова латинізація термінології мовознавства (на прикладі метамова прикладної лінгвістики).....	138
2.3.2. Актуалізація англійської латиниці для моделювання системи української транслітерації.....	146
Висновки до розділу 2.....	150
РОЗДІЛ 3. ЛАТИНИЦЯ ЯК ОСНОВА АЛФАВІТУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ. СВОЄРІДНІСТЬ СЕМАНТИЗАЦІЇ ЛІТЕР НІМЕЦЬКОЇ ЛАТИНИЦІ ТА ЇХ ФУНКЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ	153
3.1. Становлення німецької латиниці	153
3.2. Літери латиниці в складі фразеологічних одиниць німецької мови	157
3.3. Функціонування назв літер латиниці в різних типах дискурсу німецької мови.....	170
Висновки до розділу 3.....	180
РОЗДІЛ 4. ЛАТИНИЦЯ ЯК ОСНОВА АЛФАВІТУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ. СВОЄРІДНІСТЬ СЕМАНТИЗАЦІЇ ЛІТЕР АНГЛІЙСЬКОЇ ЛАТИНИЦІ ТА ЇХ ФУНКЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ	183
4.1. Становлення алфавіту англійської мови	183
4.2. Літери латиниці в складі фразеологічних одиниць англійської мови	185
4.3. Функціонування назв літер латиниці в різних типах дискурсу англійської мови	194
Висновки до розділу 4.....	212
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	214
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	220

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ	249
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	252

СПИСОК ПРИЙНЯТИХ СКОРОЧЕНЬ

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / упоряд. та гол. ред.: В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

ВУЕ – Велика українська енциклопедія. (2015–2020). URL: <https://vue.gov.ua>.

ЕП – Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua>

ЛЕ – Літературознавча енциклопедія: у двох томах / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 624 с.

ЛСД – Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.

ЛСІ – Лексико-словотвірні інновації. 2017–2021. Словник / укладачі А. Нелюба, Є. Редько; загальна редакція А. Нелюби. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2022. 124 с.

ОЛПК – Основні лінгвостилістичні поняття і категорії (словник-довідник філолога) / укладач І. І. Коломієць. Умань: ВПЦ «Візаві», 2015. 202 с.

ППО – Післядипломна педагогічна освіта в умовах системних змін. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/84273781.pdf>

СУМ – Словник української мови: в 11-ти томах / АН УРСР, Інститут мовознавства / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка. 1970–1980.

НУФС – Німецько-український фразеологічний словник: у 2-х томах / уклад. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко. Київ: Рад. шк., 1981. Т. 1: А–К. 416 с.; Т. 2: L–Z. 392 с.

УП – Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua>

УРЕ – Українська радянська енциклопедія: у 12 т. / гол. ред. М. П. Бажан. Київ: Головна редакція УРЕ, 1982. Т. 8: Олефіни-Поплін. 527 с.

DPL – Deutsches Pseudonymen-Lexikon. Michael Holzmann und Hanns Bohatta. Wien; Leipzig: Acad. Verlag, 1906. 323 S.

ODI – Oxford Dictionary of Idioms / ed. J. Siefring. New York: Oxford University Press, 2004. 340 p.

ВСТУП

Проблеми, пов'язані з різними аспектами дослідження лінгвографії, зокрема й зіставної, а також із походженням писемності загалом і латиниці зокрема, її видозмінами, лексикалізацією та семантизацією її літер, їх функційним навантаженням у різних лінгвокультурних просторах (використання латиниці в слов'янських і неслов'янських мовах), привертають особливу увагу дослідників. Насамперед це стосується питання щодо давньої «конкуренції» кирилиці й латиниці в українській лінгвокультурі. Актуалізація латиниці в українському мовному просторі має певну специфіку, що пояснюється, зокрема, і глобалізаційними функціями англійської мови у світі і в Україні відповідно. На сьогодні існують варіанти латиниці української мови, що, однак, не мають практичної реалізації, надважливою є проблема транслітерації літер кирилиці латинськими буквами. Уваги вимагає і питання своєрідності походження алфавітів німецької та англійської мов в аспекті синхронії та діакронії, їх динаміка, видозміна. Виникла потреба дослідити й особливості лексикалізації та семантизації латинських літер та з'ясувати їх функційне навантаження, що відповідно виражено у всіх видах дискурсу української, німецької та англійської мов. Викликає увагу й семантичне та прагматичне навантаження літер латиниці, що входять до складу фразеологізмів, презентують фразеологічний фонд розглядуваних мов, творять своєрідні аббревіатурні номінації. Функції літер латиниці сьогодні, безперечно, активізуються, розширюються. Лексикалізація та семантизація цих літер сприяє моделюванню новотворів (виникають прямі й переносні значення, аксіологічні смисли), що також потребує лінгвістичного осмислення. Усе зазначене визначає **актуальність** цього дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах комплексної наукової теми на кафедрі романських мов і світової літератури (із липня 2022 перейменована на кафедру

романо-германської філології та зарубіжної літератури) «Синхронні та діяхронні дослідження мовних одиниць різних рівнів», державний реєстраційний номер 0119U102510 від 09.07.2019. Тема дисертації затверджена (протокол № 4 від 29.10.2021 р.) та уточнена (протоколом № 4 від 27.10.2023 р.) на засіданні Вченої ради Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Мета дисертаційного дослідження – з'ясувати своєрідність явища лексикалізації та семантизації літер латиниці, урахувавши особливості їх функціонування в українській, німецькій і англійській лінгвокультурах (різні типи дискурсу, склад фразеології) у фокусі теорії сучасної зіставної лінгвографії.

Реалізація поставленої мети передбачає **розв'язання таких завдань**:

1) *описати* феномен писемності, історію походження латиниці, виникнення її варіантів щодо української мови та *простежити* її динаміку щодо їх становлення в німецькій і англійській лінгвокультурах;

2) *схарактеризувати* методологічні засади теорії лінгвографії, зокрема й в аспекті зіставного мовознавства, *сформувати* термінний апарат дослідження;

3) *презентувати* процес лексикалізації та семантизації латинської графіки як мовного й мовленнєвого явища в українській, німецькій і англійській лінгвокультурах у фокусі зіставної лінгвографії;

4) *виокремити* систему способів семантизації латинської графіки в українській, німецькій і англійській лінгвокультурах у різних видах дискурсу: науковому (термінні підсистеми різних галузей науки в українській мові), публіцистичному, художньому, розмовному з урахуванням інтернет-мовлення;

5) *презентувати* своєрідність семантизації латинських літер в українській, німецькій і англійській лінгвокультурах та *інтерпретувати* їх прагматичне навантаження;

б) *виокремити* систему фразеологічних одиниць німецької і англійської лінгвокультур, що містять лексикалізовані й семантизовані літери латиниці та *окреслити* їх семантико-прагматичне навантаження.

Об'єкт дослідження – латиниця української, німецької і англійської лінгвокультур як історично сформовані своєрідні варіанти графемних мікросистем, що виникли внаслідок становлення та поступу писемності у вимірах теорії лінгвографії в зіставному аспекті.

Предмет вивчення – явище лексикалізації та семантизації літер латиниці в українській, німецькій і англійській лінгвокультурах та своєрідність їх функційного навантаження в різних видах дискурсу та фразеологічних системах німецької і англійської мов.

Матеріал дисертаційної роботи становить авторська картотека, що містить понад 400 лексичних і текстових зразків української, близько 400 – німецької та – близько 400 англійської лінгвокультур, вибраних із словників і різних видів дискурсу розглядуваних мов.

Джерельну базу становлять найавторитетніші словники досліджуваних мов, зокрема **(1) української мови:** «Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.)» Олексія Дея (Київ, 1969), «Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни» у 4 томах, що укладений Анатолієм Загнітком (Донецьк, ДонНУ, 2012), «Словник медійних перефразів XXI ст.», укладачем якого є Ярослав Козачок (Київ, 2014), словник неологізмів «Лексико-словотвірні інновації. 2017–2021» Анатолія Нелюби (Харків 2022); **(2) німецької мови:** «Duden 11. Redewendungen» (укр. «Дуден 11. Сталі вислови»); «Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten» (укр. «Словник прислів'їв та приказок»), укладений Лутцом Рьоріхом (Lutz Röhrig) та «Німецько-український фразеологічний словник», укладений Володимиром Гаврисем і Ольгою Пророченко, «Deutsches Pseudonymen-Lexikon» (укр. «Німецька енциклопедія псевдонімів»), укладачами якого є Міхаель Гольцманн (Michael Holzmann), Ганс Бохатта (Hanns Bohatta), а також публіцистичний та інтернет-дискурс; **(3) англійської**

мови: «Oxford Dictionary of Idioms» (укр. Оксфордський словник ідіом), «How Not To Say What You Mean: A Dictionary of Euphemisms» (укр. «Як не говорити те, що думаєш: Словник евфемізмів»), укладений Річардом Голдером (Richard Holder), та «Dictionary of Euphemisms and Other Doubletalk» (укр. «Словник евфемізмів та інакомовлень»), укладений Г'ю Росоном (Hugh Rawson), «Англо-український фразеологічний словник», укладачем якого є Констянтин Баранцев, «A Dictionary of Literary Pseudonyms in English Language» (укр. «Словник літературних псевдонімів в англійській мові» / переклад автор. – Є. П.), укладачем якого є Том Карті (Tom Carty); **(4)** крім того, було залучено зразки функціонування графем у **(а)** науковому та **(б)** навчально-методичному (монографії, статті, підручники, букварі), **(в)** художньому (тексти українських письменників як вишуканих лінгвоперсон, насамперед Дмитра Білоуса, Ярослава Гадзінського, Олеся Доріченка, Катерини Калитко, Павла Коробчука, Анатолія Костецького, Дмитра Лазуткіна, Анни Малігон, Василя Симоненка, Романа Скиби, Віктора Тимчука, Миколи Хвильового, Івана Шкурая; німецьких – Фрідріха Крістіана Деліуса, Ганса Шайбнера, Жана П'єра Джуба; англійський – Денніса Джозефа Енрайта), **(г)** публіцистичному (інтернет-видання: «Intermarium», «ТСН», «Obozrevatel», «Українська правда», «Укрінформ», «Фокус», «Європейська правда», «Економічна правда», «New Voice», «The Guardian», «Telegraph», «Spiegel», «Welt»), епістолярному (листи Агатангела Кримського, Лесі Українки, Івана Франка), **(г)** релігійному (Біблія), **(д)** офіційно-діловому та **(е)** розмовному (живе мовлення носіїв мов та соціальні мережі «Facebook», «Instagram») дискурсах.

Вибір **методів дослідження** зумовлений специфікою об'єкта, предмета задекларованих аспектів та підходів. До **загальнонаукових методів**, застосованих у роботі, належать *індукція*, що використовується для групування мовних одиниць, *дедукція* – для відбору теоретико-методологічного матеріалу, *аналіз* – для опису досліджуваного масиву лексичних та фразеологічних одиниць, *зіставлення*, *узагальнення* – для

осмислення фактичного матеріалу, зокрема дискурсивних зразків авторської картотеки. *Метод семантичного й структурного аналізів* дав змогу інвентаризувати й систематизувати досліджувані одиниці. **Спеціальні лінгвістичні методи** охоплюють *класифікаційний* та *описовий*, що використані для відображення стану опрацьованості проблеми та групування зібраного матеріалу, систематизації дослідницького предмета; завдяки *концептуально-аналітичному* методу виокремлено й потрактовано базові терміни лінгвографії та актуалізовано його методіку; *контрольований відбір* використано, щоб визначити термінні одиниці, що спричиняють складнощі в кодифікації; *концептуальний* метод сприяв формулюванню авторської концепції щодо презентації термінного поля лінгвографії; метод *моделювання* залучено з метою презентації моделей смислотворення та з'ясування відповідної тенденції функціонування одиниць досліджуваних мовних систем; *метод лінгвокультурологічної інтерпретації* актуалізовано для виявлення особливостей, пов'язаних зі специфікою кожної з порівнюваних лінгвокультур; *зіставний метод* – для з'ясування ізоморфних та аломорфних властивостей структури, семантики й прагматики досліджуваного матеріалу, спільних і відмінних національно-культурних значень; *методом суцільної вибірки* з актуалізованих словників сформовано фрагмент авторської картотеки; *методом часткової вибірки* зібрано картотеку для різних типів дискурсу; використання елементів прийому *кількісного аналізу* сприяло презентації відповідної чисельності авторської картотеки, окреслення обсягу досліджуваних одиниць в українській, німецькій і англійській мовах; *прийом опозиції «своє» – «чуже»* для ідентифікації графічних символів латиниці в лінгвокультурах із кириличною графічною системою («українська латиниця» та її типи); *прийом функційного аналізу* – для визначення та дешифрування значень і смислів, що презентують окремі латинські літери; *методи дискурсивного та контекстуального аналізу* – для виявлення специфіки реалізації семантизованих знаків латинографічної системи; *зіставний метод*

уможливилює презентацію отриманих даних, зіставлення їх у трьох досліджуваних мовах, а також виявлення їх спільних і диференційних рис.

Теоретичною базою цієї наукової розвідки є праці із семантики, лінгвокультурології, прагмалінгвістики, зіставної лінгвістики, лінгвографії (графеміки), графіки, що належать класикам українського мовознавства та діячам сучасного українського мовознавства (Володимир Антонович, Леонід Булаховський, Михайло Драгоманов, Борис Грінченко, Павло Житецький, Майкл Йогансен, Пантелеймон Куліш, Костянтин Михальчук, Іван Огієнко, Олександр Потебня, Василь Сімович, Іван Франко, Маркіян Шашкевич та ін.), а також сучасним українським мовознавцям (Богдан Ажнюк, Оксана Бабелюк, Світлана Бирик, Микола Вакуленко, Андрій Даниленко, Дмитро Данильчук, Петро Донець, Анатолій Загнітко, Тетяна Космеда, Василь Німчук, Лілія Соболь, Микола Степаненко, Людмила Українець, Ірина Фаріон, Надія Фіголь). Актуалізовано й праці таких зарубіжних учених, як Фрідріх Баллхорн, Вільям Брайт, Петер Гальман, Ігнас Джей Гельб, Пітер Данієлс, Жак Дерріда, Давид Дірінгер, Кріста Дюршайд, Рональд Артур Кроссленд, Марк Вільгельм Кюстер, Дмітріос Мелетіс, Вільям Реннагель, Ісаак Тейлор, Стівен Роджер Фішер, Хейман Штейнталь, Аня Штукенброк. Однак наукові дослідження в галузі лінгвографії продовжують приваблювати вчених, оскільки залишаються лакуни, що потребують нагальної уваги.

Наукова новизна полягає в тому, що в цій роботі з'ясовано своєрідність варіантів латинських алфавітів української, німецької та англійської мов; схарактеризовано особливості функціонування літер латиниці в мовному просторі української, німецької та англійської лінгвокультур з урахуванням їх семантизації та визначення функційно-прагматичного навантаження. Актуалізовано проблему виокремлення зіставної лінгвографії як самостійного розділу лінгвографії.

Теоретичне значення дисертації полягає в розкритті особливостей лексикалізації і семантизації графем, визначенні їх прагматичного значення,

що моделюється в різних типах дискурсу. Виокремлено фразеологізми німецької і англійської мов, у яких назви літер латиниці, своєрідність абрєвіатурних утворень із метою евфемізації номінацій та нейтралізації табуїзмів, а також моделі вживання слів із латинськими літерами в українському мовленні. Систематизовано термінологію лінгвографії й схарактеризовано тенденції її розвитку.

Практичне значення цієї роботи вбачаємо в тому, що її матеріал можна актуалізувати в процесі укладання словників лексикалізованих і семантизованих графем української, німецької та англійської мов, витлумаченні їх прагматичного значення, а також створенні словника термінів лінгвографії. Результати дослідження доцільно залучити під час читання нормативних курсів та вибіркових і авторських курсів із теорії і практики лінгвографії, зокрема й лінгвографії зіставної, графіки, соціолінгвістики, лінгвокультурології, лінгвопрагматики, зіставного мовознавства.

Особистий внесок здобувача. Дослідницькі результати здобувачка отримала самостійно. Одна стаття підготована в співавторстві з науковим керівником – професором Т. А. Космедою. Авторська частка зробленого становить 40 відсотків: зібрано матеріал для аналізу.

Апробація результатів дослідження. Основні результати й висновки роботи оприлюднено на засіданнях кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури Донецького національного університету імені Василя Стуса (2021–2024 рр.); основні положення дисертації та деякі її аспекти презентовано й обговорено на 17-х наукових заходах: 16 із яких *міжнародні наукові, науково-теоретичні, науково-практичні конференції*, зокрема й *симпозіум*: Міжнародна науково-практична конференція «Philological sciences and translation studies: European potential» (Влоцлавек, Республіка Польща, 2021); XXVIII Міжнародна науково-практична конференція Асоціації українських германістів (Львів, 2021); Ювілейна XV Міжнародна наукова конференція «Драгоманівські студії» на тему «Україністика в Болгарії та світі» (Софія, Болгарія, 2021); Міжнародна наукова

конференція «Ukrainistyka Wrocławska: lingua, litterae, sermo» (Вроцлавек, Республіка Польща, 2021); I Міжнародна наукова конференція «Глобалізація й інтернаціоналізація філологічної науки» (Кривий Ріг, 2022); VI Міжнародна наукова конференція для бакалаврів, магістрів, аспірантів і молодих учених «Topical Issues of Humanities, Technical and Natural Sciences» (Вінниця, 2022); XIII Міжнародна науково-практична конференція «Multidisciplinary academic research. innovation and results» (Прага, Чеська Республіка, 2022); Міжнародна наукова конференція «Полігранна філологія без кордонів» (Харків-Вінниця-Познань /Польща/, 2022); IV Міжнародна науково-теоретична конференція «Formation of innovative potential of world science» (Тель-Авів, Ізраїль, 2022); XI Оломоуцький симпозиум українців «Україністика в новому тисячолітті: проблеми мови, літератури і культури» (Оломоуць, Чеська Республіка, 2022); XX Міжнародна конференція з актуальних проблем лінгвістичних досліджень «Мова, думка, людина» (Харків, 2023); Міжнародна науково-теоретична конференція «Грамотичні читання – XII» (Вінниця, 2023); XXX Ювілейна Міжнародна наукова конференція Асоціації українських германістів «Germanistik in transkultureller Perspektive» (Львів, 2023); Міжнародна наукова конференція «Українська філологія: школи, постаті, проблеми» (Львів, 2023), VII Міжнародна науково-практична конференція «Міжкультурна комунікація і перекладознавство: точки дотику та перспективи розвитку» (Переяслав, 2024), а також Міжнародна наукова конференція «Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики викладання іноземних мов» (Вінниця, 2024); *I – всеукраїнська*: Всеукраїнська наукова конференція «Термінологія і сучасність» (Київ, 2023).

Публікації. Основні положення і результати дослідження оприлюднено в **11** статтях, **6** із яких опубліковано в провідних фахових виданнях, затверджених МОН України (із них 1 стаття у співавторстві з науковим керівником Т. А. Космедою), **4** – у вітчизняних нефахових виданнях, зокрема в **1** колективній монографії, а також у **9** тезах.

Структура роботи. Відповідно до поставленої мети й завдань вибудовано структуру праці, що складається зі вступу, чотирьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку літератури, що містить 429 найменувань українською, англійською та німецькою мовами, списку лексикографічних джерел (33) і списку джерел, що репрезентує 88 одиниці. Загальний обсяг дисертації становить 260 сторінок, із них основного тексту 219 сторінок. У тексті дисертації міститься 5 схем і 4 таблиці, що унаочнюють дослідницький матеріал.

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми наукового дослідження, сформульовано мету й завдання роботи, її об'єкт і предмет, а також указано використані методи дослідження. Розкрито новизну розробок, окреслено теоретичне та практичне значення отриманих результатів, подано відомості щодо їх апробації та описано структуру роботи.

У першому розділі **«Теоретичні засади лінгвографії. Феномен писемності. Виникнення латиниці. Її варіанти в слов'янських мовах. Дослідницька метамова»** розкрито теоретичні постулати дисертаційного дослідження, її метамову, методика, описано ступінь дослідженості проблеми. Насамперед схарактеризовано поняття писемності та презентовано фрагментарний опис її поступу, ідеться про основу латинського алфавіту та моделювання його варіантів, а також про «конкуренцію» кирилиці й латиниці, «азбучні війни» в минулому та сьогодні. Показано проблему інтерпретації лінгвографії як науки, підходи до цієї проблеми різних учених, а також наголошено на необхідності виокремлення зіставної лінгвографії як її важливого дослідницького аспекту. Схарактеризовано дослідницьку метамову лінгвографії з урахуванням термінних варіантів, синонімії, антонімії, гіпер-гіпонімії, запропоновано розширити цю метамову, що мотивовано особливостями моделювання графічної мовної гри, функційним навантаженням окремих графем (евфемізація, детабуїзація, особлива аббревіація тощо). У другому розділі **«Своєрідність використання латиниці в українському лінгвокультурному просторі»** увагу сфокусовано на

функційному навантаженні літер латинської графіки в різних типах дискурсу української мови, схарактеризовано особливості прагматики літер латиниці в сучасному мовному просторі України періоду російського повномасштабного вторгнення, ідеться про глобалізацію англійської мови й вплив латиниці англійської мови на українську мову, зокрема продемонстровано факт часткової латинізації термінології мовознавства (на прикладі метамови прикладної лінгвістики), показано шляхи актуалізації англійської латиниці для моделювання системи української транслітерації. **У третьому розділі «Латиниця як основа алфавіту німецької мови. Своєрідність семантизації літер німецької латиниці та їх функційно-прагматичне навантаження»** розкрито питання становлення німецької латиниці, запропоновано аналіз особливостей функціювання літер латиниці в складі фразеологічних одиниць німецької мови, а також продемонстровано специфіку функціювання назв літер латиниці в різних типах дискурсу німецької мови. **У четвертому розділі «Латиниця як основа алфавіту англійської мови. Своєрідність семантизації літер англійської латиниці та їх функційно-прагматичне навантаження»** аналогічно до третього розділу й за тією ж методикою описано особливості становлення алфавіту англійської мови, а також проаналізовано функційне навантаження літер латиниці в складі фразеологічних одиниць англійської мови й виокремлено тенденції щодо їх функціювання в різних типах дискурсу англійської мови.

У загальних висновках презентовано теоретичні та практичні результати проведеного дослідження в проєкції на порівнювані лінгвокультури й окреслено перспективу наукової роботи.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЛІНГВОГРАФІЇ. ФЕНОМЕН ПИСЕМНОСТІ. ВИНИКНЕННЯ ЛАТИНИЦІ. ЇЇ ВАРІАНТИ В СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ. ДОСЛІДНИЦЬКА МЕТАМОВА¹

Писемність – найважливіший складник лінгвокультури кожного народу, що з'являється, формується й розвивається внаслідок поступу суспільства, розвитку культури. Феномен писемності є дослідницьким об'єктом різних наук гуманітарного профілю, однак у мовознавстві до цього часу ще належно не описана проблематика, яка охоплює зазначений феномен, та спробуємо узагальнити й аспектуально і фрагментарно презентувати в цьому розділі.

1.1. Поняття писемності. Фрагментарний опис поступу

Поняття писемності належить до базових понять лінгвографії і є основою лінгвокультури кожного етносу. Термін *лінгвокультура* (лат. *linqua* – мова й *cultura* – освіта, розвиток) – поняття, що позначає «вияв, відбиття і фіксацію культури в мові й дискурсі» (Загнітко 2012, т. 2, с. 156). Лінгвокультура, зрозуміло, послідовно відображає традиції певного мовного середовища. На

¹ *Примітка.* Матеріал, поданий у цьому розділі, презентовано в таких публікаціях автора: **1.** Пересада Є. Варіанти української латиниці: історичний екскурс. *Алманах „Българска украинистика“*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. 2021. Брой 10. С. 145–152; **2.** Пересада Є. Актуальні питання української історіографії: проблема української латиниці на правописній конференції (1927 р.). *Полігранна філологія без кордонів (до 65-літнього ювілею професора Тетяни Анатоліївни Космеди)*: колективна монографія. Харків: Вид-во Іванченка І. С., 2022. С. 180–184; **3.** Пересада Є. І. Історія лінгвографії: насильницька кирилізація національних варіантів латиниці й русифікація української абетки. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. пр. Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2023. Вип. 45. С. 172–184 (у співавторстві з Т. А. Космедою); **4.** Пересада Є. І. Явище латинізації української мови як чинник розширення метамови лінгвографії. *Термінологічний вісник*: зб. наук. пр. Київ: Вид. дім Бураго, 2023. Вип. 7. С. 173–183; **5.** Peresada Y. Проблема конкуренції латиниці й кирилиці в українській лінгвокультурі. *Acta Universitatis Slavica Wratislaviensias*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2023. №4152. CLXXVIII. С. 149–159; **6.** Пересада Є. Варіанти української латиниці: історія формування. *International scientific and practical conference «Philological sciences and translation studies: European potential»: conference proceedings (Wloclawek, July 9-10 2021)*. Wloclawek: «Baltija Publishing». С. 35–38; **7.** Пересада Є. І. Термін латина як основа термінотворення в сучасному мовознавстві. *Formation of innovative potential of world science: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IV International Scientific and Theoretical Conference*. Tel Aviv, State of Israel: European Scientific Platform, 2022. Pp. 108–110; **8.** Пересада Є. І. Graphical linguistic: delineating the advancement of writing systems in the European linguocultures. *«Теорія і практика викладання української мови як іноземної»*: зб. наук. пр. Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2024. С. 239–249.

думку Тетяни Космеда, «лінгвокультура – це феномен, що презентує масив інформації, який так чи так пов'язаний з мовою, з кожною її одиницею» (Космеда 2020, с. 4). Історія народу завжди відображається в рідній мові народу, зокрема «через кожне своє слово, навіть через літери та звуки, свідчить про “сутність”, “глибину історії”, “велич”, “розум”, “мораль”, “дух” і “душу” своїх носіїв» (пер. автор. – Є. П.) (Stukenbrock 2005, s. 34). До основних понять лінгвографії належить і графіка. Саме графіку вважають соціально-ідеологічним чинником впливу на мовців, оскільки літери – «це знаки відповідної лінгвокультури, що виражають “дух” кожної конкретної мови, адже “форма” є, [...], опозитивним корелятом до “змісту”» (Космеда 2020, с. 80). Використання певної графічної системи, безперечно, базується на традиції, оскільки «панівна (типова) графічна форма письмових знаків певної цивілізації є, звичайно, умовна й визнається нацією внаслідок тривалої традиції» (Космеда 2020, с. 24).

Походження та розвиток писемності були в полі зору багатьох учених, однак особливої популярності наукові розвідки про своєрідність письма, відповідні писемні форми набули лише в середині ХХ ст., що засвідчують, зокрема, фундаментальні праці британського лінгвіста Давида Дірінгера (Diringer 1948), австрійського філолога Ернста Добльхофера (Dobelhofer 1993), американського мовознавця Ігнаса Джея Гельба (Gelb 1963) та деяких інших учених, у працях яких детально висвітлені основні етапи розвитку писемності.

Однією з перших ґрунтовних праць про письмо є монографія «The alphabet. An account of the Origin and Development of Letters» (укр. «Алфавіт. Історія про походження та розвиток літер») (1883), створена Ісааком Тейлором (Isaac Taylor), у якій дослідник указує на існування трьох систем письма: **(1) малюнкову**, **(2) складову** та **(3) алфавітну** (див. про це: Taylor 1883).

Серед сучасних мовознавців вагомий внесок у дослідження феномена писемності зробила Лариса Сидельникова (Сидельникова 2016), яка висвітлила основні шляхи становлення й розвитку писемності як знакової системи з позиції отриманих результатів новітніх досліджень в історичній,

філософській, мовознавчій наукових парадигмах. Водночас Ольга Станіслав (Станіслав 2009) здійснила комплексний опис нелітерних знаків французької писемної мови з огляду на їх графічне зображення, історію виникнення, еволюцію, функційне навантаження. Лілія Соболев (Соболев 2012в) акцентувала увагу на питанні походження української системи письма, зокрема глаголиці й кирилиці. Лев Пирогов (Пирогов 2014) зосередив увагу на взаємозв'язку між письмом і мисленням на основі аналізу розбіжностей між ієрогліфічною і буквено-фонетичною формами писемності.

«Поява писемності була закономірним продуктом поступового розширення засобів взаємного спілкування людей, що зумовлені практичними потребами суспільного життя. На відміну від усної мови, яка створювалась людиною несвідомо, **писемність є результатом свідомої творчості людей...**» (жирн. шрифт автор. – Є. П.) (Сидельникова 2016, с. 144). Письмо, як відомо, має двосторонній знаковий характер – внутрішню форму, що зумовлена мовними явищами, та форму зовнішню, що пов'язана з історією культури.

Зрозуміло, що проблематику графічної лінгвістики розглядають насамперед через визначення поняття письмо, яке інтерпретується, зокрема, як «знакова система фіксації мови на площині за допомогою умовних графічних елементів двох вимірів для передавання інформації на віддалі й закріплення її в часі» (Півторак 2004, с. 476). Хоча простежуємо й такі дефініції цього поняття: графічна система запису та передачі інформації чи «система графічних знаків, що сприймається зором і здатна передавати мову» (ВТССУМ). Порівн. також: «письмо можна визначити як систему візуальних символів, метою яких є передача думки однієї людини або групи людей іншій» (Станіслав 2009, с. 24). Незважаючи на те, що письмо розглядають як засіб презентації усних висловлювань за допомогою візуальних символів, «це не є його основним призначенням, за винятком випадків, коли йдеться про фонетичну або фонематичну транскрипцію в лінгвістичній роботі» (Сосюр 1998, с. 37).

Виокремімо основні методологічні постулати, що пов'язані з розумінням феномена письма: **(1)** презентація «фактичного, передбачуваного або уявного висловлювання є особливим механізмом передачі значення графічними сигналами, зручність якого полягає в невеликій кількості необхідних знаків» (Боднар 2009, с. 109); **(2)** «прийняття певної форми цього механізму, алфавітного письма, в Західній Європі призвело до того, що його почали вважати нормальним і природним механізмом, і деякі з тих, хто обговорював аналіз систем письма, були схильні писати так, ніби всі вони були більш-менш задовільними системами фонематичної транскрипції висловлювань» (Боднар 2009, с. 109); **(3)** «таке ставлення призводить або підтримує думку про те, що вивчення письмових документів завжди має бути допоміжним по відношенню до вивчення якоїсь розмовної ідіоми, або, як крайність, до думки про те, що “тексти” не є “мовою”» (Боднар 2009, с. 109); **(4)** факт розвитку письма став тим чинником, що спричинив до інтелектуальної революції, оскільки саме це явище забезпечило передачу інформації / досвіду поколінь.

Мовознавці переконані, що основними джерелами дослідження мови є саме перші зразки письма, оскільки «навіть у рідній мові щомиті в ролі посередника виступає писемність. Коли йдеться про мову, віддалену від нас у просторі, потреба в письмових свідченнях ще більш зростає, поготів це стосується мертвих мов» (Соссюр 1998, с. 37). Фердинанд де Соссюр зауважував, що «мова й письмо – це дві відмінні системи знаків; єдине призначення другої з них – зображати першу. Об'єктом лінгвістики є не сполучення слова написаного зі словом усним, а виключно це останнє. Однак написане слово так тісно сплітається зі словом усним, чиїм зображенням воно є, що врешті-решт привласнює собі головну роль» (Соссюр 1998, с. 37). Водночас класик мовознавства переконаний, що «за певних умов письмо може уповільнювати зміни в мові, але й, навпаки, – відсутність письма анітрохи не шкодить її збереженню» (Соссюр 1998, с. 38).

Розглядав проблему становлення української писемності й Іван Франко. Він наголосив, що «лише велике винайдення письма розриває одвічний морок

і починає справжню історію, <...> дає людям можливість передавати свої думки нащадкам, ділитися з сучасними, але на сотні верст віддаленими людьми» (Франко 1986а, с. 26–27). Водночас «винайдення письма стає підставою й головною умовою розвитку точних наук, дозволяючи нагромаджувати наукові матеріали ріжним людям і даючи можливість починати пізнішим від того пункту, де зупинилися попередники» (Франко 1986а, с. 28), «жоден винахід не справив такого тривалого і потужного впливу на людство, як винайдення друку. Мала рухома літера, вирізана спочатку з букового дерева (букова паличка, Buchstabe), а пізніше відлита з м'якого металу, – **стала велетенським рушієм поступу!** Чому? Тому, що здобутки думки, досі з великим зусиллям сховані хіба що в кількох місцях, зробила тим, чим вони були по суті – спільним вічним добром усього людства; **літера відкрила всім ворота для набування знань правди, бо понесла однакове благодотворне світло і до пишних палаців, і під солом'яну стріху.** І то сталося завдяки малій рухомій літері!» (жирн. шрифт автор. – Є. П.) (Франко 1986а, с. 29).

Сучасні вчені довели, що «розвиток письма починається з культури давних шумерів та єгиптян (3000 р. до н. е.). Системи письма Месопотамії, Єгипту, Індії та Китаю виникли / беруть початок від піктограм» (пер. автор. – Є. П.) (Schlobinski, 2014, s. 213). Зауважмо, що письмо на початку було предметним, тобто для реалізації процесу комунікації користувалися предметами, які мали конкретне значення, а система знаків – це універсальний спосіб зберігати та передавати інформацію.

Андрій Білецький пропонує таке визначення терміна *письмо* в лінгвістичній інтерпретації – це «система умовних лінійних (графічних) знаків, за допомогою яких передаються окремі складники мови. П.[исьмо – Є. П.] є вторинним щодо усної мови, на основі якої воно виникло як засіб її фіксації» (УРЕ 1982, с. 316). Названий учений водночас указав на початок періоду «документальної історії людства, бо стало можливим не тільки передавати мовну інформацію на відстань, а й закріплювати її в часі» (УРЕ

1982, с. 316). Найдавнішим різновидом письма, що було зафіксоване, є «пошання або намогильні написи» (Загнітко 2012, т. 3, с. 49). На думку Андрія Білецького, *буквене письмо* завершило «графічну революцію в історії людства» (Білецький 1997, с. 54). Безперечно, значення письма полягає в тому, що воно стало мегаважливим здобутком в історії людства, найважливішим засобом лінгвокультури й культури загалом. Це значення неоціненне, оскільки воно розширює функції мови і в просторі, і в часі.

Водночас відзначмо, що сьогодні, як переконані вчені, лінгвографія включає: **(1) епіграфіку** ('учення про принципи дешифрування й тлумачення давніх написів, що були вирізьблені, вигравірувані, викарбувані чи відштамповані на твердому матеріалі'); **(2) палеографію** ('учення про зовнішній вигляд графічних знаків /спосіб написання, форми літер, особливості матеріалу для письма/'), що містилися в давніх книгах, рукописах з метою визначення часу та місця їхнього творення; **(3) графологію** ('учення про специфіку почерку') (див.: Космеда 2020, с. 22).

Проаналізувавши відповідну літературу, узагальнімо матеріал і схарактеризуємо етапи розвитку письма за його формами з указівкою на позитивні й негативні риси кожного його виду: **(1) піктографія** – письмо малюнками: передання повідомлення у формі малюнка чи послідовності малюнків (піктограм). На цьому етапі можна виокремити *позитивні риси* такого письма, зокрема це: **(а)** зрозумілість кожній людині незалежно від мови чи освіти; **(б)** легкість сприйняття. *Серед недоліків* виокремлюють такі: **(а)** позначає конкретні речі, тому неможливо передати абстрактні поняття; **(б)** ускладненість і невизначеність тлумачення. Наголосімо, що сьогодні цивілізація частково повертається до цієї форми: актуалізують відповідні позначення – на дорогах (знаки різної інформативності), смайлики в інтернет-мовленні та ін. Уважається, що піктографічне письмо (від лат. *pictus* – писаний фарбами, мальований і грец. *γραφω* – пишу) – «найдавніша форма письма, що становить собою зображення дій, подій, предметів і т. ін. умовними малюнками» (СУМ, т. 6, с. 534), а «за допомогою малюнків

(піктограм, тобто зображень на камені, дереві, глині, предметів, дій і подій) схематично передавався заг.[альний – Є. П.] зміст вислову без відображення мовних особливостей тексту (звуків, слів, їх послідовності і грамат.[ичних – Є. П.] форм)» (Півторак 2004, с. 476), оскільки «воно не пов'язане з конкретною мовою та може бути розшифровано («прочитано») носієм будь-якої лінгвокультури» (Сидельникова 2016, с. 146); *ідеографія* – письмо, що передає поняття, тобто значення слів, а не самі слова, з використанням специфічних графем – ідеограм (ієрогліфів). Звісно, також можна простежити *позитивні* риси ідеографічного письма, до яких уналежнюють **(а)** можливість передання будь-яких повідомлень незалежно від ступеня їх абстрагованості; **(б)** фіксований набір знаків, а отже, визначеність тлумачення; компактність письма. *Серед недоліків* – занадто велика кількість знаків. *Ідеографічне письмо* – краще розвинений тип письма, за якого «поняття втілені в семантиці слова за допомогою усталеного набору зображень або графіч.[них – Є. П.] символів» (Півторак 2004, с. 476): «слово зображується одним знаком, стороннім щодо звуків, з яких воно складається. Цей знак у цілому відповідає слову і тим самим, опосередковано, ідеї, яку воно виражає» (Соссюр 1998, с. 40). Хоча «письмо ґрунтується на ідеографічних знаках, закріплених за словом (логограмах), однак до них додаються окремі знаки, що скеровують або вимову, або граматичні ознаки позначуваних понять, або знаки класу (детермінативи). Єдина система такого письма, що збереглася сьогодні, китайська» (Селіванова 2006, с. 103), а «найдавнішими ідеограмами були давньоєгипетські ієрогліфи, шумерський й аккадський клинопис» (Селіванова 2006, с. 462). У сучасному мовознавстві функціює й синонімний термін до зазначеного вище – *логографічне* письмо, де компонент грецького походження *лого-* означає, як відомо, «слово». *Ієрогліфічне письмо* – це насамперед давньоєгипетське чи китайське письмо; **(2) фонографія** – письмо, що передає звуки, тобто план вираження мовних знаків. Простежуємо його динаміку: **(а) складове (силабічне письмо)** – це таке, «де графічні знаки пов'язані з фонемами та сполученнями фонем, які можуть утворювати склади»

(СУМ, т. 9, с. 278), «кожен графіч.[ний – Є. П.] знак відповідав складові слова» (Півторак 2004, с. 477). Такий спосіб письма значно простіший у використанні та більш практичний, оскільки відбиває особливості кожної мови, у якій використовується, що реалізовано в брахмі, критсько-мінойському, асиро-вавилонському, хетському та сучасному японському письмі (див. про це: Півторак 2004, с. 477); **(б)** *буквено-звукове*, яке використовують для передавання звуків специфічними графемами – буквами (літерами). З огляду на зазначене констатуємо, що «система письма “один символ – одне слово” поступово трансформувалася в систему “один символ – один склад”» (Сидельникова 2016, с. 147). *Позитивні риси* цієї форми письма – **(а)** передає структурованість мовного вираження; **(б)** презентує невелику кількість знаків (букв). Учені вважають, що мова може функціювати, якщо її алфавіт містить мінімально 10 літер, а максимально – до 100. Хоч, звісно, за такої мінімальної чи максимальної кількості спілкування утруднюється. На думку дослідників, оптимальна кількість літер в алфавітах розвинених мов коливається від 30 до 40, але простежується тенденція до поступового зменшення їх кількості, насамперед у системі приголосних. Зручність *літерно-звукового* письма полягає в тому, що букви використовують для позначення фонем, яку легко відтворити. Цей вид письма має такі *різновиди*: **(а)** *консонантно-звукове*: термін походить від лат. *consonans (consonantis)* – ‘приголосний звук, а також буква, що його позначає’. Цей тип письма на початку передавав лише приголосні. Згодом почали позначати й голосні, зокрема їх окреслювали діакритичними значками. Зразки цього типу письма простежують у Єгипті (2-е тис. до н. е.), а згодом й у арабів, євреїв, фінікійців та інших народів. На основі цього письма виникло **(б)** *вокалізовано-звукове* письмо (лат. *vōcālīs* значить ‘голосний’), яке розробили греки: його літери передавали, зрозуміло, не лише приголосні, але й голосні, тому *саме від грецького алфавіту походять практично всі вокалізовані абетки світу*, серед яких й алфавіти мов, що розглядаються в цьому дисертаційному дослідженні, зокрема українська, англійська та німецька.

На сьогодні відомо, що першим письмом, у якому літера позначає звук, уважають *фінікійське*, або *протосемітське*, що підтверджено найдавнішими пам'ятками IX–XI ст. до н. е. Зокрема, зауважено, що у фінікійській системі письма вперше простежується відповідність графеми певному звукові, оскільки раніше графемам відповідали цілі слова, як, наприклад, в ідеографічному письмі або складі (складове письмо). Фінікійська абетка містила 22 літери, що «позначали [лише – Є. П.] приголосні звуки або напівголосні звуки й отримали назви за акрофонічним принципом» (ВУЕ), а «можливість письма без літер на позначення голосних звуків зумовлювала характер семітських мов, де семантика кореня пов'язана з приголосними, а голосні виражають словотворчі і граматичні елементи слова» (ВУЕ). *Аксіомним є твердження, що фінікійський алфавіт – основа всіх алфавітів, які базуються на літерно-звуковій основі.*

Першим вокально-звуковим письмом, як відомо, став *грецький алфавіт* (використовуємо саме цей термін «зважаючи на грецьке походження слова алфавіт» /Симоненко 2013а, с. 187/), оскільки «в грец.[ькій – Є. П.] мові корені слів і афікси склалися як з приголосних, так і з голосних звуків, і в розрізненні семантики слів голосні відігравали таку саму роль, як і приголосні, грец.[ький – Є. П.] текст без голосних був майже незрозумілий» (Півторак 2004, с. 478), а, «запозичивши фінік.[ійське – Є. П.] П.[исьмо – Є. П.], старод.[авні – Є. П.] греки з 8 ст. до н. е. поступово пристосували його до своєї мови: вони змінили деякі літери фінік.[ійського – Є. П.] алфавіту для позначення грец.[ьких – Є. П.] голосних і створили нові літери (φ, χ, ξ, ψ, ω) для приголосних, яких не було у фінік.[ійській – Є. П.] мові» (Півторак 2004, с. 478). У 403 р. до н. е. з'явився *грецький класичний алфавіт*, що містив 24 літери (із них 17 літер на позначення приголосних звуків і 7 – голосних), які греки, на відміну від фінікійців, писали зліва направо. **«Від грецького алфавіту пішов латинський, від якого згодом утворилося понад 70 алфавітів народів світу (понад 30 європейських, 20 азійських і близько 20 африканських)»** (жирн. шрифт автор. – Є. П.) (Боднар 2009, с. 110). Проте

«не кожен народ, у якого виникла потреба в ній [писемності – Є. П.], створював принципово нову систему знаків. Системи писемності, особливо літерної, здебільшого поширювалися від етносу до етносу (племені, народності). Тільки на позначення специфічних звуків придумувалися нові знаки» (Німчук 2000, с. 3).

Серед *типів письма* виокремлюють: **(1) унціал** («іноді називають також первісним мінускулом» /Звонська 2017, с. 514/) – це «різновид латинського та грековізантійського письма 4–9 ст., якому притаманні заокруглені літери, що майже не виступають за межі рядків, відсутність лігатур та словоподілу» (ЛЕ 2007, т. 2, с. 515), а в IV–VI ст. унціал «мав діагональний, приблизно 45-градусний кут нахилу пера і був без засічок, невеличкі засічки з'явилися в V–VIII ст.» (Звонська 2017, с. 514); **(2) напівунціал** – «у лат.[инській – Є. П.] палеографії [...] спрощена форма унціалу, що виникла бл.[изько – Є. П.] VI ст. як симбіоз унціалу та римського курсиву. Через те, що до унціального письма почали все більше потрапляти елементи курсивного, то у V ст. був порушений принцип розміщення букв рядка в межах двох ліній (саме це об'єднувало унціал з капітальним письмом), і унціал наблизився до рядкового курсиву» (Звонська 2017, с. 344); **(3) устав** – «один із типів письма у старовинних грецьких, латинських і слов'яноноруських рукописах, за яким кожна літера виписувалася окремо, відірвано від сусідніх, прямо і чітко» (СУМ, т. 10, с. 495); **(4) маюскул** – «письмо, що складається з великих літер, у текстах стародавньої писемності. Написи, зроблені М.[аюскулом], чітко вкладаються між двома горизонтальними лініями, не виходячи за межі утвореного рядка» (Книгознавство 2012, с. 158); **(5) мінускульне** письмо (*minuscula scriptura*) – «античне, а також середньовічне лат.[инське – Є. П.] і грец.[ьке – Є. П.] (у т. ч. візантійське) письмо, написане малими літерами» (Звонська 2017, с. 325).

Протягом століть латинське письмо пройшло різні періоди свого становлення – від архаїчного до монументального письма. Наприклад, «шрифт готичний – шрифт, що виник на латинській основі, кожен знак Ш.[рифту – Є. П.] г.[отичного – Є. П.] характеризується великою кількістю різноманітних

штрихів» (Книгознавство 2012, с. 294). Цей шрифт відповідно до набутих ознак отримував нові номінації: різновидами цього шрифту є «*текстура, ротунда <...>, швабахер і фактура*» (Книгознавство 2012, с. 294).

Отже, саме *грецьке письмо* почало обслуговувати європейські мови; саме воно стало основою розвитку писемності на території Європи. А вже із *східногрецької гілки класичного грецького письма розвинулися* такі типи писемності, як **(1) класичне грецьке письмо**, що спроектувалося й на **(2) візантійське письмо**, яке стало основою **(3) слов'янокириличної, готської, вірменської та грузинської систем письма** (див. про це: Півторак 2004, с. 478). Простежуємо, як бачимо, ланцюжкову проєкцію.

Західногрецьке ж відгалуження сприяло формуванню: **(1) етрусського та коптського письма**, а з етрусського постала **(2) латиниця**, що згодом поширилася практично на всі лінгвокультури Європи, а також **(3) рунічне письмо** (див. про це: Півторак 2004, с. 478).

Як доводять сучасні вчені, гіпотези про *слов'янську руницю* як певний *тайнопис* або *язичницьке письмо* не піддаються науковій логіці, оскільки рунічне письмо, як прийнято вважати, *не належить до унікального сакрального письма*, а також походить від *архаїчного грецького письма*, однак виникло воно за посередництвом латиниці (див. схему 1.1.).

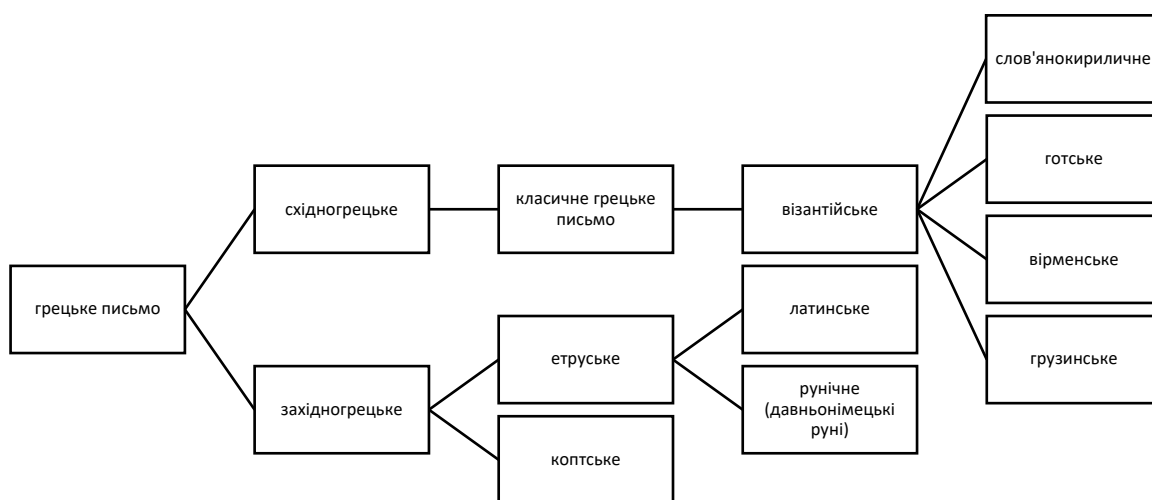

Схема 1.1. Зведена схема поступу поширеності первинних типів письма на лінгвокультурі Європи

Це доводить тезу Девіда Сакса (David Sacks), який наголошує, що всі сучасні алфавітні системи мають спільне походження, а їх родинні зв'язки є прямими та фактичними, а, незважаючи на відмінність літерного зображення, вони виявляють свою спорідненість у загальних принципах і в послідовності буквених знаків (див.: Sacks 2003, р. 12–13).

Латиниця, як бачимо, сформувалася на базі етрусського письма, але поширилася практично на весь західноєвропейський культурний простір. Водночас у Східній Європі розвиток писемності пішов іншим шляхом: тут простежуємо трансформацію класичного грецького письма у візантійське, на основі якого утворилася слов'янська кирилиця.

1.2. Латиниця та її варіанти. Латиниця в східнослов'янських мовах. «Конкуренція» кирилиці й латиниці

Термін *латиниця* тлумачать як «латинська азбука, латинське письмо; сучасна алфавітно-графічна система, що склалася на ґрунті латинського письма і латинської графіки» (Загнітко 2012, т. 2, с. 124). Наведімо низку перифраз, які номінують алфавіт, указуючи одночасно на його ознаки та значущість, концептуальні смисли: **(а)** «ідеальний текст», **(б)** «ідеальна послідовність знаків», **(в)** «ідеальна матриця відліку абсолютного порядку», **(г)** «модель світу», **(ґ)** «фрагмент (першоелемент) запису світу», **(д)** «потужна класифікаційна система світу» (Dieterich 1911). Безперечно, «алфавіт кожної мови утворює графічну систему, що має свою історію, у якій відбуваються відповідні зміни; він посідає певне місце в лінгвокультурі того чи того народу» (Соболь 2012в, с. 210); алфавіт – це «сукупність літер, прийнятих у писемності якої-небудь мови і розміщених у певному усталеному порядку» (СУМ, т. 1, с. 35).

1.2.1. Окреслення шляху виникнення латиниці та сучасна практика її поширення

На основі латиниці, як зауважувалося, побудовано більшу частину алфавітів сучасних європейських мов. Сьогодні її використовують як національні та офіційні більше 60 мов світу, зокрема частина слов'янських та романо-германських і фіно-угорських мов. Водночас латинські літери стали основою деяких мов Африки, Америки, Азії. Наголосімо, що «латинською графікою послуговуються наші європейські сусіди-слов'яни – кашуби, серболужани, словенці, словаки, поляки, чехи, хорвати. Латинський алфавіт було використано при створенні штучних мов – афрігіль, есперанто, ідо, волапюк, інтерлінгва та ін.» (ППО 2021, с. 55). На латинку вже перейшли або переводять свої алфавіти такі країни, як В'єтнам, Індонезія, Малайзія, Молдова, Туркменістан, Казахстан, Азербайджан, Узбекистан та інші. Відзначмо, що 22.09.2021 р. Кабінет Міністрів України затвердив постанову № 933 про перехід кримськотатарської мови на латинську графіку (Про затвердження алфавіту ...). Були спроби поширити латиницю на українську мову, а кирилицю – на деякі слов'янські мови, що перебували в межах російського силового впливу, про що йтиметься далі.

Як зауважувалося, латинська абетка походить від етрусського алфавіту, що бере початок від одного з варіантів західногрецького. Самостійною латинська абетка, як прийнято вважати, стала в VII ст. до н. е. *Архаїчний латинський алфавіт* складався з 21 літери, а розширення цього алфавіту *сучасними латинськими літерами* відбулося вже на межі Античності та Сердньовіччя. Основа сучасної латинської абетки, як зауважують дослідники, сформувалася у 800 роках н. е. (див.: Лук'янюк).

Грецький алфавіт	Етрусський алфавіт	Архаїчний латинський алфавіт	Сучасний латинський алфавіт
---------------------	-----------------------	------------------------------------	-----------------------------------

A α	Α	A	Aa
B β	Β	B	Bb
Γ γ	Γ	C	Cc
Δ δ	Δ	D	Dd
E ε	Ε	E	Ee
F Ϝ	Ϝ	F	Ff
Z ζ	Ζ	Z	Gg
H η	Η	H	Hh
Θ θ	⊗	–	–
I ι	Ι	I	Ii
	–	–	Jj
K κ	κ	K	Kk
Λ λ	Λ	L	Ll
M μ	Μ	M	Mm
N ν	Ν	N	Nn
–	⊞	–	–
O ο	Ο	O	Oo
Π π	Π	P	Pp
Μ μ	Μ	–	–
Ϛ(Q)	Ϛ	Q	Qq
P ϱ	Ρ	R	Rr
Σ σ ς	ς	S	Ss
T τ	Τ	T	Tt
–	–	–	Uu
Υ υ	Υ	V	Vv
–	–	–	Ww
X χ	Χ	X	Xx
Ψ ψ	–	–	Yy
–	–	–	Zz
–	Φ	–	–

–	Υ	–	–
–	Ь	–	–
–	8	–	–

Таблиця 1.1. *Еволюція латинського алфавіту*

Латинська алфавітна система, про йшлося раніше, була створена на основі грецького письма, що походить від фінікійського алфавіту – спадкоємця *давньоєгипетських ієрогліфів*. Наголосимо, що фінікійський алфавіт був винайдений близько 1050 року до н. е. Цей алфавіт належить до найдавнішого достовірного алфавіту, у якому актуалізовано консонантну систему (див. про це: Fischer 2001, s. 90).

Загальновідомо, що латинський алфавіт лежить в основі писемності романських мов, а «для зображення звуків, відсутніх у лат. [инській – Є. П.] мові, використовуються буквосполучення, діакритики, позиції букви в слові» (Звонська 2017, с. 441), тому «для романських народів латина – це, по суті, найдавніша форма їхніх мов. Цим, отже, й пояснюється тяжіння кожного з романських народів до власного озвучування, тобто способу читання (вимовляння) латинських слів і текстів» (Ткаченко 2006, с. 6), що зафіксовано в розбіжності назв літер англійської та німецької мови (див. таблиці 1.2.).

Латинська літера	Назва літери		Англійська назва	Німецька назва
Aa	а	ā	a/ей	A/a
Bb	бе	bē	bee/бі	Be/бе
Cc	це	cē	cee/сі	Ce/це
Dd	де	dē	dee/ді	De/де
Ee	е	ē	e/і	E/e
Ff	еф	ef	ef/еф	Ef/еф
Gg	ге, же	gē	gee/джі	Ge/ге
Hh	га, аш	hā	aitch/ейч	Ha/ха
Ii	і	ī	i/ай	I/i
Jj	йот, жі		jau/джей	Jot/йот
Kk	ка	kā	kaу/кей	Ka/ка

Ll	ель	el	el/ел	El/ель
Mm	ем	em	em/ем	Em/ем
Nn	ен	en	en/ен	En/ен
Oo	о	ō	o/ou	O/o
Pp	пе	pē	pee/pi	Pe/пе
Qq	ку	qū	cue/кью	Qu/ку
Rr	ер	er	ar/ap	Er/ер
Ss	ес	es	ess/ec	Es/ес
Tt	те	tē	tee/ti	Te/те
Uu	у	ū	u/ю	U/y
Vv	ве	vē	vee/vi	Vau/фай
Ww	дубль ве	double-vē	double-u/дабл-ю	We/ве
Xx	ікс	ex	ex/екс	Ix/ікс
Yy	іпсилон, ігрек	ī Graeca	wye/уай	Ypsilon/юпсілон
Zz	зет (зета)	zēta	zed/зед (амер. zee/зі)	Zett/цет

Таблиця 1.2. Назви літер латинського алфавіту в англійській та німецькій мовах

Особливості формування варіантів латинських алфавітів німецької і англійської мов розглянемо, відповідно, у третьому й четвертому розділах цієї роботи. Докладніше зупинімося на питанні формування варіантів латиниці слов'янських мов та «конкуренції» кирилиці й латиниці в просторі слов'янських мов.

Загальновідомо, що саме *релігія розділила слов'янські народи у використанні системи графічних знаків*. Писемність на основі латинського алфавіту мають усі західнослов'янські мови та низка мов південнослов'янських.

Оксана Данилевська зауважує, що, «досліджуючи історію реформування графіки та орфографії в різних країнах, мовознавці мають змогу проаналізувати найдавніші факти мовної політики і водночас – найбільш резонансні в суспільній свідомості. Вона свідчить, що графіку та правопис як елементи мовної системи суспільство сприймає в ролі соціального символу»

(Данилевська 2009, с. 35–36). Упродовж ХХ–ХХІ ст. у постсоціалістичних країнах спостерігається «хитання між кирилицею і латиницею з виразним орієнтуванням у бік останньої» (Тараненко 2019, с. 54), що інтерпретується «як вияв прагнень відповідних мовних соціумів або їхніх певних верств рухатися в бік “європейської” цивілізації – від “метрополій” Росії і Сербії відповідно на пострадянському та пост’югославському мовних просторах, від православ’я і взагалі “візантійщини” й навіть від “комунізму”» (Тараненко 2019, с. 54). На думку Олександра Тараненка цей процес ділиться на «1) вибір графіки для нововизнаних слов’янських мов та 2) переорієнтування графічної основи літературних мов» (Тараненко 2019, с. 54).

У ХХІ столітті процес латинізації алфавітів продовжується, зокрема це стосується й алфавітів слов’янських мов, серед яких боснійська, кашубська, польська, сілезька, верхньо- та нижньолужицька, словацька, словенська, хорватська та чеська: вони *користуються латинкою*, а сербська, чорногорська та білоруська мови *використовують паралельно дві абетки* (див.: Лучик 2008б). Однак на сьогодні в неслов’янських і в слов’янських мовах не зафіксовано жодного випадку заміни латиниці на кирилицю. У середовищі мовознавців сформувалася думка про те, що *кирилиця вичерпала себе, а латинографічна система є основою більшості алфавітів, що дасть змогу пришивидшити глобалізаційні процеси у світі*.

Процес латинізації, як бачимо, продовжується: «вже у кількох неслов’янських мовах на пострадянському просторі відбулося переведення їхньої графіки з кирилиці на латиницю: у *молдовській / румунській мові* <...>; у тюркських мовах – в *азербайджанській, туркменській, узбецькій, кримськотатарській*» (Тараненко 2019, с. 55) та *казахській мові*. Зокрема, у 2006 році президент Казахстану пояснив перехід держави на латинську графіку тим, що вона «домінує в комунікативному просторі» (Вихід із «русского мира»: ...). Водночас казахський політолог Айдос Сарим пояснює

зазначений процес тим, що «Казахстан виходить з-під впливу “русского мира”» (Вихід із «русского міра»: ...): ідеться про процес «деколонізації».

Незважаючи на те, що «у проміжок з 1932 до 1938 рр. молдавський народ СРСР користувався латинізованим алфавітом, аналогічним румунському» (Міньковська 2019, с. 242), остаточна зміна графічної основи на латинську відбулася 31 серпня 1989 р. відповідно до закону Верховної Ради *Молдавської РСР* «Про повернення молдавській мові латинської графіки» (Articolul 13), оскільки «в грудні 1988 року Академія наук Молдавської РСР надала висновок щодо ідентичності молдавської та румунської мов, що стало науковим обґрунтуванням переходу молдавської мови на латинську графіку» (Талалай). Причиною цьому став опублікований у молдавській пресі «Відкритий лист 66 діячів культури та науки» від 17 вересня 1988 року (Відкритий лист). Укажімо на драматичні наслідки такого переходу: «розпочалися інспіровані владою Російської Федерації збройні заворушення сепаратистського характеру (Росія використала це мовне питання як привід заблокувати вихід Молдови зі сфери її політичного впливу)» (Тараненко 2019, с. 56), що призвело до створення невизнаної Придністровської Молдавської Республіки, у якій продовжує функціонувати молдовська мова на основі кирилиці. Це доводить імперіалістичну політику росії.

На сьогодні мови, що входять до слов'янської групи, базуються і на латиниці, і на кирилиці; лише сербська мова послуговується паралельно двома графічними системами графіки (див. схему 1.2.).

Схема 1.2. Графічні основи слов'янських мов

Зауважмо, що кожен із алфавітів містить різну кількість графем: простежуємо розширення графічної латинської системи.

Назва мови	Графічна основа	Назва абетки	Кількість літер	Літери розширеної латиниці
Східно-слов'янські				
білоруська	кирилиця	білоруська абетка	32 літери	–
російська	кирилиця	російська абетка	33 літери	–
українська	кирилиця	українська абетка	33 літери	–
Західно-слов'янські				
польська	латиниця	польська абетка	35 літер	Ą, Ć, Ę, Ł, Ń, Ó, Ś, Ź, Ż
чеська	латиниця	чеська абетка	42 літери	Á, Č, Ď, ě, ě, CH, Í, Ň, Ó, Ř, Š, ť, Ú, Ů, Ý, Ž
словацька	латиниця	словацька абетка	46 літер	Á, Ä, Č, Ď, ě, Ch, Í, Ľ, Ň, Ó, Ô, ř, Š, ť, Ú, Ů, Ý, Ž

лужицька	латиниця	верхньолужицька	34 літери	Č, Ć, Dž, Ě, CH, L, Ń, Ó, Ř, Š, Ž
		нижньолужицька	35 літер	Č, Ć, Dž, Ě, CH, L, Ń, Ř, Š, Ś, Ž, Ż
Південно-слов'янські				
болгарська	кирилиця	–	–	–
сербська	кирилиця /латиниця	гаєвиця	30 літер	Č, Ć, Dž, Đ, Lj, Nj, Š, Ž
хорватська	латиниця	гаєвиця	30 літер	Čč, Ćć, Dž, Đđ, Lj, Nj, Šš, Žž
словенська	латиниця	словенська абетка	28 літер	Čč, Šš, Žž
македонська	кирилиця	македонська абетка	–	–

Таблиця 1.3. Узагальнена інформація про графічні основи східно-слов'янських, західно-слов'янських і південно-слов'янських мов та презентація факту розширення графічної системи латиниці

У сучасних слов'янських мовах, які послуговуються кириличною графічною системою, «спостерігаються <...> інші тенденції щодо поширення латинської графіки (не тільки й не обов'язково як вияви відповідної цілеспрямованої державної мовної політики)» (Тараненко 2019, с. 57) (жирн. шрифт автор. – Є. П.). Зокрема, виокремлюють такі:

1) феномен глобалізації: латинізація як чинник входження відповідних країн до міжнародних / світових систем інформації, технологій, політичного та культурного життя, економіки тощо <...> (жирн. шрифт автор. – Є. П.): виникає **(а)** «технічна необхідність у зв'язку з масовим поширенням нових технологій у добу глобалізації (особливо у сфері інформатики)»; відбувається **(б)** «міжнародна уніфікація графічних позначень у структурі чого-небудь <...>»; **(в)** «дублювання англійською мовою українськомовних написів на вивісках та на відомчих бланках установ <...>, на табличках з назвами вулиць, назвами станцій метро і т. ін., з іншого боку візитних карток»; збереження **(г)** «оригінального написання <...> власних назв <...>» (Тараненко 2019, с. 58) та **(г)** «оригінального написання <...> загальних назв <...> (латинською графікою – Є. П.)»; творення **(д)** «“своїх” власних назв англійською мовою» (Тараненко 2019, с. 59) та **(е)** «гібридних українських,

російських та ін. (кириличних) і латинографічних (переважно англійських) форм» (Тараненко 2019, с. 60);

2) стилістичний чинник: ідеться про актуалізацію *графічної мовної гри* – **засіб «європейського» орнаментування текстів:** **(а)** творення гібридних кириличних і латинографічних (переважно англійських) форм; **(б)** «використання окремих літер латинського алфавіту всередині українських слів (у власних назвах на вивісках, на обкладинках, рекламних щитах тощо)»; **(в)** «транслітерація (з елементами транскрипції) українських (російських та ін.) слів латинськими літерами (явище “зворотної транслітерації”» (Тараненко 2019, с. 61), про що йтиметься далі.

Наголосімо, що «на відміну від Франції, де запозичення чітко контролює і відфільтровує академія наук, у нас доволі ліберальне ставлення до мовного планування, а отже, суттєвих перешкод для потрапляння в узус українські англізми не зустрічають <...>. Чимало англломовних термінів та аббревіатур запозичують без адаптації засобом трансплантації (у латинографічному написанні» (Словник новітніх англізмів 2022, с. 3).

1.2.2. Українська латиниця та її варіанти. «Азбучні війни» в минулому й сьогодні

Дослідники наголошують, що «для українців, які тривалий час перебували під владою кількох імперій, мова й далі залишається опорним пунктом української ідентичності, запорукою виживання українського етносу як колективної індивідуальності і збереження його національного обличчя» (Ажнюк 2021, с. 4). Однак українське суспільство намагається відстоювати не лише рідну мову, мову титульної нації, але й, головне, її графічне вираження. Українська кирилиця має багатовікову історію, однак упродовж усього часу свого існування національна кирилична система зазнавала тиску, виникали сумніви щодо ефективності її використання.

Експерименти щодо використання латиниці в Україні мають певну традицію. Як зазначив Ігор Чорновол, «sama po sobi latynska abetka dl'a ukrain'skoho suspil'stva javyŝe ne čuže i ne nove. Vona ŝyroko rozpovŝudylaŝa ŝče v epochu Reči Pospolytoji. Latynku vžyvaly takož kovački he'many. Ŝče bil'ŝe sej pravopys zmilyn svoji pozycji v Pravoberežnij Ukrajinі ta Halyčyni u XVIII stolitti» («Сама по собі латинська абетка для українського суспільства явище не чуже й не нове. Вона широко розповсюджувалася вже в епоху Речі Посполитої. Латинку вживали також козацькі гетьмани. Ще більше цей правопис змінив свої позиції в Правобережній Україні та Галичині у XVIII столітті» (трансформація тексту кирилицею автор. – Є. П.) (Чорновіл 2001, с. 207).

В українській лінгвокультурі простежується конкуренція між двома графічними системами та спроби впровадження латинської графіки – так званої *української латиниці*.

Питання, що стосуються виникнення та функціонування латинської графіки в українському мовному просторі, здавна привертали увагу мовознавців, зокрема в XIX ст. його актуалізували Михайло Драгоманов, Богдан Дідицький, Павло Житецький, Йосиф Їречек, Агатангел Кримський, Йосип Лозинський, Олександр Потебня, Іван Франко, Маркіян Шашкевич; у XX ст. – Леонід Булаховський, Михайло Жовтобрюх, Микола Наконечний, Іван Огієнко, Ярослав Рудницький, Василь Сімович, Юрій Шевельов, Роман Якобсон. Це питання не полишають і сучасні мовознавці, передусім Максим Вакуленко, Володимир Грицеляк, Володимир Костирко, Ігор Кульчицький, Зеновій Партико, Петро Шекера. Феномен поширення латиниці в українській лінгвокультурі, її протистояння кирилиці активно досліджували й Сергій Вакуленко, Тетяна Космеда, Міхаель Мозер, Василь Німчук. Проте до сьогодні питання щодо **(а)** можливості відтворення української абетки латинською графікою, а також **(б)** специфіки використання літер латиниці в українському мовному просторі недостатньо вивчене. Крім

того, «конкуренція» між латиницею та кирилицею, що почалася в Україні в ХІХ ст., триває, хоч і має інші форми.

Мотивами конкуренції двох графік писемності слугують насамперед політико-культурологічні чинники. Зауважмо, що «конкуренція» між латиницею та кирилицею найбільш виразно простежувалася в Галичині, оскільки ця територія тривалий час перебувала під владою Польщі та Австрії, які й нав'язували українцям свою писемність, зокрема графіку. Інакше кажучи, на західну частину України впродовж тривалого часового періоду здійснювали вплив сусідні європейські держави. В іншій частині України спроб відмови від кирилиці не простежувалося, оскільки Центральна та Східна Україна була частиною Російської імперії, де панувала кирилиця.

У сучасному українськомовному суспільстві велику роль відіграють *політичний та психологічний чинники щодо сприйняття кирилиці*: ідеться про асоціювання кирилиці з Росією. Водночас сьгоднішні пропозиції щодо латинізації української графічної системи прихильники латиниці мотивують орієнтацією України на Європу та інтеграцією у світове співтовариство.

Спроби латинізації українського мовного простору непоодинокі й мають історичне минуле. Нагадаймо, що «конкуренція» двох графік в українському мовному просторі почалася в середині ХІХ ст. і триває до сьогодні.

Актуалізація *питання переходу української писемності на латиницю в ХІХ ст.* виразно простежується двічі, що призводить до двох спалахів «азбучної війни». *Перша хвиля* спричинена **(1)** появою статті Йосипа Лозинського (1834), а *друга* – **(2)** брошурою Йосипа Їречека (1859), вихід у світ якої пов'язаний із бажанням Агенора Голуховського (губернатор Галичини та представник австрійського уряду) придушити українство в Галичині. Однак після цього на деякий час подібні спроби припинилися та за часів існування СРСР пропозицію щодо впровадження латинки висунули лише один раз **(3)** на *Всеукраїнській правописній конференції 1927 року*. Проте з європеїзацією України політики почали знову пропонувати запровадження латинської графіки. **(4)** У 2018 р. з такою пропозицією виступив Міністр

закордонних справ України Павло Клімкін, а в 2020 р. подібну заяву зробив і секретар РНБО Олексій Данілов. Отже, простежуємо чотири хвили спроб латинізації.

Пропозиції щодо впровадження латиниці породжують нові проєкти (варіанти) української латиниці. Уважається, що першу спробу латинізувати український алфавіт здійснив у середині 1830-х рр. у Галичині етнограф, публіцист, теолог та громадський діяч Йосип Лозинський, який не був філологом за фахом, однак захоплювався просвітницькими ідеями передової на той час української галицької інтелігенції, що, як наслідок, спонукало його самостійно вивчити деякі важливі питання слов'янського мовознавства, пов'язані з писемністю, «розбудило в ньому любов до граматичних досліджень» (Дедицький 1885, с. 115). Уклавши граматику української мови, що базувалася на живій розмовній українській мові, Й. Лозинський захопився ідеєю фонетизації українського правопису та висунув пропозицію щодо переведення української графіки з кирилиці на латиницю, а точніше, на польський (латинський) алфавіт (абетцядло). До цього його надихнув збірник українських пісень Вацлава з Олеська, що був надрукований саме польською латиницею. Сформулював цю пропозицію Й. Лозинський із відповідним обґрунтуванням у спеціальній статті «O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego» (укр. «Про запровадження польської абетки в руську писемність» /переклад автор. – Є. П./) (1834). «З метою наочного практичного втілення цієї своєї ідеї він опублікував абетцядло власної редакції та етнографічну студію “Руское весіле”, не пошкодувавши <...> великої праці й часу для її абетцядлової транслітерації з незначними дрібними змінами з уже готового до друку тексту, написаного тогочасним гражданським скорописом з використанням кількох кирилических букв» (Худаш 1992, с. 29). У бажанні латинізувати українську писемність він керувався такими ідеями: **(1)** усунення з української писемності громіздкості, **(2)** зближення українського народу із західноєвропейською культурою та **(3)** розповсюдження української мови між іншими народами.

Й. Лозинський був переконаний, що «для слов'янських народів було би ліпше прийняти одну азбуку, а власне латинську, яка ввела би їх безпосередньо в круг європейських культурних народів і влегшила би тим народам знайомитися з письменством всіх слов'янських племен» (Космеда 2006, с. 289). Однак ця пропозиція була розкритикована Йосипом Левицьким та Маркіяном Шашкевичем у науковій студії «Азбука та абетка» (1965). Названі мовознавці наголосили, що **кирилиця – це священне національне надбання та релігійний символ**. Після цього й відбувся *перший спалах «азбучної війни»*: ідеться про боротьбу української громадськості Галичини в ХІХ ст. проти спроб латинізувати український алфавіт. Термін *азбучна війна* – це калька з німецької мови, порівняймо: нім. *ABC-Krieg*. Зазначений термін уперше вжив Матій Чоп в однойменній статті, що була опублікована 27 липня 1833 року в журналі «Ilyrisches Blatt», на позначення дискусій, які відбувалися в 1830-х роках і стосувалися проблем словенського правопису.

Однозначно можна стверджувати, що в українській науковій літературі виступ Й. Лозинського з пропозицією латинізації української писемності «оцінюється негативно та засуджується як колонізаторський» (Худаш 1992, с. 31). «Основною його помилкою було те, що <...> він не зрозумів важливої суспільної сутності алфавітного питання, не врахував того, що впровадження “абетки” в писемність галицьких українців стало б на перешкоді єдності культурного процесу політично розчленованого українського народу, було б ще одним серйозним чинником асиміляційних зазіхань його поневолювачів» (Кирчів 1992, с. 10). Ідея Й. Лозинського не була реалізована.

Однак після Й. Лозинського *спробу латинізувати українське письмо 1859 р. повторив Йосип Їречек*. На цей раз за основу брали *чеську abecedu*, проте наміри вже були не такі доброзичливі. Агенор Голуховський намагався придушити українство в Галичині, тому за урядовим дорученням Й. Їречек запропонував *новий проєкт української латинки*. Це була брошура із заголовком «Über der Vorschlag das Ruthenische mit lateinischen Schriftzeichen zu schreiben. Im Auftrage des k. k. Ministeriums für Cultus und Unterricht verfasst

von Jozeph Jireček, Wien. Aus der keizerlich königlichen Hof- und Staatsdruckerei 1859» (укр. «Про пропозицію писати по-українськи латинськими літерами. За дорученням цісарсько-королівського міністерства культури і освіти через Йосифа Їречка. Відень, урядова державна друкарня 1859» /переклад автор. – Є. П./) (див.: Франко 1859, с. 4). Й. Їречек обґрунтував намір австрійського уряду ввести латиницю, його брошура мала чотири розділи:

1. *Gründe, welche dafür sprechen, das Ruthenisch mit lateinischen Schriftzeichen zu schreiben* (укр. Основи, що обґрунтовують передачу українського письма латинськими буквами /переклад автор. – Є. П./);

2. *Übersicht der Versuche, das Ruthenische mit lateinische Schriftzeichen zu schreiben, und Würdigung derselben* (укр. Огляд спроб писати по-українськи латинськими літерами та їх критика /переклад автор. – Є. П./);

3. *Entwurf einer ruthenischen Orthographie mit Anwendung lateinischer Schriftzeichen* (укр. Виклад українського правопису із застосуванням латинського шрифту /переклад автор. – Є. П./);

4. *Proben der beantragten Orthographie* (укр. Зразки пропонованої орфографії /переклад автор. – Є. П./) (див.: Лесюк 2014, с. 462).

Й. Їречек зазначив, що, оскільки кирилиця має окрему букву для кожного звука, вона призначена лише для старослов'янської мови, але вона не придатна для використання в живих слов'янських мовах. Вагомим аргументом на користь латинки автор статті вважає неграмотність людей у Галичині, але в умовах австрійської держави необхідно володіти польською та німецькою мовами, тому легше вивчати саме ці мови, знаючи латинку. 1880 року, користуючись цією українською латинкою, Михайло Драгоманов надрукував поему «Марія» для її поширення в європейському науковому середовищі. Чеський варіант української латиниці зіштовхнувся з масовими народними протестами. Проти реформи Й. Їречка висловлювалися такі авторитетні вчені, як Павел Шафарик та Франьо Міклошич.

Однак прагнення адаптувати латинське письмо до української мови в ХІХ ст. не завершилося польським і чеським варіантами українських латинок.

У 1900-ті роки з'явився новий варіант на основі сербсько-хорватського алфавіту (гаєвиці), що був розроблений хорватським поетом та лінгвістом Людевитом Гаєм у праці «Kratka osnova horvatsko-slavenskog pravopisanja» (укр. «Коротка основа хорватсько-слов'янського правопису» /переклад автор. – Є. П./) (1830). Пропозицію використання української латинки на основі гаєвиці, що популярна в інтернет-спілкуванні, уперше було докладно описано в статті Ярослава Михайлишина «Транслітерація чи латинська абетка для української мови» (2006) в Незалежному культурологічному часописі «І». Цей алфавіт містить три нестандартні літери “č”, “š”, “ž”. Із метою пом'якшення в усіх позиціях запропоновано використовувати “j”. Кирилична літера “х” – відповідник латинської “x”. Апостроф зберігається й відповідає апострофу в кирилиці. Ця система лягла в основу наукової транслітерації кирилиці, а також міжнародного стандарту ISO9. Наголосімо, що саме Й. Їречек заклав базу для подальших спроб створення українського алфавіту на базі латиниці, зокрема й чеського її варіанта. У 2000-х роках на основі проєкту Й. Їречека світ побачив три варіанти українського латинського алфавіту, що отримали назви за прізвищами їхніх авторів, – (1) «лучуківка», (2) «лагодівка» та (3) «мельниківка», поповнивши термінологію української лінгвографії.

Іван Лучук презентував власну українську латиницю в студії «Korotkuj Pravopys» (укр. «Короткий правопис» /переклад автор. – Є. П./), змінивши лише “ch” на “x”, а також принципи вживання пом'якшених приголосних. До речі, «лучуківку» використовує сучасний український часопис «І», порівняймо текст: «*Herbami nazyvajúemo ustaleni za okreslenymu pravylamy znaky osib, rodyn, mist, krajín, terytorij tośčo. V Ukrajiní tradycijni herby ta svidomist' estetyčnoji vartosty zobražen' často zasypajut' “vykopanoju” arxeolohicnym metodom heral'dykoju*» (Kostyrko 2002, с. 303) (укр. «Гербами називаємо усталені за окресленими правилами знаки осіб, родин, міст, країн, територій тощо. В Україні традиційні герби та свідомість естетичної вартості зображень часто засипають “викопаною” археологічним методом геральдикою» / трансформація тексту кирилицею автор. – Є. П./).

Наступний варіант української латиниці, запропонований Максимом Лагодюю, також спирався на латинську абетку Й. Їречека. Відмінною ознакою є лише додаткові літери, зокрема такі, як: (1) «і́», що визначає роздільну вимову «і» перед голосним; (2) «у́» замість дифтонга «ий»; (3) «w» для позначення подвоєння «вв». У цьому проєкті наголошено, що пом'якшення приголосних обов'язкове, а в разі, якщо після йотованою літери стоїть буква, яка позначає звук, що не має пом'якшуваного відповідника, пом'якшення відбувається за допомогою літери «і». Його особливість полягає не в додаткових приголосних «ch» – «х», «dz» – «дз», «dž» – «дж», «šč» – «щ», а у вживанні німецької літери «ü» в деяких запозичених словах.

«Мельниківка» – інтернет-проєкт, що створений Сергієм Мельником наприкінці 2000-х років. Він відрізняється від попереднього лише заміною «ŕ» (словац. mäkké el) на «ĺ» (словац. dlhé el), замість комбінації «ий» уживається одна літера «у́».

Узагальнюючи історичну інформацію із цього питання, подаємо таблицю 1.4., у якій названо найпопулярніші варіанти української латиниці, запропоновані в період із 1834 до 2000-х років.

<i>Автор варіанта</i>	<i>Дата актуа- лізації</i>	<i>Основа</i>	<i>Публікації, що обґрунтовують необхідність переходу на латиницю</i>	<i>Приклади писемної реалізації</i>
Варіант Йосифа Лозин- ського (для української латинки вживав термін <i>українське абетцядло</i>)	1834	Абетцядло польської мови	«O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego» (Łosiński J. <i>Rozmaitości</i> . Lwów 1834, № 29, 228– 230)	Етнографічна праця <i>Ruskoje wesile</i> (1835, Й. Лозинський)
Варіант Йосипа Їречека (назва пропонованої української латинки за прізвищем її творця – <i>їречківка</i>)	1859	Abeceda чеської мови	«Über der Vorschlag das Ruthenische mit lateinischen Schriftzeichen zu schreiben. Im Auftrage des k. k. Ministeriums für Cultus und Unterricht verfasst von Jozeph Jireček, Wien.	Латинізована версія <i>Marij. Maty Isusowa</i> . (1882), трансформована з української графіки на abecedu Михайлом Дра- гомановим)

			Aus der keizerlich königlichen Hof und Staatsdruckerei» (1859)	
Варіант латинки на основі сербсько-хорватського алфавіту (названо за прізвищем її творця Людевита Гая – гаєвиця)	1900-ті роки	Сербсько-хорватська гаєвиця	Описано в статті Ярослава Михайлишина «Транслітерація чи латинська абетка для української мови» («Незалежний культурологічний часопис Ї») (2006)	Інтернет-проект <i>NovaLatynka</i>
Варіант Івана Лучука (назва <i>лучуківка</i> – аналогічно за прізвищем творця)	2000	На основі проекту Їречека (чеська abeceda) зі зміною <i>ch</i> – <i>x</i>	«Ukrajín'ska Latynka. Korotkyj Pravopys» (2000)	Український часопис «Ї»
Варіант Максима Лагоди (назва <i>лагодівка</i> за прізвищем творця)	наприкінці 2000-х	На основі проекту Їречека (чеська abeceda) з додатковими літерами <i>í</i> та <i>ý</i>	«Українська латинка». Орфографічні правила	Не знайдено
Варіант Сергія Мельника (назва <i>мельниківка</i> за прізвищем творця)	наприкінці 2000-х	На основі проекту Їречека (чеська abeceda) за заміною <i>ř</i> (словац. <i>täkké el</i>) на <i>í</i> (словац. <i>dlhé el</i>) і додав <i>ý</i>	Онлайн-проект	Не знайдено

Таблиця 1.4. Зведена інформація про популярні варіанти української латиниці (1830–2000-х рр.)

«Конкуренція» двох графічних систем призвела до появи певної кількості варіантів української латиниці, що отримали свої номінації, розширюючи метамову лінгвографії. Більшість назв проєктів створені за практично однією словотвірною моделлю: основа прізвища автора варіанта української латиниці + суфікс *-ів(а)* (*Їречек* – *їречеківка*, *Лучук* – *лучуківка*, *Лагода* – *лагодівка*, *Мельник* – *мельниківка*), а також: основа прізвища автора української латиниці *Гай* + суфікс *-ев* = *гаєв(ий)* + суфікс *-иц(я)* = *гаєвиця*.

Аналіз основних варіантів української латиниці за абетками, на яких вони ґрунтуються, дає змогу стверджувати, що більшість варіантів українські мовознавці формували на базі проєкту Й. Їречека, що наочно подано у вигляді схеми 1.3.

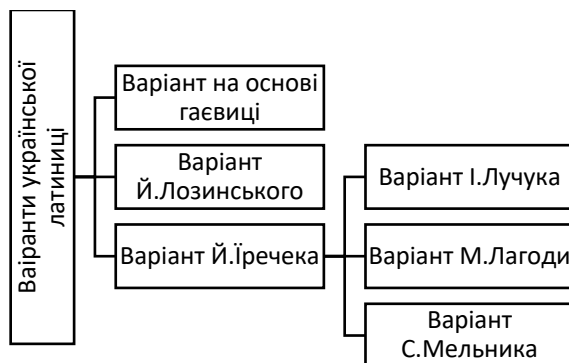

Схема 1.3. Зведена інформація про популярні варіанти української латиниці (1830–2000-х рр.)

Усі проєкти української латинки мають різні основи. Варіант Й. Лозинського змодельований на базі польського абетцядла, варіант Й. Їречека, а також варіанти І. Лучука, М. Лагоди, С. Мельника актуалізують чеську abecedu. Крім того, існує варіант латиниці на базі сербсько-хорватської гаєвиці, що була розроблена Л. Гаєм.

1.2.2.1. «Азбука і abecadło» Маркіяна Шашкевича

Варіанти української латинки спричинили палкі суперечки серед мовознавців. У XIX ст. спостерігаються пропозиції переведення слов'янської писемності (зокрема й української) на єдину графічну систему – латинську. Спроба латинізації в 1834 р. викликала обурення в колах наукової інтелігенції того часу, яка не сприймала латинізації українського мовного простору та критикувала варіанти української латинки. Маркіян Шашкевич, наприклад, у праці «Азбука і абетцядло» (1965) не погоджувався зі зміною графіки українського алфавіту та вказував на цінність кирилиці. Розмірковуючи про пропозицію Й. Лозинського щодо впровадження польського абетцядла, М. Шашкевич зауважує, що цей варіант не може замінити кирилиці, оскільки

він не здатний передати всі українські звуки та є «недосконалим для передачі навіть всіх польських звуків» (Шашкевич 1965, с. 120). Неможливість переходу української писемності на латиницю М. Шашкевич обґрунтовує тим, що кожен народ, в основі письма якого лежить латиниця, має свій правопис, тому «кожен народ буде читати українське письмо відповідно до свого правопису і буде творити з українських слів незрозумілі нісенітниці, страшні для вуха слов'янина, а звідси виникне не зовсім правильна думка про українську мову» (Шашкевич 1965, с. 115).

Окрім того, він переконує, що *кирилиця – досконалий український алфавіт*, акцентуючи, що «всі слов'янські народи, які користуються латинським алфавітом, ще й досі шукають знаки для деяких звуків, які вживає тільки слов'янин, які притаманні лише слов'янинові і про які римлянин навіть не здогадувався, принаймні він не відчував і не взяв їх з оточуючого його середовища...» (Шашкевич 1965, с. 116).

Відповіддю на пропозицію впровадження польського варіанта абетки, запропонованого Й. Лозинським, вважають статтю Йосипа Левицького «Odpowiedź na zdanie o zaprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego» (укр. «Відповідь на думку щодо запровадження польського абецадла руську писемність» /переклад автор. – Є. П./) (1834), у якій здійснено аналіз цієї ідеї та категорично заперечено необхідність уводити латинку, замінюючи нею український варіант кирилиці (див. про це: Франко 1859, с. 571–578). Спогади Якова Головацького засвідчують, що окрім М. Шашкевича, на статтю Й. Лозинського «O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego» ще відреагували й Денис Зубрицький та Йосип Левицький, які також не підтримали пропозиції (див. про це: Головацький 1885).

1.2.1.2. Боротьба Івана Франка за кирилицю

Наступним, хто підсумував дискусію з приводу впровадження польського абецадла в українську мову, був Іван Франко, який підготував статтю

«Азбучна війна в Галичині» (1986), де розглянув проблему «*кирилиця чи гражданка, галицько-руський чи російський язык*». Він наголосив, що «про латинку ніхто <...> тоді навіть не думав серйозно» (Франко 1986, с. 586). Письменник проаналізував і проєкт української латинки Й. Їречека, показавши, що він не придатний для впровадження в простір української лінгвокультури.

Одночасно з пропозицією Й. Їречека, ніби передбачаючи її, вийшла у світ брошура Богдана Дідицького «О неудобности латинской азбуки в письменности русской» (укр. «Про незручність латинської азбуки в руській писемності» /переклад автор. – Є. П./) (1859), у якій цей автор висунув аргументи щодо неможливості застосування латинської графіки замість української кирилиці. Після критики цієї статті, яку опублікував Й. Їречека, Б. Дідицький підготував відповідь під назвою «Споръ о рускую азбуку» (укр. «Спір про руську азбуку» /переклад автор. – Є. П./) (1859), у якій мовознавець показав переваги кирилиці, продемонстрував її особливу цінність для українського народу, української лінгвокультури. ***Таке категоричне заперечення намагань введення латиниці в український лінгвокультурний простір обумовлено бажанням зберегти український фольклор, великий масив класичної художньої спадщини, традицій, національного «духу мови», її своєрідності.***

1.2.1.3. Погляди вчених на конкуренцію кирилиці й латиниці в 20-х і 30-х роках ХХ ст.

У 20-х роках ХХ ст. було актуалізоване питання про впровадження латинської графіки в український мовний простір, що пов'язане з появою статті Сергія Пилипенка «Odvertyj lyst do vsix, xto sikavyt'sja sijeju spravojju» (укр. «Відвертий лист до всіх, хто цікавиться цією справою» /переклад автор. – Є. П./). Автор листа звертається із закликом згадати, скільки було спроб перевести українське письмо на латинський алфавіт. Він наголошує, що настав

слухний час вирішити це питання остаточно: «Tverdo perekonanyj, ščo unifikacija al'favitiv je nemynuča sprava – i to ne tak dalekoho majbutn'oho. XX storiččja maje cju problem rozvjazaty razom iz velykoju social'noju perebudovoju. Ljudstvo maje odnakovo pysaty, aby men'se vytračaty času na oznajomlennja z unšymu movamy» (Пилипенко 1923, сс. 267–268). (укр. «Твердо переконаний, що уніфікація алфавітів є неминуча справа – і то не такого далекого майбутнього. ХХ сторіччя має цю проблему розв'язати разом з великою соціальною перебудовою. Людство має однаково писати, аби менше витратити часу на ознайомлення з іншими мовами» /трансформація тексту кирилицею автор. – Є. П./).

На заклик С. Пилипенка «Odvertyj lyst do vsix, xto cikavyt'sja cijeju spravoju» схвально відповів український письменник і мовознавець Майк Йогансен (1895–1937) реформаторською статтею «Пристосування латиниці до потреб української мови у часописі „Червоний шлях”» (Йогансен 1923, № 9). Однак він вважає, що форма латиниці, якою користується С. Пилипенко, не зовсім пристосована до фонетики української мови та пропонує такі зміни до транскрипції латиницею: **(а)** «“j” залишити для йотації, а “” для пом'якшення» (Йогансен 1923, с. 167); **(б)** «позначити ненаголошене “и” літерою “ê”» (Йогансен 1923, с. 168). М. Йогансен сформулював такий висновок: «1) спрощуємо абетку, зменшивши її на одну літеру; 2) сприяємо правильній (однаковій) вимові ненаголошених “и” та “е”; 3) усуваємо найголовнішу труднощію українського правопису для учня вкраїнця; 4) (що вже не так важно) для чужинця полегшуємо вивчення вимови “и”, яке росіяне читають завжди за “і”, німці за “ü”, або теж за “i” і т. и.» (Йогансен 1923, с. 168).

Після виходу названих вище статей у 1927 році в місті Харкові, що на той час було столицею Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР), відбулася *Всеукраїнська правописна конференція*, під час якої було розглянуто питання щодо *введення латинського алфавіту замість кирилиці, репрезентованої гражданкою*, в український лінгвокультурний простір.

Питання про латинізацію українського алфавіту та затвердження латиниці як частини правопису поставили Майк Йогансен, Борис Ткаченко та Микола Наконечний, яких у 30-х роках ХХ ст. було репресовано. Редактор Українського правопису (1928) Олекса Синявський зазначав, що на Всеукраїнській правописній конференції 1927 р. пропонували перехід українців на латинську абетку через неоднозначність у правописі, порівняймо: «Особливо довго дебатовано питання про те, чи не перейти на латинський алфавет, хоч власне кажучи це питання і не входило в компетенцію Конференції, якщо стояти на ґрунті постанови РНК з 23 липня 1925 р.» (Синявський 1931, с. 102).

Значна кількість учасників Усеукраїнської правописної конференції 1927 року (Харків) була «за» впровадження латинської графіки в українську лінгвокультуру, про що свідчать результати голосування: «за» – 20, «проти» – 25. «Наочним доказом такого голосування слугує фото “латинщиків”, що вміщене навіть в одному ілюстрованому часопису Радянської України “Всесвіт”» (Всесвіт 1927, с. 18), який «демонстрував проф.[есор – Є. П.] Сімович під час реферату» («Діло» 1927).

Підтримуючи пропозицію використання латинської абетки, А. Кримський у статті «Нарис історії українського правопису до 1927 р.», опублікованій у «Записках історико-філологічного відділу УАН» (1929), згадує про «правописну течію – писати латинкою» (Кримський 1929, с. 176). Прикладом слугує те, що «свої українські щиропростонародні “інтерлюдії” галичан Якуб Гаватович на початку ХVІІ в. (1619) писав саме отаким алфаветом, “абцадлом”» (Кримський 1929, с. 177). Зазначмо, що окрім Я. Гаватовича існували й інші письменники, які теж уживали латинку для українських текстів. Прикладами слугують «сатиричні вірші до 1650 року проти козацької сваволі, що починаються так: “Oy misty Pereaslavl, posered rinku, prodavala babuseyka toy hrin”. Або возьмім близьку до того самого часу елегію про побоїще Хмельницького з поляками на Стирі: “Oy riczko Stryru”» (Кримський 1929, с. 177). І таких пам’яток дійшло до нас не так уже й мало.

Зауважмо, що стосовно латиниці частіше вживали терміни *альфабет* і *абеткадо*, що ввійшли в активний склад української лінгвістичної термінології, а сьогодні їх вважають застарілими чи регіоналізмами (галицьк.).

Більшістю голосів було вирішено залишити для українського мовного простору кирилицю. На її захист прихильники висували міркування про те, що: **(1)** «зміна алфавету потягне за собою кольосальні витрати» (Кримський 1927, с. 360); **(2)** «відгородить українців ще більше від росіян» (Кримський 1927, с. 360); **(3)** «в Галичині спричиниться до польщення українського населення» (Кримський 1927, с. 360). Отже «дискусія про латинку не була марна, бо багатьом прихильникам латинки дала можливість позирнути на справу з тих боків, з яких вони не хотіли, або не могли дивитися» (Синявський 1931, с. 102).

Цікавим є факт фальсифікації інформації, характерний для радянської ідеології: усі часописи Радянської України містили неправдиві відомості щодо кількості голосів «за» й «проти» заміни кириличної графіки на латинку в українському лінгвопросторі. «А саме, часописи вказують, що за латинку було 8 голосів, тоді як в дійсності за латинку було 20 голосів, проти 25 голосів» (Кримський 1927, с. 360).

Наголосімо також, що весь перший день роботи цієї правописної конференції витратили на обговорення пропозиції латинізації української мови. Це була пропозиція паралельного використання двох графік із перспективою згодом перейти на латиницю повністю, «щоб переконатися, якої політичної ваги справи дебатує конференція, та щоб відчуті сумнів, чи тим займається конференція, чого нам зараз треба. <...>. Подебатували, латиницю відкинули» (Кримський 1927, с. 360–361).

Крім радикального переходу на латинську графіку, висували ідею впровадження лише кількох латинських літер – s (замість дз), z (замість дж), «себто щоб наше “ходжу”, “джміль”, “джума”, або англійське “Джек” та італійське “Джульєтта” писалися “хозу”, “зміль”, “зума”, “Зек”, “Зульєтта”, а наше “дзвін”, “дзвонити”, “дзюбати” писалося-б “свін”, “свонити”, “сюбати”»

(Кримський 1927, с. 359) та j (замість й, зокрема в є, ї, ю, я). Ці правописні норми запропонував Євген Тимченко, а Харківська конференція затвердила лише введення літери s та z до українського алфавіту. «Однак відомо, що після того, як ЦК КП (б)У на чолі з Лазаром Кагановичем засудив упровадження нових літер, конференція анулювала своє рішення» (Космеда 2020, с. 68). Під час голосування за впровадження до алфавіту «z» проголосувало 22 голоси, проти – 18; за «s» подано 19 голосів, проти – 18, «а що перевага навіть одного голосу вважалася на конференції за правосильну, то внесення перейшло як постанова конференції» (Кримський 1927, с. 360).

Отже, пропозиція переходу української графічної системи за часів УРСР на латиницю пояснювалася передусім уніфікацією алфавітів для всіх країн, щоб не потрібно було витратити час на ознайомлення з іншою писемністю та для ефективності щодо вивчення іноземних мов. Проте ця пропозиція заміни графіки великого успіху не здобула та була відхилена на Всеукраїнській правописній конференції 1927 року в Харкові. Однак «перемогу мав Мелетій Смотрицький з своєю об'єднально-правописною граматиною “Синтагмою” і церковно-слов'янським альфавітом, з його ѣ, њ, з твердим знаком њ і іншими неживими книжними особливостями» (Кримський 1929, с. 177).

1.2.1.4. Боротьба за українську латиницю сьогодні

У ХХ ст. мовознавці не захоплюються ідеєю повного переходу на латинську графіку, а припускають можливість використання латиниці лише паралельно з кирилицею, оскільки через інтернаціоналізацію світу вже неможливо уникнути латинографічних украплень у кириличні тексти.

У 2000 році Іван Лучук у передмові до студії «Korotkyj Pravopys», підтримуючи можливість частково функціонування латинських літер в українському мовному просторі, паралельно з кирилицею, тобто використанням латинської графіки з певним функційним навантаженням,

зокрема «dl'a zastosuvanná jiji v kompjuternij haluzi, jaka pry semymyl'nomu rozvytkovi novitnix tehnolohiji» (укр. «для застосування її в комп'ютерній галузі, яка при семимильному розвитку новітніх технологій» /трансформація тексту кирилицею автор. – Є. П./) (Лучук, 2000. с. 3). Водночас учений указує на деяку недосконалість кирилиці, зазначаючи, що її «nedostatno dl'a universal'noho vxodženná ukrajinskoji movy u svit virtual'noji real'nosti ta dl'a efektyvnoho funkcionuvanná ukrajinskoji movy na vsix možlyvyx rívnaх, povjazanyx iu total'noju kompjuteryzacijeju praktyčno vsix vydiv dijál'nosti l'udynu u sučasnomu suspil'stvi» (укр. «недостатньо для універсального входження української мови у світ віртуальної реальності та для ефективного функціонування української мови на всіх можливих рівнях, пов'язаних з тотальною комп'ютеризацією практично всіх видів діяльності людини в сучасному суспільстві /трансформація тексту кирилицею автор. – Є. П./) (Лучук 2000, с. 3).

Руслан Чортківський переконаний, що, виступаючи за перехід української мови на латинський шрифт, прихильники латиниці зустрінуться з аргументами «проти», зокрема *прибічники кирилиці*: **(1)** згадують про «ратні подвиги батьків-дідів-прадідів і дідів-прадідів проти польської шляхти та німецько-фашистських загарбників» (Чортківський 2003); **(2)** зауважують, що зміна графічної системи «несе загрозу ополячення чи загалом засмічення української мови» (Чортківський 2003); **(3)** називають перешкоду: значні витрати на реалізацію цього проєкту, оскільки перехід на латинку «з'їсть багато коштів з держскарбниці» (Чортківський 2003); **(4)** припускають, що латинська графіка «налякає, відштовхне російськомовне населення, <...>, і відіб'є в нього бажання її вивчати» (Чортківський 2003); **(5)** зазначають, що кирилична графіка «більше відповідає мовним особливостям та менталітетові українців» (Чортківський 2003); **(6)** акцентують увагу на зайвій плутанині, «що виникне в головах молодих під час навчання» (Чортківський 2003).

Однак, як бачимо, ідеться вже не про повну заміну кириличної графіки на латинську в українській лінгвокультурі. На думку Ірини Магдиш, «ніхто не

буде примушувати дітей вчитися латинського письма в початковій школі, і книги, видані кирилицею, не будуть спалені і не відійдуть на вічне збереження до бібліотечних сховищ» (Магдиш 2003).

Зауважується, що завдання та мета проєкту полягають у тому, щоб «запровадити паралельне існування і функціонування двох графічних зображень, що вирішило б немало технічних проблем і забезпечило комунікаційне перетікання і взаємовплив української і англійської мов...» (Магдиш 2003).

Цю думку підтримує Андрій Д'яков у статті «Українська латинка як атрибут інтеграції України в світове співтовариство» (1999), зазначаючи, що немає необхідності повністю замінювати традиційну графіку, оскільки за довгий час існування вона повністю пристосувалася до особливостей української фонетики, однак «фактично український правопис повинен мати два обличчя – оригінальне (для власних потреб) та латинізоване (для міжнародного спілкування)» (Д'яков 1999). Як бачимо, А. Д'яков закликає українців до використання латиниці з метою органічної інтеграції України у світове співтовариство: «Зараз фактично для кожної мови повинна бути створена латинізована абетка. Інша річ, для одних мов вона повинна використовуватися як основний алфавіт, а для інших – як допоміжний» (Д'яков 1999).

2021 рік знову актуалізує намагання протиставити латиницю кирилиці. Ініціатором цього процесу став секретар Ради національної безпеки й оборони України Олексій Данілов, який наголошує на *політико-психологічних чинниках цього явища*: в Україні йде війна, що спричиняє протистояння з Росією та всім російськомовним простором, зокрема й у сфері культури загалом, і в лінгвокультурі зокрема. В інтерв'ю Радіо Свобода на запитання щодо запровадження латинки, цей політик заявив: «Я за. Я вважаю, що це буде одна з фундаментальних речей: нам треба позбавитися кирилиці і перейти на латиницю» (Радіо Свобода 2021). Водночас він виступив за двомовність українців: «Я за дві мови в нашій країні. Англійська мова має бути

обов'язкова, тому що, коли ми говоримо про цивілізований світ, то англійська мова – це мова цивілізованого спілкування» (Радіо Свобода 2021). Олександр Тараненко зауважує, що пропозиції переведення українського алфавіту на латинську графічну основу або паралельне використання двох абеток «можна розглядати не тільки як рух у напрямі мовної глобалізації, а й у загальному контексті посилення дивергенційних тенденцій розвитку української літературної мови щодо російської мови, як і щодо “російського” православ'я» (Тараненко 2017, с. 68–69). Названий дослідник вважає, що зміна графічної системи **(1)** «убезпечить нас від тиску російської мови й наблизить до Європи» (Тараненко 2017, с. 69), а сьогодні для цього **(2)** «найсприятливіший момент: більшість вчить мову наново, правопис до сих пір не усталений (до цього варто додати ще один чинник: графічно латинізовану українську мову вже широко використовують в інтернетному спілкуванні, особливо представники “комп'ютеризованих” молодшого та середнього поколінь, у спілкуванні за допомогою мобільного телефонного зв'язку)» (Тараненко 2017, с. 69).

У дискусію з О. Даніловим вступили мовознавці, які категорично проти таких закликів і намірів, але фактично всі аргументи, які наводять сучасні українські лінгвісти (Богдан Ажнюк, Павло Гриценко, Ірина Фаріон) були вже висловлені раніше, як було показано, І. Франком, М. Шашкевичем, Й. Левицьким, Б. Дідицьким та ін.

Директор Інституту української мови НАН України, доктор філологічних наук, професор Павло Гриценко в інтерв'ю каналу «Україна 24» висловив своє невдоволення, що спричинено появою тези О. Данілова. Мовознавець пояснив, що зміна кирилиці зруйнує українську традицію та аргументує неможливість переведення української писемності на латинську графіку тим, що «кирилиця в Україні існує, принаймні, спорадично, тобто частково, з IX ст. А з XX ст. почалося масове поширення кириличної книги – а це те, через що утвердилась наша держава» (Вус 2021). П. Гриценко наголошує, що використання двох форматів писемності, як, наприклад, у Сербії, є

неможливим, а точніше «це нонсенс. У нас є прекрасна традиція кирилична, у нас є створена величезна інформаційна база на кириличній основі. <...> І ніякої паралельності, усяка паралельність руйнує – руйнувати традицію не можна» (Касіян 2021).

Директор Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні, доктор філологічних наук, професор Богдан Ажнюк, зазначив, що «графічна система мови – це не упаковка для товару, яка сьогодні одна, а завтра інша. Це частина знакової системи всієї нації», зміна якої буде означати відмову від української багаторічної культурної спадщини, оскільки «українська мова є старописемною і вже понад тисячоліття користується системою кирилиці» (Novyny.live). Розмірковуючи про мотиви, що аргументують перехід на латинську графіку в українському мовному просторі сьогодні, названий мовознавець зазначив, що це «досить ілюзорні уявлення про те, що саме через зміну графічної системи ми вже опинимось в Європі». Такий перехід «буде великим потрясінням для всієї нації в психологічному, технологічному та культурологічному плані» (Novyny.live).

Водночас українська письменниця Оксана Забужко, яка не підтримує української латиниці, зауважує, що в такий спосіб українці «дарують Московії всю свою тисячолітню культуру київського кореня, відступившись від неї як від “нерідної”-“несвоєї”» (Високий замок).

Ірина Фаріон також категорично розкритикувала заяву О. Данілова, порівняймо: «Сьогодні це пропонують люди, які не мають чіткої ідеологічної позиції, світоглядних цінностей і певностей себе. Це люди, які вважають, що змінивши форму, можна змінити зміст. Але Москва покине Україну тільки тоді, коли українці перестануть постійно себе з нею порівнювати» (NTA 2021).

Австрійський філолог, славіст, дослідник української мови, президент Міжнародної асоціації українців, професор Міхаель Мозер вважає, що «українська кирилиця виглядає дуже гарно» (Міхаель Мозер, славіст: ... 2019) та немає «жодних переконливих причин для такого переходу» (Міхаель Мозер, славіст: ... 2019), оскільки «кирилиця є традиційним і дуже

важливим історичним символом українства» (Міхаель Мозер, славіст: ... 2019). Названий мовознавець не підтримує думки, що «латиниця української мови – це єдиний шлях до цивілізації» (Міхаель Мозер, славіст: ... 2019). Однак він не заперечує паралельного використання двох графік у мовному просторі України, наприклад, в інтернет-спілкуванні, та вважає, що необхідною є робота над *удосконаленням транслітерації українського ономастикону*. Названий учений наголошує, що «про цей перехід на латиницю, до речі, говорили ще за австрійських часів, під час так званих азбучних воєн. Про нього говорили дуже активно і під час українізації в радянські часи. Самі ж українці, бо вони виходили з того, що латиниця – це алфавіт майбутнього» (Міхаель Мозер, славіст: ... 2019).

Директор Інституту національної пам'яті Володимир В'ятрович у 2018 р. у відповідь на пропозицію Павла Клімкіна перейти на латиницю зазначив причини неможливості такого переходу України. Він зауважує, що це не призведе до зближення з Європою, а, навпаки, «заміна письма може зіграти протилежну роль – посилення русифікації» (Мартинець 2018). Він обґрунтовує зазначену тезу тим, що «все більше російськомовних громадян переходять на українську, а введення латиниці створить додатковий бар'єр і зупинить багатьох з них» (Мартинець 2018), зокрема тому, що «кириличний російський алфавіт для багатьох (особливо літніх людей) буде простішим, ніж незнайомий латинський український» (Мартинець 2018). Він критикує й наміри одночасного використання двох алфавітів і наголошує, що це «означатиме фактичну тримовність в країні – дві українські і російська» (Мартинець 2018), що ми «отримаємо ще одну лінію розрізнення, яка ніяк не допоможе спільному руху до Європи» (Мартинець 2018).

У зв'язку з поширенням англійської мови в українському лінгвокультурному просторі необхідно простежити та виділити основні функції латинської графіки, що є основою англійського алфавіту, у кириличному писемному просторі.

1.2.2.5. Російська імперська агресивна мовна політика. Насадження російського варіанта кирилиці в позаросійському лінгвокультурному просторі. Білоруська латинка

Питання графічного оформлення різних мовних систем є споконвічним. Упродовж багатьох століть російська мова нерозривно асоціюється саме з кириличною графікою, а Росія дотримується імперіалістичних поглядів, репрезентуючи агресію та насаджуючи іншим «своє», зокрема й графіку, позиціонуючи кириличний алфавіт як власне російську графічну систему загалом.

Проблему «конкуренції» кириличної та латинської графіки в російському лінгвопросторі досліджували такі вчені XIX ст., як Іван Бодуен де Куртене, Яків Грот, Кирило Кадінський, Володимир Ламанський.

Упродовж багатьох століть Росія використовує кирилицю як власну специфічну писемність, привласнивши її, як привласнила вона й надбання Київської Русі загалом. Загальновідомо, що Київська Русь прийняла православне християнство через Візантію, а латинська писемність асоціювалася насамперед із католицизмом. Московія перейняла від Київської Русі й кириличну (глаголичну) писемність.

Проте намагаючись підкорити собі сусідні народи, у XIX ст. московія робила це через заміну алфавітів чи їх асиміляцію у позаросійському лінгвокультурному просторі. Зокрема у XVII ст. простежується **процес, зворотній до латинізації, – спроба кирилізації з асиміляторською метою стосувалася**, наприклад, *Польського Королівства*, коли простежуємо спробу насадження польській лінгвокультурі російського варіанта кирилиці, порівняймо: «...в контексті загальної політики русифікації польського населення Російської імперії, була спроба перевести польську писемність на кирилицю» (Успенский 2004, с. 123). *За часів правління Миколи I використання російського алфавіту стає знаком ідеологічної програми «русского мира».* Ця пропозиція щодо використання в польській

лінгвокультурі російської азбуки була висунута в 1844 році. Російський імператор Микола I «особисто брав участь у роботі над укладанням нової польської орфографії, що повинна була замінити традиційну орфографію, яка ґрунтується на латинському письмі» (Успенский 2004, с. 125). Імперська Московія надавала питанню вибору алфавіту й відповідної графіки першорядного значення державного рівня. Імперські принципи русифікації цар Микола I доручив зреалізувати Івану Паскевичу та Сергію Уварову. Здійснення цього проєкту відбувалося у два етапи: «робота була призупинена в 1845 р., а пізніше відновлена в 1852 р.» (Успенский 2004, с. 124). За наказом князя Платона Ширинського-Шихматова професор Головного педагогічного інституту, російсько-польський славіст XIX століття Петро Дубровський вирішив «полегшити» «російському читачеві знайомство з польською літературою в оригіналі та для цього запропонував друкувати польські твори кирилицею» (Николаев 2004, с. 39) і підготував черговий проєкт, який було презентовано в праці «Образцы польского языка в прозе и стихах, для русских» (укр. «Зразки польської мови в прозі і віршах, для росіян» /переклад автор. – Є. П./) (1852), де всі тексти були надруковані гражданським шрифтом, що був пристосований до польської мови за методом професора Павла Дубровського (див.: Сиесс-Кжишковский, с. 102). Названий учений наголошував на використанні російських літер для написання текстів польською мовою ще в давнину, як відомо з різних історичних пам'яток, і пропонував правила передачі польських літер російськими (див.: Образцы польского языка... 1852, с. 2). У повному російсько-польському словнику П. Дубровського містяться літери в заголовках статей, що спрямовані на відтворення вимови, порівняймо: рос. *А* вимовляється як польське *A*. Стара назва цієї букви *азъ*. / *Б* (більш стара назва цієї літери *Буки*) вимовляється як польське *B*. / *В* вимовляється як польське *W*. Стара названа цієї букви *Въди*. Польський дослідник Марек Маршалек констатував, що до цього «ніхто з <...> лексикографів не займався питанням презентації літер у заголовкові статті перекладного словника» (Marszałek 2022, с. 337).

Справу Миколи I продовжив його старший *син Олександр II, за правління якого проводилась жорстка русифікація народів імперії, зокрема українців і поляків*. Зокрема, після поразки січневого польського національно-визвольного повстання (1863–1864) на землях колишньої Речі Посполитої проти влади російської імперії на території Царства Польського та Західного краю, причиною якого було прагнення національно свідомої частини польського суспільства здобути незалежність і відновити Річ Посполиту та в якому разом із поляками взяли участь литовці, білоруси й українці, Микола I створив Установчий комітет, що займався організацією початкової шкільної освіти, у межах якої «мовою викладання в школах повинна була стати польська мова; російська ставала іноземною мовою, обов'язковою для вивчення» (Сиесс-Кжишковский, с. 101). У канцелярії Комітету було запропоновано «в початкових школах Королівства Польського ввести навчання за польськими підручниками, що надруковані російським шрифтом» (Сиесс-Кжишковский, с. 101). Завдяки роботі Комітету вийшов друком підручник «Букварь для сельских детей» (укр. «Буквар для сільських дітей» /переклад автор. – Є. П./) (1865), виданий у Санкт-Петербурзі в типографії Івана Бочкарева. Однак російська імперія наштовхнулася на значний супротив Польщі та так і не змогла насадити російську кирилицю на цих територіях. Зазначене пояснюється тим, що *для поляків як католиків латинська мова, латинський алфавіт – частина їхнього духовного життя, оскільки це мова служби Божої, молитов, релігійних формул, що виявляються в усіх сферах релігійного й побутового життя, зокрема під час хрещення, взяття шлюбу, поховання і под.* (див.: Ткаченко 2006, с. 6). До речі, 1865 року влада російської імперії ввела заборону латиниці й для литовської мови.

Процес русифікації радянського періоду активізувався із 30-х років ХХ ст., коли Йосип Сталін почав відродження російської імперії, що вилилося в «примусове переведення писемності майже всіх мов, які були поширені в СРСР на кирилицю» (Словник UA) як спосіб наближення

неслов'янських мов до кириличної російської графіки, російської лінгвокультури загалом. Це рішення було підкріплено Постановою Політбюро ЦК ВКП(б) від 26 січня 1930 р., у якому пропонувалося «Главнауці припинити розробку питання щодо латинізації російського алфавіту» (О латинизации).

Епоху сталінізму номінують «залізною завісою», що засвідчує факт самоізоляції радянського політичного режиму, який намагався **(а)** припинити економічні, наукові та культурні зв'язки із Заходом та **(б)** паралельно скоротити використання латиниці.

Політика «залізної завіси» стимулювала спроби переходу на кириличну графіку мов народів СРСР, для яких до цього були впроваджені азбуки на латинській основі. Тоталітарна влада мала за мету уніфікувати писемність, що виконувала б роль фундаменту для об'єднання всіх народів СРСР і що полегшило б вивчення російської мови, якій надали роль «другої рідної». Російський варіант кирилиці, зрозуміло, позиціонувався як виключно російська графічна система письма. Учений Вінчук В'ячорка зазначає, що «російська, а потім радянська імперії тримали під своєю владою народи різної цивілізаційної ідентичності та прагнули до їхньої уніфікації, зокрема й через алфавіт» (Вихід із «руського мира»: ...). *У червні 1941 р. було офіційно завершено переведення мов народів СРСР на кирилицю.*

Проте сучасна московія продовжує дотримуватися чіткої імперіалістичної політики та протистояння Заходу, тому федеральна служба з нагляду за сферою масової комунікації, зв'язку та охорони культурної спадщини *заборонила нині мобільним операторам використовувати транслітеровані латиницею інформаційні та рекламні SMS-повідомлення*, які вони надсилають абонентам, що пояснюється пунктом 1 ст. 68 Конституції РФ та ст. 1 закону «Про державну мову Російської Федерації», яка будується на кириличній графічній основі. Згідно із цим законом *Державної думи від 2002 року «всі мови Росії повинні мати алфавіт на основі кирилиці»* (Вихід із «руського мира»).

Цілком закономірно, що й *український алфавіт також намагалися асимілювати до російського*. Відомо, що «робилося все, щоб і українська мова виглядала як якась бліда копія російської» (Ткаченко 2006, с. 234). *Українській мові намагалися нав'язати російський варіант кирилиці «знищуючи вияв її самобутності навіть у звукобуквах»* (Космеда 2020, с. 48), зокрема в радянські часи з українського алфавіту було вилучено, наприклад, літеру г для уніфікації української вимови й української абетки з російською вимовою і російською азбукою (1933). Це призвело до проблем, зокрема щодо (а) розрізнення значень паронімів, порівняймо: *трати – грати, гніт – гніт*; (б) трансформації певних чужомовних букв і буквосполучень, зокрема таких, як «ch», «h», «g», адже «ch» передавали українським [x], «h» – українським [Г], а замість «g» писали «Г».

Проте для асиміляції української графіки й орфографії до російської, щоб передати ці три звуки за російським зразком, пропонували використовувати лише «х» і «Г» (див.: Фаріон 2010, сс. 30–43). Для номінації цієї літери в українському мовному просторі з'явилися перифрази, які можна трактувати як образні терміни, що вказують на історію української лінгвокультури, історію національної лінгвографії, порвняймо: *літера, за якою тужать* (Б. Антоненко-Давидович); *літера, незаслужено вилучена з абетки; «буржуазна» літера; «ідеологічна» літера; перша абсурдна жертва котка імперської машини; жертва реалізації гасла: «Викорінити, знищити націоналістичне коріння на мовному фронті»; «повернена» літера; «відроджена» літера; «національна» літера; «буква з ріжком угорі»; «літера з хвостиком угору»; «буква з гичкою»* (див.: Космеда 2020, с. 49).

Проте в часи незалежності України літеру «Г» повернули в українську лінгвокультуру завдяки роботі українських мовознавців, зокрема Григорія Півторака (Півторак 2002), Миколи Степаненка (Степаненко 2002) та ін. Сьогодні зазначена літера закріпилася у свідомості українців як «найбільш українська літера», що викликає лінгвопатріотизм, порівняймо: «*I*

все ж існує така літера, яку ніхто, крім українців, не називає своєю. Це колись “репресована”, а тепер відновлена у правах “Г”» (Високий замок).

Однак у яскравих представників українського народу залишилися казусні спогади щодо зникнення літери г, наприклад, Василь Габор сформулював власне особливе сприйняття цієї літери, пов’язане з його автобіографією: *Г для мене дзвінке і горде, бо на цю літеру починається моє прізвище – Габор; у селі тільки наша сім’я носила його, і нас кликали люди: нянька – Габоре, мамку – Габорко, а мене малого або брата – Габорику, та коли я пішов у школу з великим розчаруванням дізнався, що відтепер я не Габор, а Габор. І по нині оте «Г» в написанні мого прізвища в офіційних документах мене сильно дратує* (Габор 2002, с. 35).

Сучасна російська лінгвістична «квазінаука» не зупиняється та надає українській мові статус «наріччя», не вважаючи її самостійною мовою (див. про це: Космеда 2019, с. 79). Олександр Камчатов та Наталія Наколіна в дискурсі підручника зі вступу до мовознавства безапеляційно стверджують, що «до східнослов’янської групи мов належить виключно російська мова з чотирма наріччями: 1) великоруським (основні діалекти: північноруський, південноруський, західно-великоруський), 2) малоруським (основні діалекти – середньонадніпряньський, слобожанський і степовий), 3) білоруським (основні діалекти: північно-східний, південно-західний, поліський), 4) червоноруським (основні діалекти: галицький, карпатський, буковинський)» (Космеда 2019, с. 79). Зазначене – наслідок сучасної російської імперської політики, що виявляє зневагу й ненависть до українського народу та української мови.

З огляду на дії російської влади початку ХХ ст., зокрема воєнна агресія, розпочата в 2014 році проти України: анексія Криму, окупація східних територій України, повномасштабне вторгнення в 2022 році (так звана «воєнна операція») спричинило несприйняття цивілізованим світом і російської лінгвокультури, мови та її графічної системи. Своєю політикою Росія «псує» ставлення до кирилиці, а це стає однією з причин того, що в Україні все ще спостерігаються пропозиції переходу на латиницю. Насамперед зазначене

відбувається з метою відірватися від Росії та мінімізувати вплив «руського мира» та водночас прискорити інтеграцію в Європу. Попри це українські вчені закликають не піддаватися на дезінформацію та «присвоєння» росіянами кириличної системи письма, оскільки «в Україні практично вся культурна спадщина (писемна, принаймні) створена українською мовою і записана кириличною абеткою» («І» та «є» – це більше, ніж літери). Окрім цього, громадський діяч Максим Кобелев наголошує, що історично український лінгвопростір почав «використовувати кирилицю задовго до того, як це почала Московія [, а також вона] була для нас засобом збереження власної національної ідентичності, захисту від полонізації» («І» та «є» – це більше, ніж літери).

Сьогодні, як видається, згідно зі світовою тенденцією кожна країна повинна мати систему транслітерації, розроблену на латинській основі. Державам необхідно вливатися у світову спільноту та принаймні створити єдину альтернативну азбуку для потреб транслітерації, як, наприклад, це відбулося в Японії.

Однак, продовжуючи політику «нав'язування» постулатів «руського мира», російські мовознавці намагаються диктувати іншим країнам власні правила транслітерації, усупереч закріпленим нормам іншої мови. Це простежується в українському мовному просторі, зокрема в транслітерації назв міст. Зокрема, російський лінгвіст Максим Кронгауз, який досліджує проблеми лінгвоконфліктології, не розуміє, чому назву української столиці *Київ* під час транслітерації латиницею необхідно писати як *Kyiv*, а не *Kiev* (від рос. *Киев*) (див.: Кронгауз 2008. сс. 139–140).

Олександр Скопненко зазначає, що ще в «1859 р. російський уряд своєю постановою заборонив використання латиниці для східнослов'янських текстів» (Скопненко 2019, сс. 191–192), тобто й для Білорусі зокрема, оскільки «жорсткими були вимоги до шрифту українських і білоруських публікацій: латинка заборонялася» (Мечковская 2003, с. 56). Нині важко собі навіть уявити латинізовану Білорусь, проте *ще 150 років тому білоруська*

інтелігенція записувала свої думки латинською абеткою, а точніше, польською. Запровадження кириличного письма до білоруського мовного простору розпочалося паралельно із впливом росії.

Хоча меншість білоруського населення виступала за латинку, **(1)** «але вона мала особливу соціально-культурну семіотику: це був знак “європейськості”, “культурності” білоруського відродження, символ солідарності з польським волелюбством та орієнтації на польські авторитети» (Мечковская 2003, с. 57), та паралельно **(2)** стала «знаком опозиційності (іноді прямого виклику) режиму Російської імперії...» (Мечковская 2003, с. 55). Вибір латинки – «означав романтичний вибір вужчого каналу комунікації, і той, хто пише латинкою, знаменував, що звертається до обраної меншини, опозиційної щодо ставлення до режиму» (Мечковская 2003, с. 55).

Існують припущення, що «традиція використання двох графік – кириличної та латинської – і далі була б живою, якби вся білоруська етномовна територія не опинилася під радянським контролем» (Скопненко 2019, сс. 191–192), тому що залишилися прихильники заміни кириличної графічної основи білоруського алфавіту на латиницю, що сприятиме інтеграції країни в міжнародний простір. Однак сьогодні такий перехід неможливий з огляду на тиск з боку росії та введенням російської як другої державної мови. Проте, очевидно, і білоруський алфавіт не слід латинізувати з огляду на мотивацію, наведену вище щодо української мови.

1.3. Лінгвографія як наука. Зіставна лінгвографія – один із дослідницьких аспектів лінгвістичної графеміки

На сьогодні лінгвографія, або графічна лінгвістика, не має належного опису: потребує уточнення і її статус, і методологічні засади, і метамова, і дослідницькі аспекти. Не простежуємо і єдиної номінації для цього наукового напрямку, немає і його дефініції, не виокремлено базову термінологію.

Становлення *лінгвографії* як наукової галузі, наукового напрямку припадає, як уважають учені, на середину ХІХ століття й продовжується до сьогодні. Поступово окреслюється її базова терміносистема. Дослідження в цій галузі мовознавства презентували зарубіжні лінгвісти, зокрема Фрідріх Баллхорн (Ballhorn 1861), Ігнас Джей Гельб (Gelb 1968), Пітер Данієлс (Daniels 1996), Жак Дерріда (Derrida 1998), Давид Дірінгер (Diringer 1948), Кріста Дюршайд (Dürscheid 2022), Ганс Йенсен, Марсель Коен, Рональд Артур Кросленд (Crossland 1956), Дмитріос Мелетіс (Meletis 2022), Вільям Реннагель (Rennagel 1972), Марк Сміціклас (Smiciklas 2012), Ісаак Тейлор (Taylor 1883).

Теоретико-методологічні засади цього наукового напрямку започатковано в працях українських учених, насамперед Олександра Потебні (див.: Потебня 1996) та в роботах його послідовника – Леоніда Булаховського (Булаховський 1975) і Юрія Шевельова (див.: Шевельов 2008). Серед сучасних українських мовознавців, які розбудовують метамову лінгвографії, назвімо Оксану Бабелюк (Бабелюк 2024а), Ольгу Білецьку (Білецька 2013), Тетяну Видайчук (Видайчук 2010), Павла Донця (Донец 2001), Анатолія Загнітка (Загнітко 2012), Тетяну Космеду (Космеда 2011; Космеда 2020; Космеда 2022), Ларису Макарук (Макарук 2013), Василя Німчука (Німчук 1990), Єлизавету Пересаду (Пересада 2021; Пересада 2022), Лілію Соболю (Соболь 2016), Ірину Фаріон (Фаріон 2011), Лілію Українець (Українець 2014).

Назва самої розглядуваної наукової галузі є проблемною та отримала численну кількість відмінних найменувань. Разом із терміном *лінгвографія* (Булаховський 1975, с. 90) цей науковий напрям пропонують номінувати *графічною лінгвістикою* (Crossland 1956; Білецька 2013), *граматологією* (Gelb 1968), *граматологією* (Ballhorn 1861), *графологією*, *графолінгвістикою* (Meletis 2022), *графістикою* (Rennagel 1972), *інфографікою* (Smiciklas 2012). Проблематика лінгвографії розглядається, як зауважувалося раніше, частково й у розділі графіка: А. Загнітко, наприклад, тлумачить графіку як «розділ

мовознавства, що вивчає літери алфавіту та діакритичні знаки в їхньому відношенні до звукового ладу мови і розглядає співвідношення між звуками і літерами» (Загнітко 2012, т. 1, с. 177).

Олена Білецька вважає, що «в царині графічної лінгвістики з'ясування потребують дискусійні питання як щодо коректності застосування її ключових термінів, так і визначення статусу графіки, графеміки, графетики як окремих наук» (Білецька 2013, с. 22). На думку цієї дослідниці, «...синонімія термінів “графіка” – “графеміка” – “графетика” спричинена дискусіями щодо визначення мовних рівнів організації системи письма, а тому лінгвісти не завжди однакові у визначенні семантичного обсягу цих термінів. З іншого – спільність для вказаних наукових напрямів об'єкта дослідження (письма) та найменшої контрастивної одиниці (графемі) ускладнює їх ідентифікацію як окремих наук» (Білецька 2013, с. 22). Олена Селіванова визначає графіку як «розділ мовознавства або напрям граматики, який досліджує сукупність усіх засобів певної писемності, їхню відповідність фонемам, сполученню фонем, складам, морфемам, словам, синтагмам, реченням, надфразним єдностям тієї чи іншої мови» (Селіванова 2006, с. 105). О. Білецька посилається на дослідження західних мовознавців, які користуються терміном *графеміка*, розглядаючи її як *мовознавчу галузь, що досліджує письмові системи*. Названа вчена наголошує, що наведене вище трактування графеміки ототожнює її з наукою, яку номінують *граматологією* (Білецька 2013, с. 22). Дослідниця апелює до неоднозначного розуміння терміна «графема» й пише: «Якщо графему розглядають лише як відповідник фонемі, то писемне і усне мовлення повністю ототожнюють, автоматично об'єднуючи такі галузі мовознавства як графіка та графеміка <...>, а тому можна стверджувати, що одне й теж поняття позначають різними термінами. Такі термінологічні неточності зумовлені суттєвими розбіжностями у поглядах науковців <...> на статус графемі» (Білецька 2013, с. 23). На думку цієї мовознавиці, графічна лінгвістика «вивчає функції графічних одиниць писемного мовлення та їх системні зв'язки. За таких умов у межах графеміки з огляду на семіотичну

природу різнорідних графічних засобів виділяють такі її окремі напрями, як *субграфеміка* та *параграфеміка*. У межах останньої виокремлюють *супраграфеміку*, *синграфеміку* та *топографеміку* як окремі її галузі» (жирн. шрифт автор. – Є. П.) (Білецька 2013, с. 23). Водночас О. Білецька вважає, що параграфеміка досліджує «супровідні властивості письма на графічному мовному рівні та функції невербальних засобів передачі та вираження інформації у письмовому тексті (як рукописному, так і друкованому). До семіотичних одиниць параграфеміки відносять цифри, символи, графіки, схеми, фотографії, таблиці, знаки пунктуації у вузькому розумінні. Завдяки такому широкому спектру семіотичних одиниць <...> дискусійним залишається виділення параграфеміки в окремий розділ саме лінгвістичної науки, <...> ускладнюється визначення чітких принципів їх класифікації, а також виявлення закономірностей їх використання у тексті» (Білецька 2013, с. 23). Щодо супраграфеміки, то, як уважає О. Білецька, її предмет є «буквені графічні знаки (наприклад, шрифтове виділення)» (Білецька 2013, с. 23). А «синграфеміка має на меті вивчати небуквені графічні знаки (наприклад, знаки пунктуації)» (Білецька 2013, с. 23); топографеміка проєктується на вивчення «варіації площинної синтагматики тексту» (Білецька 2013, с. 23). Щодо терміна метаграфеміка, то мовознавиця переконана: він «є вузьким концептуальним терміном, що застосовується у межах конкретного дослідження певної семіотичної системи і об'єднує супраграфемні, синграфемні та топографемні засоби» (Білецька 2013, с. 23). Узагальнюючи свої напрацювання О. Білецька зауважує, що замість термінів графіка та графеміка в зарубіжному мовознавстві використовують термін графетика й графологія. О. Білецька пише, що «графіка вивчає співвідношення графічних елементів та звучання у той час як графеміка здійснює системно-функціональний аналіз письма» (Білецька 2013, с. 23). Підрозділи графічної лінгвістики розбудовуються, її предмет розширюється. Отже, щодо розуміння термінів графічна лінгвістика чи лінгвографія не існує єдиного погляду. Слушною є думка, О. Білецької, що «графічна лінгвістика слугує так званим

“парасольковим терміном”, який об’єднує вище згадані науки, як от графіку, графеміку (та її підгалузі), графетику (та її напрямки)» (Білецька 2013, с. 24).

Девід Крістал розрізняє *графетику* та *графологію*. За його визначенням «*графетика*, термін, вигаданий за аналогією з фонетикою, вивчає те, як люди створюють, передають і сприймають письмові символи. Однак, на відміну від фонетики, де розроблено вичерпну методологію опису властивостей звуків мови, досі не існує складної графологічної класифікації, хоча друкарі розробили обмежену термінологію для позначення найсуттєвіших особливостей форм літер» (Crystal 2003, р. 257). На відміну від *графології*, «що виникла за аналогією з фонологією, вивчає лінгвістичні контрасти, які виражають системи письма. Зокрема, вона визнає поняття графеми, за аналогією з фонемою – найменшої одиниці в системі письма, здатної викликати контраст у значенні» (Crystal 2003, р. 257).

Зазначмо, що початки лінгвографії пов’язують із публікацією праць «*Grammatology and Graphemics*» (укр. «Грамматологія та графеміка» /переклад автор. – Є. П./) (1968) та «*A Study of Writing*» (укр. «Вивчення писемності» /переклад автор. – Є. П./) (1963) американського семітолога Ігнаса Джея Гельба (Gelb 1968, 1963). Основоположником актуалізованого напрямку мовознавства вважають англійського лінгвіста Роберта Кросленда, який у праці англ. «*Graphic Linguistics and its Terminology*» (укр. «Графічна лінгвістика та її термінологія» /переклад автор. – Є. П./) (1956) (Crossland 1956) уперше схарактеризував методологічну базу цієї науки та ввів у науковий обіг термін *графічна лінгвістика* (англ. ‘*graphic linguistic*’).

Однак у процесі створення фундаменту для загальної теорії розвитку писемності та для дослідження низки систем письма, зокрема дописемних, словесно-складових, складових й алфавітних, американський лінгвіст Ігнас Гельб (1968) на позначення розглядуваної науки актуалізував номінацію – *граматологія* (англ. ‘*grammatology*’). До речі, і в сучасних українських підручниках і посібниках зі вступу до мовознавства (наприклад, «Вступ до мовознавства» за ред. Ірини Голубовської /2016, с. 24/) чи загального

мовознавства (наприклад: «Загальне мовознавство» Сергія Дорошенка /2002, с. 255/) також актуалізовано термін *граматологія*, що інтерпретується як *загальна теорія та історія письма*.

У вступній статті до колективного дослідження англ. «The Writing Systems of the World» (укр. «Світові системи письма» /переклад автор. – Є. П./) (1996) Пітер Деніелс наголосив на важливості ролі діахронічного підходу для аналізу письма. Названий дослідник зазначив, що «граматологія, як і загальна лінгвістика, повинна бути описовою, історичною та теоретичною» наукою (Daniels 1996, с. 1), тобто виокремив такі розділи лінгвографії, як **(а)** історія лінгвографії, **(б)** теорія лінгвографії, **(в)** практична лінгвографія.

Отже, *граматологія* – міждисциплінарна наука про письмо загалом, а *графічна лінгвістика*, або *графолінгвістика* – це окремий розділ науки про письмо, що вивчає процес написання або графічної передачі мовних повідомлень (див. про це: Zagar 2007, р. 27–28). Так само й лінгвографія має свій предмет.

За визначенням О. Селіванової, граматологія – це «галузь мовознавства, яка вивчає походження, устрій і функціонування систем писемності» (Селіванова 2006, с. 102). Серед головних завдань граматології мовознавиця виділяє такі, як: «1) вивчення систем письма, його видів і їхньої конкуренції; 2) реконструкція еволюції писемності й перетворень різних її видів протягом історії людства; 3) аналіз відповідності письма одиницям природних мов; 4) оптимізація систем письма в бік спрощення; 5) дослідження зв'язку писемності з культурою народу, його свідомістю, історією; 6) аналіз взаємовпливу різних типів писемності; 7) вивчення умов і принципів перетворення безписемної мови на писемну; 8) типологізація шрифтів письма тощо» (Селіванова 2006, с. 102), що підтверджує тезу: *граматологія – це комплексна наука про письмо*.

У сучасному українському мовознавстві найбільш поширеним є термін *лінгвографія*, що номінує комплексну науку про письмо з урахуванням того, що є її предметом – *графічний рівень мови*.

Л. Булаховський у свій час наголошував на важливості виокремлення окремої наукової галузі щодо вивчення «специфіки письмового виразу в його відношенні до можливого поліграфічного оформлення тексту. Ця специфіка <...> далеко не така обмежена, як може здаватися із самих уможливлених позицій, отже, і практичну користь від роботи над нею аж ніяк не слід недооцінювати» (Булаховський 1975, с. 90), тобто цей учений пов'язував лінгвографію з поліграфією, а також проблемою виокремлення літер, графічною маніпуляцією з текстом, зокрема й маніпуляцією шрифтами.

Отже, висновуємо: *лінгвографія* – це міждисциплінарна наука, пов'язана з низкою інших наук – *історією культури, культурологією, графологією, епіграфікою, палеографією, поліграфією та лінгвістикою*, зокрема *графікою* (український алфавіт, графічна система української мови та ін.), *орфографією* (принципи української орфографії та їх зміни у зв'язку зі змінами графічної та фонетичної систем), *пунктуацією* (норми та закономірності використання графічних позаалфавітних знаків), *фонетикою* і *фонологією* (співвідношення букв і звуків, букв і фонем та ін.), *лінгвістикою тексту* (графічне моделювання тексту), *лінгвостилістикою* (графічні прийоми мовної гри та моделювання тропів і фігур тощо); крім того, проблематика лінгвографії «розсіюється» в межах *соціолінгвістики* (наприклад, проблема «азбучних баталій», «конкуренції» кирилиці й латиниці; правописні та орфоепічні норми; створення графіки для народів, які не мають своєї писемності; правила транслітерації та ін.), *загального мовознавства* (питання, що стосуються значення письма в історії суспільства; передумови створення письма; етапи розвитку письма: протописьмо, ідеографія, силабографія, фонографія; спеціалізовані системи письма та знакова природа мови /семіотика/ ін.), *історії мови* (глаголиця, кирилиця, становлення української кирилиці та її видозміни та ін.), *етимології* (внутрішня форма літер), *психолінгвістики*

(психологія сприйняття графічних знаків рідної і нерідної мов), *етнолінгвістики* (своєрідність графічної системи кожного етносу, оскільки графіка – це обличчя нації), *креативної лінгвістики* (спроможність лінгвоперсон моделювати графічні креативні форми й смисли, семантизувати назви літер та ін.), *когнітивної лінгвістики* (буквені концепти, невербальне мислення). Олена Білецька вважає графічну лінгвістику новим напрямом сучасної *лінгвопоетики* (див.: Білецька 2013, с. 23).

Проблематика лінгвографії залежить від *зовнішніх причин змін у мові*, насамперед винаходу й поширення писемності, книгодрукарства, розвитку засобів масової комунікації, інтернет мовлення, а також *внутрішніх причин*, передусім від основних антиномій системи мови: протиріччя між нормою і можливостями мови; коду й тексту; структури усного знака (усна й писемна форми; експресивні та інформаційні функції мови).

Зіставна лінгвографія – один із дослідницьких аспектів лінгвографії, що базується на актуалізації порівняльного, зіставного або контрастивного методу (ці терміни використовуються як синонімні). Актуалізація зіставного аспекту лінгвографії в цьому дослідженні має такий зміст:

1) графічні системи обраних для аналізу мов, їх алфавіти із проєкцією на своєрідність використання у відповідних лінгвокультурах, зокрема визначення особливостей залучення латиниці в український лінгвокультурний простір, аналіз варіантів української латиниці та виокремлення тенденцій щодо функційного навантаження літер латиниці в українському мовному просторі сьогодення з проєкцією на різні стилі мовлення з актуалізацією системи графічних прийомів мовної гри, моделювання семантико-прагматичних смислів і значень; відстеження впливу англійської мови на формування правил транслітерації;

2) специфіка алфавітів сучасних німецької та англійської мов та простеження спільних і відмінних рис щодо виформування варіантів латиниці цих мов, а також особливостей відображення процесу лексикалізації та семантизації літер латиниці німецької і англійської мов у фразеологічній

системі цих мов, а також у їх дискурсивному просторі щодо можливостей моделювання відповідних значень і смислів.

Дослідники докладно характеризують мету й завдання *порівняльного мовознавства* як наукового напрямку. Ірина Буніятова, наприклад, наголошує, що його мета «полягає у порівняльному вивченні двох, рідше кількох мов для виявлення їх подібностей і відмінностей на всіх рівнях мової структури» (Буніятова 2020, с. 15). Зазначена дослідниця наголошує, що «**предметом контрастування** є відмінності або відповідності порівнюваних мов, які існують на всіх рівнях мови, як знакових, так і незнакових. У межах контрастивної лінгвістики можна, наприклад, порівнювати фонетичні та фонологічні, лексичні та фразеологічні, морфологічні та синтаксичні системи двох мов. Але в основі контрастивних студій лежить двояке співвідношення плану вираження і змісту (форми і змісту) порівнюваних мов» (Буніятова 2020, с. 15). В основу методології цього дослідження, власне, покладено положення про сутність форми і змісту, порівняння проєктується на графічну систему, фрагмент фразеологічної системи та лексикалізовані й семантизовані літери, що набувають відповідного смислового навантаження: ідеться про аббревіатурні, узусні й оказіональні форми.

1.4. Метамова дослідження. Розширення терміносистеми лінгвографії

Серед проблем, що виникають у процесі окреслення повного термінологічного апарату сучасної лінгвографії, можна виділити: **(а)** «специфічний графічний інвентар, який не може бути універсальним для графічних систем усіх мов» (Макарук, 2013, с. 19); **(б)** невпинний розвиток та збагачення писемної комунікації (див.: Макарук, 2013, с. 19), що водночас обумовлює необхідність затвердження лінгвографії як наукового напрямку.

Т. Космеда та Л. Соболев у статті «Сучасна українська лінгвографія: термінологічне поле» частково схарактеризували метамову лінгвографії,

виокремивши понад 200 термінів і їх дефініцій та вказавши на те, що ця метамова потребує вдосконалення, оскільки її (1) «можна розширити, доповнивши деякими необхідними термінами, які на сьогодні ще слід класифікувати як okazіональні» (Космеда & Соболев 2018, с. 68); (2) «необхідно ввести терміни лінгвостилістики, лінгвопоетики, зокрема ті, що окреслюють поняття фоностилістики <...>, чи, можливо, *графічної стилістики* <...>, метамова якої повинна містити назви стилістичних фігур і прийомів щодо маніпуляцій графемами та їх окреслення» (Космеда & Соболев 2018, с. 69), а також (3) «у систему термінів лінгвографії повинні ввійти й поняття літературознавства, що окреслюють поетичні жанри, способи творення поезії на основі маніпуляції графічними засобами» (Космеда & Соболев 2018, с. 69). Ці дослідники докладно схарактеризували парадигматичні й синтагматичні зв'язки системи термінів лінгвографії, зокрема виокремили багатозначні терміни, терміни-омоніми, терміни пароніми, описали родові відношення, що простежуються в зазначеній терміносистемі.

До метамови лінгвографії входять, зрозуміло, і терміни графіки, зокрема, й саме поняття графіки: Зіновій Партико визначає *графіку* як сукупність усіх символів, які використовують у певний час у писемному мовленні відповідної мови. До складу термінів графіки належать, на думку названого вченого, *пробіл, розділові знаки, арабські й римські цифри, апостроф, знак наголосу*, а також інші допоміжні знаки (див.: Партико 2008, с. 56).

На думку Лариси Макарук, «безперервний обмін [інформацією відбувається] як за допомогою усних, і писемних повідомлень [, що] створені не лише з літер, а й із різноманітних графічних позначок (паралінгвальних засобів), які також передають мовний контент» (Макарук 2013, с. 18). Зокрема, «такі одиниці часто вступають у парадигматичні зв'язки, мають своє функціональне навантаження, створюють певні рівнево-ієрархічні відношення, а тому можна вважати такими, що набувають лінгвального статусу й розширюють коло засобів, які використовують під час спілкування» (Макарук 2013, с. 18). Дослідниця робить висновок, що «у графічній

лінгвістиці, крім традиційних питань, можна виділити дві групи засобів – мовні та позамовні» (Макарук 2013, с. 19), оскільки до її інвентаря «варто залучити ілюстрації, комікси, карикатури, схеми, таблиці, діаграми, графіки й фотографії» (Макарук 2013, с. 19). Водночас Л. Макарук ядровими термінами лінгвографії вважає такі: «*писемність, система письма, писемна форма мови, писемне мовлення* та фокусує свою увагу на вивченні **(а)** письма, **(б)** письмових текстів та **(в)** засобів, за допомогою яких здійснюється комунікація» (жирн. шрифт – Є. П.) (див.: Макарук 2009, с. 269).

Девід Крістал презентує англomовні терміни на позначення сучасних засобів та процесів, мотивованих актуалізацією графіки, що не закріплені в українській мові, порівн.: *graphemic symbolism* (укр. аналоги – графемний символізм / графічна символіка) (Crystal 2003, р. 180), *graphitic contradictions* (укр. аналог – графічні суперечності), *graphological freedom* (укр. аналог – графологічна свобода), *graphological distinctiveness* (укр. аналог – графологічна виразність), *graphitic distinctiveness* (укр. аналог – графічна виразність) (Crystal 2003).

Як зауважувалося, до ядрових термінів лінгвографії належать терміни графіки як самостійного лінгвістичного розділу. Наголошувалося, що саме *alphabet* визначає набір графічних засобів для презентації фонем мови та їх комбінацій. Графіка відображає прямий логічний зв'язок між графемою та відповідною їй фонемою. Основною термінною одиницею графіки, як і лінгвографії, є *графема*. А. Загнітко інтерпретує це поняття так: «найменша одиниця системи письма, що виражає відношення одиниці усного мовлення до її графічного зображення» (Загнітко 2012, т. 1, с. 177). *Графема* має не лише письмове зображення / оформлення мовлення, але й певне семіотичне навантаження. Графема – символ або знак, що зберігає / містить певну інформацію. Синонімним до нього вважають термін *звуко-буква* (Космеда 2011б) або в іншому орфографічному варіанті – *звукобуква* (Фаріон 2005). Проте існує ще низка понять, що входять до кола термінів лінгвографії, через що графему не можна вважати презентантом фонем на письмі, а саме:

«буквені фонографеми поділяються на *монографи* та *поліграфи*: перші представляють одну фонему однією буквою, другі – двома і більше буквами, що значно підвищує кількість буквених графем певної мови» (Селіванова 2006, с. 105), а «одна фонема може мати на письмі послідовну низку графем і, навпаки, – одна графема може відповідати кільком фонемам» (Крючков 2009, с. 3), порівняймо: *алограф*, *диграф*, *триграф*, *лігатура*. Окрім того, «до числа Г.[рафем – Є. П.] разом із буквами (ієрогліфами і т. ін.) також належать знак наголосу, розділові знаки, пробіли, відступи, прийоми скорочення слів і речень тощо» (Селіванова 2006, с. 104). Зважаючи на це, слушною є теза Олени Білецької про те, «що писемне мовлення має свій власний інвентар конститутивних одиниць – графем, серед яких чисельними є не тільки лінгвістичні, але й паралінгвістичні одиниці, що не мають відповідників серед фонем» (Білецька 2013, с. 23).

Петер Галльманн (Peter Gallman) припускає, що поняття графеми може бути розширене так, «щоб графема стала позначенням для всіх елементарних графічних засобів, яким можна приписати певну лінгвістичну функцію» (Gallman 1985, S. 10), та позначала «найменші структурні одиниці писемної мови, які можна визначити і формально, і функційно» (Gallman 1985, S. 10). У роботі «Graphische Elemente der geschriebenen Sprache. Grundlagen für eine Reform der Orthographie» (укр. «Графічні елементи писемної мови. Підстави для реформи правопису» / переклад автор. – Є. П./) науковець використовує термін *graphische Mittel* (укр. *графічні засоби*), серед яких виокремлює такі класи: **1) графеми** (у вузькому розумінні), серед яких **(а) самостійні**, що містять *літери, пунктуаційні знаки, пробіл, цифри, спеціальні символи*, та **(б) несамостійні** – це, головню, *діакритичні знаки*; **2) лінійні супраграфеми**, що включають: **(а) конкретні** – *підкреслення* та **(б) абстрактні**, що презентують *написання з великої літери як початкову капіталізацію; загальну капіталізацію; капітель; шрифт / гарнітуру; акцент; кегль; розрядка; лігатура; верхній / нижній індекс; надрядковий знак; суперскрипт / субскрипт*; **3) супраграфеми**, у складі яких **(а) конкретні**,

насамперед *обрамлення та графіка*; **(б) абстрактні**, зокрема: *рядок, блок тексту; вилучення; відступ; початок і кінець рядка* (див. Gallman 1985, S. 11).

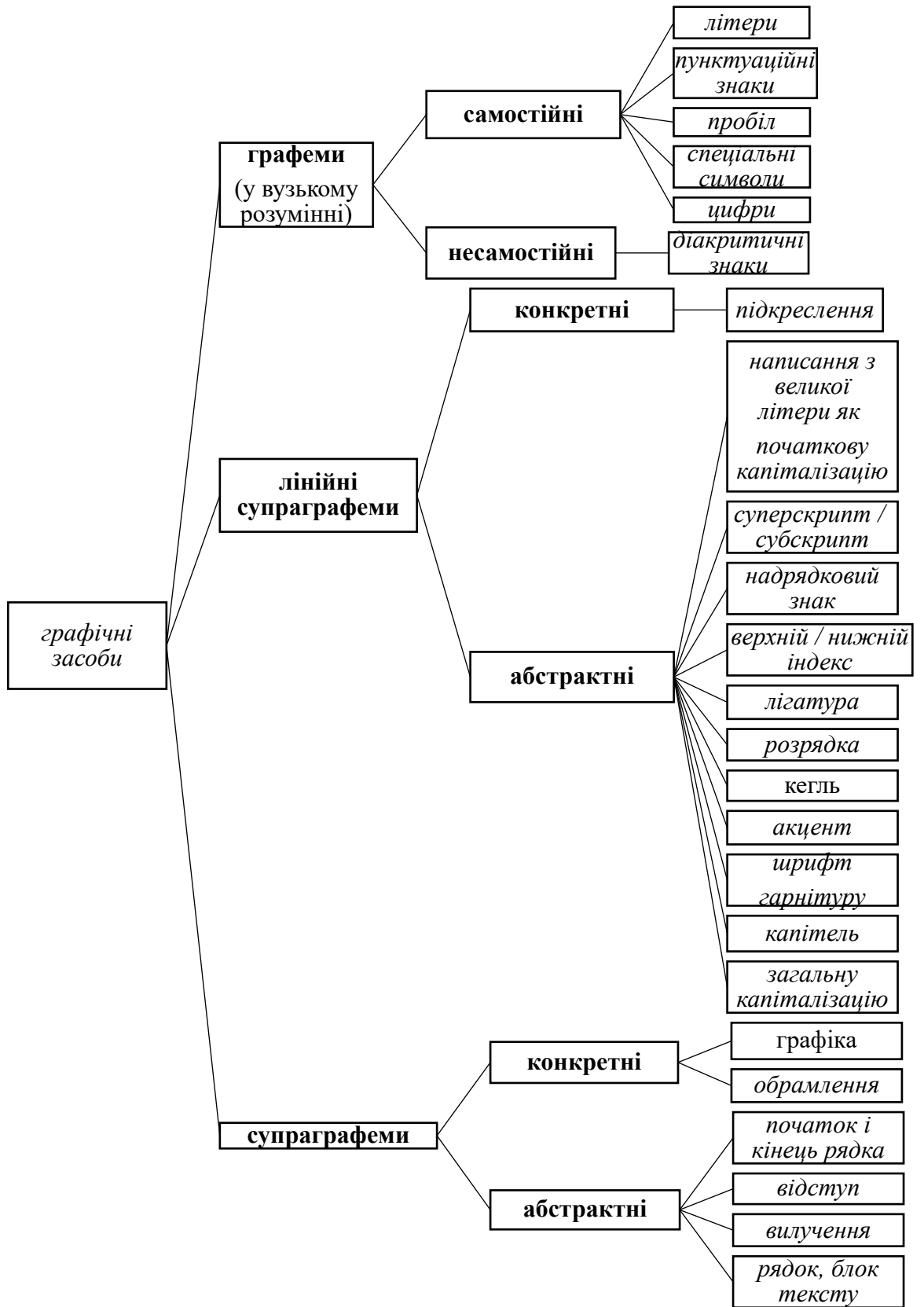

Схема 1.4. Графічні засоби за класифікацією Петера Галльманна

Відповідно, поняття графеми в такому тлумаченні включало б не лише графічні об'єкти, що мають фіксовану форму, але й абстрактні графічні засоби (див. про це: Gallman 1985, S. 10).

В алфавітних системах письма центральним є поняття сукупність літер певного фактографічного письма, що розміщені «в історично встановленому порядку й прийнятні в письмовій системі певної мови» (Загнітко 2012, т. 1, с. 38) – це *алфавіт*. Ураховуючи етимологію зазначеного терміна, наголошуємо, що номінація цього поняття мотивована назвами перших літер абетки, що простежується в низці синонімів, порівняймо: (1) *альфабет* – злиття літер грецької алфавітної системи, (2) *азбука* – зрощення літер давньослов'янського алфавіту «аз» і «буки», що вийшли з ужитку, (3) *абетка* – об'єднання звуків двох перших літер сучасного українського алфавіту «а» та «б», (4) *абецядло* – за першими літерами латинського алфавіту «а», «b», «с».

В англійській та німецькій мовах алфавіт номінують аналогічно за трьома першими літерами алфавіту – *ABC*: це вимовляється англійською «ейбісі», а німецькою – «абеце» та пояснюються відмінностями в назвах графем. Зазначена тенденція може пояснюватися тим, що термін графема ототожнюють із *буквою, літерою*.

Нагадаймо, що серед первинних алфавітних систем існують, зокрема, і такі, як *глаголиця, кирилиця, грецький алфавіт та латиниця*, хоч, зрозуміло, що перелік перших алфавітів набагато ширший. Нагадаймо, що перший алфавіт – *графемна (звуко-буквена) система* – був створений фінікійцями в I тис. до н. е. Термін *протобуква*, як відомо, пов'язаний із поняттями та предметами довкілля, що й стало основою моделювання *буквеної внутрішньої форми*, яка й дає безліч можливостей для лексикалізації та семантизації літер, наприклад: *für A und F sein; Schema F; from A to B; plan B; mind your Ps and Qs* та ін.

Одиниці такого універсального коду, як алфавіт, попри своє загальне значення, отримують додаткове смислове навантаження. У зв'язку з дослідженням смислового навантаження окремих літер алфавіту Т. Космеда

пропонує термін *буквений концепт*, *концепт графемі* (див.: Космеда 2020, с. 36). Лексикалізовані номінації літер вербалізуються в певні концепти та опредмечуються, що викликає співвідношення *концепт – однолітерне слово*. Концепт, що відображає процес світосприйняття, фіксується вже на графічному рівні мови та презентується в графемах (літерах). Лінгвоконцептологія й лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика можуть оперувати поняттям *буквений концепт*, або *концепт графемі* (див.: Космеда, 2000).

Графема, крім того, реалізується у відповідних формах, які називають *графом* (конкретний реалізатор графемі – «*варіант графемі*» /Селіванова 2006, с. 103/) та *алографом*.

Термін *алограф* багатозначний, порівняймо: «**(1)** графічний варіант, конкретна маніфестація графемі, наприклад: [розвідати] – [росказати]; **(2)** взаємозамінні літерні знаки: **(а)** друкована або рукописна; **(б)** рядкова або заголовна» (Загнітко 2012, т. 1, с. 36). На думку В. Лук'янюка, це поняття має ширше значення, порівняймо: **(1)** «гліф / графічне представлення елемента писемної мови (буква, число, діакритичний знак, піктограма тощо)» (Лук'янюк 2001–23)/, який вважається варіантом іншого гліфа і відповідає одній графемі» (Лук'янюк 2001–23); **(2)** «варіант запису однієї і тієї ж фонемі, в залежності від її позиції в слові» (Лук'янюк 2001–23); **(3)** «чужий рукопис, напис, підпис; те, що, на противагу автографу, є не вірогідним документом, а, як правило, підробкою» (Лук'янюк 2001–23). Простежуємо, що алограф має омонімічне значення, порівняймо: *алограф* – ‘підроблений підпис, поставлений за іншу особу; підроблений рукопис’ (див.: Алограф). Отже, графема має певну форму, що виражається в системі графічних видозмін, які прийнято трактувати як варіанти (друковані й рукописні; великі й малі та ін.). Однак типова форма графемі зберігається: для позначення цих варіантів, крім терміна алограф, використовують й алографема чи граф (див.: Класифікація письмових систем).

Зауважмо, що, крім названих у першому підрозділі розвинутих систем письма, існують штучно розроблені системи, що мають спеціальне призначення, серед яких (а) **транскрипція** (лат. *trans* – крізь + *cribo* – писати; *transcribo* – переписую) – це специфічна система письма, що використовується для того, щоб здійснювати «спеціальний точний запис усного мовлення за допомогою відповідної системи знаків з науково-лінгвістичною метою» (ВУЕ) та «керується фонетичними особливостями мови, що запозичує, і фоноестетичними чинниками» (Селіванова 2006, с. 624); (б) **транслітерація** (лат. *trans* – крізь, через + *littera* – буква) – це така система письма, що слугує для побуквеної трансформації тексту або окремих слів, записаних тією чи тією мовою, а саме «конверсія систем письма, при якій кожний графічний елемент (знак) однієї системи письма передається одним і тим же графічним елементом іншої системи письма; заміна знаків, літер (чи їх поєднань), текстів однієї писемності (графічної системи письма) знаками чи літерами іншої, незалежно від їхньої вимови» (Транслітерація), тобто транслітерація відтворює мову певними графічними знаками: «припускає умовну тотожність літер у двох мовах» (Селіванова 2006, с. 625). У цьому разі простежуємо взаємодію графічних систем, зокрема в Україні використовують транслітерацію на базі латиниці, про що йтиметься в наступному розділі; (в) **стенографія** (грец. *stenos* – вузький, тісний + *grapho* – пишу) – це специфічна система письма, за допомогою якої здійснюється «швидкий дослівний запис усної мови за допомогою системи спеціальних умовних знаків» (Лук'янюк 2001–23), а мета стенографії – прискорити письмову фіксацію «живого» мовлення; (г) **криптографія** (від грец. *kriptos* – таємний + *grapho* – пишу) – «спосіб письма спеціальними умовними знаками – шифром, шифроване письмо, тайнопис» (Лук'янюк 2001–23), який «зрозумілий лише втаємниченим» (ВУЕ), тому його використовують у дипломатичній, політичній, військовій та інших видах діяльності (див. про це: Класифікація письмових систем).

Термін **латинізація**, що належить до ключових термінів цього дослідження, означає 'переведення письма на латинську основу' або ж 'зміна

кириличної абетки на латинську основу», що відображено в дієслові *латинізувати* – «будувати абетку на основі латинської» (СУМ 1973, т. 4, с. 454). Однак у «Словнику сучасної лінгвістики», укладеному А. Загнітком, термін *латинізація* інтерпретується так: «характерна трансформація імен на латинський манер у середні віки в західноєвропейській культурі: *Авіцена* (з Ібн-Сіна, ім'я вченого), *Конфуцій* (з Кон Фуцзи). Пор. латинізовані назви: *Лузітанія* (Португалія), *Гельвеція* (Швейцарія) та ін.» (Загнітко 2012, т. 2, с. 124). На противагу цьому визначенню в «Словнику іншомовних слів», укладеному В. Лук'янюком, ця терміноодиниця має два лексико-семантичних варіанти: (1) «процес впровадження або прийняття латинської мови та культури» (Лук'янюк 2001–23); (2) «кампанія з переведення писемності народів СРСР на латиницю, що проводилась у 1920–1930-ті роки» (Лук'янюк 2001–23).

Однак питання щодо заміни кириличної графіки на латинську в українському мовному просторі й досі, як наголошувалося, викликає особливу увагу, що зумовлює потребу в розгляді терміна *проект* (варіант) *української латинки*, порівняймо: «Загалом налічується близько десяти унікальних *проектів «української латинки»*. Здебільшого це модифіковані варіанти алфавітів інших мов з латинською писемністю, як-от: чеська (цей варіант є найпопулярнішим на сьогодні), польська, словацька, угорська та інші, включаючи старий-добрий трансліт на основі англійської» (Дмитрів 2014).

Оскільки ані в словнику лінгвістичних термінів, що укладений А. Загнітком, ані в словнику, укладеному О. Селівановою, не зафіксовані номінації на позначення терміна *проекти* (варіантів) *латиниці для української мови*, вважаємо за потрібне розширити термінополе лінгвографії, включивши в нього й *терміни-оказіоналізми*. До цих термінів відносимо ті, що називають варіанти української латинки, порівняймо: (1) *українське абетцядло* – ‘проект української латиниці на основі польського (латинського) алфавіту (абетцядла) запропонований Й. Лозинським у спеціальній статті поль. «O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego» (укр. «Про запровадження

польської абетки в руську писемність») (1834); (2) *українська гаєвиця* – ‘проєкт української латиниці на основі сербсько-хорватського алфавіту (гаєвиці), що був розроблений хорватським поетом та лінгвістом Л. Гаєм у праці хорв. «Kratka osnova horvatsko-slavenskog pravopisanja» (укр. «Коротка основа хорватсько-слов'янського правопису») (1830)»; (3) *їречеківка* – ‘стандартизований проєкт української латиниці чеського славіста Й. Їречека на основі чеської абетки (abecedu), що був презентований у брошурі нім. «Über der Vorschlag das Ruthenische mit lateinischen Schriftzeichen zu schreiben. Im Auftrage des k. k. Ministeriums für Cultus und Unterricht verfasst von Jozeph Jireček, Wien. Aus der keizerlich königlichen Hof- und Staatsdruckerei 1859» (укр. «Про пропозицію писати по-українськи латинськими літерами. За дорученням цісарсько-королівського міністерства культури й освіти через Йосифа Їречка. Відень, урядова державна друкарня 1859)»; (4) *лучуківка* – ‘проєкт української латиниці, правопис української мови на основі латинського шрифту, вироблений І. Лучуком та презентований у студії «Korotkuj Pravopys»»; (5) *лагодівка* – ‘проєкт української латиниці, запропонований М. Лагодою, що спирався на латинську абетку Й. Їречека’; (6) *мельниківка* – ‘інтернет-проєкт української латиниці, що створений С. Мельником наприкінці 2000-х років’, на основі проєкту Й. Їречека’ (див. про це: Пересада 2021в).

Номінації *проєктів української латиниці* є однослівними епонімними найменуваннями (термінами-епонімами), мотивувальною основою для творення яких є прізвища їхніх авторів, а їх моделювання відбувається шляхом додавання таких суфіксів як: **(а)** *-івк(а)* (за аналогією до термінів, що використовуються на позначення правописів української мови, серед яких *драгоманівка, желехівка, кулішівка, романівка* та ін.): *Їречек* – *їречеківка*, *Лучук* – *лучуківка*, *Лагода* – *лагодівка*, *Мельник* – *мельниківка*; **(б)** *-иц(я)* (за аналогією до назви слов'янського алфавіту – *кирилиця*): *Гай* – *гаєвиця* (з уточненням *українська*). Цей спосіб є найбільш поширеним, зважаючи на здатність таких термінних одиниць логічно відображати ієрархію взаємно підпорядкованих понять.

Проте процес латинізації, як було продемонстровано, не був успішним, оскільки алфавіт і графічна система відображають історію народу, його дух. Українські діячі науки й культури, як зазначалося, чинили й чинять опір процесу латинізації і в XIX–XX ст., і, відповідно, у XIX ст. А небажання змінювати знакову систему нації породжує новий образний термін – «азбучна війна», що функціював, як було зазначено, у працях М. Шашкевича (1965) та І. Франка (1986). За допомогою цього образного терміна омовлюється феномен ‘боротьби проти переведення української писемності з кириличної графіки на латиницю’; порівняймо такі контексти вживання цього терміна: *Саме тому впродовж тривалого часу існування писемності, зокрема функціювання кирилиці, українського алфавіту, що на ній базується, відбуваються «азбучні війни»* (жирний шрифт автор. – Є. П.), *простежується намагання нав’язати українській лінгвокультурі латиницю* (Космеда & Соболь 2018, с. 63); *Сьогодні метамова лінгвографії оперує терміном «азбучні війни»* (жирний шрифт автор. – Є. П.). *Така «війна» велася між прихильниками латиниці й поборниками кирилиці, зокрема М. Шашкевич дає відповідь на пропозицію Й. Лозинського замінити кирилицю на латиницю* (Космеда 2020, с. 54). Зазначений термін інтерпретується як «боротьба української громадськості Галичини в XIX ст. проти полонізаторських спроб латинізувати український алфавіт» (Історія української мови 2013, с. 4), що мала два спалахи: перший – 1834 року, другий – 1859 року. Хоч убачаємо в цьому разі певну неточність, оскільки йдеться лише про *полонізаторські спроби*.

Другий спалах руху проти переходу на латиницю номінується (а) *абетковою війною*: цей образний термін розглядаємо як синонім до *азбучна війна*, порівняймо контекст уживання: *Галицька «абеткова війна»* (жирний шрифт автор. – Є. П.) *1859 року гучно відлунювала по інший бік імперського кордону. Того року російська влада заборонила видання або ввезення з-за кордону українських і білоруських текстів, написаних латиницею. Цей захід розглядався як антипольський* (Плохій 2013, с. 223);

синонімом є і (б) *азбучна завірюха*, порівняймо контекст уживання: *Наприкінці 1850 р. розгорнулася справжня «азбучна завірюха»* (жирний шрифт автор. – Є. П.) між українцями та урядом, який намагався нав'язати *латинський правопис русинської мови* (жирний шрифт автор. – Є. П.) (Колесник 2000, с. 236). Отже, вводиться й термін *латинський правопис русинської мови*.

Окрім того, у монографії Миколи Лисюка «Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині» (Лесюк 2014) зафіксовано 8 okazіональних термінів, що номінують окремі аспекти *азбучної війни* в Галичині, зокрема: (1) *азбучна баталія* (Лесюк 2014, с. 492); (2) *азбучна веремія* (Лесюк 2014, с. 490); (3) *азбучна дискусія* (Лесюк 2014, с. 441); (4) *азбучна історія* (Лесюк 2014, с. 492); (5) *азбучний переворот* (Лесюк 2014, с. 460); (6) *азбучне питання* (Лесюк 2014, с. 484); (7) *азбучна стаття* (Лесюк 2014, с. 441); (8) *азбучні суперечки* (Лесюк 2014, с. 490).

Азбучна комісія – це ‘комісія, що відхилила прийняття проєкту латинської абетки для української азбуки’, порівняймо контекст: *Політичне і культурне москвофільство поляки використали для того, щоб не допустити українізації шкільництва. Польський граф Атенор Голуховський зробив навіть спробу запровадити для українців латинський правопис. Правда, «Азбучна комісія»* (жирний шрифт автор. – Є. П.) у Відні заперечила цей проєкт і в 1859 році австрійський уряд розпорядився друкувати всі книжки кирилицею (Гелей 2015, с. 31).

Зауважмо, що традиція використання певної графічної системи може змінюватися, зважаючи на певні політичні, психологічні, культурологічні чинники.

Розглянуті терміни вступають у певні парадигматичні зв'язки, зокрема простежуємо вияв: (1) *полісемії*, що доводить структура терміна *латинізація*, яка містить два лексико-семантичні варіанти; (2) *гіперо-гіпонімії*, що можна проілюструвати гіперонімом *проєкт (варіант) української латиниці* та гіпонімами – *іречеківка, лагодівка, лучуківка, мельниківка, українське*

абецадло, українська гасвиця; (3) **синонімії**, прикладами якої є: «азбучна війна», «абеткова війна», «азбучна завірюха» та ін.

Попри спроби латинізації, українська мова не перейшла на латинську графіку, що зумовлено давньою традицією, але в українському лінгвопросторі, як і в англійському та німецькому, продовжують послуговуватися **варваризмами** (від грец. barbarismos з barbaros – ‘чужинець’, ‘не грек’), які за визначенням Сергія Дорошенка інтерпретуються як «іншомовне слово або вираз, що не стали загальноживаними, не освоєні граматично, сприймаються як чужі» (Дорошенко 2024, сс. 44–45); насамперед вони «в писемному мовленні зберігають чужомовну графіку [*латинську*]» (Дорошенко 2024, сс. 44–45), оскільки є прямими запозиченнями з латинської мови, наприклад: «**homo sapiens** (гомосапієнс) – ‘людина як розумна істота’; **nota bene**, скорочено **N. B.** (нота бена) – ‘зверни увагу на якусь частину тексту’» (жирний шрифт автор. – Є. П.) (Дорошенко 2024, сс. 44–45) або **post scriptum**, скорочено **P. S.** – ‘у додаток до тексту’. Проте слова-варваризми можуть мати й паралельні написання і кириличною, і латинською графікою, наприклад: «**vis-a-vis** (візаві) – ‘віч-на-віч’ і візаві; **tête-a-tête** (тет-а-тет) – ‘тільки вдвох’, ‘віч-на-віч’ і тет-а-тет; **weekend** (уїк енд) – ‘вихідні дні’ й уїкенд; **alma mater** (альма матер) – ‘мати-годувальниця’ та альма матер (старовинна студентська назва університету)» (Дорошенко 2024, сс. 44–45).

Розглядаючи писемність в еволюційному вимірі, на основі розробленої типології та поетапного поділу систем письма на *графічні, складові та алфавітні* можна додати до метамови цієї науки **терміни, що слугують для описування існуючих писемних систем**, порівняймо: *в’язь, гексаграма, деванагарі, ідеограма, ідеографічне письмо, ієрогліфіка, клинопис, лінійне та рисункове письмо, петрогліф, петрограма, предметне та вузликове письмо, принцип акрофонії, принцип конвергенції та принцип дивергенції, силабограма, силабічний знак, руни, фразеографія, хангіль* тощо.

Оскільки, попри літерні графеми, до предметів лінгвографії входять і **нелітерні засоби**, метамова української лінгвографії має вміщувати **назви**

(а) *шрифтів*, наприклад: *устав, напівустав, скоропис, курсив, сучасний шрифт ручного письма, в'язь (орнаментальне письмо), гражданський шрифт*;
(б) *типографіки*, як-от: *дизайн тексту (довільність, сегментацію, лінійність)*; *просторове розташування тексту (відступи, параграфи, фігурне розташування тощо)*; *форма, розмір (кегель) і тип шрифту*; *шрифтові виділення, повторення і підкреслення*; *таблиці, графіки, схеми, фотографії, діаграми, ілюстрації*; *символи (логограми, зірочки, надрядкові знаки тощо)*; *абрєвіатури, акроніми*; *кольори та їх комунікативне навантаження, зокрема й у міжкультурній комунікації*; *геометричні візерунки та форми*.

Термінологія лінгвістики тексту, а також креативної лінгвістики збагачується термінами, які використовують на позначення текстових змін: *графічний прийом, графічний символізм, графічний текст, графічна новація*.

Слушною є така думка Т. Космеди та Л. Соболя: система термінів, що становлять базу лінгвографії, «необхідно розширити **номінаціями, що ґрунтуються на маніпуляціях із графемами**. Це терміни із (1) *літературознавства*, наприклад: *абетковий вірш (абecedарій), акровіри, зорова поезія, паліндром, паліндромон* тощо та (2) *лінгвостилістики*, наприклад: *алітерація, амфіболия, анаграма, анафора, апокопа, апосіопеза, асонанс, афереза, графічний евфемізм, графон, дефісація, злиття, капіталізація, квотація, логогриф, паренсесиз, поетична графіка, прийоми пунктуаційної гри (повна відсутність пунктуаційних знаків, надмірне їх використання або зумисне використання лише окремих розділових знаків), прозіопесис, протезис або протеза, епентезис або епентеза, хіазм або хіазма* (Космеда & Соболя 2018, с. 69).

Відзначмо й появу термінів, що базуються на використанні алфавітних систем для моделювання тропів, порівняймо: *алфавітний троп* – це певна лексема, що утворена від імені літери та включена в систему відповідної мови, яка використовує певний алфавіт. Для моделювання тропів, мотивованих буквеними назвами, потрібно, щоб алфавіт укорінився, а його літери стали специфічними символами мови. Наприклад, від перших двох чи трьох

буквених назв кириличного алфавіту утворено безліч дериватів, що свідчать про вкоріненість історії кириличної писемності й супутніх їй реалій. На базі латиниці – це, наприклад, *alpha*, *bēta*, *alphabētum*, *abecedārium*, *abecedārius*, *alphabeticus*.

Слід пам'ятати, що «зовнішня форма знаків часто стає “смыслотвірним фактором” і генерує лінгвоспецифічні, тобто безпосередньо зумовлені особливостями конкретної мови, смисли (рима в поезії, утворення фразеологічних одиниць, гра слів, текстуалізовані вербальні асоціації, додатковий стилістико-прагматичний ефект у процесі вживання територіальних чи соціальних варіантів вимови тощо). Вплив зовнішньої форми, зрозуміло, може призводити до значних утруднень у міжкультурній трансляції» (Космеда & Соболев 2016, с. 63).

Розвиток маніпулятивних технік породження графічної мовної гри в межах лінгвістики креативу та лінгвостилістики, дає право виокремити **мікротермінополе «графічна мовна гра»**. Відомо, що творчий потенціал людини відбивається в усіх сферах, зокрема й у мовленнєвій діяльності індивіда, який «характеризується певним ступенем володіння мовою, але, крім цього, і соціальним та особистісним вибором мовних засобів. Ознакою лінгвоперсона є її мовна спроможність, мовна й комунікативна компетенція, особливе світобачення та світорозуміння» (Космеда 2009, с. 133). Досягненню певного комунікативного ефекту сприяє саме індивідуальна креативність, яку трактують як своєрідний «вияв творчого потенціалу..., [що] проєктується й на лінгвокреативну діяльність [...], коли актуалізується сфера мовної творчості» (Космеда 2020, с. 133). Лінгвокреативність – це «спроможності та здатності породжувати й продукувати нові можливості інтерпретацій; здатність створювати тло для породження мовцем нових ідей завдяки відхиленням від схеми, усталеності, передбачуваних мовною системою, для витворення нових площин і ємностей мовної дійсності та вияву оригінальності сприйняття й осмислення світу людиною» (Загнітко 2012, т. 2, с. 155). Учені переконані, що в сучасному суспільстві сформувався новий тип мовної особистості, яка

«прагне до вияву лінгвокреативності, презентації не лише актуальної інформації, але й до вираження своїх почуттів і емоцій, моделювання й сприйняття мовної гри, карнавалізації мовлення; вона здатна конструювати й інтерпретувати, дешифрувати приховані глибинні смисли» (Космеда & Халіман 2013, с. 5). Отже, *свідомим виявом лінгвокреативної діяльності мовця є власне мовна гра*, що реалізується різними прийомами. Феномен мовної гри привертав увагу й класиків мовознавства, зокрема Людвіга Вітгенштайна (Вітгенштайн 1995). Серед сучасних українських учених явище мовної гри досліджували Оксана Бабелюк (Бабелюк 2010), Віра Зірка (Зірка 2004), Наталія Кондратенко (Кондратенко 2019), Тетяна Космеда (Космеда & Халіман 2013), Тетяна Крутько (Крутько 2012), Валерія Кухаренко (Кухаренко 2000), Ірена Сніховська (Сніховська 2005), Анастасія Тепчиш (Тепчиш 2017), Олена Тимчук (Тимчук 2019), Оксана Халіман (Космеда & Халіман 2013) та ін., які намагалися описати його в проєкції на всі рівні мовної системи – фонетичний, словотвірно-морфемний, лексико-семантичний, фразеологічний, морфологічний, синтаксичний, однак це явище виразно актуалізується і на графічному рівні із залученням *звуко-букв, системи графем*, а також *параграфем* (система графічних елементів, що існують поряд із графемною системою).

Поняття *мовної гри* в науковий обіг увів, як відомо, австрійський філософ Людвіг Вітгенштайн (Вітгенштайн 1995), який розглядав цей феномен як процес набуття словами певних значень, що збігаються з об'єктами світу. Мислитель об'єднує в цьому терміні систему комунікації, що включає мову та дії, із якими вона переплетена.

Однак у сучасній лінгвістиці ракурс вивчення цього явища дещо змінився, хоч у сучасній лінгвістиці немає єдиного визначення поняття *мовна гра*. Зокрема, мовну гру інтерпретують як «відхилення від мовних норм з метою створення певного естетичного (частіше комічного ефекту). При такому підході до мовної гри відносять різні прояви нестандартного, творчого, ігрового використання мовних засобів» (Цонева 2000, с. 162) і як

«нестереотипне варіювання форми та змісту мовних одиниць на ігровому реєстрі комунікації з метою впливу на емоційну та / або інтелектуальну сферу адресата» (Сніховська 2005, с. 6). «Мовну гру часто пов'язують із поняттям експресивності, адже експресивність – це зображально-виразова якість мови. Образності, експресивності найчастіше досягають, використовуючи переносне значення слова. Однак переносне значення вирізняється саме тим, що воно виникає внаслідок незвичної предметної віднесеності слова, зумовленої потребою дати відповідну характеристику денотату, а не просто назвати предмет. Експресивні можливості мовної гри – це можливості порушення очікуваного, які можна кваліфікувати не як порушення закріпленої форми для мовного вираження довкілля, а творче використання варіантів, щоб краще донести логічну та емоційну інформацію до тих, хто її сприймає» (Космеда 2011а, с. 138). Наталія Кондратенко виділяє п'ять основних рівнів мовної гри, що використовуються насамперед у рекламних слоганах: **(1) графічний, (2) фонетичний, (3) лексичний, (4) граматичний та (5) текстово-дискурсивний** (див.: Кондратенко 2019).

У мовленні відображається і феномен *графічної мовної гри*, що досягається шляхом *порушення узуальної орфографічної, графічної або пунктуаційної норм*.

Ідеться про широкий і вузький підходи до *інтерпретації графічної гри*. Олена Карловас пише, що «під графічною грою розуміється маніпулювання засобами графіки, до яких належать букви, розділові знаки. Окрім того, до засобів графічної гри відносять і різні **прийоми скорочення слів, використання пробілів між словами, прописних літер, відступів, можливих підкреслень, а в друкованому тексті ще й шрифтові виділення. Знак наголосу так само може бути використаний як засіб графічної гри.** Існує й ширший підхід до арсеналу графічних засобів: до **параграфічних елементів** у друкованому тексті належать **шрифтові виділення та вар'ювання, надрядкові та підрядкові позначки, різноманітні “зірочки”, крапки й інші способи графічної рубрикації тексту, а в широкому розумінні тексту –**

математичні знаки, літери інших алфавітів і, звичайно ж, розділові знаки» (жирний шрифт автор. – Є. П.) (Карловас 2020, сс. 75–76). В. Зірка визначає мовну гру як «процес утворення за допомогою мови нових, віртуальних світів» (Зірка 2004, с. 103). Оксана Андріївна Бабелюк виділяє два процеси графічної мовної гри, зокрема такі, як **(1) візуалізація**, яку інтерпретує так: це «графічне виділення певної одиниці тексту (слова, речення, надфразної єдності, розділу тощо), що зумовлює домінування зорового сенсорного каналу сприйняття інформації» (Бабелюк 2024б) і **(2) «гібридизація**, яка полягає в контамінованому способі творення нових слів, що базується на нетиповому поєднанні різних одиниць лінгвографії, вербальних та невербальних, тобто відхиленні від норми» (Бабелюк 2024б).

У процесі описування словотвірного потенціалу графічної системи з'явилися терміни *графіксація* або *графодеривація* для номінації 'способів творення оказіонального слова через зміну його узуального написання і значення', тобто «графодеривацією можна вважати лише ті випадки, коли графічні маніпуляції зі словом зумовлюють появу нового значення, а нове написання старого слова несе додатковий зміст» (Таран 2020, с. 88).

Неолексеми, до складу яких входять нетипові графічні засоби (іншомовні шрифти, графічні знаки, символи та цифри), мають такі номінації: *графіксат*, *графодериват*, *графічний неологізм* (Євгенія Карпіловська 2008), *неографізм* (Галина Вокальчук, Жанна Колоїз), *графосемантизм*, *графоакцетовані одиниці* (Олександр Стишов). Валерія Кухаренко послуговується терміном *графон*, пропонуючи таку його інтерпретацію: «навмисне порушення графічної форми слова або словосполучення, використовуване для відображення його справжньої вимови» (Кухаренко 2000, с. 6), що простежуємо й у дослідженнях інших учених, хоча цей термін інтерпретується в більш широкому значенні, наприклад, О. Карловас пропонує таке визначення: «...термін “графон” розглядається як **стилістична фігура, яка є стилістично значущим відхиленням від графічного стандарту та / чи орфографічної норми**, має форму різних шрифтових виділень, розрядки,

дефісації, уведення в текст чужорідних знаків, написання великої літери замість малої й навпаки, фігурне розміщення тексту на аркуші» (Карловас 2020, с. 78), тобто в цьому разі йдеться про широкий підхід до інтерпретації засобів графічної гри.

Міститься цей термін і в словнику лінгвостилістичних понять, де його відносять до *засобів експресивної графіки*, порівняймо: «Графон – засіб експресивної графіки; фіксація індивідуальних особливостей вимови (дитячої, діалектно-просторічного середовища, okazіонально-словесного типу). <...> Спотворені звукові комплекси (хоч і позбавлені естетичних якостей) дають змогу будувати художньо насичені контексти, оригінальні діалоги; слугують створенню яскравого ефекту ситуативної своєрідності вимови персонажів і виступають достатньо цінним характерологічним засобом художньої літератури» (Основні ..., 2015, с. 28). Отже, простежуємо функціонування терміна *експресивна графіка*, що також розширює метамову лінгвографії.

Графодеривація презентована низкою прийомів, що «породжують нові відтінки значень, формують оригінальні образи, специфічні текстові емотивно-оцінні конотації, виявляючи приховані можливості й акцентні орієнтації» (Бойко 2005, с. 390), з'являються прагматичні смисли й відповідні тональності. Сергій Мельник називає прийом змішування різних графічних і параграфічних знаків *графоакцентуацією*, очевидно, зосереджуючись на лексемі «акцент» (посилена увага) (див.: Мельник 2014, с. 122).

До прийомів графодеривації в широкому розумінні вчені відносять **(1) графогібридизацію** – змішування графічних знаків чи символів, наприклад, латиниці й кирилиці: *Zootна форма навчання скоро у додатках до дипломів* (FB: Асоціація докторів філософії України, 20.03.2021); С. Мельник наводить такі приклади: *БАНЗАЙ, Юriй* (див.: Мельник, 2014, с. 122). Крім того, цей дослідник пропонує термін *контамінація графічних знаків чи символів*, що акцентує увагу також на прийомі, що передбачає використання різних графічних знаків, наприклад, *словесно-цифрова контамінація* – це використання цифр як словотвірного форманта: унаслідок виникають *слова-*

ребуси: 7 по сім днів. 7777777 семірок (приклад запозичено з праці: Мельник 2014, с. 122); (2) **транслітерну (перекладну) графікацію** – прийом, що полягає в трансформації мовної одиниці чужої мови за допомогою мови перекладу, наприклад, німецькомовний елемент передається засобами української мови: *Скажи болю «афідерзейн»* (реклама антимігреневих пластирів «Аффіда») чи англійський елемент – засобами української мови: *Лекцію для волонтерів Українер прочитав найбільш досвідчений юкрейнерівець, якого не лякає п'ятниця-вечір!* (ФВ: Б. Логвиненко, 20.10.2017). Зазначений вид графічної гри базується, зрозуміло, на актуалізації прийому транслітерації – передачі тексту й окремих слів, що записані однією графічною системою, засобами іншої графічної системи, передача однієї писемності літерами іншої; (3) **гама-редуплікацію** – графічний прийом, що ґрунтується на акцентованому повторі літер чи складів, слів із такими складами, наприклад: *до-о-овго; калач-малач, кішміш-мішміш* (див. про це: Кримський 1928); *Яка гидка маячня. Ма-я-чччч-ня* (Ірена Карпа) (приклад запозичено з: Мельник, 2014); англ. *'M-M-Mommy sl-sl-slapped me!' 'Why she do that, son?' his father asks. 'B-b-because I-I said I was w-w-white'* (приклад запозичено з: Мітроусова, 2021).

С. Мельник (Мельник 2014) розширює перелік прийомів моделювання графічної мовної гри, виокремлюючи серед них і такі (нижче наводимо приклади, надані зазначеним автором): (4) **дефісація** – зумисний поділ слова дефісами, що моделює інше значення. Це може виявляється в (а) **поскладовому розбитті слова на дефіси**: *Со-лі-дар-ність! Правильно, солідарність* (Сергій Жадан) (Мельник 2014, с. 122); (б) **виокремлення дефісом семантично вагомого з погляду автора фрагмента слова, здебільшого префікса чи останнього складу лексеми**, наприклад: *Ці концепції дозволяють відчутти зв'язок з епохою 60-их, коли схожі ідеї постулював гарвардський професор Тімоті Лірі з його теорією ре-імпринтування особистості* (Любка Дереш) (Мельник 2014, с. 122); (в) **розбиття слова на два чи більше елементів, кожен із яких є семантично повноцінною одиницею**, наприклад: *Вогко. Зелено. Рівно-мірно* (Ірена Карпа) (приклад запозичено з праці: Мельник 2014, с. 122).

Жанна Колоїз називає цей прийом *графоморфоактуалізацією* і пояснює його, як членування рядка, що приводить до нетрадиційного поділу слова на морфеми й актуалізації його внутрішньої форми (Колоїз 2015). Катерина Левченко зауважує, що трапляється й використання знака «_»: «До третьої пісні претензій взагалі немає – гарна балада “Літаєш”, четверта “Любов-наркотик” – знов ж таки однакові **недо_хеві-метал рифи...старайтеся!**» (Левченко 2012, с. 183). Зауважмо, що серед засобів графічної мовної гри в словнику лінгвостилістичних понять виокремлено лише *дефісацію* із наведенням синонімного терміна – *анаклаза*, порівняймо: «Дефісація (анаклаза) – засіб експресивної графіки; подвоєння, потроєння звуків, розрив складів, що передає сильне збудження персонажа, протяжність його мовлення, набуває різних емоційно-сміслових відтінків залежно від того, що повторюється» (Основні ... 2015, с. 29); **(г) фрагментація лексем** – прийом, що полягає в додаванні певних графічних знаків, символів (крапок, символів різних галузей знань, наприклад, математичних, тощо): *Дивно, але в це «усіх» я не включаю себе... Кохана. Ко=хана. Хай так* (Ірена Карпа) (приклад запозичено з праці: Мельник, 2014). К. Левченко наводить такий приклад із залученням математичного знака «+», порівняймо: «**Про+краси+нація**» – створення okazіонального омоніма до терміна «прокрастинація» (Левченко 2012, с.184).

На графічному мовному рівні виділяють окрему групу невербальних графічних компонентів, до яких належить *шриффт* «як основний елемент друкованого видання, що несе змістове навантаження» (Шевченко 2005) та слугує для ефективного донесення імпліцитного смислу до реципієнта. На цій основі виокремлюють **(а) капіталізацію** – написання великої літери замість малої (на початку слова чи в середині, проєктується на одну літеру чи на склад, частину слова й под.): *Чесним бути ви**ГІДНО*** (реклама Альфа-банку); *п**РЕЗИДЕНТ**; **ВІЧ**на істина* (приклад запозичено з праці: Мельник 2014). Тетяна Андрєєва використовує синонімний термін *капслокізація*, який трактує як графічний засіб «утілення авторських комунікативних інтенцій,

своєрідним “компенсатором” тих чи тих аспектів звукового мовлення. Ненормативне з погляду чинних правил використання великих літер виступає різноплановим маркером, що дає змогу користувачеві краще репрезентувати втілювану думку» (Андрєєва 2019, с. 9), *АВТОритет*, «ВідоКРИМлені» (Україна молода, 19.03.2014, с. 3); **(б) деканіталізація** – написання малої літери замість великої (в зумисне обраному місці слова): *московія, путін* (див. про це, наприклад, працю: Данилчук); **(в) ідеографіксація (кодографіксація)** – застосування ідеограм, наприклад: *рест © ратор, €шафотом* (приклад запозичено з праці: Мельник 2014) або *КіберПошт@*, зарекомендувала себе німецька реклама презентує також заміну літери *a* на *@*: нім. *Wir suchen Ihr neues Zuh@use – kostenlos!* (укр. Ми шукаємо Ваш новий дім – безкоштовно! / переклад автор. – Є. П./: під час перекладу мовну гру не збережено). Як наголошує Інна Назаренко, «знак відсотків давно закріпився у свідомості споживачів як сигнальний символ знижок на товари, чим скористалися автори рекламного плакату, застосувавши % замість української літери І через їхню графічну схожість: «Щасливий У%кенд». У назві магазину *Диск%нт* цей знак вживається замість букви О» (Назаренко 2014); за допомогою знака хештег актуалізуються подібні написання, порівняймо: *#сестрительнюк, #прямийефір, #простозараз, #повертайсяживим*; **(г) курсивізація та виділення жирним шрифтом** – виділення курсивом або жирним шрифтом однієї із частин слова, що збігається з реальним словом, окремого слова або текстового фрагмента (див.: Карловас 2020); дослідники наголошують, що «курсивний чи жирний тип шрифту також акцентує увагу читача на тих змістових блоках, які прагне виділити автор, полегшує загальне сприймання образної інформації <...>. Наприклад: *Але, даючи високу оцінку дипломатичних здобутків Порошенка, я хочу якраз і врахувати, в яких реальних обставинах їх було досягнуто* (приклад запозичено з праці: Карловас 2020); **(д) закреслювання** – графічний прийом, що полягає в зумисному (акцентованому) закресленні окремого слова для привернення до нього особливої уваги. О. Карловас наводить такий приклад: *Неймовірно, але*

одночасно зі Стефаном в германських землях був свій міні-пророк — десятирічний Ніколас. Германський Г-і-т-л-е-р-ю-г-е-н-д-хрестовий похід вирушив до Італії, при переході через Альпи дві третини дітей загинули від голоду, вони дійшли таки до Рима, але змушені були повернути назад (див.: Карловас 2020). К. Левченко вважає, що закреслювання розкриває «адресатові “лабораторію” творення висловлювання, думки <...>: Тим часом я вже готовий відмовитися від **квазіієвдо**теорії, що там розвивав» (Левченко 2012, с. 184);

Окрім літерного виділення, використання графічних засобів інших алфавітів, їх змішування, маніпуляцій зі шрифтами, графічна мовна гра базується і на маніпуляціях із пунктуаційними знаками, зокрема й акцентуваної, виразної їх відсутності. Серед цих прийомів: **(а) парентезис** (англ. *parenthesis* – брати в дужки) – гра з дужками. К. Левченко наголошує, що «формант береться в дужки, відбувається віртуалізація форманта і самого процесу, задана мовцем модель має різні варіанти актуалізації адресатом-читачем: *«Про артефакт: цей лист **дівчин(к)и** до солдата я знайшов на одному з узбічч доріг, по яких тинявся в юності»; «У багатьох людей є звичка (яка іноді переходить у важкий **псих[олог]ічний** комплекс) замість нейтральних слів всюди де треба і де не треба вживати альтернативні варіанти (жаргонні, «гумористичні», евфемістичні, лайливі, презирливі, емоційно зафарбовані, etc. etc. etc.)»* (Левченко 2012, с. 182). Однак цей прийом мовної гри вналежнюють до словотвірних засобів; **(б) котація** (англ. *quotation marks* – лапки) – актуалізація факультативних лапок. О. Карловас наголошує, що «лапки є потужним зоровим подразником, вони підсилюють вплив слова чи словосполучення на зорове сприйняття, увагу, дозволяють експресивній інформації відбитися в пам’яті. Такими графічно увиразненими лінгвоодинаціями можуть бути і звичайні, нейтральні щодо експресивного навантаження слова, і емоційно забарвлені: *Кажуть, що УПЦ московського патріархату вже має свій **Томос** і ніякий інший їй не потрібен... Єдиний «**томос**», яким може похвалитися РПЦ – це грамота від Сталіна; ...це цілком*

(не)нормально (Карловас 2020). К. Левченко водночас пише, що її увагу привертають «випадки створення <...> евфемізму й за допомогою парентезису: *Приїхав якийсь негр – студент по обміну, **пере(кохав)ся** із купою місцевих жінок і от – маєте»* (Левченко 2012, с. 183); **(г) слешинг** (англ. *slash* – скісна риска) – графічний прийом, що моделюється на ненормативному (оказіональному) використанні скісних рисок. Проілюструємо прикладами, актуалізованими К. Левченко: *І всі дрібні образи, що змовчував, усі «недосипи», стреси, усі **недо-/про-ступки** потоками багна виливаються з тебе!; Причому з цим всім **недо-/пере-** експонована і перефарбована, криваво дофотошоплена фотка з РАМОЧКОЮ!»* (Левченко, 2012, сс. 183–184); **(г) поліпунктуалізація** (лат. *punctum* – крапка, *polu* – багато) – прийом мовної гри з багаторазовим ненормативним (оказіональним) використанням певних розділових знаків. Учені зауважують, що такий прийом слугує для створення емоційної «напруги й гостроти висловлювання», зокрема «тире може навіть порушувати цілісність сприйняття фрази та її інтонаційну плавність, як-от: *Тож – до побачення – у просторі і – до побачення у часі* (В. Стус), *Заломлення – вижиття – безвільність* (Б. Харченко) тощо. У поезії Е. Андіївської, наприклад, така “розшнурованість” висловлення іноді завдає шкоди: читач витрачає неабиякі зусилля, щоб вловити семантичний зв’язок між словами: *Дарма що – злагоду – лопаткою – плескач. – Буття яке – стоніжкою – в бузку* (Е. Андіївська)» (Савченко 2012, с. 156); **(д) апострофізація** – використання апострофа в невластивому йому місці: «вживання апострофа, зафіксоване нами здебільшого у випадках, коли виникає потреба в адаптації незмінюваних запозичених слів до української / російської словозмінної систем мови: особиста сторінка DiP’а, інтернет-сторінка Chacker’a» (Назаренко 2014); **(е) екскламація** (англ. *exclamation* – вигук) – акцентуйоване (ненормативне) уживання знака оклику для поділу узуального слова на дві чи більше лексем, що мають прагматичну значущість. К. Левченко зафіксувала такий приклад: *Зняв від «а» до «омега» і це було **мега!!максимум** концентрації, нервів, канапок, кави, техніки* (Левченко 2012, с.184), порівняймо також: «**!FEST**»

або «!**ФЕСТ**» (мережа львівських ресторанів), а також з художнього тексту Ірени Карпи: *ТРИ штуки баксі-і-ів!!!; (ж) голофразис, злиття, або інтеграція* – прийом, що ґрунтується на факті написання кількох слів чи цілого речення без пробілів. Цей прийом, наприклад, використав Василь Стус у вірші «Мені зоря сіяла нині вранці...»: *...жити –то не є додання меж, а навикання і самособоюнаповнення*. Або цікавий приклад коментує Інна Назаренко:

Вещаю

Четыребалогиодинзвягильскийодинбойкоодинвилкулодиншуфричипрочая шваль (FB) (Назаренко 2014).

Назвімо й **феномен незуального використання розділових знаків – індивідуально-авторські пунктуаційні знаки**, що привертають увагу, фокусуючи погляд реципієнта на певному фрагменті контексту. Зазначене характерне насамперед для художнього, публіцистичного та рекламного типів дискурсу, оскільки їх основна функція – моделювання експресії, що зумовлено ігровою природою мовлення. Із огляду на зазначене, Т. Космеда та Л. Соболю вважають доцільним уведення терміна «**улюблений авторський пунктуаційний знак** – знак, що переважає в тексті, дискурсі того чи того автора, який презентує певні авторські інтенції – оцінки, емоції, смисли і под. – і виокремлюється на тлі інших індивідуально-авторських пунктуаційних знаків» (Космеда & Соболю 2018, с. 68).

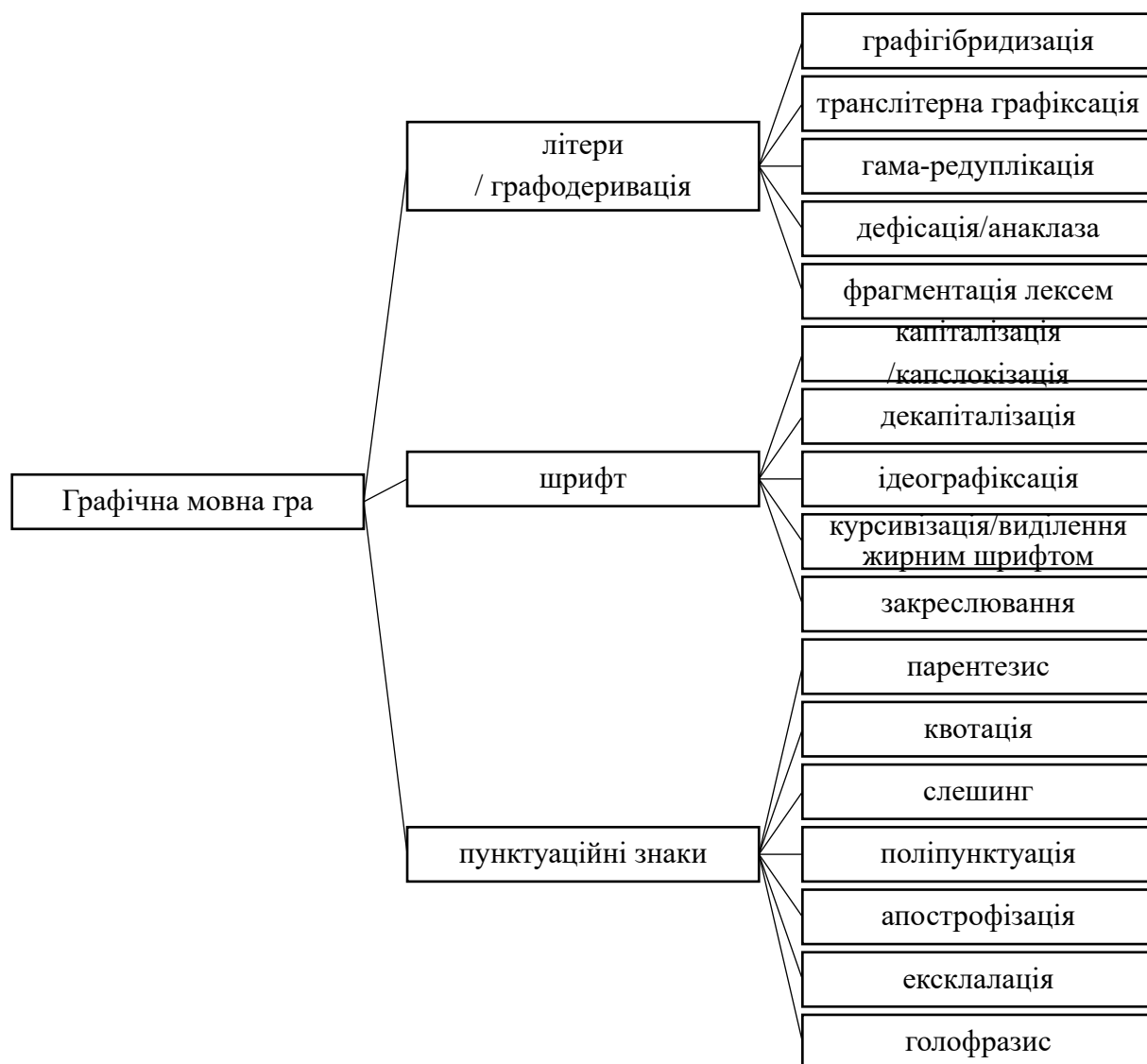

Схема 1.5. Рівні графічної мовної гри з огляду на графічні рівні

У словнику лінгвостилістичних понять подано тлумачення терміна *засоби експресивної графіки*. До них відносять такі *графічні знаки*: **(1) шрифти**, **(2) види набору**, **(3) пунктуаційні знаки**, **(4) засоби сегментації тексту**, **(5) розміщення рядків**, що вважаються потенційно значущими «з погляду свого функціонального навантаження» (Основні ... 2015, с. 45). Наголошено, що вони «здатні слугувати для смислового та експресивного виділення окремих компонентів тексту, нести додаткову емоційно-оцінну інформацію та виражати імпліцитний зміст тексту. Іноді використання графічної моделі тексту може бути пов'язане із виконанням стилістичних завдань (оформлення прози як вірша або навпаки)» (Основні ... 2015, с. 45).

Водночас у цій словниковій статті перелік графічних знаків, що лежать в основі моделювання графічної мовної гри, розширюється, хоч і виокремлено не всі можливі засоби, перераховані вище, порівняймо: (1) *пунктуаційні* (різноманітні пунктограми, їхні повтори та усунення) і (2) *друкарські* (різні способи виділення тексту – слова, словосполучення, частин речення, цілого речення), серед них **ті, що виділені** (1) *шрифтом*, (2) *щільністю* (*жирний, підкреслення, курсив*), (3) *розрядкою*, (4) *дефісацією*, (5) *графоном*, (6) *зміненою строфи*, (7) *фігурним розміщенням рядків тексту*, (8) *формою фігурних віршів* (ізовірші – *зірки, хрести, трикутники, піраміди, серця, вази, бапти, пальми* тощо), (9) *використанням іншомовної графіки*, (10) *поєднанням різних графічних і знакових систем* (*іноземні вкраплення, цифри*), (11) *словозлиття*, (12) *велика буква, що слугують своєрідним прийомом привернення уваги читача* (див.: Основні ... 2015, с. 45).

Окрім уже визначених способів творення, до графічної мовної гри можна віднести «*прийом експресивно-стилістичної графіки – спеціальне графіко-зображальне оформлення тексту*» (Основні ... 2015, с. 120).

Графодеривати, як бачимо, мають потужні функційно-прагматичні можливості: (1) акцентують увагу на змістовій різноплановості слова (наприклад, виокремлення слова в слові) чи іншої мовної одиниці, (2) відображають гаму емоцій, (3) привертають увагу до авторських інтенцій, оцінок, (4) надають іронічного забарвлення, (5) моделюють прагматичні тональності, як-от: *пошани / зневаги, симпатії / антипатії, нестливість / згрубілості* та ін.; (6) вербаліють *атракційність*, (7) презентують *лінгвокреативність*, (8) моделюють *експресію*. За допомогою досить розвиненої системи графодериватів моделюється ***експресивний стиль письмового мовлення***, що насичений моделями графічної гри, які викликають низку почуттів та емоцій.

Розділяємо думку Л. Макарук, що «до графічної лінгвістики повинні також увійти такі нові терміни, як графодериват, графіксація, кодографіксація, графічна гра, графо-орфографічні елементи, графічна образність, графон (як

елемент графічної стилістики) <...>» (Макарук 2013, с. 19), розширюючи цей список.

На графічному рівні мовна гра простежується насамперед у *дезабrevіатурації*, моделюванні *бекронімів* (англ. *backronym* «*back*» назад + *акронім*). Цей термін інтерпретують так: «акронім, навмисно створений із фрази, початкові літери якої означають конкретне слово або слова, що слугують для моделювання номінації, яка добре запам'ятовується, або як химерне пояснення походження слова» (див. про це: Oxford Living Dictionaries), тобто це номінація, що мотивована словосполученнями, на базі яких створена абrevіатура, що відбувається шляхом добирання до літер абrevіатури слів, які необхідні для розкриття відповідних заново змодельованих смислів. У процесі *бекронімізації* вже чинну абrevіатуру розглядають як нову буквенну номінацію, що формує певне поняття. Деякі бекроніми настільки закріпилися в мовній свідомості англійців, що важко простежити їх етимологію. Наприклад, міжнародний сигнал лиха *SOS*, що характерний для азбуки Морзе: *три крапки відповідають літери «S», а три тире – «O»*. Зазначене асоціюється із кількома усталеними висловами: *Save Our Souls* (урятуйте наші душі), *Save Our Ship* (урятуйте наш корабель), *Swim Or Sink* (пливіть або потонемо), *Stop Other Signals* (припиніть інші сигнали), що були, як бачимо, створенні за допомогою актуалізації явища бекронімізації. Шляхом нових асоціацій унаслідок мовної гри виникають нові інтерпретації чинних абrevіатур, порівняймо також такі бекроніми, як: *the Same Old Stuff* (все те ж саме старе) або *Somewhat Older Student* (дещо старуватий студент).

Латинські графеми – це словотвірний матеріал різних типів абrevіатур і в українському, і в англійському та німецькому мовному просторі. Саме цей спосіб реалізується під час творення термінології різних галузей науки. У українській мові це насамперед простежується в системі термінології прикладної лінгвістики, що докладно описано в другому розділі цієї праці.

Як зауважувалося, назви літер, крім зазначених, можуть виконувати функції евфемізмів чи табуїзмів. Евфемізми слугують для пом'якшення мовлення, нейтралізації грубих номінацій, вульгаризмів, маскування неприємних назв, що пов'язані із забороненими темами й под. Кейт Баррідж (Kate Burridge), зокрема, вважає, що *евфемізми* – це альтернативна заміна «вислову, що не підходить у певній ситуації, з метою уникнення можливого непорозуміння між мовцем і певною стороною комунікації» (Burridge 1996, р. 42), а Рада Роберта (Rada Roberta) стверджує, що «евфемізм – соціально зумовлена форма висловлювання, яка пом'якшувально формулює аморально сприйнятий аспект слова чи поняття» (Roberta 2001, S. 65). Деякі лінгвісти розглядають евфемізми як «одиниці вторинної номінації з відносно позитивною конотацією, що використовуються для заміни прямих найменувань, вживання яких із соціально чи психологічно зумовлених причин вважається небажаним» (Великорода 2011, с. 7) або ж як непрямую номінацію «об'єктів та явищ, для позначення яких існує певна пряма номінація, однак із якихось причин її використання є небажаним, непристойним або забороненим у певному суспільстві» (див.: Галайчук 2013). Уперше, як прийнято вважати, термін *евфемізм* було запропоновано англійським істориком і лексикографом Томасом Блаунтом (Thomas Blount) у 1656 році в праці «Glossographia» (укр. «Глосографія»), де цей термін потрактовано як «a good or favourable interpretation of a bad word» (укр. «хороша чи схвальна інтерпретація поганого слова» /переклад автор – Є. П./) (див.: Enright 2005, р. 13). *Евфемістична лексика виникає* внаслідок «заборони на використання слів сакрального або ж негативного змісту» (Олексенко 2012, с. 328): вона впливає на комунікативну поведінку носіїв певної культури. Як вважають мовознавці, «найважливішою і основною функцією евфемізмів є мета їх уживання, тобто подання неприємної дійсності в приємнішому світлі» (Онушканич 2015, с. 283). Наприклад, «у суспільстві не прийнято говорити про деякі фізіологічні акти, назви яких вважаються непристойними та брутальними, [тому] слова, що їх позначають, виключаються з мовної практики вихованих людей; замість них

залучаються спеціальні вирази, що відбивають певні норми пристойності» (Януш).

Однак, на думку Любові Курагіної, «комунікативним способом для актуалізації табуйованого змісту є **криптолалія** <...> – використання у мовленні таких прийомів та номінативних засобів, до яких вдаються з метою конспірації» (Курагіна 2016, с. 54), що досягається, зокрема, і шляхом скорочень до однієї літери з метою уникнення цензури в спілкуванні. Водночас «розмова <...> може відбуватись із використанням загальноновживаних слів у присутності сторонніх людей, але фактичний зміст бесіди стає зрозумілим лише для “своїх людей”» (Курагіна 2016, с. 55).

Олена Селіванова виділяє такі найхарактерніші функції евфемізмів, як (1) ідеологічна, (2) іронічна, (3) етикетна, (4) магічна та (5) криптоформна (див.: Селіванова 2006, с. 135). Водночас зауважмо, що основна мета евфемізованих одиниць полягає не в тому, щоб виключити саме поняття, а в тому, щоб уникнути слів, що його презентують. Передусім ця особливість пояснюється історичними фактами – вірою людини в безпосередній зв'язок між словами та дійсністю та «має давнє міфологічне коріння, коли не дозволялося називати певний тотем; власне – різновид табу, стилістичний прийом, близький до перифразу, витворений культурою народного світобачення» (ЛСД 2007, с. 216). Загальна стратегія створення евфемізму полягає в маскуванні забороненої теми шляхом модифікації небажаного слова чи вислову. Водночас «акроніми та буквенні скорочення дозволяють <...> закрити, зашифрувати не завжди приємну або не для широкого загалу особисту інформацію (національність, сімейний статус, шкідливі звички): <...> B – black (чорношкірий), W – white (білий), D – divorced (розлучений), N/S – non-smoker (mostly, cigarettes) (той, хто не курить (найчастіше) сигарети), <...>» (Марченко 2020, с. 81). Своєрідність моделювання евфемізмів за допомогою лексикалізації та семантизації літер латиниці в українській, німецькій і англійській лінгвокультурах буде простежено в наступних розділах цієї праці.

Висновки до розділу 1

Фрагментарно окреслено етапи розвитку писемності, простежено загальні тенденції щодо становлення латиниці та кирилиці, шляхи їх розвитку, способи поширення, зародження відповідних форм письма.

Схарактеризовано, що в українському мовному просторі з початку ХІХ ст. (1834) до сьогодні були запропоновані (Й. Лозинський, Й. Їречек, Л. Гай) різні варіанти української латиниці – польська, чеська, хорватська, – що однак не «прижилися» в українській лінгвокультурі, хоча в експериментах щодо поширення української латинки брали участь і відомі діячі української науки та культури, друкуючи українською латинкою навіть художні тексти, зокрема це М. Драгоманов. Простежуємо пекучі «азбучні війни» за поширення латинського варіанта кирилиці в українській лінгвокультурі, що сьогодні вже стихли, але певна «конкуренція» латиниці та кирилиці продовжується. Упродовж понад 30-ти років незалежності України питання української латинки постають по-новому, демонструючи креативні спроби окремих особистостей (І. Лучук, М. Лагода, С. Мельник) і розширюючи метамову української лінгвографії (*лучуківка, лагодівка, мельниківка*).

Але сьогодні не йдеться вже про повну заміну кирилиці на латиницю, оскільки чимало видатних учених ще в ХІХ ст. (І. Франко, М. Шашкевич, Й. Левицький) переконливо довели некоректність такої заміни, її небезпеку для української лінгвокультури, для «духу» української мови.

З'ясовано, що російська мова історично пов'язана з кириличним письмом, яке російська держава присвоїла собі, але нав'язувала думку, що це власне «російське письмо» / російська графічна система. Держава-агресор використовує мову та алфавіт як «ідеологічну зброю», що підтверджує думку: мовне питання є передусім політичним. Попри поодинокі спроби переведення кирилиці на латиницю, зокрема в ХІХ ст. (К. Кадінський, Ю. Котковський, Ю. Засядько), ХХ ст. (А. Луначарський) і ХХІ ст. (Л. Петрушевська,

В. Петров), загальною політикою російського лінгвопростору, водночас і влади залишається зворотній процес – кирилізація внутрішніх мов сусідніх держав, зокрема Польщі (1844–1865). Так відбувалася уніфікації алфавітів СРСР на кириличній основі з метою поширення російської мови в усіх країнах, що входили до складу колишнього радянського союзу, та бажанням відокремитися від Заходу. Проте саме агресивна політика спричиняє «вороже» ставлення до російської мови, зокрема й до її варіанта кириличної графіки. Породжуються ідеї заміни кирилиці на латиницю в тих слов'янських мовах, які на неї спираються.

Простежуються нові пропозиції української влади щодо переходу на латиницю, що передусім пов'язано із вторгненням російської армії в Україну та зумовлено бажанням відсторонитися від «руського мира». Однак повністю ізолювати себе від усього «західного» в російському лінгвопросторі не вийшло, незважаючи на прискорення глобалізації світу. Латинськими літерами російські слова записуються в допоміжних цілях: під час дублювання написів для допомоги іноземцям, в інтернет-мовленні.

Термін *лінгвографія* не є усталеним, як і не до кінця усталеним є об'єкт, предмет, методологія та метамова лінгвографії. Синонімний ряд термінів, що використовують на позначення цього нового лінгвістичного напрямку, є досить широким. Однак потреба уточнити понятійне наповнення та співвідношення цих термінів залишається актуальною.

Через те, що існували спроби латинізації українського алфавіту, проникнення латиниці в український лінгвопростір, простежуємо розширення метамови української лінгвографії системою термінів, серед яких виявляємо okazionalni чи obrazni терміни, що засвідчують факт самотнього розвитку української термінології. Виокремлено мікросистему термінів, які пов'язані з феноменом латинізації українського алфавіту, що розширює понятійний апарат лінгвографії. Запропоновано дефініції таких термінів, оскільки вони незафіксовані в сучасних найновіших і найавторитетніших українських словниках лінгвістичних термінів.

Спостерігаємо **(а)** розбудову термінологічного апарату української лінгвографії, **(б)** потребу лексикографування термінів лінгвографії, пов'язаних із феноменом латинізації, **(в)** необхідність точного формулювання відповідних дефініцій, урахування оказіональних, образних термінів, **(г)** унормування термінів, пов'язаних із феноменом графічної мовної гри.

РОЗДІЛ 2

СВОЄРІДНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЛАТИНИЦІ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ²

Мова – «живий організм, що перебуває в постійному русі, змінюється, до неї потрапляють запозичення з інших мов; деякі з них сприймаються без змін, а деякі пристосовуються до власної фонетичної системи» (Фіголь 2011, с. 92). Мовна глобалізація характеризується взаємопроникненням графіки, оскільки саме графічне зображення є важливим ідеологічним чинником впливу (див.: Космеда & Соболев 2018, с. 61). Спроби повністю або частково замінити кириличні літери латинськими в українському мовному просторі мовознавці спостерігають упродовж кількох століть (XIX–XXI ст.), зокрема існує навіть кілька варіантів української латиниці, про що йшлося в першому розділі. Лінгвісти, як було продемонстровано, переконані, що заміна кирилиці на латиницю в Україні не можлива, оскільки латинський алфавіт не пристосований до графічної та фонетичної систем української мови (див.: Франко 1986б, Шашкевич 1965, Ажнюк 2021 та ін.). Однак до сьогодні існує проблема латинізації графіки української мови. Зазначена потреба спричинена входженням України в глобалізаційний мовний простір.

Розгляньмо специфіку функціонування літер латинського алфавіту в українському мовному просторі, щоб визначити їх **(1)** функційне навантаження в різних типах українськомовного дискурсу, **(2)** їх прагматику в

² *Примітка.* Матеріал, поданий у цьому розділі, презентовано в таких публікаціях авторки: **1.** Пересада Є. І. Формування терміносистеми прикладної лінгвістики в українському мовознавстві: аббревіатурна латинізація. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2022. Вип. 56. С. 42–54; **2.** Пересада Є. Використання латинської графіки в українськомовному просторі. *Opera Slavica: Slavistické rozhledy*. Брно, 2022. С. 25–39; **3.** Пересада Є. Прагматика літер латиниці в період російсько-української війни. *Ucrainica X. Současná ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury*. Olomouc, 2023. 1. С. 187–192; **4.** Peresada Y. The usage of Latin script during the anthroponyms creation. The 6-th International Scientific Conference for Bachelor, Master, Graduate Students and Young Researchers «*Topical Issues of Humanities, Technical and Natural Sciences*» (31 March 2022). Vinnytsia: Vasyl' Stus DonNU, 2022. Pp. 234–236; **5.** Пересада Є. І. Латинська графіка: функціонування в українському мовному просторі. *Multidisciplinary academic research. innovation and results: Proceedings of the XIII International Scientific and Practical Conference (April 05–08, 2022)*. Prague, Czech Republic, 2022. С. 595–599; **6.** Пересада Є. Лексикалізація, семантикалізація і прагматикалізація латинських літер в українсько-російському мовному просторі в період російсько-української війни. *Український світ у наукових парадигмах*: зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Вип. 10. Харків: ХНПУ; ХІФТ, 2023. С. 151–154.

сучасному мовному просторі України в період російського повномасштабного вторгнення, а також (3) вплив латинського алфавіту на формування термінів мовознавства, насамперед у галузі прикладної лінгвістики.

2.1. Функційне навантаження літер латинської графіки в різних типах дискурсу української мови

Незважаючи на те, що повна заміна кириличної графіки на латинську в українському мовному просторі не відбулася попри відповідні спроби це здійснити й, сподіваємося, не відбудеться, спостерігається наповнення української мови іншомовними словами та *все частіше в українському кириличному лінгвопросторі з'являються латинографічні вкраплення*. Дослідники зазначають: «Усе, що існує у світі (події, явища, ситуації), відображається в мові, соціальна природа якої розкривається насамперед у її номінативному інвентарі із чітким розподілом на задане й нове, пасивне й активне, відоме давно й ще не зафіксоване словниками, поширене й обмежене у вжитку» (Космеда 2000, с. 232). Наголошується, що «крім традиційних функцій, які виконують графеми в мові, можна виділити і їх нові функції, пов'язані з тим, що назва літери може не лише лексикалізуватися й семантизуватися, тобто набути статусу самостійної лексеми, отримати значення чи здатність виражати певний смисл, але й, функціуючи в дискурсивному просторі, мовленні, зафіксувати певні конотації, зреалізувати здатність виконувати систему прагматичних функцій (виражати емоції, почуття, експресію та ін.)» (Космеда & Соболев 2018, с. 65).

Як зауважив Богдан Ажнюк, «поширенню латинки в українських текстах дали поштовх власні назви іноземних торговельних марок: *McDonald's, Coca-Cola, Sony, Motorola* та ін., які не підлягають транслітерації. Завдяки вуличним транспорантам та іншим видам реклами вони стали помітним складником міського пейзажу, телефіру, газетно-журнальної продукції тощо» (Ажнюк 2002, с. 145).

Отже, спробуємо простежити, як літери латинської абетки адаптувалися в просторі української лінгвокультури.

Літери латинського алфавіту, як зауважувалося, активно використовуються для творення онімів – власних назв, що містять «інформацію про особливості іменованого об'єкта, у якій виникла назва, етнос, котрий створив назву, мову, на якій створена назва і багато іншого» (Зубко 2007, с. 262). Ідеться про назви підприємств, магазинів, книжок, художніх творів, газет і журналів та ін.

У процесі творення антропонімів, зокрема псевдонімів («вид антропоніма, прибране, вигадане ім'я» /Железняк 2000, с. 501/), що слугують для прихованої номінації українських письменників, акторів, художників, співаків, музичних груп та ін., актуалізовано прийом використання літер латиниці.

Окрему групу, що користується популярністю серед українських письменників, становлять *криптоніми* – це, як відомо, «форма приховування авторства» за допомогою **(а)** ініціалів імені або прізвища, або імені й прізвища, а часом – імені, по батькові й прізвища, а також початкових літер псевдоніма автора: *A. D. – Олександр (Alex) Духнович, A. L. – Анатоль Левицький, B. J. – Богдан Януш, D. S. – Дмитро Соловей, D. Z. – Денис Зубрицький, I. F. – Іван Франко, J. F. H. – Яків Головацький, K. H. – Клим Ганкевич, L. D. – Лука Дем'ян, L. S. – Спиридон Литвинович, M. Z. – Микола Зеров; (б)* немотивованих або частково мотивованих літер латинського алфавіту: *L. – Федір Леонтович, N. – Петро Артемовський, N. – Осип Бодяньський; A. G. – Микола Васильович Ковалевський, A. N. S. – Іван Левицький, A. O. – Здіслав Онишкевич, A. Z. – Янінський, F. F. – Юрій Федькович, H. B. – Іполит Бочковський, J. D. – Іван Франко, M. D. – Микола Троцький, M. T. – Михайло Павлик, N. M. – Богдан Лепкий, N. N. – Павло Горянський* (див.: Дей 1969, сс. 413–428).

У словнику псевдонімів та криптонімів Олексія Дея зафіксовано, що деякі письменники та культурні діячі мали по кілька криптонімів. Наприклад, І. Франко використовував 10 псевдо, омовлених латинською графікою:

a – a – o, F., I. F., J. D., J. Ф., M., P. a., XXX, X. Y. Z., X. Z. (див.: Дей 1069). За українським журналістом і головним редактором газети «Рада» Мефодієм Павловським закріплено 4 криптоніми: *N. N., R., X., Z.* (див.: Дей 1069). Трьома криптонімами підписувалися такі українські публіцисти, як Мирон Кордуба (*M. K., X., X.Y.*) та Богдан Лепкий (*Л., N. M., Z.*) (див.: Дей 1969).

Наведення подібних прикладів можна продовжити, що свідчить про продуктивність такого прийому назовництва.

У середовищі сучасних поетів також простежується творення псевдонімів *шляхом транслітерації*, наприклад: *Dasha Khrisanfova, Anatoliy Anatoliy* (указівки на авторство творів сучасної української поезії).

За віруваннями давніх слов'ян імена людей виконували функцію оберегу, тобто захищали від недоброго ока, зла (див.: Зубко 2007). Однак у Радянській Україні деякі письменники користувалися псевдонімами для того, щоб уникнути переслідування. Псевдоніми сучасних діячів культури, зокрема окремих співаків і гуртів, «виконують здебільшого не езотеричну функцію (що, власне, й відрізняє псевдо від інших типів онімів), а “рекламну”, тобто вони стають способом привернення уваги до себе» (Щербакова 2011, с. 46): їх використання націлено на поширення популярності через оригінальність номінації, підвищення атракції. Як наголошує Наталія Щербакова, «орієнтація на комерційний успіх здебільшого спричинила поступове відмежування від національного мовного матеріалу на користь інакшості псевдоніма» (Щербакова 2011, с. 46). Наведімо кілька прикладів: *5Vymir, KAZKA, VILNA, ONUKA, SHOOM VODI, Vidlik, KOTRA, Zelenooka, KRYLATA, Alyosha, Ptakha, Gorchitza, ATMASFERA, VIDVERTO, POSITIFF, TVOE, TVORCI*, що були утворені шляхом транслітерації українських слів. Інші вдаються до графічної гри, наприклад: *VHOЧІ, Зворотня Дія, ФлайзZza, ШАНА*. Як бачимо, крім змішування літер кирилиці і латиниці, актуалізовано й інші види мовної гри, зокрема капіталізація (ненормативне використання великої літери на початку чи в середині слова. Про продуктивність використання латинської графіки для

творення псевдонімів свідчить той факт, що до фіналу Національного відбору «Євробачення 2024» ввійшли виконавці та гурти, назви яких створенні шляхом транслітерації (1) загальних назв, що перейшли у власні (апелятивізація, чи антономазія), латиницею, водночас простежуємо процес їх капіталізації, порівняймо: *DREVO*, *NAHABA*, *NAZVA*, *YAGODY*, *YAKTAK*, а також (2) власних назв, водночас простежуємо їх написання або повністю великими буквами, або маленькими літерами, включаючи й першу букву, порівняймо: *INGRET*, *MÉLOVIN*, *alyona alyona & Jerry Heil*, *SKYLERR* (див. про це: *YAKTAK*, *Drevo* ...).

Прийом використання латиниці застосовується сучасними користувачами соціальних мереж під час творення незвичних нікнеймів – «вигадане ім'я, ім'я-прізвисько, що створюється користувачем інтернету й застосовується в чатах, блогах, інтернет-конференціях» (Гусева 2013, с. 60). Науковці зауважують, що на позначення імені користувача інтернет- мережі в українській науковій літературі використовують і такі терміни, як: *мережевий нікнейм*, *ім'я-маска*, *віртуальне ім'я*, *замасковане ім'я*, *інтернет-ім'я*, *інтернет-псевдонім*, *віртуальне прізвисько*, *юзеронім* (див.: Космеда & Янчура & Янік 2021). Нижче наведено приклади із соціальних мереж «Facebook» та «Instagram»: *Multiikk*, *Na Парижі*, *каксахар*, *Pirozhochek*, *Bulo4ka_z_povidlom*, *Matusi*, *TinaG*, *Твій_cat*, *LA-DUSCHKA*, *Boli4ka*, *A.Abamov*, *МерZZкій*, *Bandit*, *AnatolZ*, *DeeZee*.

Літерами латиниці користуються не тільки в процесі моделювання псевдонімів, а також для номінації артіонімів, бібліонімів і гемеронімів задля привертання особливої уваги, порівняймо: «*SVIT*» (альбом), «*Vsesvit*» (пісня), «*Golos*» (пісня), «*Kalyna*» (пісня), «*ЗаБор*» (запорізький інформаційно-розважальний портал), «*ТРАНСПЛИКАЦІЯ*» (книга), «*Я безнастанно безнастенний*» (художній твір), «*Гравітація*» (книга), «*Подвійний Леон: Історія хвороби*» (книга), «*Ластівки*» (серіал), «*Пригоди S Миколая*» (фільм), «*Menza pri koritu*» (назва гурту). Після нападу російських окупантів на Україну з огляду на їх злочини проти українського народу з метою висвітлення

недолугості цього народу на платформі Youtube з'явилося нове українське шоу, що називається «Українська Рулетка» (Youtube). Рулетка – це найпопулярніший російськомовний відеочат. У назві актуалізуються два види графічної мовної гри, а саме: *графогібридизація* – перший склад латиницею та закреслювання, що омовлює бажання знищити росіян і викреслити їх із життя українців.

Музей Івана Франка, що в інтернет просторі отримав номінацію *Dim Франка*, презентував інтерактивну мобільну виставку-лабіринт «*Franko from A to Z*», яка за алфавітним принципом презентує європейцям знакову постать письменника та визначні події українського лінгвопростору, що й пояснює використання літер латинського алфавіту. Наведімо ще приклад, що ілюструє залучення латинського усталеного вислову *sub rosa*, що означає ‘залишатися таємницею’; водночас простежуємо збереження графічного зображення для номінування діалогії *Sub rosa* (2004) (Шкурай 2004) та *Sub rosa – 2* (2007) (Шкурай 2007). Ці назви актуалізував сучасний український письменник Іван Шкурай.

Поряд із кириличними знаками для позначення українських інтернет-видань використовують і латинографічні умовні скорочення. Наприклад, у «Словнику медійних перифразів XXI ст.», порівняймо: *SF; W; NS; S; R; F; UF; F24; O; Z; E; G; G.ch; KP.ua; LB.ua; ILM* (див.: Козачок 2014). Моделюється такий «різновид словотвірної гри, [як] графічна гра» (Космеда 2013, с. 37), про що докладно йшлося в першому розділі.

Окрім того, у сфері сучасної української ергонімії стихійне наноутворення фірмонімікону спричинило появу ненормативних варіантів фірмонімів, що «масово творяться із частими порушеннями норм українського правопису» (Белей 1999, с. 111). Серед сучасних ергонімів нерідко спостерігаємо такий прийом графічної гри, як *графогібридизація* – «оформлення новоутворень за допомогою графічних засобів різних мов. Щодо української чи російської мов, то використання латинських літер у поєднанні

з графічними засобами слов'янських мов є досить частотним» (Макарук 2014, с. 145).

Збільшення кількості латинографічних украплень в ерогоніміконі міст пояснюється, як видається, прагненням зробити назву більш привабливою, оригінальною, експресивною. Поява гібридних, латино-кириличних українських ергономів – помітне й досить поширене явище в сучасній українській лінгвокультурі. Наведені приклади були зібрані методом часткової вибірки з вивісок зовнішньої реклами та інтернет-сайтів: «**KRALJA**» (магазин жіночого одягу, м. Черкаси), «**iГаджет**» (салон мобільного зв'язку, м. Луцьк), «**BZUTTA**» (магазин взуття, м. Вінниця), «**DICKOHT**» (магазин одягу, м. Вінниця), **ТОВ «AZ-Харків»** (магазин батарей та акумуляторів, м. Харків), **ТОВ «ACD-Експересс»** (служба доставки, м. Харків), **ТОВ «L-Мастер»** (магазин меблів, м. Київ), «**GSM-Шлюз**» (магазин електроніки, м. Дніпро), **ПП «IQ Центр»** (освітній центр, м. Київ), «**Art-стиль**» (салон краси, м. Черкаси), «**Le Сільно**» (супермаркет, мережа по Україні); «**Sunny Обои**» (магазин шпалер, м. Черкаси), «**Хрещатик City**» (торгово-розважальний центр, м. Черкаси), «**Колос Plus**» (ресторан, м. Черкаси), «**Комельня Ruin Bar**» (заклад харчування, м. Львів), «**Sim'я apple**» (магазин мобільної техніки, м. Львів), «**Між Derev**» (оренда будинку), «**De Onika**» (команда опікунів для літніх людей у Німеччині).

Разом із графогібридизацією спостерігаємо, як зауважувалося, і капіталізацію, порівняймо: «**БатаРейка**» (магазин техніки, м. Львів), «**ГалантеРейка**» (магазин шкіряних аксесуарів, м. Львів), «**ЦісаR**» (готель, м. Львів), «**СтильPRO**» (перукарня, м. Черкаси).

Власник магазину «**A-Z-AUTO**» (онлайн магазин запчастин для іномарок) використав першу та останню літери алфавіту, указуючи на широкий асортимент товару.

Окрім того, українські фірмоніми творяться шляхом *транслітерації* українського слова латиницею, а інколи й з одночасною ненормативною *капіталізацією* чи іншими формами порушення орфографічних норм,

порівняймо: «*Servant*» (сімейний ресторан, м. Черкаси), «*ReForma*» (фітнес-центр, м. Ірпінь), «*OBNOVA*» (магазин одягу, мережа по Україні), «*CLUB KAVY*» (кав'ярня, м. Вінниця), «*Kanitan*» (заклад харчування, м. Львів), «*Sribna Kraina*» (ювелірний магазин, мережа по Україні), «*SOVA*» (ювелірний магазин, мережа по Україні), «*VOVK*» (магазин одягу, мережа по Україні), «*Kazzka*» (заклад харчування, м. Львів), «*Veliki.ua*» (веломагазин, мережа по Україні).

Самобутність української лінгвокультури, що виявляється в онімах, підкреслюють використанням унікальних літер української кирилиці *Ї* та *Ґ*, наприклад: «*Їdlo*» (марка сушеної та сублімованої їжі), «*Svoi*» (український музичний гурт), «*Ґava*» (українська співачка).

Парадоксальним явищем є *транслітерація слів російської мови латиницею* для номінування українських фірмонімів: «*Chudosveta*» (туристичне агентство, м. Вінниця), «*Vorobei*» (квітковий магазин, м. Вінниця), «*Kukla*» (салон краси, м. Київ) та «*OBUV*» (магазин взуття, мережа по Україні).

Водночас не завжди враховується фонетична, морфологічна та лексична специфіка мови. Простежуємо *графічні девіації* – «мовленнєві помилки, мовленнєві аномалії» (Космеда 2000, с. 123), що можуть бути усвідомленими для моделювання мовної гри, а факт усвідомлення помилки – «відхилення від мовних норм» (Бацевич 2000, с. 14).

Задля привертання уваги до рекламних текстів такі компанії, як *Ощадбанк*, *Укрзалізниця*, *WOG*, *Шик і Блиск* звертаються до прийомів **(а)** транслітерації, порівняймо: «*zvisno, ощад*», «*zvisno, щодня смартфоном*», «*zvisno, VIP-вікенд*»; **(б)** графогібридизації, наприклад: «*камон в Шик за знижками*», «*пригоди chatують*», «*WOGонь*».

Шляхом інтеграції торгових назв продукції, що зберігаються в латинографічному зображенні, у *паронімні та омонімні лексичні одиниці* творяться окремі *рекламні слогани*, наприклад: «*Sensaція, яку Ви чекали*» (реклама комп'ютерів марки Sens); «*Маххі. Маххімально жіночий телеканал*

шукайте в кабельній мережі свого міста» (реклама телевізійного каналу Маххі).

Паралельне використання латинської та кириличної графіки – яскравий засіб привернення й утримання уваги та створення особливої виразності, а «графодеривати характеризуються двоплановістю семантики – актуалізацією не тільки поверхового значення, але й тих смислів, що зумовлені внутрішньою формою слова і його асоціативним потенціалом» (Мельник 2014, с. 123), тобто в такий спосіб створюються гібридні лексеми з подвійним семантичним навантаженням, наприклад: ***EVA**лентинки для кожного!;* ***EVA**ріанти на **EVA.UA*** (реклама магазину *EVA*); *Страви кль**Ovi** Philips **Ovi!*** (реклама мультиварки *Philips Ovi*) або ***SHAK**анемо, бебі* (реклама напою *SHAKE*). **Шляхом зашифровки в слові назви продукту, фірми, бренду, торгової марки** реалізується прагматична мета рекламних слоганів, оскільки «вербальний і візуальний компоненти функціонують і взаємодіють в єдиному семантичному просторі, забезпечують цілісність і зв'язність креолізованого тексту, його комунікативний ефект» (Завадська 2016, с. 163).

ЗМІ, як доводять авторські спостереження, активно залучають у заголовки публікацій як сильну текстову позицію літери латиниці, насамперед для **(в)** моделювання різних типів мовної гри, наприклад, в український прислівник *феноменально* було інтегровано назву міжнародного громадського руху, порівняймо: ***FE**но**ME**нальні дівчата* – активістки руху «Femen» (***FE**но**ME**нальні дівчата протестували біля «Олімпійського»;* F24, 24.06.2012) (Козачок 2014, с. 93). Простежуємо часткову капіталізацію – уживання великих літер усередині слова для створення візуалізованого слова в середині іншого (першого).

В українському *мас-медійному просторі* збільшується й використання *термінів-варваризмів*, що у своєму складі містять англomовні аббревіатури та слова, подані українською мовою, тобто водночас простежується процес скорочення і словоскладання. На цю тенденцію звернули увагу Ніна Клименко, Євгенія Карпіловська та Лариса Кислюк, зазначивши: «як

різновид вкраплень розглядаємо і дедалі активніші в сучасній мовній практиці мас-медіа і реклами *гібридні композити, перша основа яких становить іншомовну лексему в неадаптованій формі, переважно в іншомовній графіці*» (курсив і жирн. шрифт автор. – Є. П.) (Клименко та ін. 2008, с. 14). Порівняймо приклади: *Також телеграм зберігає доволі багато даних про своїх користувачів (список контактів, тип пристрою, IP-адресу), не анонімізує їх та згодом може використовувати їх для стеження* (УП 2023); *Відтепер українці можуть платити смартфонами у всіх торгових точках, де є NFC-термінали* (ЕП); *«Розумні окуляри» і VR-гарнітура взаємодіють з користувачем за допомогою відео та аудіо і створюють альтернативну та доповнену реальність*» (ЕП).

Абревіатура *VIP*, що змодельована латинською графікою, активно вживається в українському лінгвопросторі, зокрема й у *публіцистичному дискурсі*, порівняймо: *VIP-смуги – окремі смуги на дорогах для чиновників* (У Дніпропетровську з'явилися *VIP-смуги*; УП, 09.04.2012); *VIP-теща – Валентина Василівна Македон, теща народного депутата Вадима Колесніченка* (За словами *VIP-тещі, потерпіла лише прикидається хворою*; ТВІ, 10.08.2012) (Козачок 2014, с. 93); *VIP-nip: ЗМІ показали елітне майно на мільйони головного священика Харківщини* (INTERMARIUM).

У словнику «Лексико-словотвірні інновації. 2017–2021», що був укладений Анатолієм Нелюбою та Євгеном Редьком, фіксуємо зазначений тип словотвору в інтернет-дискурсі, насамперед, у мережі Facebook. Наприклад (1) реалії, що пов'язані з періодом президенства Володимира Зеленського: **ZeÉND** ← **енд Ze** ↔ **é/e** – ослівлення словосполучення *енд* (кінець) *Ze*(ленському): 11 %. *Новий рейтинг «слуги народу». Четверте місце. Фактичне зникнення цієї політичної сили ... А Ze дійсно END. Бо брехнею світ пройдеши, а назад не повернешся* (FB: А. Смолій, 26.01.2021) (ЛСІ 2022, с. 42); **Зесюрреалізм** ← **сюрреалізм Ze** ↔ **é/e** – ослівлення словосполучення *сюрреалізм Ze*: *Живучи в Україні «Ze-сюрреалізму», можна всього очікувати, але такого не очікував, напевне, ніхто (особливо «зеленозаслинені»)...* (FB:

П. Доман, 12.03.2020) (ЛСІ 2022, с. 50); (2) процеси, що здійснюються через програми, які номінуються англійською мовою: **Зо́бний** ← **ZOOM** – ознака, пов’язана із ZOOM: «**Zoot**на форма навчання» скоро у додатках до дипломів (FB: Асоціація докторів філософії України, 20.03.2021) (ЛСІ 2022, с. 52).

Для добору рими в поетичних текстах українські письменники «полюбляють» використовувати систему засобів перекодування словесних знаків, залучаючи до цього й латинську графіку, а внаслідок цього «виникає абсолютна невідповідність між візуальними образами двох римокомпонентів, що дає підстави зараховувати ці рими до формально- акустичних рим» (Мовчун 2020, с. 160). Мета цього явища – специфічне візуалізоване сприймання віршового рядка, що презентує формально-акустичні рими. До цього типу римокомпонентів відносимо: (1) літери, що належать до латинської абетки, наприклад: *А мудре Сталіна лице / Всміхається мені з портретів, / Він дітям вітаміном С / Із позолочених багетів* (Доріченко 2001, с. 53); (2) слова, відтворені латинською графікою, наприклад: *Кануть тіні ластів’ят / В лонах сірих відер. / Буде й вершнику – vivat* (Скиба 1994, с. 12); (3) латинську графіку в поєднанні з нелітерними знаками (цифрами), наприклад: *Якщо у рівні прокачки героя не полягає прогрес, / то можеш, скачавши голограму, потрапити в Африку / або накласти на себе руки, не забувши натиснути Ctrl+S* (Коробчук 2010, с. 17); (4) російське слово, транслітероване латиницею, наприклад: *...і власне чим вже ти тут зарадиш / лише усміхнешся – / коли здійнявши руки / вона крикне зранку – / privet tovarish* (Лазуткін 2012, с. 59), що мотивовано відповідним ставленням до всього російського, зокрема до російської мови, яка перенасичує українськомовний простір.

У сучасній поезії також спостерігається мовна гра із залученням латиниці, зокрема Володимир Тимчук замінює кириличні літери в середині слова разом із застосуванням прийому капіталізації, порівняймо: *Цього разу їх мандрівка – не в один кінець – у рекреаційних лісах Пуці Водиці назавжди залишиться руSSкій* (In principio erat Verbum).

У збірці поезій Ярослава Гадзінського з промовистою назвою «Марewwwо» (2008), що вміщує аббревіатуру *www* (від англ. *World Wide Web* 'всьмережжя, веб') фіксуємо прикметниковий дериват від іменника шляхом приєднання питомого українського прикметникового суфікса – *івський* до англійського іменника *Word* (укр. слово), що належить до *софтонімів* (назва комп'ютерної програми): у цьому разі назва популярного текстового редактора, призначеного для створення та впорядкування документів, порівняймо: *...чорну дискету з червоною наклейкою / вмикаю / бачу там дивний Word'івський файл / із сотні разів набраним / одним і тим самим номером телефону / я немов велику зграю вороння над засніженими дахами / 465-49-58 465-49-58 465-49-58 465-49-58 465-49-58 465-49-58 465-49-58 / але я не став телефонувати* (Гадзінський 2008, с. 45).

Водночас у художніх текстах для **(1) номінації неозначеного об'єкта користуються латинськими літерами «N», «Z» і «X»,** наприклад: *Складніше, ніж видавалося, із межами та означеннями. / Я – жінка з гарячої точки. У нас весна і війна. / Знайомі сидять у месенджері з номерами польськими, чеськими. / N – уже у Вальгаллі. Вічна слава і честь* (Катерина Калитко). У фантастично-пригодницькій повісті-жарті Анатолія Костецького «Суперклей Христофора Тюлькіна, або «Вас викрито – здавайтесь!» (1984) одним із героїв був надсекретний агент іноземної розвідки, однак справжнього імені він не мав, лише код – агент **Z-003**» (Костецький 1984): Літера «**Z**» означала повну довіру начальства, гарантувала щомісячну надбавку до основного заробітку й давала право мріяти раз на тиждень без усякого контролю. [...]. Цифра 3 означала, що цей суперагент був не звичайний, а потомственный, третій в роду, тобто шпигунством заробляли на хліб і його батько та дід. Два нулі перед цифрою свідчили, що цей агент усе бачить і помічає, бо дивиться завжди тільки в обидва ока (Костецький 1984). До того ж семантизація назв літер вказує на **(2) позначення неозначених географічних об'єктів,** порівняймо: *Так мов порве намисто сіра якась чума. / Так мов протягне рану потяг від N до Z, / Сумно покаже ребра зачаток твого*

човна, / *Важко на тебе глянуть очниці пустих планет* (Малігон 2007, с. 184). Окрім цих літер, із метою моделювання художнього ефекту автор користується назвами літер латиниці в зміненій графіці **для символічних назв невизначених осіб**, наприклад: *Ну і діяльна Ігрек людина! / Як його терпить література?* (Білоус 1990, с. 160); *Та хіба померкнуть згадкам: / Цьокавсь тут сам Ікс із ним* (Білоус 1990, с. 160); *Ікс плюс ігрек – це будеш ти; Лиш, тому що я розумію / Загадкові твої ікси*) (Симоненко 2003, с. 102); – *Ваша фамілія? / – Зет! / – Ваша фамілія? / – Ігрек!* (Хвильовий 1990, с. 22).

Яскравим прикладом залучення латинської графіки в **інтернет-мовлення** слугують, як було зазначено в першому розділі, **смайли-емотикони** (англ. *smile* – усмішка): ідеограма, що передає емоції, а також статус, стан, інтенції, просто думку тощо, що також є відповідною реалізацією мовної гри – *вони виконують компресивну (розважальну) функцію*. Наприклад, **D** означає ‘нестримний сміх’; **XD** чи **xD** – ‘сміх, але більш схожий на глузування’. Окрім того, існують смайли, що поєднують розділові знаки з літерами латиниці, наприклад: **: -C** чи **: C** – передають ‘смуток’; **D-** – означає ‘сильну агресію’; **:-E** або **:-t** – виражає ‘лють’; **:O** або **O:** – ‘здивування’; **:-P** – означає ‘дражнити’; **:-X** – позначає ‘тссс’, тобто ‘рот на замок’; **(-_-) Zzz.** або **(u_u)** – ‘сплю’ та ін. (див. про це: САММЕТЕО).

Латинографічні скорочення характерні й для українського **епістолярного стилю**. Наприклад, у листах для запису додаткової інформації, тобто інформації, що була забута чи дуже важлива, після основного тексту традиційно використовують абрєвіатурний знак **P. S.** (лат. *Post Scriptum* – «приписка до листа ‘після підпису’» /СУМ, т. 8, с. 382/). Зокрема Іван Франко у своїх листах удавався до вживання цього скорочення, хоча й зауважував, що такий прийом характерний для жіночого письма, порівняймо: *По-жіночому не можу обійтись без P. S.* (Франко 1986б, с. 470). Його використовували й інші письменники-чоловіки, зокрема досить частотне його використання простежуємо в листах Агатангела Кримського: **P. S.** В «Ділі» при бібліографічній звістці, при наведенні змісту тієї чи іншої часописі іноді буває

й коротесенька рецензійка. Так от прошю Вас дуже <...> (Кримський 1973, с. 25).

Компонент *post* може додаватися безмежну кількість разів, що означає ‘нарощення додаткової інформації’: *P.P.S., P.P.P.S., P.P.P.P.S.* Наприклад: *P. S. А знов скажу: справедливості, справедливості більше треба «Народові»! Тоді він звабить і націонала. P. P. S. Ох! ще просьба! передайте вже лист і «Зорі». Взаміну за мої поручення шліть мені мерцій Ваші, і я з великою приятністю виповню все, що звелите* (Кримський 1973, с. 23).

Крім того, в *епістолярному стилі* зафіксовано використання абрєвіатури *NB* (лат. *Nota Bene* – зверни увагу, запам’ятай): це скорочення зазвичай «уживається для привернення уваги читача до висловленого в тексті» (СУМ, т. 5, 447), «помітка, позначка на книзі, рукопису, документі біля слів, на які слід звернути особливу увагу» (Лук’янюк 2001–23). Наприклад, у листі від 8 липня 1889 р. до своєї матері Леся Українка після підпису додає: *NB. (для пані Приходькової) Тепер тут ванна грязева стоїть 1 р. 50 к. Нехай дядина грошей набіра! <...>* (Українка 1978, с. 29). Досить часто зазначене скорочення знаходимо й у А. Кримського: *NB. Книжки прийдуть до Вас дниною пізніше од листа. Там будуть наліплені крупні рос[ійські марки], котрі, якщо це Вам не заважа, будьте ласкаві відіслать мені. Дивне піло: тутечки займаються зібранням марок люди навіть доважні. Коли я хочу одмовлятися од їх прохань, то мені кажуть, що це таке діло, котре виконати не важко....* (Кримський 1973, с. 52); *NB. А що Росія вважається за Halb-Asien. то її марки дорожче цінуються»* (Кримський 1973, с. 58); *NB. Я літературу 60-х років знаю незмірно краще, ніж сучасну* (Кримський 1973, с. 61). Зауважмо, що А. Кримський користувався цим позначенням майже в кожному листі.

2.2. Прагматика літер латиниці в сучасному мовному просторі України періоду російського повномасштабного вторгнення (2022–2024)

Як наголошує Т. Космеда, «графічні символи, зокрема й літери, <...>, мають здатність переосмислюватися, набувати відповідного семантико-прагматичного навантаження, конотацій» (Космеда 2022, с. 117), що трапляється сьогодні з окремими латинськими літерами, насамперед це **Z** та **V**. В українському лінгвістичному просторі літера «**Z**» сьогодні асоціюється насамперед із негативом й уособлює належність до символів держави-агресора – *рф*, *рашистів*. У ЗМІ з'являються нові іменники, що творяться шляхом приєднання до літери «**Z**» *загальної назви* з використанням дефісу, про що пишуть українські вени (див.: Космеда 2022), виокремлюючи такі типи: ідеться про (а) *абстрактні назви*: **z**-пропаганда – *Путін власноруч випустив цього джина із пляшки, і тепер **Z**-пропаганда не дає йому відступитися назад* (Вторгнення в Україну...); **z**-нацизм – **Z-нацизм**: *Севастопольський благодійний УПЦ МП заявив, що «російські воїни здійснюють найвищі подвиги (Z-нацизм: ...); **z**-армія – Крим і **Z-армія**: на півострові шлють «привіти» шанувальникам російських військових* (Крим і Z-армія...); **z**-ідеологія – **Z-ідеологія** *набирає обертів у Росії, адже нею намагаються замаскувати стрімке погіршення життя населення країни* (Вторгнення в Україну ...); **z**-публіка – *Але у кондової російської **Z**-публіки сумніви щодо проголошеної мети «денацифікації» виникли не через це... (Z означає «засранці». ...); **z**-нація – Ця **Z-нація** не має розуму, не має позитиву, не має емпатії* (Ця війна є кульмінацією...); **z**-техніка – *У окупантів закінчилася **Z**-техніка, і вони пересідають на цивільні авто* (У окупантів закінчилася Z-техніка...); (б) *назви конкретні*: **z**-баран – **Z-барани**, *або як в Дагестані розрекламували «спецоперацію» Путіна* (Z-барани, або...); **z**-патріарх – *Таким чином **Z**-патріарх та його РПЗ продовжують залишатися у впевненості, що все роблять правильно... (Нове звернення патріарх московського:...); **z**-патріот – У Москві зупинили автопробіг «**Z**-патріотів»* (У Москві...); **z**-свастика – *...z-свастика та уславлення військових: як зустріли Новий рік на расії* (z-свастика та уславлення...); **z**-священник – *[...] z-священник переконував журналістку, що солдати рф «залишились людьми» і дозволяли собі лише*

«щось сказати полоненими, не більше» (Z-нацизм:...); z-нелюдь – І тільки нам, єдиним у цьому світі, дана можливість назавжди заткнути цього Z- нелюдя, що кидається на людей (Ця війна є кульмінацією...); z-істота – А по той бік війни, за невидимим колючим дротом сидять вгодовані пики Z- істот, які... (Ця війна є кульмінацією...); z-спільнота – Z-спільнота починає усвідомлювати, що рф не виграти війну (Z-спільнота починає...).

Окрім того, літеру «Z» сприймають як *презентант міфології живих мерців* і в українськомовному просторі громадян росії порівнюють із зомбі, наприклад: *Поглинання Білорусії та окупація z-зомбі* (Поглинання Білорусії та окупація z-зомбі...); *Zетавсесвіт: нація Зомбі* (Zетавсесвіт: нація Зомбі...), рос. *Неизвестные солдаты ZОМБИ-країни Путіна* (НЕИЗВЕСТНЫЕ солдаты...); *Мозок зомбі* (Звичайний рашиZм...).

Українські письменники користуються літерою Z для номінації російських окупантів та загарбників, порівняймо: *сусід прийшов пограти в хрестики-нулики / 1Z / вбито / 2Z / вбито / 3Z / вбито / . / . / . / 200Z / розхуярено / і так буде на кожному полі / білому аркуші в клітинку міській площі / бо так буде з кожним загарбником вбивцею / українськості / запам'ятайте формулу / вони нулики / які не заслужили і на хрестики / лише на вогонь / лише на заряджений нашою відплатою свинець / вони зеро / для яких і стояка шкода / тому рускій воєний корабль вже не йде нахуй / він йде до прямого пекла / «гра» (Юлія Вротна).*

Яскравим прикладом негативного смислового навантаження цієї літери в Україні слугує кінострічка, що має промовисту назву «ZЛО» («ZЛО»: в Ірпені знімають фільм...), яку почали знімати 17 липня 2022 року в Ірпені про повномасштабне вторгнення Росії в Україну та звірські злочини російських військових. Водночас, зважаючи на алогійність у плануванні та веденні бойових дій російською армією, яку вважали другою за силою у світі, латинська графема отримує аналогію з англійським словом *zero* (укр. «нуль»). Можливо, поява такого смислу мотивована тим, що після завершення війни Росія залишиться ні з чим: «Z» Росії означає зеро! («Z» Росії означає зеро!),

оскільки «Z» займає останню позицію в латинському алфавіті, що може означати, що за нею нічого не слідує. Україна демонструє, що не тільки правда за нею, а й сила, ініціатива та впевненість: **(а)** упевненість у перемозі, тому з'являється гумор, порівняймо: «Z» – означає **ЗНИЩЕНО**: у Херсоні прокололи шини автівці з рашистською свастикою» («Z» – означає ...); **Z** означає «**Знищені**»: опубліковані шокувальні телефонні розмови російських окупантів» (Z означає «Знищені»...); **(б)** зневагу та ненависть до росіян, які підтримують агресивну політику, що проєктується на моделювання заголовків публіцистичних статей, наприклад: «Z» означає **засранці**. 10 фіаско російської пропаганди в 2022 році (Z означає засранці...); Z означає «засранці», а V – «крадії» (вори) (Z означає «засранці»...). Наголошуючи на злочинах та знущаннях, скоєних російською армією над українським етносом, їх порівнюють із тваринами, наголошуючи на поведінці звірів, що вербалізує концепт «зло» та означає агресивну, неадекватну поведінку: «Z» означає звірі. Постійний представник України при ООН виступив на екстремному засіданні Радабезу ООН («Z означає звірі»...). Простежуємо й написання слова Росія з **дублем Z – Rozzia** (див. про це: Космеда 2023).

Графогібридизація в поєднанні з капіталізацією букви «Z» трапляється і в українських інтернет-виданнях. Наприклад, у заголовку статті **Zвичайний рашиZм. Як одна літера Zахопила і наZифікувала Росію** (Звичайний рашиZм...) простежуємо кількаразове повторення цієї літери.

Незважаючи на те, що російські військові користуються кількома латинськими графемами, після початку повномасштабної війни найбільш негативно сприймається саме латинська літера «Z», оскільки її асоціюють з фашистською свастикою: простежуємо виразно негативну конотацію. Фактично вона стала «зганьбленою літерою» і в українському лінгвопросторі, і в усьому цивілізованому світі.

1 квітня 2022 року Верховна Рада України ухвалила законопроект № 7214 (Закон України: Про заборону пропаганди російського нацистського...), що накладає заборону на «використання символіки військового вторгнення

російського нацистського тоталітарного режиму в Україну [...], зокрема, латинські літери “Z” і “V”, які використовують як символи вторгнення в Україну» (Верховна Рада прийняла Закон про заборону...). МВС України замінила латинські літери «Z» (*Zero emission* – ‘нуль викидів в атмосферу’) та «V» на «зелених» номерних знаках на літеру «Y», що інтерпретується як «Україна» (див.: МВС змінило номерні знаки для електромобілів...). Тенденції щодо уникання цієї літери виявляються не лише на державному рівні, але й в інших сферах життя країни. Яскравим прикладом цього слугує назва українського гурту танцювальної електронної музики *MOZGI*, що перейменовані в *MO3GI*: продюсери ухвалили рішення змінити в назві латинську літеру «Z» на українську «З» через агресію Росії проти України, оскільки під час російсько-української війни російські війська використовують цю літеру як свастику й позначають нею свою військову техніку (див.: Прибрали Z...). Водночас український рок-гурт *BEZ Обмежень* (стало – *БЕЗ Обмежень*) також відмовився від використання літери «Z». Як зазначається в заяві гурту: «Було красиво, але стало ще краще! Причина всім зрозуміла. Ми не хочемо будь-яким чином асоціюватися з тими, хто знищує нашу Державу і наших людей» (Причина всім зрозуміла...).

«Ненависть» до цієї літери поширюється й за межами українського лінгвопростору. Зокрема, у Сполучених штатах Америки «бруклінські активісти в підтримку України вимагають видалити з вуличних знаків літеру Z, яка стала символом російської агресії» (Станет ли Авеню Z «Улицей Зеленского?»). Президент японської авіакомпанії Ziraair Токуо Шинго Нісіда ухвалив рішення з 18 червня 2022 року видалити літеру «Z» з логотипу на фюзеляжі своїх літаків, пояснивши це тим, що «люди можуть неправильно трактувати використання логотипа Z, вирішивши, що авіаперевізник підтримує військову агресію Росії проти України» (Японська авіакомпанія Ziraair Токуо прибере ...). Услід за Україною «парламент Молдови остаточно заборонив георгіївську стрічку й символи Z та V» (Парламент Молдови остаточно заборонив георгіївську стрічку й символи Z та V), як і «сейм Латвії заборонив символи підтримки

війни РФ проти України» (Сейм Латвії заборонив символи...), а «уряд Естонії схвалив заборону символів підтримки агресії РФ проти України» (Уряд Естонії схвалив заборону символів...).

Відмінною рисою досліджуваних одиниць є емоційно-оцінна конотація, що демонструє глузливо-негативне ставлення до ворога та прихильників російської влади, зокрема до російського президента чи його політики. Відображається переосмислення дійсності, образність мислення.

2.3. Глобалізація англійської мови. Вплив латиниці англійської мови на українську

У сучасному світі, зокрема й українському мовному просторі, простежуємо глобалізацію англійської мови. До цього процесу простежуємо різне ставлення: одні його схвалюють, закликаючи активно вивчати англійську й пропонуючи зробити її другою державною мовою, інші висловлюють застереження проти надмірної англізації.

2.3.1. Часткова латинізація термінології мовознавства (на прикладі метамова прикладної лінгвістики)

Теоретичні питання сучасного українського термінознавства на сьогодні описані завдяки працям Тараса Кияка (Кияк 1997), Ірини Кочан (Кочан 2013), Таміли Панько (Панько 1994а), Тетяни Петрової (Петрова 2021), Ольги Радченко (Радченко 2000), Людмили Туровської (Туровська 2006) та інших українських дослідників. Серед провідних науковців, які присвятили свої роботи вивченню лінгвістичної термінології, відзначмо напрацювання Людмили Боярової (Боярова 2006), Максима Вакуленка (Вакуленко 2015), Галини Мацюк (Панько 1994б), Володимира Пілецького (Пілецький 2005), Людмили Симоненко (Симоненко 2013б). І цей список учених можна продовжити.

Простеживши історію розвитку термінознавства в Україні, доходимо висновку, що в національній науці чимало вчених, які проєктують свої наукові студії саме на цю галузь, однак у сфері українського термінознавства ще залишаються білі плями. Українські вчені актуалізують питання щодо розбудови термінологічної системи української мови на національній основі, зважаючи на утиски української мови з боку радянської системи, царської росії, через історичні та політичні проблеми, що не давали змоги українській термінології належно обслуговувати всі галузі національної науки. Через відомі суспільно-політичні події в Україні тривалий час відбувалося зросійщення, що насамперед відбилося на розвитку термінологічної системи: українська мова була обмежена у функціюванні, зокрема в галузі науки; простежувалося намагання «об'єднати нації та мови», що негативно позначилося насамперед на українській спеціальній лексиці й стало руйнівним для термінознавчої школи, яка сформувалася в Україні в період українізації на зовсім інших засадах. Такі російські вчені-пропагандисти «руського мира», як Олександр Камчатов і Наталія Ніколіна, і сьогодні (на початку XXI ст.) пропагують ідею, що єдиною східнослов'янською мовою є виключно російська, а українська мова – це, як і білоруська, наріччя російської мови, що не мають перспективи (див.: Космеда 2019). Актуалізуються давні ідеологи, що українська мова – це мова «мужицька», яка не має виробленого термінного апарата для забезпечення розвитку науки, та ін. Проте розбудова термінографії як самостійного лінгвістичного напрямку активно вже розпочалася в Україні, зокрема «в XIX ст. у Галичині, що зумовлено функціюванням Наукового товариства імені Т. Шевченка. Головна його мета – розвиток науки українською мовою і формування національної наукової термінології» (Петрова 2021, сс. 130–131). Уже в 90-ті роки XX ст. та 10-і роки XXI ст. після здобуття Україною Незалежності зафіксоване значне відродження національної термінології, що почалося з процесу українізації в 20-і роки XX ст.: відбувається вилучення зросійщених термінів. Це дає підстави стверджувати, що українська мова є рівноправною щодо інших самостійних

мов і вважається цілком спроможною для творення власного наукового стилю, а разом із тим і відповідних термінів.

Отже, із роками через відомі суспільно-політичні чинники вплив російської мови на українську термінологію значно зменшився. Водночас простежуємо нову, виразно позитивну тенденцію, що полягає **в тяжінні європейської стандартизації термінів**. Фахова українська мова прагне не лише до вироблення самобутності, але й поживалення контактів з іншими слов'янськими й неслов'янськими мовами, що веде до її **європеїзації та інтернаціоналізації**. У зв'язку з тяжінням України до Європи та європейської науки **українська мова запозичує іншомовні елементи задля поповнення терміносистем різних галузей науки**. Наприклад, абревіатура *NATO* 'North Atlantic Treaty Organization' перейшла й закріпилася в українській мові в кириличному написанні – *НАТО* 'Організація Північноатлантичного договору', або 'Північноатлантичний альянс': внутрішню форму, зрозуміло, утрачено, що завжди відбувається під час запозичення іншомовної лексики. У наведеному прикладі **для запозичення застосовано метод транслітерації**.

Тетяна Петрова слушно стверджує, що «найважливішою проблемою сучасного українського термінознавства є збереження національного характеру української термінології за умов широких глобалізаційних процесів сучасності» (Петрова 2021, с. 141). Фіксується все більше фактів **проникнення термінів у формі латинської графіки, яка використовується без калькування та без трансформації на кириличну графіку**: зазначене зумовлене **глобалізацією англійської мови в зв'язку зі збільшенням різноаспектних контактів**, що, зрозуміло, простежуємо й у сфері лінгвістики. Указаний факт водночас зумовлений і тенденцією до латинізації української мови. Згадаймо неодноразові спроби в історії України заміни традиційної кириличної графіки на латиницю, що відбувалося впродовж XIX–XXI ст., про що йшлося в першому розділі цієї праці. Зазначений процес не був офіційно затверджений, але **українська мова не цуралася поміркованої латинізації**.

Вплив англійської мови особливо виразно позначається сьогодні на розвитку термінології *прикладної лінгвістики* як нового синкретичного напрямку мовознавства, оскільки прикладна лінгвістика безпосередньо пов'язана з інноваційними комп'ютерними технологіями, які активно впроваджуються в наше життя. Щоб з'ясувати, наскільки ефективно використовуються латинізовані терміни в українській прикладній лінгвістиці залучаємо один із найавторитетніших і найновіших лексикографічних термінологічних джерел українського мовознавства – «Словник лінгвістичних термінів» (у 4 томах), укладений А. Загнітком. Перевагами цього словника є те, що він містить достатньо масивну кількість реєстрових одиниць – понад 8000 термінів, презентує новітню термінологію сучасних напрямів світової науки про мову (етнолінгвістики, комунікативної лінгвістики, лінгвокультурології, нейролінгвістики, прикладної лінгвістики, соціолінгвістики, юридичної лінгвістики та ін.). Цей словник «містить новаторські постулати не лише щодо теорії й методології лексикографування, є не лише демонстрацією процесу лексикографування й не тільки збагачує систему лексикографічних видань України, але й фахово презентує метамову сучасної лінгвістичної науки з урахуванням широкого багатоаспектного підходу до розуміння термінів, що засвідчує його велику цінність і для розвитку феноменологічної лексикологічної системи загалом» (Космеда 2014, с. 194). В'ячеслав Щербіна високо оцінив словник А. Загнітка, «порівнявши його з іншими найбільш авторитетними й повними тлумачними словниками лінгвістичних термінів, що наявні в східнослов'янській термінографії» (Космеда 2021, с. 16). Саме в цьому словнику простежуємо найбільш послідовну фіксацію нових термінів прикладної лінгвістики порівняно з іншими словниками подібного типу.

Авторська картотека укладена методом суцільної вибірки матеріалу зі «Словника лінгвістичних термінів» А. Загнітка і становить майже 20 термінів, що перейшли в українську мову зі збереженням латинської графіки (повністю або частково). Простежуємо фіксацію аббревіатурного способу словотворення

з актуалізацією латинських літер, що здебільшого базується на варіанті латиниці, презентованої англійською мовою. Це закономірно, оскільки розглядувані терміни й запозичені з англійської мови.

У ході дослідження було виявлено, що 11 термінів – це абrevіатурні утворення, уживання яких, як відомо, зумовлене (а) економією мовних ресурсів, (б) стрімким розвитком професійної лексики, (в) наявністю складених термінів – відповідних словосполучень із певним порядком слідування їх частин, що потребують абrevіатурних аналогів для (г) уникнення повторів.

Основними структурними типами термінів-абrevіатур є, як відомо, такі: (1) *літерні* – складноскорочене слово, компонентами якого є початкові літери слів, що презентовані в аналізованому словнику п'ятьма одиницями: у відсотковому відношенні це становить $\approx 46\%$, наприклад: *AIFF* [ei:-ai:-ef:-ef] 'Audio Interchange File Format' – «аудіоформат, опрацьований фірмою Apple Computer у 1985 році для комп'ютерів Macintosh та Silicon Graphics. <...>. Подібно до формату WAV використовує алгоритм стискування PCM. Розширення *.aiff, *.aif.» (Загнітко 2012, т. 1, с. 20); *AU* [ei:-ju] 'Audio Unix' – «основний звуковий формат операційних систем на платформах Linux, Sun, Free BSD. Через невеликий розмір файли досить поширені в мережі Інтернет. Підтримується формат також іншими платформами. Розширення *.au, *.snd» (Загнітко 2012, т. 1, с. 77); *DPCM* [di:-pi:-si:-em] 'differential pulse-code modulation' – «різновид імпульсно-кодової модуляції (PCM), яка кодує сигнал у вигляді різниці між поточним і попереднім значенням. Для звукових даних такий тип модуляції зменшує необхідну кількість біт приблизно на 25 %» (Загнітко 2012, т. 1, с. 234); *PCM* [pi:-si:-em] 'Pulse Code Modulation' – «алгоритм кодування, що використовується для оцифрування аналогових сигналів перед їхньою передачею» (Загнітко 2012, т. 3, с. 162); *RM* [ai:-em] 'Real Media' – «формат файлів для передачі потокових даних звука або відео в мережі Інтернет. Значною перевагою є невеликий розмір файлу, а недоліком – низька якість. Розширення *.ra, *.ram, *.rm» (Загнітко 2012, т. 3, с. 232);

(2) *звукові* – «утворені з початкових звуків вихідного словосполучення, вимовляють як звичайне слово» (ВУЕ 2015–2020). Це значно менше – дві одиниці ($\approx 18\%$): **MIDI** ['mɪdi] ‘Musical Instrument Digital Interface’ – «стандарт передачі інформації між електронними музичними інструментами. MIDI є апаратним інтерфейсом, який дозволяє з’єднувати синтезатори та комп’ютери різних виробників, з’єднує протоколи зв’язку для передачі даних від одного пристрою іншому» (Загнітко 2012, т. 2, с. 199); **RIFF** ['rɪf] ‘Resource Interchange File Format’ – «формат для зберігання потокових мультимедіа-даних (аудіо та відео). Цей формат використовується для обміну та зберігання будь-яких структурованих даних. Розширення *.riff, *.avi, *.wav» (Загнітко 2012, т. 3, с. 232); (3) *літерно-цифрові*. Ця модель не надто поширена: її репрезентує одна одиниця ($\approx 9\%$), порівняймо: **MP3** [ɛm-pi:] ‘Moving Picture’ – «ліцензований формат файлу для зберігання аудіо-інформації, опрацьований на початку 90-тих років Інститутом Фраунгофера в Ерлангені (Німеччина). Широко використовується у файлообмінних мережах для передачі музичних творів» (Загнітко 2012, т. 2, с. 273); (4) *поскладові* – «складноскорочене слово, компонентами якого є початкові склади відповідних повних слів» (СУМ, т. 8, с. 333). Виокремлюємо також одну одиницю ($\approx 9\%$): **Кóдек (CODEC)** ['so:dec] ‘coder-decoder’ – «пристрій або програма, здатна виконувати перетворення потоку даних або сигналу» (Загнітко 2012, т. 2, с. 52), що *моделюється двома типами графіки – і латиницею, і кирилицею за допомогою транскрибування*; (5) *усічені*. Виокремлено одну одиницю ($\approx 9\%$): **WAV** ['wav] ‘Waveform Audio Format’ – «аудіо-формат, розроблений компаніями Microsoft та IBM. WAV базується на форматі RIFF. Кодується алгоритмом PCM, що зумовлює великий обсяг файлу (близько 172 кбіт*сек для CD-якості). Розширення *.wav» (Загнітко 2012, т. 1, с. 97); (6) *терміновані словосполучення*, що складаються з літерної аббревіатури та англійських слів, ще не адаптованих українською мовою: одна одиниця ($\approx 9\%$), порівняймо: **AC-3 Dolby Digital** [ei-si:] ‘audio compression’ – «звукова система, яка складається з 6 каналів об’ємного цифрового звука» (Загнітко 2012, т. 1, с. 12).

Абревіатурні терміни, що ввійшли в українську лінгвістичну терміносистему на базі актуалізації англійського варіанта латиниці, є міжнародними термінами, що зафіксовані в однаковій графічній формі в різних мовах світу. І хоч в останні роки українські мовознавці пропагували тенденцію до творення термінів на національній основі, зокрема з використанням традиційної української графіки, що зрозуміло, але українська мова ніколи не цуралася процесу запозичення, а українські науковці позитивно ставилися до стандартизації та інтернаціоналізації наукової мови. Однак уважаємо, що певним недоліком розглядуваного словника є відсутність при таких аббревіатурних термінах транскрипції. Крім того, розшифровка аббревіатур якщо й подається, то лише англійською мовою, що викликає труднощі для тих, хто нею не володіє. Подання відповідної транскрипції дало б змогу зробити розглядуваний словник більш досконалим. Доцільно було би презентувати й внутрішню форму відповідних англомовних термінів, хоч у наведених словникових статтях до кожного терміна подано чітку дефініцію, завдяки якій користувач має змогу розкрити повний зміст аббревіації.

Абревіатурні терміни прикладної лінгвістики, як показав зібраний матеріал, застосовуються переважно для усвідомлення фонетичних явищ, позначаючи (1) аудіоформати, (2) присторії для кодування даних або сигналу, (3) звукові системи, (4) алгоритми кодування сигналів та (5) стандарти передачі інформації між музичними інструментами.

Окрім аббревіатурних термінів, у досліджуваному словнику містяться також однослівні та двослівні, запозичення з англійської мови, зокрема такі, (а) що не мають українських відповідників (дві одиниці): **HARPY** – «система розпізнавання мовлення, створена за програмою АГРА (США, Пітсбург, 1976). Система сприймає та розпізнає суцільне мовлення» (Загнітко 2012, т. 1, с. 146); **OGG Vorbis** – «вільний формат стиснення звука, опрацьований компанією Xiph.Org Foundation і в 1998 році офіційно випущений 19 липня 2002 року. Формат призначений для зберігання аудіо-інформації як безкоштовна альтернатива формату MP3» (Загнітко 2012, т. 2, с. 310); (б) що

мають відповідники українською мовою на базі кирилиці: їх подання здійснюється шляхом калькування (три одиниці), наприклад: *virtual library* ‘бібліотека віртуальна’ – «використовується для визначення комплексу інформаційних джерел, доступних через глобальні комп’ютерні мережі, що в сукупності утворюють internet» (Загнітко 2012, т. 1, с. 90–91), *digital library* ‘бібліотека електронна’ – «інтегрована інформаційна система, що дозволяє накопичувати, зберігати та ефективно використовувати різноманітні колекції електронних повнотекстових та мультимедійних документів, що доступні в зручному для користувача вигляді» (Загнітко 2012, т. 1, с. 91), *digital library* ‘бібліотека цифрова’ – «бібліотека, в якій вся інформація зберігається в оцифрованому вигляді та не передбачає наявності документів на традиційних носіях» (Загнітко 2012, т. 1, с. 91). Отже, простежуємо наявність дублетних термінів, однак актуалізація англійського варіанта свідчить, зрозуміло, про підтримання прагнення до інтернаціоналізації української термінології, її зближення зі світовою.

Зберігається тенденція написання термінів латиницею, що стосується насамперед слів латинського походження **(а)** без адаптації до кириличної азбуки (одна одиниця): *agnómen* – «індивідуальне прізвище, що додається до імені факультативно, розміщувалося останнім у антропонімічній формулі імені людини в античному Римі: *Rufus, Numantinus, Africanus* та ін.» (Загнітко 2012, т. 1, с. 15); **(б)** адаптованих термінів та терміна латинського, що вживаються паралельно (одна одиниця): альтер-éго (*alter ego*) – «належним чином придумана або реальна альтернативна особистість людини: ліричний герой, закріплений за псевдонімом образ, намісник та ін. А. е. – це також одна із множинності особистостей, що виникли внаслідок психічного розладу. <...>. Латинське слово *ego* (ego) становить основу відомого слова *egoїст* – самолюб» (Загнітко 2012, т. 1, с. 39); **(в)** термінів у вигляді складних слів, що репрезентують поєднання двох графік в одному терміні – змішаний варіант використання графіки (одна одиниця): *esse-конструкції* – «посесивні конструкції з дієсловом-зв’язкою зі значенням “бути”» (Загнітко 2012, т. 1,

с. 15). У цьому разі написання слова *есе* латинськими літерами, очевидно, можна пояснити прагненням уникнути актуалізацію омонімії, оскільки *есе* в українській мові – це «літературний жанр прозового твору невеликого об'єму і вільної композиції» (Лук'янюк 2001–23) або «короткі наукові, критичні та інші нариси, які відзначаються вишуканістю форми» (СУМ, т. 11, с. 682).

Аналогічно такі процеси відбуваються і в системах інших термінологій української мови, що активно розвиваються в (1) комп'ютерній: *BIOS* 'Basic Input / Output System', *DMA* 'Direct Memory Access', *DML* 'Data Manipulation Language', *DPB* 'Disk Parameter Block'; (2) туристичній: *MB* 'MainBuilding'; *HV* 'HolidayVillage', *SGL* 'Single'; (3) медичній: *ALS* 'Advanced Life Support', *CAGE* 'cut, annoyed, guilty, eye-opener', *GCP* 'Good Clinical Practice', *NBF* 'nasal bone fracture', тобто маємо справу з виразно фіксованою тенденцією. Повне дослідження українських термінів щодо їх латинізації – перспектива цього дослідження.

2.3.2. Актуалізація англійської латиниці для моделювання системи української транслітерації

Упродовж декількох століть спостерігаємо, як зауважувалося, використання латинського алфавіту для запису українських текстів і навіть спроби повного переходу української мови на латинську графіку. Цього не сталося, але переважна більшість країн має латинографічну основу, що зумовлює потребу в **транслітерації**, а саме: передачу «тексту й окремих слів, які записані однією графічною системою, засобами іншої графічної системи, тобто однієї писемності літерами іншої» (ОЛПК 2015, с. 170), що «завдяки своїй універсальності має велике практичне значення в процесі здійснення міжнародних контактів» (ОЛПК 2015, с. 170).

До аналізу історичного розвитку транслітерації українських власних назв були залучені такі мовознавці, як Богдан Ажнюк (Ажнюк 1995), Юрій Блонарович (Транслітерація кирилиці 1992) (Проблеми

транслітерації ... 1995), Андрій Д'яков (Д'яков 1995), Анатолій Костенко (Транслітерація кирилиці 1992) (Проблеми транслітерації ... 1995), Тарас Кияк (Д'яков 1995), Ярослав Рудницький (Рудницький 1948), Василь Німчук (Німчук 1985). Серед мовознавців, які це питання розробляють сьогодні, Максим Вакуленко (Вакуленко 2009а), Володимир Грицеляк (Грицеляк 2009), Ірина Мінковська (Мінковська 2015), Богдан Рицар (Рицар 2008). Проте відтворення літер українського алфавіту графемами латинської абетки залишається актуальним та проблемним питанням.

Ярослав Рудницький запропонував системи транслітерації українських власних назв латиницею зважаючи на їх придатність для так званої інтернаціональної мови (див. про це: Рудницький 1948), що «вчений розумів як “міжнародна латинська”, тобто система латинської графіки, на яку можна транслітерувати слова з кириличних мов. У сучасній лінгвістиці ця проблема отримала назву “міжнародна латинська абетка”. Йдеться про використання різними народами однієї й тієї ж абеткової основи – латинської, тобто чужа назва, що написана іншою абеткою, передається буквами загальної латинської абетки» (Гудманян 1995, с. 100). Проте під час розроблення систем транслітерації орієнтуються переважно на «певну графічну систему, [що] допускає введення окремих літер і діакритичних знаків» (ОЛПК 2015, с. 170).

Зважаючи на вплив російської мови протягом століть на українську лінгвокультуру, зокрема й на транслітерацію, спостерігаємо відтворення латиницею відповідно до правопису географічних назв російською мовою, що частково описано в попередньому розділі.

Після розпаду СРСР «“націоналізація” власної топонімії в колишніх радянських республіках (крім Російської Федерації) стала офіційно поширюватися й на принципи її відтворення в інших мовах (засобами латинської графіки) – саме з відповідних національних форм <...>» (Тараненко 2019, с. 71). Відповідно «у сфері топонімії в постсоціалістичних країнах стали розгортатися процеси декомунізації і (переважно в пострадянських країнах) дерусифікації її об'єктів з одночасною їх мовною

націоналізацією (як поверненням ще давніших, традиційних назв, так і творенням нових)» (Тараненко 2019, с. 70), що триває й досі.

Незважаючи на державний суверенітет України, уже понад 30 років у «міжнародній практиці вперто зберігаються версії багатьох географічних назв радянських часів. При транслітерації назв міст, областей та річок з кирилиці на латиницю часто помилково беруть за основу російську форму назви, а не українську» (переклад автор – Є. П.) (#CorrectUA), наприклад: Kiev – Kyiv, Lvov – Lviv, Odessa – Odesa, Kharkov – Kharkiv, Nikolaev – Mykolaiv, Rovno – Rivno, Ternopol – Ternopil. Під час транслітерації українських міст «використовується мова-посередник, що суперечить принципам українсько-латинського транскодування» (Міньковська 2019, с. 237).

Наголосімо, що 2 жовтня 2018 року Міністерство закордонних справ України разом із Центром стратегічних комунікацій «StratCom Ukraine» розгорнуло онлайн кампанію «#CorrectUA», у межах якої вона звертається до іноземних ЗМІ з метою коригування правопису міста Київ (#KyivNotKiev).

Як відомо, існує потреба в транслітерації латиницею українських слів, насамперед прізвищ, імен, географічних назв. Для задоволення саме цієї потреби Українська комісія з питань правничої термінології протоколом № 2 від 19 квітня 1996 р. ухвалила таблицю «для відтворення українських власних назв засобами англійської мови» (Рішення української комісії з питань правничої термінології № 9), що повинна застосовуватися в законодавчих та офіційних документах. Згідно із цим рішенням «відтворення [окремих] українських власних назв вживається спрощений варіант запису» (Рішення української комісії з питань правничої термінології № 9): «а) орфографічне спрощення громіздкого подвоєння приголосних ж, х, ц, ч, ш, які відтворюються буквосполученнями zh, kh, th, ch, sh» (Рішення української комісії з питань правничої термінології № 9); «б) апостроф і знак м'якшення (за винятком буквосполучень -'yo-, -'yі-, що завжди передаються як -'o-, -'i-) у спрощеній транслітерації не відтворюються» (Рішення української комісії з питань правничої термінології № 9).

Згодом Термінологічна комісія з природничих наук створила англійський варіант української латинки, але для цієї мети 27 січня 2010 р. Кабінет міністрів видав постанову № 55, що затвердила таблицю транслітерації українського алфавіту латиницею (Про впорядкування ...). Наголошено, що важливо враховувати таке: буквосполучення «зг» передається латиницею трьома літерами «zgh» на відміну від «zh». Відмінність можна відзначити в трансформації «й» та йотованих «я», «ю», «є», «ї» в різних позиціях: на початку слова вони передаються як «у», «уа», «уи», «уе», «уі», а в інших позиціях – «і», «іа», «іи», «іе» (див.: Latynka.tak). Український варіант (ТКПН), заґрунтований на англійському алфавіті, є єдиним офіційним. Однак І. Мінковська виділяє певні *недоліки цього стандарту*: **(а)** «одна й та сама літера латинського алфавіту відповідає різним літерам українського» (Мінковська 2019, с. 240), **(б)** «колонка “Позиція в слові” [...] вимагає від користувачів стандарту українсько-латинського й латинсько-українського транскодування»: користувач повинен «мати певний рівень філологічної підготовки» (Мінковська 2019, с. 240), простежується **(в)** «ігнорування твердої та м'якої вимови, позначених апострофом і м'яким знаком», що «порушує принципи точності та взаємної однозначності» (Мінковська 2019, с. 240), **(г)** «передача літери ц через ts», **(г)** «декілька варіантів для передачі літери г – h, hg – залежно від позиції в слові» (Мінковська 2019, с. 240).

Максим Вакуленко визначає основні наукові принципи, на яких базується транслітераційний стандарт української латинки: **(1)** системність; **(2)** точність; **(3)** взаємна однозначність; **(4)** зворотливість; **(5)** безпосередність; **(6)** традиційність; **(7)** нормативність; **(8)** кодовність (див. про це: Вакуленко 2009б; 2010).

Загалом існує понад 20 систем українсько-латинського транскодування, частина з яких створена в інших державах, тому вони «відрізняються від перерахованих стандартів», а «використовують літери та їхні сполуки, властиві тільки національним мовам цих держав» (Мінковська 2019, с. 239).

Висновки до розділу 2

Зазначмо, що **(1)** своєрідне функціонування латинських літер в українському мовному просторі має давню традицію і продовжується в новому модерному часовому вимірі, що можна пояснити процесом глобалізації англійської мови, прагненням до уподібнення більшості європейських графічних систем, певної інтернаціоналізації, зокрема й у сфері термінології, а також певного лінгвокреативного експерименту (часопис «І»). **(2)** Однак, безперечно, в українському мовному просторі латинка може використовуватися лише паралельно з кирилицею зі специфічною метою, зокрема для транслітерації. Утім латинські літери актуалізуються не лише для творення термінів чи номенклатурних назв, але й певних художніх образів, для моделювання прагматичного ефекту в різних видах дискурсу. **(3)** Мовна глобалізація та зростання впливу англійської мови зумовили збільшення використання латинської графіки в українському мовному просторі, що яскраво виражається в ономастиконі, зокрема у творенні антропонімів (криптонімів), гемеронімів, біблїонімів, артїонімів, ергонімів (фірмонімів), емотиконів, для моделювання рими в поетичних текстах та створення привабливості в рекламному й публіцистичному дискурсі, а також в епістолярному дискурсі для спеціальних позначок. **(4)** Сьогодні латиниця має *сильну культурну фасцинацію* та використовується для реалізації прагматичних функцій графіки: атракції, привертання уваги, вираження емоцій, почуттів, експресії та ефекту реклами. **(5)** Латинські літери актуалізовано під час творення криптонімів, коли вони виконують функцію таємного імені та використовуються для того, щоб приховати справжнє ім'я, яке зазвичай неможливо ідентифікувати. Однак сучасні культурні діячі користуються латинською графікою з метою розширення аудиторії та, очевидно, для підвищення свого статусу чи, можливо, це відповідає моді. Те, що престижно та модно, відтворюється або містить графічні латинські знаки, оскільки у свідомості українськомовних лінгвоперсон це асоціюється з

Європою, а водночас і з високою якістю. **(6)** Окрім того, простежуємо актуалізацію прийомів графічної мовної гри, зокрема це **(а)** транслітерація українських чи російських слів, **(б)** графогібридизація, що актуалізується насамперед у сучасному українському ономастиконі, **(в)** часткова капіталізація, що простежується в середині слова для творення нової номінації, моделювання **(г)** поетичної рими та **(г)** системи усвідомлених графічних девіацій. Наголосимо, що прийоми графічної гри можуть аплікуватися. **(7)** Активізація використання латинської графіки аргументується потребою економії ресурсів у рекламі, зокрема **(а)** часу сприйняття інформації, **(б)** місця – обмежений простір, що демонструє значний креативний словотвірний потенціал мовної системи. Крім того, нестандартне графічне оформлення створює ефект незвичності, підвищує ступінь експресивності рекламних текстів, що викликає відповідні асоціативні зв'язки. Це посилює ефективність впливу та призводить до реалізації основної мети реклами – привернення уваги. **(8)** В епістолярному дискурсі латинські скорочення – явище не нове, оскільки існує певна традиція такого використання з усталеними смислами, як і нова тенденція – включення відповідних латинських літер у структуру емотиконів. **(9)** Наслідком збільшення латинографічних украплень є те, що латинська графіка стає частиною національної лінгвокультури. Однак графогібридизація інколи шкідливо впливає на екологію мови, це порушує нормативність графіки та орфографії української мови, призводить до правописного хаосу. **(10)** Незважаючи на те, що російські окупанти перетворили латинську літеру Z на бренд для прихильників агресії та надали їй позитивної семантики й прагматики, в українському медіапросторі відбувається стрімкий процес творення неологізмів, що омовлюють різко негативне ставлення до росії і всього, що з нею пов'язане та семантизоване цією звуко-буквою. З'являються номінації з високим ступенем вияву негативних емоційно-оцінних смислів, що демонструє глузливе, зневажливе, презирливе ставлення до ворога та прихильників росії, політики російського президента загалом. Простежуємо

певну лінгвокреативність у переосмисленні актуалізованих понять, вербалізацію нових типів оцінки, що номінують і характеризують нову реальність. **(11)** Впливу та взаємодії різних мовних систем і водночас різних систем графічних піддається й термінологічна лексика. Розбудова української термінології відбувається насамперед шляхом очищення її від зросійщення та збільшення кількості термінів на національній основі. Однак унаслідок глобалізації світу та європеїзації України простежуємо використання термінів, запозичених з англійської мови, зі збереженням латинської графіки, що покладена в основу англійського алфавіту. Серед латинографічних термінів виокремлюємо абрєвіатурні, що пояснюється чинністю універсального закону розвитку кожної мови – економією мовних засобів. У системі лінгвістичних термінів абрєвіатурна латинізація притаманна, головню, галузі прикладної лінгвістики, адже вона безпосередньо пов'язана з комп'ютерними технологіями. Ця мовознавча сфера популярна та активно розвивається, що формує інтернаціональний термінологічний фонд на базі англійської мови. Зазначене й зумовлює використання латинської графіки. Поширення латинізації в українській лінгвокультурі триває. Водночас у латинській графіці презентовано однослівні й двослівні терміни англійського та латинського походження, що переважно мають дублетні графічні варіанти. **(12)** У процесі глобалізації англійської мови простежуємо використання латинського алфавіту для транслітерації з метою спрощення комунікації.

РОЗДІЛ 3

ЛАТИНИЦЯ ЯК ОСНОВА АЛФАВІТУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ. СВОЄРІДНІСТЬ СЕМАНТИЗАЦІЇ ЛІТЕР НІМЕЦЬКОЇ ЛАТИНИЦІ ТА ЇХ ФУНКЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ³

У німецькій лінгвокультурі латиниця пройшла особливий шлях розвитку, що й простежмо в цьому розділі, зауваживши потенційні можливості літер латинського алфавіту в моделюванні фразеологічних одиниць, їх лексикалізації і семантизації, спроможності виконувати відповідні прагматичні функції.

3.1. Становлення німецької латиниці

У німецькій лінгвістиці проблеми графеміки, графіки, графеми досліджували такі вчені, як Кріста Дюршанд (Christa Dürscheid) (Meletis & Dürscheid 2022), Ханс Гюнтер (Hans Günter), Клаус Хеллер (Klaus Heller), які розглядали, зокрема, й історію становлення поняття графеми в німецькому мовознавстві; Петер Галльманн (Peter Gallman 1985) запропонував класифікацію графем, а Дітер Неріус (Dieter Nerius), наприклад, докладно схарактеризував функційний взаємозв'язок фонем та графем німецької мови.

Проблемам функціонування одиниць графічної системи німецької мови приділяли увагу й українські дослідники, зокрема Василь Бублик (Бублик 2004), Віктор Левицький (Левицький 2008), Юрій Жлуктенко (Жлуктенко 1986), Тетяна Яворська (Жлуктенко 1986).

³ *Примітка.* Матеріал, поданий у цьому розділі, презентовано в таких публікаціях авторки: **1.** Пересада Є. І. Актуалізація літер латиниці у складі усталених виразів німецької мови. *Наук. вісн. Міжнарод. гуманіт. ун-ту.* Серія: «Філологія». 2023. № 62. Т. 1. С. 113–117; **2.** Peressada E. Die Eigenartigkeit des deutschen Alphabets. *Матеріали XXVIII Міжнародної науково-практичної конференції Асоціації українських германістів* (м. Львів, 24-25 вересня 2021 р.). Львів: ПАІС, 2021. С. 151–153; **3.** Peresada Y. Parömien der deutschen Sprachkultur mit der Komponente "Buchstabe" und ihren ukrainischen Entsprechungen (Äquivalente). *Матеріали XXX Міжнар. наук.-практ. конф. Асоціації українських германістів* (м. Львів, 29-30 вересня 2023 р.). Львів: ПАІС, 2023. С. 112–114.

Давні германці, або як їх ще називають, тевтонці, протягом своєї історії використовували *три типи письма*: алфавітні системи, що змінювали одна одну. Найдавнішим вважається *рунічний алфавіт*. Рунами користувалися як буквами, а кожен символ позначав окремий звук. Водночас руна могла використовуватися для номінації слів, що починалися із цього звука, а також називалися цим словом.

На зміну рунічному алфавіту прийшов *готичний Улфіли*, що був створений на основі грецької абетки, п'яти латинських літер та двох руничних.

Загальновідомо, що періоди становлення німецької мови вперше виокремив Якоб Грімм (Jacob Grimm) у праці «Deutsche Grammatik» (укр. «Німецька граматика»), простеживши зміни на лексичному, граматичному та фонетичному мовних рівнях.

На сьогодні виокремлено *чотири етапи розвитку* німецької мови: **(1)** давньоверхньонімецький (VIII–XI ст.), **(2)** середньоверхньонімецький (XI–XIV ст.), **(3)** ранньоверхньонімецький (XIV–XVII ст.) та **(4)** нововерхньонімецький (сер. XVII ст. – XXI ст.) (Schmidt 2007, S. 56; Левицький 2010, с. 48).

У германському комунікативному просторі протягом його історичного розвитку функціювали такі типи письма: **(а)** рунічне, **(б)** готське та **(в)** латинське. У середньоверхньонімецькій мові фіксується термін *alfabete*, що запозичений із грецької мови від *alohábetos*.

Людвіг (Франц Адальберт) Віммер (Ludvig Frands Adalbert Wimmer) розглянув німецький алфавіт щодо його походження з латинської абетки. Класичний латинський алфавіт мав такий вигляд: a, b, c, d, e, f, g, h, i (j), k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u (v), w, x, y, z (Левицький 2008, с. 46). У німецьку графічну систему було додано нові графеми, зокрема це *ß, ä, ö, ü*, що відсутні в латинському алфавіті. До розширеної латиниці в німецькій графічній системі належать *дві крапки – умляут (ä, ö, ü)*. Уперше термін *Umlaut* використав Фрідріх Клопшток (1774) у праці «Die deutsche Gelehrtenrepublik» (укр. «Німецька республіка вчених» /переклад автор. – Є. П./) (див.: Klopstock

1744). Термінологізацію цього поняття науково обґрунтував Яків Грімм у роботі «Deutsche Grammatik» (укр. «Німецька грамати́ка») (Grimm 1822). У грамати́чному трактаті «Teutscher Sprach Art» (укр. «Тевтонський тип мови» /переклад автор. – Є. П./) Фабіан Франк (Fabian Franck) умляути визначає як *особливі напівподвоєні голосні* (нім. *halb duplirte stimmer*), що позначалися раніше малим надстроковим *e* зверху (нім. “*werden bei den Alten mit einem kleinē überschribenen e. Bezeychnet*”), оскільки вони *наполовину мотивовані e* (нім. “*halb au. dem e. Herkommen*”), тому раніше зазначені графемами мали розрізнявальне написання, порівняймо: *ā – ae, ö – oe, ü – ue*. Однак сьогодні умляют позначається двома крапками (нім. “*mit zweyen pünctlin übereinandder gefetzt*”) (див.: Franck 1531, S. 3). **Умляут** – це «уподібнення голосного звука кореня голосному звукові суфікса в германських мовах» (Лук’янюк 2021–23, с. 596). Зазначене пояснює тезу П. Гальманна, який відносить їх до залежних графем, оскільки «<ä>, <ö>, <ü> – це комбінації <a>, <o>, <u> з діакритичним знаком “точки умляуту”» (Gallman, S. 14).

Для німецької мови характерне також те, що **поєднання окремих букв утворюють буквосполучення, які інтерпретовані як єдине ціле** (*sch, ch, qu*): на такій основі виникла ще одна літера німецької абетки.

Унікальною графемою німецької мови вважають літеру **ß** – *Eszett* [‘estset] (укр. есцет) – це буква, що в готичному шрифті / фрактура розвинулася з *fz*, лігатура від *f* (так званої довгої *s*) і *z* (*z*) для варіантів середньовісньонімецького написання *-z* (*z[ʒ], sz, z*). Незважаючи на те, що естетично вона схожа на літеру *B, β* (бета) грецького алфавіта, проте ці дві літери не ідентичні, а вимова звуків, які вони позначають, дуже відрізняється.

У монографії «Eine scharfe Type. Über das Eszett» (укр. «Різкий тип. Про Есцетт» – /переклад автор. – Є. П./) Надін Росса (Nadine Rosa) актуалізує різні номінації на позначення зазначеної літери німецького алфавіту: **(1) Straßen-S** (укр. вулична-S); **(2) Buckel-S** (укр. горбувата S); **(3) Rucksack-S** (укр. рюкзак S); **(4) Eszett** (укр. есцет); **(5) scharfes S** (укр. гостра S); **(6) Dreierles-S** (укр. трійчаста S); **(7) Ringel-S** (укр. S-крендель); **(8)** порівнює її написання з

літерою *B* у назві *German B* (укр. 'німецька B') (див. Buchstabenmuseum); (9) *B mit Rüssel* (укр. B з хоботом) (*B mit Rüssel*).

У Швейцарії вищезазначену букву називають *Doppel-S* (укр. *подвійна S*), оскільки вона може бути замінена на *диграф SS*. Проте цю додаткову графему використовують в усіх німецькомовних країнах (Федеративна Республіка Німеччина, Австрія та Бельгія), окрім Ліхтенштейну, Люксембургу та Швейцарії. Існує думка, що «антиква набула поширення в Швейцарії раніше, ніж у решті німецькомовного світу, і антиква спочатку не знала Eszett (*Eszett* походить від лігатури шрифту *фрактура*)» (див.: Gallmann 1997). У публіцистичному дискурсі цю графему образно номінують *ein Buchstabe mit Charakter*, оскільки її закріплення в німецькій лінгвокультурі відбувалося впродовж століть і продовжується досі.

До 2010 року унікальна німецька графема *ß* була заборонена для використання в інтернет-адресах та адресах електронних пошт, однак відповідно до закону вона була повернута. Після відміни заборони, як зазначив керівник Bitcom Август-Вільгельм Шеєр (August-Wilhelm Scheer), «інтернет-користувачі, які мають Eszett у своєму імені, більше не повинні змінювати своє ім'я для відповідного домену» («*ß*» zieht ins Internet ein). Існує громадський рух, який створив «Versal-Eszett» і хотів би бачити цю літеру інтегрованою в німецьку клавіатуру. Відзначмо, що зазначену букву намагалися не вживати в інтернет-просторі та в офіційних документах; до 2017 р. навіть не існувало її заголовного варіанта, через що її жартома називали «підлітком», поки рада з питань німецького правопису повідомила, що відтепер літера *Eszett* офіційно може писатися у верхньому регістрі. Цікавим є факт утворення нової номінації літери *I* – *Binnen-I* – це «*Großbuchstabe I zur Darstellung von männlicher und weiblicher Pluralform innerhalb desselben Wortes*» (укр. «велика літера *I* для позначення форм множини чоловічого та жіночого роду в одному слові») (Duden.de), що використовується в правописі, урівнюючи жіночий і чоловічий рід, а також у формі однини та множини, порівняймо: *LehrerIn* або *LehrerInnen*, *BürgerIn* чи *BürgerInnen*.

Отже, німецька абетка, як і алфавіт кожної мови, має національну унікальність.

3.2. Літери латиниці в складі фразеологічних одиниць німецької мови

Усталені вислови, як відомо, відображають історію народу, водночас спосіб його життя та традиції, особливості культури загалом. Вони, звісно, фіксують світосприйняття, світобачення і світорозуміння етносу. *Вивчення фразеологічної картини світу кожного народу – важлива дослідницька проблема.* Оскільки усталені вислови формувалися з давніх часів, то вони виразно віддзеркалюють своєрідність менталітету етносу.

Ідіоми, що містять літерний компонент, привертають особливу увагу, оскільки номінації літер, як зазначалося в першому розділі, мають певну внутрішню форму, що презентує характер формування писемності, а згодом вони можуть по-новому лексикалізуватися та семантизуватися й набувати виразної прагматики. Виокремлення та дослідження подібних одиниць належить до актуальних проблем сучасної лінгвістики.

В українському мовознавстві німецький паремійний фонд вивчали такі мовознавці, як Ярослав Баран (Баран 1980), Володимир Гаврись (Гаврись 1971; 1981), Ольга Пророченко (Пророченко 1990), Віра Школяренко (Школяренко 2003), а Константин Мізін (Мізін 2005) уклав словник усталених німецьких порівнянь. Серед провідних німецьких науковців, які присвятили свої праці вивченню цієї галузі, відзначмо Вольфганга Фляйшера (Fleischer 1997), Лутца Реріха (Röhrig 1994), Гаральда Бюргера (Burger 1982; 2007).

Попри значну кількість праць, у яких досліджують різні аспекти фразеології, поза увагою дослідників залишаються усталені вислови німецької мови, до складу яких входять літери латинського алфавіту. Паремії з літерним компонентом вивчали на матеріалі української лінвокультури: у цих

дослідженнях простежено опис феномену семантизації літер кирилиці й латиниці (див.: Космеда 2011б; Соболев 2012д; Ужченко 1988).

Німецька фразеологія як окрема галузь мовознавства починає свій активний розвиток наприкінці 80-х років ХХ ст. У 1989 р. виходять лінгвістичні праці Гаральда Бургера (Harald Burger), Аннеліз Бухофер (Annelies Buhofner) та Амброс Сіалма (Ambros Sialm) нім. «Handbuch der Phraseologie» (укр. «Довідник з фразеології» /переклад автор. – Є. П./) (Burger & Buhofner 1982), Вольфганга Фляйшера (Wolfgang Fleischer) «Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache» (укр. «Фразеологія сучасної німецької мови» /переклад автор. – Є. П./) (Fleischer 1997) та Г. Бюргера нім. «Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen» (укр. «Фразеологія: Вступ на прикладі німецької мови» /переклад автор. – Є. П./) (Bürger 1982; 2007), у яких продемонстровано застосування семантичного підходу до аналізу ідіом.

Усталене висловлювання розглядаємо як відповідну мовну універсалью, тобто «семіотичну одиницю, еталонну одиницю мови, усталене висловлювання, синтаксичну одиницю, комунікативну формулу, дискурсивну одиницю (різновид дискурсивного дейксису та народного дискурсу), “моральну формулу”, мікротекст, культурний текст, культурний символ, прецедентне висловлювання, лінгвокультурему, етнолінгвокультурему, презентант психології народу (етнопсихології), надіндивідуалізовану одиницю» (Космеда & Колонюк 2022, с. 25).

Загальновідомо, що в мовній свідомості кожного народу зафіксовані семантика й прагматика деяких ментально значущих графем, звуко-букв, що можуть входити й у склад ідіом, паремій, моделюючи значущі для лінгвокультури смисли (див.: Космеда 2011, с. 124).

Алфавіт і букви як його складники традиційно вважають першоелементом лінгвокультури кожного етносу, оскільки вони відтворюють «дух мови»: «відображають процес набуття писемності, вивчення азбуки, демонструють усвідомлення досконалості форм літер, їх графіки та ідеальність походження. Літери як графічні знаки впливають на людську уяву,

мотивують низку асоціацій, уявлень, фантазій» (Соболь 2012д, с. 229). Літери латиниці, зрозуміло, мають потенціал для моделювання усталених висловів і в німецькій лінгвокультурі. Наголосімо, що до складу ідіом, услід за Аллою Лучик, відносимо й сполучення слів – еквіваленти слова. Як зазначено в *Передмові* до словника зазначеної авторки, «еквіваленти слова характеризуються цілісністю значення та суворо впорядкованою формальною структурою, зумовленою специфікою взаємозв'язків її елементів» (Лучик 2008а, сс. 4–5), це «перехідні елементи, що, як і фразеологізми, характеризуються цілісністю значення і графічною нарізно оформленістю» (Лучик 2008а, с. 4). Алла Лучик вважає правомірним розглядати подібні одиниці у складі фразеологізмів. Подібні одиниці презентують певні смисли, однак їх семантика й прагматика виражається переважно імпліцитно. Для прикладу наведемо усталений вислів, що вербалізує позитивну оцінку й значення 'першокласний': *eins a* (укр. дослівно: *одна a*) 'prima, hervorragend' (укр. 'чудово, відмінно') (Duden 11 2002, S. 187). Вислів запозичений із мовлення купців, де він слугує для оцінки якості товару.

Фразеологізм *etw. aus dem Effeff beherrschen / können / verstehen* (укр. дослівно: *щось з Еффефф опанувати / могли / розуміти*) витлумачмо так: 'etw. hervorragend beherrschen, können, gründlich verstehen' (укр. 'досконало опанувати що-небудь, бути здатним, розуміти досконально') (Duden 11 2002, S. 180). Вислів також походить із мовлення купців: презентує вимову *ff* [effeff] (*f* – 'добре', *ff* – 'дуже добре').

За іншим поясненням – у стародавніх римлян, які розробили власну правову систему, існували збірки витягів із творів римських юристів, які мали силу закону (*дигести* – від лат. *Digestae* і *пандекти* – від гр. *Pandectae*). У повсякденному дискурсивному просторі задля економії часу користувалися однобуквеними абрєвіатурами, створеними від зазначених слів, зокрема грецьке слово «пандект» скорочувалося грецькою літерою Π (пі), а латинське «дигест» – латинською D (де). Однак коли зазначені літери писали поспіхом, то це більш нагадувало дві маленькі літери *f*. Оскільки збірки склалися з

50 книг, навчатися за ними було важко, тому якщо хтось знав щось із *ff*, він знав це з дигестів / пандектів, тому він був професіоналом, а не початківцем, тобто особливо добре розбирався у своїй справі. Українським аналогом описаного фразеологізму є *бути докою; зуби з'їсти* (Німецько-український фразеологічний словник, т. 1, сс. 162–163).

Значення 'резюмування та узагальнення' актуалізує усталений вислів *das A und O* (укр. дослівно: *A та O*) 'die Hauptsache, das Wesentliche, der Kernpunkt' (укр. 'головне, суть, основне') (Duden 11 2002, S. 31). Первинно цей фразеологізм мав значення 'початок і кінець'. Саме в цьому трактуванні його актуалізували в Біблії, порівняймо: *Ich bin das A und O, der Anfang und das Ende, spricht Gott der Herr* (укр. *Я є A та O, початок і кінець, – говорить Господь Бог*). Оскільки, як відомо, саме грецька мова відігравала важливу роль у записі та трансформації біблійних текстів, то в німецькомовній паремії збереглися ці грецькі літери. У грецькому алфавіті, що виник за 900 років до нашої ери, буква *Альфа* стоїть на першому місці, а *Омега* – на останньому. Упродовж розвитку писемності грецька *Альфа* стала латинською *A*, а грецька *Омега* – латинською *O*. Ще в античності побутувала думка, що той, хто контролює справу від початку до кінця, контролює все, що відбувається на всіх етапах розвитку події – від початку й до самого кінця. В українському лінгвопросторі фіксуємо широкий синонімний ряд цього усталеного вислову: *альфа і омега; від альфи до омеги; від а до я; від аза до іжиці*. Простежуємо розширення компонентного складу розглядуваної одиниці та утворення на її базі інших ідіом, порівняймо: *etw. ist das A und O für jem.* (укр. дослівно: *щось A та O для когось*) 'eine Sache ist für ihn elementar wichtig, eine Lebensbedingung, die Grundvoraussetzung' (укр. 'одна річ є для нього принципово важливою, умовою життя, основною передумовою') (Röhrig 1994, S. 51); *das A und O von etw. sein* (укр. дослівно: *бути A та O чогось*) 'Anfang und Ende, alles bei einer Sache sein' (укр. 'початок і кінець; все в одному') (Röhrig 1994, S. 51). Як бачимо, перша та остання літери алфавіту символізують насамперед 'початок і кінець'. Тут початок і кінець – це те, що

існує між першою й останньою літерою абетки, але йдеться про *A* та *O*, а не *A* та *Z*.

Проте в сучасному німецькому дискурсивному просторі функціює й фразеологізм *von A bis Z* (укр. дослівно: *від A до Zet*) ‘von Anfang bis Ende, ohne Ausnahme, vollständig’ (укр. ‘від початку до кінця, повністю’) (Duden 11 2002, S. 31) – укр. аналог *від дошки до дошки* (Німецько-український фразеологічний словник, т. 1, с. 11). Виникнення цієї паремії також пов’язано із загальноприйнятими розміщенням літерного компонента в алфавіті – латинському ($A \rightarrow B \rightarrow \dots \rightarrow Z$). Незважаючи на те, що стара ідіома збереглася в німецькій мові протягом століть, однак її зміст дещо змінився. Якщо усталений вислів *von A bis Z* має значення укр. ‘щось цілком’, то фраза *das A und O* означає ‘фундаментально важлива частина чогось’. Отже, походження усталеного вислову можна пояснити різними етапами розвитку писемності.

Принцип алфавітного порядку лежить у творенні ще однієї усталеної одиниці *wer A sagt, muss auch B sagen* (укр. дослівно: *хто каже A, повинен також B сказати*) ‘wer etwas beginnt, muss es fortsetzen [und auch unangenehme Folgen auf sich nehmen]’ (укр. ‘той, хто щось починає, повинен це продовжити [а також прийняти неприємні наслідки]’) (Duden 11 2002, S. 31). Існує декілька пояснень походження ідіоми *wer A sagt, muss auch B sagen*: (1) із порядку слідування літер у алфавіті; (2) із термінології німецького правознавства: якщо відповідач висував зустрічний позов, то первісний обвинувач також повинен був прокоментувати його – це називалося *besagen* (укр. *доводити*), проте в народі цей вислів трансформувався в *B sagen* (укр. *казати B*) (Redewendung: *wer sagt A,...*). Окрім того, естонський лінгвіст Павло Гурасієвич на сайті «Sprichwörter.net» зазначає, що (3) ідеться про «спотворення лайливого слова на позначення річки Мюнстер Аа. Аа була відома, як найбрудніша річка в Німеччині, особливо в пізньому Середньовіччі. Тому всім було зрозуміло: *Wer d’ Aa sieht (sieht), muß ooch Bäh säggen (sagen)* (укр. *хто бачить Аа, повинен сказати Бе*)» (Sprichwörter.net), що пояснюється омофонією назви

актуалізованих літери та звука. В українській мові закріплений аналог цього усталеного вислову *хто сказав А, повинен сказати й Б; узявся за гуж, не кажи, що не дуж* (Німецько-український фразеологічний словник, т. 1, с. 11).

Наведемо приклад ще однієї ідіоми, що пов'язана із чинним порядком розміщення літер в абетці: **Plan B** (укр. дослівно: *план Б*) 'die Alternative, wenn ein Vorhaben sich nicht in der geplanten Weise durchführen lässt' (укр. 'альтернатива, коли проєкт не може бути реалізований у запланований спосіб') (Duden 11 2002, S. 583), що презентує значення укр. 'запасний план'.

Фразеологізм *j-n. bis aufs Tz kennen, er peinigt einen bis aufs Tz* (укр. дослівно: *когось до Тецет знати, він мучить когось до Тецет*) (Röhrig 1994, S. 1097) має два значення: (1) 'знати щось від початку до кінця (досконально)'; (2) 'остаточно замучити когось', а похідна одиниця від наведеного вислову *bis zum Tezett* (укр. дослівно: *до Тецетт*) 'bis ins kleinste Detail, ganz genau' (укр. 'до найменших деталей, дуже точно') (Duden 11 2002, S. 766) моделюють смисли 'остаточно', 'повністю'. Проте через скорочення компонентів, опущення дискурсивного компонента *peinigen* (укр. *мучити*) відбулася деактуалізація одного зі значень: ідеться про 'замучити когось, розізнити', що спричинило послаблення емотивності, а також призвело до зміни негативної оцінки на нейтральну. *Tz*, що окреслювалася в букварях старої школи як *zz*, була останньою літерою алфавіта, навіть після *z*, що пояснює друге значення паремії.

Синонімною до цього усталеного вислову є одиниця, про яку йшлося раніше, *von A bis Z* (укр. дослівно: *від А до Зет*), а також *bis auf den i-Punkt / bis auf das i-Tüpfelchen* (укр. дослівно: *до і-крапки*) 'bis ins Letzte, ganz genau' (укр. 'до найменших дрібниць, точнісінько') (Duden 11 2002, S. 387), що запозичена з французької мови. У німецько-українському фразеологічному словнику, укладеному В. Гаврисем та О. Пророченко, зафіксовано низку усталених одиниць, що утворилися шляхом розширення їхньої структури, порівняймо:

1) *etw. bis aufs (або bis zum) I-Tüpfelchen (genau) erledigen (або regeln, ausführen usw)* – укр. зробити що-н. дуже точно, не забувши жодної дрібниці (Німецько-український фразеологічний словник, т. 1, с. 359);

2) *das sitzt wie das Tüpfel auf dem i* – укр. саме цього й не вистачало; це довершує справу (Німецько-український фразеологічний словник, т. 1, с. 357);

3) *das Tüpfelchen (або der Punkt) auf dem i* – укр. дрібниця, що надає завершеності чому-н. (Німецько-український фразеологічний словник, т. 1, с. 357);

4) *das Tüpfelchen (або den Punkt) auf das i setzen* – укр. поставити крапку над *i*; надати завершеного вигляду чому-н. (Німецько-український фразеологічний словник, т. 1, с. 357);

5) *es fehlt nicht einmal das Tüpfelchen (або Pünktchen) auf dem i* – укр. усе зроблено якнайкраще; не забуто жодної дрібниці (Німецько-український фразеологічний словник, т. 1, с. 357);

6) *da fehlt noch das Tüpfelchen (або Pünktchen) auf dem i* – укр. не вистачає лише дрібниці (Німецько-український фразеологічний словник, т. 1, с. 357);

7) *bis zum Tüpfelchen (або Pünkt) über (або auf) dem i* – укр. до найменших дрібниць; з великою точністю (Німецько-український фразеологічний словник, т. 1, с. 357).

Однак усі вони презентують смисли ‘завершеність’ та ‘точність’.

Наведемо приклади паремій, що вербалізують негативну оцінку: *jmdm. ein X für ein U vormachen* (укр. дослівно: *видавати Ікс за У*) ‘jmdm. täuschen’ (укр. ‘дурити / обманювати когось’) (Duden 11 2002, S. 882) – укр. *аналог замилювати очі; уводити в оману* (Німецько-український фразеологічний словник, т. 2, с. 334).

У латинському алфавіті літеру *V* (ве) використовували для позначення літери *U* (у), що також виконує функцію цифрового позначення *n* ‘ять’. Буква *V* – це половина *X* (десять). Якщо зобразити одну *V* догори вниз іншої, то вийде *X*; якщо витягнути дві лінії *V* за межі основи, то також вийде *X*. Через

це, якщо комусь виставляли *X* за *U*, то це означало необхідність стягування подвійного боргу. Унаслідок вторинної номінації утворився антонімний фразеологізм *ein X von einem U unterscheiden können* (укр. дослівно: *вміти відрізнити X від U*) ‘*sich nicht übertölpeln lassen*’ (укр. ‘не дати себе обдурити’) (Röhrig 1994, S. 933).

Окремі фразеологічні одиниці містять у своєму складі літери латиниці як компоненти складного слова, що утворене шляхом поєднання позначення літери та лексеми. Наприклад, фразеологізм *dicht wie ein U-Boot* (укр. дослівно: *щільний як підводний човен*) має подвійну конотацію (а) ‘*wasserdicht, luftdicht*’ (укр. ‘водонепроникний, повітронепроникний / герметичний’); (б) ‘*total betrunken, zugedröhnt*’ (укр. ‘ушент п’яний, під кайфом’) (Duden 11 2002, S. 163).

Усталений вислів *ein alter Mann / eine alte Frau / eine Oma ist doch kein D-Zug* (укр. дослівно: *літний чоловік / літня жінка / бабуся – це не потяг-Д*) ‘*ich kann nicht schneller; in meinem Alter geht es etwas langsamer*’ (укр. ‘я не можу їхати швидше, оскільки в моєму віці це відбувається трохи повільніше’) (Duden 11 2002, S. 178). Українськими аналогами до цієї ідіоми є такі: *нема чого парка парити!*; *за тобою не уженешся!*; *адже в мене нема крил (швидше не можу)!* (Німецько-український фразеологічний словник, т. 1, с. 161), оскільки *D-Züge* (укр. *потяги-Д*) характеризувалися особливою швидкістю та пунктуальністю. У цьому разі виникає такий смисл: укр. ‘робити щось не так швидко / повільніше’; ‘робити так, як літня людина’.

Усталений вислів *ein Engel mit einem B davor sein* (укр. дослівно: *бути янголом через Б*) ‘*jmd., bes. ein Kind, das sich nicht so benimmt, wie man es von ihm erwartet, wie es sich gehört*’ (укр. ‘будь-хто, особливо дитина, яка поводиться не так, як від неї очікують; не так, як належить’) (Duden 11 2002, S. 194) *презентує мовну гру на графічному рівні*, що виявляється в маніпулюванні літерними компонентами, які актуалізовані в лексемі *Engel* (*Engel* = E → B = *Bengel*, а укр. *янгол* трансформується в *розбишаку* /протилежне поняття/, що, зрозуміло, не можна передати

українською мовою). Простежуємо жартівливо-іронійну тональність мовлення щодо характеристики хлопчиків-розбишак. Порівняймо контекст: *Interessiert mit strahlendem Lächeln betrachtete er mich von oben bis unten, aus großen und dunklen Augen blitzte ein dicker Schlack. Sie verrieten: der Kleine ist ein Engel mit einem B davor* (укр. *Зацікавлено, з променистою посмішкою, він оглянув мене з ніг до голови, а з великих і темних очей блиснув шлак. Вони прояснили, що малюк перед ними – це янгол з літерою Б*) (Angela Strom. Schmetterling im Winter) та *Lassen Sie sich nicht von seinem unschuldigen Gesichtsausdruck täuschen, der Kleine ist ein Engel mit einem B davor* (укр. *Нехай вас не вводить в оману його безневинний вираз обличчя, цей малюк – янгол з літерою "Б" спереду*) (Duden 11 2002, S. 194). В актуалізованому німецько-українському фразеологічному словнику зафіксовано такі відповідники до зазначеного усталеного вислову, як *нахаба, зухвалець* (з *ангельською зовнішністю*) (Німецько-український фразеологічний словник, т. 1, с. 179).

Жартівливий усталений вислів *für A und F sein* (укр. дослівно: *для А та Еф бути*) ‘umsonst sein; unnötig sein’ (укр. ‘бути вільним; бути непотрібним’) (Wortschatz.uni-graz.at) моделює значення укр. ‘бути не потрібним’. Перша літера А (а) виконує функцію евфемізму, що маскує значення лексеми *Arsch* (укр. *дупа*). Друга літера – це однобуквена аббревіатура, утворена від імені імператора Фрідріха III (1440–1493) (нім. Friedrich III). Цей вислів належить акторові, який зіпсував свій виступ перед імператором, сказавши: «*Es reimpt sich das gar nicht, so wenig, als arsch und Friderrich*» (укр. «*Це зовсім не римується, так само, як дупа і Фрідріх*»).

Наступним прикладом є ідіома *Vitamin B* (укр. дослівно: *вітамін Б*) ‘gute und nützliche Beziehungen zu (einflussreichen) Personen’ (укр. ‘хороші та корисні стосунки з (впливовими) людьми’) (ZDL) – укр. «мати зв’язки, знайомства» (Німецько-український фразеологічний словник, т. 1, с. 69). У цьому разі також простежуємо *явище евфемізації*. Літера В (бе) – буквене скорочення від слова *Beziehungen* (укр. *відносини*). У воєнний і повоєнний часи, коли це

переносне вживання закріпилося, вислів *Vitamin B* не означав ‘життєво важливі біологічні речовини’, а мав значення ‘доступ до дефіцитних товарів’, зокрема таких, як їжа або житло, що були життєво важливі під час світової війни і які можна було отримати лише неофіційно, завдяки добрим стосункам із певними людьми (див. про це: ZDL). Зазначена ідіома моделює значення ‘корисні зв’язки’, ‘блат’, що проєктується на професійну сферу діяльності, порівняймо контексти: *Viele Jobs in Deutschland werden über persönliche Kontakte vermittelt. «Vitamin B» war im vergangenen Jahr bei der Besetzung eines Viertels aller offenen Stellen entscheidend* (укр. Багато робочих місць у Німеччині знаходять завдяки особистим зв’язкам. Минулого року блат був вирішальним у забезпеченні чверті всіх відкритих вакансій) (Ein Viertel der Jobs wird ...); або *Ohne Vitamin B geht es nicht Etwa 40 Prozent der offenen Stellen werden über Beziehungen vermittelt, das ergab eine Studie des Instituts für Arbeitsmarkt- und Berufsforschung* (укр. Без бламу не обійтися – близько 40 відсотків вакансій знаходять через знайомства, згідно з дослідженням Інституту досліджень у сфері зайнятості) (Die sechs größten Job-Mythen). Порівн. укр. по бламу, очевидно, запозичене з німецької мови.

За аналогією була утворена ще одна паремія, розповсюджена насамперед в Австрії, *Vitamin P*, у якій літера P (пе) (порівняно зі значенням попередньо наведеної ідіоми) містить такий смисл: ‘*Protektion*’ (укр. ‘покровительство’, ‘патронаж’, ‘протекція’), порівняймо: *Der Anhang wuchs mit dem Einfluß des Postens. «Vitamin B und P», Beziehungen und Protektion, wurden wichtig, und die Stufenleiter der Verwaltung wurde auch zur Stufenleiter der sich bildenden Gesellschaft* (укр. Прихильність зростала разом із впливовістю посади. «Вітамін Б і П», блат і протекція, стали важливими, а службова драбина також стала драбиною суспільства, що формується) (Adler 2020). Окрім того спостерігаємо моделювання неологізмів, що містять зазначений евфемізм, порівняймо: *Bevor ich mich wieder Hals über Kopf in eine Sache stürzte, machte ich ein dreimonatiges Praktikum, und zwar bei einer Fernsehproduktionsfirma. Es musste ja niemand wissen, dass die Idee dafür gar*

nicht von mir stammte und ich mich auch nicht beworben, sondern mit einer Vitamin-B-Spritze nachgeholfen hatte (укр. *Перш ніж знову з головою поринути у це, я пройшла тримісячне стажування у телекомпанії. Ніхто не повинен був знати, що це не моя ідея і що я не подавала заявку на роботу, а допомогла собі ін'єкцією вітаміну В*) (Röske). У цьому разі іменник *Spritze* вказує на зусилля батьків для того, щоб доньку взяли на практику.

Однобуквену абрєвіатуру простежуємо також в ідіомі *Ablage P* (укр. дослівно: *архів П*) 'etwas wird nicht mehr benötigt und kann entsorgt werden' (укр. 'щось таке, яке більше не потрібне й тому може бути утилізоване') (Duden 11 2002, S. 34); таке, що вербалізує жартівливу тональність та містить значення 'не потрібна річ', або 'предмет, який може бути утилізований / викинутий', оскільки літера *P* презентує лексему *Papierkorb* (укр. *відро для сміття*).

Усталений вислів *nach Schema F* (укр. дослівно: *за схемою Еф*) 'routinemäßig, ohne das Besondere des Einzelfalls zu berücksichtigen' (укр. 'рутинно; без урахування специфіки кожного окремого випадку') (Duden 11 2002, S. 657) походить від *Frontrappen* (укр. *фронтові рапорти*). Такі рапорти почали поширюватися в німецькій армії з 1861 року: у них фіксувалися звіти про інвентаризацію повного бойового складу, які оформляли за схемою *F[rontrappen]*, що й стало базою для утворення переносного значення укр. 'рутинні, бездумні доручення'. Зразками структурно розширених одиниць стали такі фразеологізми: *etw. nach Schema F erledigen* (або *machen, tun*) – укр. *робити механічно; робити за шаблоном; формально ставитися* (Німецько-український фразеологічний словник, т. 2, с. 160); *es geht alles nach Schema F* – укр. *усе йде (або робиться), як заведено* (Німецько-український фразеологічний словник, т. 2, с. 160).

Архаїчність семантики усталених висловів сучасної німецької мови мотивована екстралінгвальними чинниками, що вплинуло на розвиток ідіом, відобразило особливості складників мовної картини світу в діяхронії. Усталений вислів *Anno Domini* (лат. *annus* – рік, *Domini* – бог), що має

значення ‘im Jahre [des Herrn]’ (укр. ‘у рік [Господній]’), виник після того, як Діонісій Малий (Dionysius Exiguus) запропонував вести відлік років від Різдва Христового. Відбулася його трансформація в *anno X* (укр. дослівно: *рік Ікс*) – ‘früher, aus alten Zeiten’ (укр. ‘раніше, із давніх часів’) (Duden 11 2002, S. 49).

У німецькій лінгвокультурі семантизації піддаються не тільки латинські літери, але й грецькі. Зокрема, дев’ята літера грецького алфавіту *Jota* (йота) є компонентом низки ідіом, що моделює значення ‘найменша частинка’, оскільки це найменша літера грецького алфавіту, стала символом всього крихітного або маленького: це значення зафіксоване ще в Біблії, порівняймо: *Bis Himmel und Erde vergehen, wird kein Jota und kein Häkchen des Gesetzes vergehen, bevor nicht alles geschehen ist* (укр. *Поки небо й земля не зникне, жодна йота й жодна буква закону не зникне, поки все не буде зроблено*) (Mt 5, 18). Цей усталений вислів має кілька презентацій: *nicht [um] ein Jota; [um] kein Jota* (укр. дослівно: *ні на йоту*) ‘(in Bezug auf eine Abweichung) nicht im Geringsten’ (укр. ‘/щодо відхилення/ анітрохи’) чи *[auch] nur ein Jota* (укр. дослівно: *лише на йоту*) ‘auch nur im Allermindesten, Allergeringsten’ (укр. ‘щонайменше’) (Duden 11 2002, S. 391).

Зафіксовані ідіоми й з літерним компонентом *X*: *die Stunde X* (укр. дослівно: *година Ікс*) ‘der noch unbekannte Zeitpunkt, an dem etw. [Entscheidendes] geschehen wird’ (укр. ‘поки що невідомий момент часу, коли станеться щось [вирішальне]’) (Duden 11 2002, S. 744); *der Tag X* (укр. дослівно: *день Ікс*) ‘[noch nicht offiziell bekannter] Tag, an dem etwas Entscheidendes geschehen soll’ (укр. ‘[ще офіційно не відомий] день, коли має статися щось вирішальне’) (Duden 11 2002, S. 750). Семантика літери *X* – ‘вирішальний момент’.

Окрім усталених висловів із літерними компонентами було зафіксовано одиниці, які містять лексему нім. *Buchstabe* (укр. *літера*), що насамперед належать до бібліїзмів, тобто походять із Біблії, презентуючи духовний розвиток християн. Наприклад, мовна одиниця нім. *der töte Buchstabe*

(укр. дослівно: *мертва літера*) мотивована бібліїзмом *Der Buchstabe tötet, (aber) der Geist macht lebendig* (укр. *Літера вбиває, а Дух оживляє*), порівняймо контекст: *Nicht, dass wir tüchtig sind von uns selber, etwas zu denken als von uns selber; sondern dass wir tüchtig sind, ist von Gott, welcher auch uns tüchtig gemacht hat, das Amt zu führen des Neuen Testament, nicht das Buchstaben, sondern Geistes. Denn der Buchstabe tötet, aber Geist macht lebendig. So aber das Amt, das durch die Buchstaben tötet und in die Steine gebildet war, Klarheit hatte, also dass die Kinder Israel nicht konnten [...] (Kor. 3: 5–8)*. У дискурсивному просторі німецької лінгвокультури цей усталений вислів функціонує разом з іншими, що містять компонент *Buchstabe*. Подібні одиниці презентують смисли, що окреслюють спосіб поведінки людей, наприклад: (1) нім. ***am Buchstaben kleben, sich an den Buchstaben klammern*** (укр. дослівно: *дотримуватися букви, чіплятися за літеру*) ‘*etw. übergenau, allzu wärtlich interpretieren*’ (укр. ‘*що-небудь надто точно; надто буквально тлумачення*’) (Duden 11 2002, S. 144) – укр. аналог: *дотримуватися букви закону (духу закону)* (в українській мові ця паремія багатозначна), презентує одне зі значень ‘діяти відповідно до прописаного в законі, надто точно, а не за загальними принципами; використовується в ситуації несхвалення певних дій, надмірна старанність, зайві дії’. Як бачимо, паремії німецької та української мов можна розглядати як повні еквіваленти, оскільки, крім тотожної семантики, презентовано й відповідну прагматику: дискурсивний компонент нім. *wärtlich* (укр. *надто*) вказує на прагматику несхвалення через надмір вияву способу дії, як і в українській мові; (2) ***nach dem Buchstaben des Gesetzes*** (укр. дослівно: *відповідно до букви закону*) ‘[*genau so*], wie das Gesetz es vorschreibt’ (укр. ‘[са́ме так], як приписує закон’) (Duden 11 2002, S. 144–145) – укр. аналог *Дотримуватися духу закону* (варіант паремії *Дотримуватися букви закону*). В обох мовах паремія має стверджувальну прагматику, указує на правильність дій, способу поведінки; (3) ***etw. bis auf den letzten Buchstaben erfüllen*** (укр. дослівно: *виконувати щось до останньої літери*) ‘*etw. voll und ganz, ohne Einschränkung erfüllen*’

(укр. 'виконувати щось повністю, без обмежень') (Duden 11 2002, S. 144). В українській мові такий смисл презентує багатозначна одиниця *дотримуватися букви закону*; (4) *sich auf seine vier Buchstaben setzen* (укр. дослівно: *сідати на чотири літери*) 'sich hinsetzen' (укр. 'сідати'); із числовим компонентом ця паремія виконує функцію евфемізму із глузливо-жартівливою прагматикою; компонент нім. *vier Buchstaben* (укр. *чотири літери*) слугує перифрастичною номінацією нім. *Popo* (укр. *попа*) (укр. 'сісти на свої чотири літери / на п'яту точку') (Duden 11 2002, S. 147). Цей вислів не пов'язаний із Біблією. В українській мові еквівалентом слугує паремія із глузливо-жартівливим значенням *сісти на п'яту точку*. Порівняймо: «Горезвісна **п'ята точка**» пов'язана із сідничними м'язами, які сформувалися, коли первісна людина перейшла на пряме ходіння. Існує кілька версій походження цього фразеологізму: **(а)** у людини є 5 точок опори: основні – ноги, додаткові – руки, а п'ята – це *попа* (сідниці), що використовується людиною під час сидіння для опори й тому стає п'ятою точкою, коли людина падає; **(б)** вважають, що номінація «п'ята точка» використовується із XVI ст. в теорії танців, позначаючи місце нижче спини; **(в)** якщо спиною притулитися до рівної стіни, то тіло буде її торкатися п'ятьма точками (потилиця, лопатки, п'яти, ікри, сідниці) (див.: По секрету).

3.3. Функціонування назв літер латиниці в різних типах дискурсу німецької мови

За загальною тенденцією літери активно залучаються для творення онімів, насамперед це явище актуалізується в криптонімах німецької лінгвокультури. Проаналізований матеріал німецького мовного простору демонструє, що в криптонімах за допомогою слів засекречені основне ім'я, друге ім'я або псевдонім автора, але для цього використовуються і літери, що можуть виявляти збіг з *ініціальною буквою (а)* імені: *Adolf, L. – Lassen, Adolph* (DPL 1906, S. 3), *Olbert, R. – Lorek, Robert* (DPL 1906, S. 201); **(б)** прізвища:

Adolf, L. – *Lassen, Adolph* (DPL 1906, S. 3), *Vara, S.* – *Silberer, Geza* (DPL 1906, S. 290); **(в)** імені та прізвища: *Grermano, M.* – *Maack, Martin* (DPL 1906, S. 106); **(г)** невідомого походження *Abraham, P.* – *Megerle, Johann Ulrich*. (DPL 1906, S. 1), *Jeremias, O.* – *Gratz, Josephine* (DPL 1906, S. 139), *Olivar, M.* – *Wegner, Elisabeth* (DPL 1906, S. 201). Лексема-криптонім складається зі слова та трьох літер та презентує псевдонімом автора, а літери зашифровують **(1)** ініціали: *Addrich, J. U.* – *Bärtschi, Jacob Ulrich* (DPL 1906, S. 3), *Geyer, O. v.* – *Gayworowsky, Olga von* (DPL 1906, S. 107); серед них виявляємо й **(2)** частково мотивовані: *Sternau, C. O.* – *Inkermann, Otto* (DPL 1906, S. 270) або ж їх **(3)** походження зовсім не відоме: *Stockmann, S. M.* – *Bergk, Johann Adam* (DPL 1906, S. 271). Трилітерні одиниці мають лише певні збіги, наприклад: третя літера – ініціальна літера імені, як-от: *Gnib, J. D. H.* – *Bing, Hermann* (DPL 1906, S. 109); або друга літера – друге ім'я *Abenstein, W. C. A.* – *Schöpfer, Georg Carl Ludwig* (DPL 1906, S. 1); усі три літери – усічення прізвища, як *Stein, M. A. N.* – *Manstein, Heinrich Ferdinand* (DPL 1906, S. 269) та інші. Наведімо приклади утворень, у яких до літери додаються параграфемні символи, порівняймо: *Adelheid B*** – *Nicolai, Christoph Friedrich* (DPL 1906, S. 3), *Agathe S**** – *Suhr, Lucie (Agathe) Henriette v., geb. Nielsen* (DPL 1906, S. 4).

Окрім того, у німецькій лінгвокультурі було зафіксовано криптонім письменника XIV ст., який містить 24 літери латинської абетки (окрім J та V) *Abcdefghijklmnopqrstuvwxyz* – *Schönberg, Hans Friedrich von*. (DPL 1906, S. 1). Проте відзначмо, що в цьому «слові» немає жодної букви, що належать до розширеної німецької латиниці.

Першочерговою причиною, «що спонукає особу тимчасово чи назавжди брати нове ім'я <...> є її прагнення уникнути відповідальності за свої дії (вчинки) та висловлені думки (погляди), [або] конкретно сховатися («замаскуватися») за псевдонімом від переслідувачів, ворогів, правосуддя» (Піонтковська 2007, с. 33). Наприклад, у шантажувальних листах злочинці послуговуються скороченнями, серед яких ініціали імені – *A. W.*, *d. b.*, або

криптонімні скорочення, які не можна розшифрувати, порівняймо: *A D B A*, *U. KO, XY*.

У сучасному німецькому мовному просторі культурні діячі продовжують підписуватися криптонімами: *KC Rebell, K. I. Z., Prinz Pi, OK Kid*.

Окрім того, що літери латиниці в німецькій лінгвокультурі залучаються до творення псевдонімів, фіксуємо й графему в складі артіонімів, бібліонімів і гемеронімів. У таких бібліонімах, як «*Geschichten vom Herrn B.: Gesammelte Brecht-Anekdoten*» (укр. «Історії пана Б.: зібрані анекдоти Брехта» /переклад автор. – Є. П./), «*Geschichten vom Herrn G.*» (укр. «Історії від пана Г.» /переклад автор. – Є. П./), літери моделюють значення неозначеного оповідача, а в назві роману «*Herr G. A. in X*» (укр. «пан Г. А. в Ікс» /переклад автор. – Є. П./) невизначеним залишається й місце подій. Назва поетичної збірки Роберта Гернхардта (Robert Gernhardt) «*Die K- Gedichte*» (укр. «К-історії» /переклад автор. – Є. П./) є евфемізмом, у якому саме літера *K* (ка) вербалізує такі поняття, як ‘Krankheit’ (укр. ‘хвороба’), ‘Krebs’ (укр. ‘рак’, ‘онкологія’), ‘Krieg’ (укр. ‘війна’). З літерою *K* пов’язаний ще один евфемізм – *K-Frage* (укр. *питання на літеру K*) – ‘Frage, ob, wann, wie usw. jemand, besonders eine Frau, Kinder haben möchte’ (укр. ‘питання про те, чи хоче хтось, особливо жінка, мати дітей, коли, як і т. ін.’), який слугує для евфемізації жіночих проблем у назві книжки «*Die K-Frage. Was es heute bedeutet, (k)ein Kind zu wollen*» (укр. «Питання на літеру K. Що сьогодні означає не хотіти дітей» /переклад автор. – Є. П./: під час перекладу мовну гру не збережено). Літери латиниці в складі усталеного вислову, що вербалізує значення ‘дурити’ чи ‘обманювати’, актуалізує артіонім «*X für U – Bilder, die lügen*» (укр. «X замість U – картини, що брешуть» /переклад автор. – Є. П./) – це пересувна виставка, присвячена темі об’єктивності зображень, що демонструє основні схеми маніпуляцій із ними, ідею та концепцію якої розробив Юрген Райхе (Jürgen Reiche). «*Das Lügen-ABC*» (укр. «Азбука брехні» /переклад автор. – Є. П./) є провідною темою експозиції, де кожній літері відповідає певне поняття. Наведімо ще один приклад бібліоніма «*Raus*

aus Schema F) (укр. «Вийти за схему Ф» /переклад автор. – Є. П./), який актуалізує значення усталеного вислову та вербалізує семему ‘рутинно’ для позначення терапевтичної схеми, що пропонує численні вправи та імпульси, які допомагають звільнитися від страхів і нав’язливих ідей. У назві книги «*Es gibt keinen Plan(et) B*» (укр. «Немає план(ети) Б» /переклад автор. – Є. П./) (Mike Berners-Lee) завдяки мовній грі з лексемами *der Plan* (укр. план) і *der Planet* (укр. планета) відбувається вербалізація значення ‘запасний план’ і *Planet B* отримує семантику ‘запасна планета’. Паралельно питання екології порушуються в книзі «*Das Weltretter-ABC*» (укр. «Абетка рятівника світу» /переклад автор. – Є. П./), що містить поради для здорового способи життя, і кожній літері відповідає екологічний предмет чи звичка: від *A* для *Alufolie* (укр. алюмінієва фольга) до *G* – *Geschenkpapier* (укр. обгортковий папір) та *Z* – *Zahnbürste* (укр. зубна щітка).

Серед гемеронімів простежуємо актуалізацію літер латиниці як самостійних одиниць, наприклад: щомісячний журнал «*Y*» – *Das Magazin der Bundeswehr* (укр. журнал Бундесверу), оскільки саме ця літера є першою літерою номерного знаку транспортних засобів збройних сил Федеративної Республіки Німеччини. Назву двомовного журналу з питань німецької зовнішньої політики нім. «*E+Z*» створено шляхом абрєвіації слів *die Entwicklung* (укр. розвиток) та *die Zusammenarbeit* (укр. співробітництво) (англ. варіант – «*D+C*» – *Development i Cooperation*) з додаванням параграфічного «+», що презентує графічну мовну гру, яка свідчить про об’єднання цих понять, що пов’язано з актуалізацією поставленої політичної мети. Журнал «*L.MAG*» – *das Magazin für Lesben* паралельно з актуалізацією капіталізації евфемізує лексему *die Lesbe* (укр. лесбійка) та містить такі рубрики, як «*L-Dating*» (укр. лесбійські знайомства / переклад автор. – Є. П./; під час перекладу мовну гру не збережено); «*L-Termine*» (укр. лесбійські побачення /переклад автор. – Є. П./; під час перекладу мовну гру не збережено), а також «*K-Word*» (укр. дослівно: К-слово /переклад автор. – Є. П./; під час перекладу мовну гру не збережено): приховано зміст лексеми *der Klatsch* (укр. плітки).

У науковому дискурсі спостерігаємо вживання назв початкових літер слів, актуалізованих у контексті, що робить мовлення виразним, привертає увагу слухачів, сприяє запам'ятовуванню (мнемонімічний прийом). У такий спосіб актуалізуються літери латиниці в поєднанні із цифрами, тобто ініціально-цифрові скорочення, що вважається стандартизованими мовними елементами, які можуть набувати нового смислу й одночасно породжують мовну гру.

Маємо вияв мовленнєвої формули: **цифра + початкова літера слів, що актуалізовані в контексті + сема**, порівняймо: **das 3-B-Schema** (укр. *схема трьох Б*) – *Behaupten, Begründen und Belegen* (укр. *стверджувати, обґрунтовувати та доводити*), **die 3-K-Regel** (укр. *правило трьох К*) – *Kurz, klar und knapp!* (укр. *коротко, ясно і зрозуміло!*), **10-R-Regel der Medikamentengabe** (укр. *правило десяти Р прийому ліків*) – *Richtige Person, richtiges Medikament, richtige Dosierung, Richtige Applikationsart, Richtiger Zeitpunkt, Richtige Dauer der Anwendung, Richtige Aufbewahrung, Richtiges Risikomanagement, Richtige Dokumentation, Richtige Entsorgung* (укр. *правильна людина, правильний препарат, правильне дозування, правильний спосіб застосування, правильний час, правильна тривалість використання, правильне зберігання, правильне управління ризиками, правильна документація, правильна утилізація*) тощо.

Під час пандемії Covid-19 ця структурна модель стала основою для створення в німецькомовних країнах правил, що застосовувалися з метою захисту від вірусу. **Die 3G-Regel** (укр. *правило трьох Г*), де зашифровано критерії для доступу до різних об'єктів (фітнес-центрів, магазинів, закладів громадського харчування та ін.) у статусі відвідувача, зокрема 'geimpft' (укр. *вакцинований*), 'genesen' (укр. *перехворілий*) та 'getestet' (укр. *той, хто зробив тест*) (див. про це: WAS IST DIE 3G-REGEL?).

Відповідно до кількості складників виокремлюємо ряд неолексем: **1G-Regel, 2G-plus-plus-Regel, 2G-plus-Regel, 2G-Regel, 3G-plus-Regel** (див. про це: 1G, 2G, 3G-Plus: Das bedeuten die Corona-Regeln), що спричинило

актуалізацію й інших новотворів: *IG-Nachweis* – «*Reisen nur mit IG-Nachweis: Wer in diesen Ländern urlauben will, muss geimpft sein*» (укр. *Подорожуйте лише з доказом IG: якщо ви хочете поїхати у відпустку в ці країни, ви повинні бути вакциновані*) (*Reisen nur mit IG-Nachweis:...*).

Наступна мовленнєва формула, що презентована в різних дискурсах німецькомовного простору, утворена за структурною моделлю **цифра + початкова літера слів, що актуалізовані в контексті**. Загальновідомою в німецькому лінгвопросторі є модель *die drei K* (укр. *три К*), яку в ХІХ ст. інтерпретували, як '*Kinder, Küche, Kirche*' (укр. *діти, кухня, церква*), що презентувало стиль життя німецької жінки, оскільки передусім жінка повинна була виховувати зростаюче покоління, виконувати всю домашню роботу, а також дотримуватися моральних законів, насамперед визначених церквою. Обмеження інтересів жінок лише трьома сферами описується в однойменному вірші «*Die drei K*»: *Es ist noch gar nicht lange her – / Erst vierzig Jahre ungefähr -, / da gab es im und außer Haus / rund um die Uhr, tagein, tagaus, / für alle Frau`n in diesen Landen / drei Dinge, die im Brennpunkt standen, / auf die ihr Blick sich konzentrierte, / um die ihr Denken stets rotierte. / Und diese war`n mehr, nicht minder / als: KIRCHE, KÜCHE sowie KINDER* (*Die drei K*). Авторство цього висловлювання приписують німецькому кайзеру Вільгельму ІІ (*Wilhelm II*). Спостерігаємо розширення структури цієї ідіоми шляхом додавання четвертого компонента: так утворюється *Kaiser, Kinder, Küche, Kirche* (укр. *кайзер, діти, кухня, церква*) або *Kinder, Küche, Kirche, Kleider* (укр. *діти, кухня, церква, речі*) (див.: *Weisstein 1968*). Кількість компонентів може збільшуватися. Наприклад, наведена далі фраза ілюструє вимоги до жінок того часу, порівняймо: *Eine gute Hausfrau hat fünf K zu besorgen: Kinder, Kammer, Küche, Keller und Kleider* (*Wander 1870, S. 428*) (укр. *Гарна домогосподарка повинна турбуватися про п'ять «К»: діти, дім, кухня, підвал /запас продуктів/, одяг*).

Однак із тих часів роль жінки змінилася, а водночас з'явилися нові інтерпретації: *Karriere, Klamotten, Kosmetik* (укр. *кар'єра, одяг, косметика*);

Klamotten, Kohle und Karriere (укр. одяг, вугілля, кар'єра) (Kuegler 2006, S. 15), а також *Karriere, Kinder, Kompetenz* (укр. кар'єра, діти, компетенція) (Derstandart); *Körper, Kosmetika und Kaufe* (укр. тіло, косметика, покупки), тощо. Це дає змогу констатувати, що *подібні триади є іронічним засобом вербалізації актуальних соціальних смислів сучасних німецьких прихильниць фемінізму.*

Креативна маніпуляція семантикою опорної лексеми на базі трансформації її літерного складу – це *творчий мовний експеримент*, у процесі якого простежується свідомо, навмисна, спеціальна заміна лексеми з метою створення альтернативного слова, що осмислюється за допомогою змісту вихідної одиниці, наприклад: *Was ist der wichtigste Buchstabe der Deutschen Sprache?» – «Der wichtigste Buchstabe der Deutschen Sprache ist das W, denn wenn das W nicht wäre, hieße es nicht Warschauer Pakt. Wenn das W nicht wäre, hieße es Walter Ulbricht. Wenn das W nicht wäre, hieße es nicht Waffenbrüderschaft* (укр. *Яка найважливіша літера у німецькій мові? – Найважливіша літера у німецькій мові – це W, бо якби не було W, то не було б і Варшавського договору. Якби не було W, він би не називався Вальтером Ульбріхтом. Якби не W, він не називався б Ваффенбрюдершафт*) (Lachmeister).

На графічному рівні мовну гру англomовного лінгвопростору простежуємо насамперед у *дезабревіатурації*, моделюванні *бекронімів* (англ. *backronym* «back» назад + акронім). У німецького мовному просторі зазначене явище проєктується на (1) *політичний дискурс*, зокрема на назви провідних німецьких партій, *CDU* (укр. ХДС) ‘*Christliche Demokratische Union*’ (укр. ‘Християнсько-демократичний союз’) – *Club der Untoten* (укр. клуб мерців), *Coole Deutsche Unterhosen* (укр. круті німецькі штани); *FDP* (укр. ВДП) ‘*Frei Demokratische Partei*’ (укр. ‘Вільна демократична партія’) – *Freiflug der Pleitegeier* (укр. вільний політ збанкрутілого стерв'ятника), *Fast Drei Prozent* (укр. майже три відсотки), *Finanziert Durch Parteispenden* (укр. фінансується за рахунок партійних пожертв);

(2) рекламний дискурс: *FIAT – Ferrari In Anderer Technologie* (укр. Феррарі в іншій технології), *MAZDA – Mein Auto Zerstört Dein Auto* (укр. моя машина знищує твою); (3) розмовний дискурс: *IBM – Ich Bezahle Mehr* (укр. я плачу більше), *SMS – Sex Macht Süchtig* (укр. секс викликає звикання), тощо (див. про це: Sprüche-Abkürzungen).

Рекламний простір німецькомовного суспільства вдається й до інших засобів мовної гри, наприклад, *актуалізації алітерації*, зокрема використовуючи слова, що починаються з однієї літери, наприклад: *Besser bestellen bei bestsellers.de* (реклама сайту онлайн-замовлень), *Chic, charmant, central* (реклама готелю) (див. Slogans.de).

У політичному дискурсі популярний усталений вислів *das A und O*, про значення якого йшлося вище, що в політичних виступах презентує різні аспекти життя, зокрема ідеться про пріоритет запланованих внутрішніх реформ, що торкаються системи освіти ФРН, порівняймо: *Für das Ziel Integration ist Bildung das A und O* (Rau 2001a, S. 50).

Існує ідіома, що використовується на позначення людей, які не стежать за політичними подіями, тому їх називають *der politische Analphabet* (укр. *політично безграмотними*) – jemand, der nicht lesen und schreiben gelernt hat (DGWdS). На думку Бертольда Брехта, «der schlimmste Analphabet ist der politische Analphabet» (WELT): він уважає, що від політики безпосередньо залежить життя людей.

Актуалізацію відповідних усталених висловів і моделювання нових мовленнєвих моделей простежуємо й у німецькомовному **публіцистичному дискурсі**, що насамперед відбувається з метою створення додаткової динаміки в сприйнятті інформації та загостренні уваги на ній. Окрім цього, спостерігаємо трансформацію усталеної одиниці *die drei Ks* із проєкцією на характеристику діяльності чоловіків, порівняймо: *Die drei Ks des Mannes: Konkurrenz, Karriere, Kollaps* (укр. *Три К для чоловіків: конкуренція, кар'єра, колапс*) (Die drei Ks...).

Водночас для публіцистичного дискурсу німецької лінгвокультури характерна двокомпонентна сполука «літера + Frage». Зважаючи на довготривале перебування Ангели Меркель на посаді бундесканцлера Німеччини, виникла лексема *K-Frage* (укр. *питання на літеру К*) – ‘Frage, wer Kanzlerkandidat bzw. -kandidatin wird’ (укр. ‘питання про те, хто буде кандидатом на посаду канцлера’) (Duden), наприклад: *Die K-Frage: Wer folgt Angela Merkel?* (укр. *Питання на літеру К: Хто замінить Ангелу Меркель:...*) (*Die K-Frage: ...*). Зміна літери – першого складника – змінює конотацію, наприклад: *Die K-Frage und die Z-Frage – also die Zuzugsfrage – können zum C-Problem werden: Hier kann sich entscheiden, welche Rolle die Unionsparteien im künftigen Parteiensystem spielen werden* (укр. *питання К і питання Z, тобто питання імміграції, можуть стати проблемою С: Це може вирішити, яку роль партії ХДС / ХСС відіграватимуть у майбутній партійній системі*) (*Wir müssen selber laufen*).

У художньому дискурсі, як відомо, «важливим показником індивідуального авторського стилю слугує художня деталь – значущий виражальний елемент художнього твору, який має значне смислове та ідейно-емоційне навантаження» (Кухаренко 2004, с. 115), що має вияв й у графемах. Яскравим зразком слугує автобіографія лауреата Букерівської премії Фрідріха Крістіана Деліуса (Friedrich Christian Delius), порівняймо: *Erinnerungen mit großem A: Darling, it's Dilius!*» (укр. *Спогади з великої літери: Кохана, це Діліус! /переклад автор. – Є. П./*), що складається зі спонукальних до роздумів ключових слів, які починаються на літеру *A* та присвячені важливим подіям життя зазначеної особистості. Якщо оповідь іде про одного з учасників гурту Beatles Пола Маккартні (Paul McCartney), то йдеться про *Abbey Road* (назва двадцятого альбому рок-гурту); якщо про великого Георга Крістофа Ліхтенберга, то ключовим словом є *Agamemnon*, оскільки він використав це ім'я у відомому афоризмі *Er las immer Agamemnon statt angenommen, so sehr hatte er den Homer gelesen* (укр. *Він завжди читав Агамемнона, а не "припускав", саме стільки він читав Гомера*).

Водночас *простежуємо використання літер латиниці для номінації об'єкта*, наприклад: Німецький поет-сатирик Ганс Шайбнер (Hans Scheibner) створив збірку віршів під назвою «*Herr S.*» («пан Ш») / переклад автор. – Є. П.), у яких два головних герої номіновані інкогнітонімами: *Herr S.* і *Herr Z.* (див. Herr S).

Німецький лінгвопростір відреагував на події в Україні – російсько-українську війну: простежуємо актуалізацію літери Z, яку російські військові використовуються на позначення своєї техніки. У книзі Жана П'єра Джуба (Jean-Pierre Jub) «Z GEGEN ZELENSKY – DER KRIEG IN DER UKRAINE» («Z ПРОТИ ЗЕЛЕНСЬКОГО – ВІЙНА В УКРАЇНІ» / переклад автор. – Є. П.) її автор, окрім інкогнітонімів *Person X* і *Nachbarn Y*, росіян номінує *Z-Leuten* (укр. Z-люди), порівняймо контекст: *weil dieser zu den Z-Leuten gehört und die Vorstellung, dass Z-Leute gewaltbereit sind* (укр. *оскільки ти, хто належить до Z-людей, а ідею про те, що Z-люди готові застосувати насильство, поділяють багато інших*) (Z GEGEN ZELENSKY 2023, S. 90).

Розмовно-побутовий стиль мовлення дає змогу «вимірювати інтелектуальну мобільність будь-якої національної мови в глобалізованому світі», оскільки постає як вербалізована реальність (Шевченко 2008, с. 9). Наприклад, лексема ABC у значенні 'Alphabet, Anfangsgründe' використовується для творення складного іменника *ABC-Schütze* (укр. дослівно: *алфавітний стрілок*) – 'Schulanfänger' (укр. *першокласники*). Другий складник *Schütze* походить від латинського слова *tiro*, що означає 'початківець'. Однак є й інше припущення: це глузлива назва школярів, які мандрували світом у XIV–XV ст., а їх відправляли жебракувати й красти (від нім. «schießen») (див. про це: Warum Schulanfänger auch Abc-Schützen heißen). Синонімом до зазначеної лексеми є *i-Männchen* / *i-Dötzchen*, що походять з мовопростору Рейнської області, де *Dotz* (укр. дослівно: *шиска*) означає 'щось маленьке', а першокласники – це наймолодші діти в школі, які починали вивчати алфавіт саме з літери *i*. Зникають уже такі давні лексеми, як *I-Köttel*, *I-Mimmschen*, *I-Männeken* (див. Ein rheinisches Wort erobert Deutschland). У

Менхенгладбаху їх також називали *I-Möppkes*, а в Дуйсбурзі – *I-Stippen* (Weizenmischbrot). Це виявили експерти Рейнської регіональної асоціації. У Падерборні також уживають *I-Pummel*, в Аахені – *I-Köttel* (див. *I-Dötzchen. Sprache im Rheinland*).

Інколи *ABC* розглядають, як абрєвіатурне скорочення: *A* – ‘atomar’ *B* – ‘biologisch’, *C* – ‘chemisch’, що актуалізується в лексемах: *die ABC-Waffe*, *die ABC-Schutzmaske* та ін.

Сучасний німецькомовний *інтернетний дискурс* неможливо уявити без SMS-сленгізмів, оскільки «молодь, як і всі учасники соціальних мереж, користується SMS-криптографією» (Бездітко 2020, с. 58). Аналіз структурно-лінгвістичних особливостей німецьких SMS-повідомлень демонструє використання лише двох типів криптографії, зокрема (1) криптографія абрєвіатур, наприклад: *LOVE* – *Liebe ohne Vertrauen endet* (укр. коханню без довіри приходить кінець) (SMS-Abkürzungen ...), *DaM* – *Denk‘ an mich* (укр. думай про мене); (2) цифрова криптографія за фонетичним принципом, насамперед це цифра *8* замість складу ‘ach’ *8tung* – *Achtung*, *gn8* – *gute Nacht*.

Висновки до розділу 3

(1) Алфавіт сучасної німецької мови базується на латинському письмі, що закріпилося в німецькому суспільстві, але пройшло кілька етапів поступу: збільшення кількості графем шляхом появи великих і малих літер, діакритичних знаків та лігатури. Літери розширеної німецької латиниці отримують різні номінації відповідно до їх форми написання або відповідно до місця розміщення в слові.

Продемонстровано, що (2) в складі *різних типів фразеологізмів*, урахувуючи й еквіваленти слова та різновидів паремії, зафіксовані лексикалізовані й семантизовані літери, що мотивовані назвами букв і дифтонгів. Крім конкретного семантичного наповнення, зазначені одиниці презентують своєрідну прагматику: аксіологічні смисли, емоційну

тональність, стилістичні маркери (іронійне, жартівливе, глузливе й под.). Використання літер латиниці / літерного компонента може вербалізувати / моделювати такі конкретизовані смисли: **(а)** 'резюмування', 'узагальнення', **(б)** 'вичерпність дій', **(в)** 'вирішальний чинник'. Принцип створення усталених висловів із літерним компонентом полягає в особливому сприйнятті, переосмисленні чинника 'порядок, розміщення літерних компонентів у алфавіті'; серед розглянутих одиниць у німецькій лінгвокультурі фіксуємо евфемізовані, у яких назва певного поняття, що вербалізована у формі окремої лексеми, згортається до початкової літери цієї лексеми. Це, очевидно, зумовлено таким фактом: уживання окремих слів є незручним або небажаним (своєрідна евфемізація табуїзованого). Усталені висловлювання презентують графічну мовну гру, вербалізують жартівливо-іронійну тональність мовлення. Характерно, що універсальні біблійні фразеологізми презентують вербалізацію літер грецького алфавіту, що цілком зрозуміло.

Актуалізація **(3)** графем у німецькомовному *ономастичному просторі* відбувається так само, як і в українській лінгвокультурі, що виявляється в моделюванні (а) криптонімів, (б) бібліонімів, (в) фільмонімів, (г) артіонімів, (г) гемеронімів тощо. Проте, на відміну від українського ономастикону, у німецьких онімах простежуємо мовну гру шляхом вербалізації значень усталених висловів або залучення однолітерних аббревіатурних евфемізмів.

(4) Науковий стиль німецької лінгвокультури вирізняється насиченістю аббревіатурами, як і український лінгвопростір, а також традицією творення словесних формул, які сприяють запам'ятовуванню та привертають увагу, що **(5)** робить їх актуальними й для *публіцистичного дискурсу*. **(6)** Водночас літери латиниці використовуються під час номінації осіб у *розмовно-побутовому дискурсі*.

(7) Аналіз зібраного матеріалу показав, що явище *евфемізації*, яке базується на аббревіації та скороченні до однієї початкової літери, впливає на семантичне та прагматичне навантаження лексем й актуалізується в усіх типах

дискурсу німецької мови. Серед складних абревіатур провідним способом за кількісними показниками є двокомпонентні сполуки *літера + сема*, що актуалізується насамперед у ЗМІ.

РОЗДІЛ 4

ЛАТИНИЦЯ ЯК ОСНОВА АЛФАВІТУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ. СВОЄРІДНІСТЬ СЕМАНТИЗАЦІЇ ЛІТЕР АНГЛІЙСЬКОЇ ЛАТИНИЦІ ТА ЇХ ФУНКЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ⁴

Одним із найбільш яскравих культурних феноменів англійської лінгвокультури вважають латинський алфавіт, що пройшов особливий шлях розвитку, а його літери, набуваючи графічного, зокрема й символічного значення, стали основою для творення частини ономастикону, а також неолексем, зокрема різних типів абрєвіатур, що поширені в дискурсивній практиці. Крім того, вони актуалізовані в складі усталених висловів і як евфемізми англійської лінгвокультури, що й розглянемо в цьому розділі. Паралельно з назвами літер відповідної семантики та прагматики набувають й інші графічні символи.

4.1. Становлення алфавіту англійської мови

У англійській лінгвістиці проблеми графеміки, графіки, графемати досліджували насамперед такі вчені, як Девід Дірінгер (David Diringer 1948), Девід Крістал (David Crystal 2009; 2010), Майкл Розен (Michael Rosen 2013).

Англійську мову справедливо вважають однією з найрозповсюдженіших мов світу, оскільки вона «має державний статус у Великій Британії, США, Австралії та Новій Зеландії, а також є однією з державних мов Ірландії, Канади, Південно-Африканської Республіки, Ліберії, Кенії тощо (усього

⁴ *Примітка.* Матеріал, поданий у цьому розділі, представлено в таких публікаціях авторки: 1. Пересада Є. І. Особливості перекладу графічних евфемізмів англійської мови на українську мову. *Матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Міжкультурна комунікація і перекладознавство: точки дотику та перспективи розвитку»* (3 травня 2023 р.). Переяслав, 2024. С. 42–43. 2. Пересада Є. Феномен евфемізації: нові форми абрєвіатурних утворень у сучасній англійській мові. *Зб. тез доповідей Міжнар. наук. конференції «Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики викладання іноземних мов»* (21–22 червня 2024 р.). Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2024. С. 226–228. 3. Пересада Є. І. Феномен евфемізації: нові форми абрєвіатурних утворень у сучасній англійській мові. *Мовознавчий вісник: зб. наук. пр. Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького.* Черкаси: Брама, 2024. С. 70–77.

52 держав-членів ООН). Має законодавчо закріплений статус офіційної в 15 незалежних державах та багатьох залежних територіях» (ВУЕ), а «загальна кількість носіїв, для яких англійська є рідною, – від 360 до 400 млн осіб (2006, оцінка). Кількість носіїв на рівні другої або іноземної мови – близько 1 млрд осіб (2006, оцінка)» (ВУЕ).

Англійська мова, як відомо, бере початок від англо-фризьких діалектів, що утворювали західнонімецьку групу мов. Виокремлюють такі періоди становлення англійської мови: (1) давньоанглійський (англо-саксонський); (2) середньоанглійський; (3) новоанглійський (див. про це: ВУЕ). Зародження давньоанглійської мови, як і, власне, англійська писемність, датується V століттям, а писемність давньоанглійського періоду за графічним оформленням поділяється на руни (англосаксонські) та латинський шрифт, що було запроваджено на початку VII ст. паралельно з процесом християнізації.

На основі аналізу теоретичного матеріалу, здійсненого авторкою цього дослідження, можна стверджувати, що сучасна графічна система англійської мови, зокрема її алфавіт, базується на латинському письмі, а саме написання літер та їх порядок розташування повністю збігаються з латинським алфавітом. Однак літери в англійській мові набули змін, зокрема введено й кілька додаткових графем на позначення суто давньоанглійських звуків.

Алфавіт англійської мови остаточно сформувався в XVII столітті та містить сьогодні загалом 26 букв, із яких 5 голосних: *A, E, I, O, U* та 20 приголосних: *B, C, D, F, G, H, J, K, L, M, N, P, Q, R, S, T, V, W, X, Z*. Однак літера *Y* може бути і голосною (*only* або *many*), і приголосною (*yes* або *eye*). Останньою до англійського алфавіту було додано літеру *J* (див. про це: *The Origin of the English Alphabet*).

Незважаючи на те, що літера *W* ['dlvəl.ju:] графічно нагадує подвоєну літеру *V*, вона має назву 'double-u'. Це пояснюється тим, що в класичній латиниці не існувало таких графічних символів, як *U* та *W*, а замість них і для голосних, і для приголосних *uh* і *wuh* послуговувалися графемою *V* (див. про це: *Why is "W" called double U and not double V?*). Усічена назва зазначеної

літери *dub*, що вербалізується в сленговому висловлюванні *took the dub* – ‘to win’ (Urban.dictionaty).

Літеру *C* можна було б загалом вилучити з англійського алфавіту, що намагався зробити Бенджамін Франклін в 1700-х рр., але його спроби провалилися. Однак ця літера має фонетичну гнучкість та використовується для омовлення звуків [s], [k], [ʃ], а іноді не вимовляється загалом. Навіть у межах одного слова ця літера не завжди презентує один і той самий звук (див. про це: Кравців & Соболев 2019, с. 122).

Укажімо й на факт розбіжності назв літер у різних варіантах алфавітів англійської мови. Якщо в британському варіанті (1) буква *Z* називається [zɛd] та позначає відповідний звук, то в американському – це [zi:]; (2) буква *R* у британському варіанті вимовляється як [a:], а в американському – [a:r].

Кожна літера англійського алфавіту зафіксована в словниках, а лексеми, що їх омовлюють, презентовані іменниками та мають форму множини, що твориться шляхом додавання закінчення -s або -'s, наприклад: *Bs* або *b's* ‘the second letter of the English alphabet’ (укр. Друга літера англійського алфавіту) (Cambrige Dictionary).

Отже, графічна система англійської мови, як і алфавіт кожної мови, є унікальною, зважаючи на своєрідні назви латинських літер, що відповідають звукам англійської мови. Проте, на відміну від німецького алфавіту, англійська абетка не містить додаткових графем (графем розширеної латиниці), що зумовлює його простоту, тобто простоту графічної системи англійської мови як міжнародної. Це простежуємо насамперед під час транслітерації слів слов'янських мов, наприклад, української.

4.2. Літери латиниці в складі фразеологічних одиниць англійської мови

Англійські усталені вислови, як і фразеологізми інших національних мов, характеризуються унікальними образами, які відображають сприйняття світу

представниками англомовного етносу, що проектується на писемність, графеми національного алфавіту. Юдіт Сіфрінг (Judith Siefring) уклала найбільш повний словник метафоричних фраз, порівнянь, приказок і прислів'їв, зібравши їх із дискурсивної практики носії англійської мови всього світу: це «Oxford Dictionary of Idioms» (укр. Оксфордський словник ідіом) (2004), що презентує понад 5000 усталених висловів англійської лінгвокультури. Саме цей словник став базою для виокремлення фразеологічних одиниць, компонентами яких є назви літер латиниці. Подібні одиниці містяться і в одному з фундаментальних двомовних фразеологічних словників, що містить близько 30 000 усталених одиниць, – «Англо-українському фразеологічному словнику» (2005), який уклав український мовознавець Констянтин Баранцев (Баранцев 2005).

Усталена формула англ. *A 1* (укр. *A 1*) значить 'excellent; first-rate' (укр. 'відмінний; першокласний') (ODI, с. 1), американським еквівалентом якої є *A No.1* (укр. *A № 1*), а повна форма цієї ідіоми – *A 1 at Lloyd's* (укр. дослівно: *A 1 у Ллойда*), що використовується із середини ХІХ століття. Проте первинно ця одиниця застосовувалася буквально як буквено-цифровий код класифікації суден під час страхування. Британська компанія ще 1764 р. надрукувала перший реєстр кораблів – Судноплавний реєстр Ллойда, а у виданні Реєстру 1775–1776 років корпуси кораблів оцінювалися за літерною шкалою: А, Е, І, О і U (А – 'найкращий'), а корабельне устаткування цифрами, від 1 до 4 (1 – 'найкраще') (див.: TIMEMACHINE). Отже, судно з оцінкою А 1 повинно було мати в ідеальному стані корпус й обладнання, що й мотивувало виникнення зазначеного фразеологізму, який до цього часу використовують для оцінки найвищої якості.

Як наслідок, літерна система оцінювання закріпилася в британській та американській свідомості, тобто *A* є найвищою оцінкою знань, тому й поширений усталений вислів англ. *to earn / get straight A's* (укр. дослівно: *заробляти / отримувати лише А*) '(get) the best marks / grades in all your classes'

(укр. ‘(отримувати) найкращі бали / оцінки з усіх предметів’), що моделює значення ‘бути відмінником’.

Проте в разі, коли визнають, що завдання виконувалося дуже старанно та учень зробив усе можливе, але не досяг успіху, послуговуються фразеологізмом англ. *A for Effort* (укр. дослівно: *A за старання*) або *to give / get an A for effort* (укр. дослівно: *дати / поставити A за старання*) ‘to give one an acknowledgement of appreciation for attempting a task, even if it did not produce a successful result’ (укр. дослівно: ‘висловлювати вдячність за спробу виконати завдання, навіть якщо вона не призвела до успішного результату’) (The Free Dictionary).

Водночас відповідно до американської літерної системи оцінювання популярною була фраза англ. *E for effort*, що не зафіксована в розглядуваному словнику, оскільки вона є більш архаїчною. У цьому фразеологізмі літера *E*, семантизувавшись, набула значення ‘студент, який не склав іспит, але принаймні намагався це зробити’, адже найнижчим балом є оцінка, номінована літерою *F*. Цю оцінку ставили тим учням, які навіть не доклали жодних зусиль, щоб підготуватися до іспиту.

Окрім того, в освітньому середовищі виникла ідіома англ. *as easy (or) simple as ABC* (укр. дослівно: *так легко як алфавіт*) ‘extremely easy or straightforward’ (укр. ‘надзвичайно просто або зрозуміло’) (ODI, p. 1). Ідеться про ‘легкість виконання або розуміння чогось’, оскільки англ. *ABC* (укр. *алфавіт / абетка*) – це перше, чого навчають дітей, та, відповідно, саме це вважається найпростішим із того, що люди коли-небудь вивчають. Указаний мотив призвів до моделювання фразеологізованого образу – ‘основні елементи або зачатки чогось’. У разі, коли щось здається таким простим, як абетка, це означає, що кожен повинен бути в змозі зрозуміти це. Зазначений фразеологізм було вжито в детективі Ерл Стенлі Гарднера (Erle Stanley Gardner) в значенні, що характеризувало надзвичайно просте виконання справи: ‘простіше простого’ – *there was a while there in Los Angeles when crooks used to say there was a way beating the rap that was simple as ABC*

(укр.: певний час шахраї в Лос-Анжелесі стверджували, що домогтися виправдання – простіше простого) (Gardner 1956, p. 25).

Значення ‘ази, основа’ простежуємо й у таких фразеологізмах англійської мови: (1) *know (one's) ABCs* ‘to know the essential or basic facts (about something)’ (укр.: ‘знати основні або базові факти /про щось/’), (2) *the ABCs of (something)* ‘the essential facts or details about something’ (укр. ‘найважливіші факти або деталі про щось’) або ‘the most basic or fundamental elements or aspects of some subject or thing’ (укр. ‘найголовніші або найфундаментальніші елементи чи аспекти певного предмета або явища’) (див. про це: ABC. The Free Dictionary).

З освітнім процесом пов’язаний ще один фразеологізм англ. *the three Rs* (укр. дослівно: *три Р*) ‘reading, (w)riting, and (a)rithmetic, regarded as the fundamentals of elementary education’ (укр. ‘читання, писання та арифметика вважаються основами початкової освіти’) (ODI, p. 235), а саме: ‘the fundamental skills in a field of endeavor’ (укр. ‘фундаментальні навички в будь-якій сфері діяльності’) (MERRIAM). Існує думка, що вперше цю фразу було вжито неписемним лордом-мером Вільямом Кертісом (Sir William Curtis, 1 st Baronet) (1752–1829), який був відомий тим, що організовував пишні банкети, під час одного з яких він запропонував тост «Reading, riting and rithmetic», уважаючи, що всі три слова починаються з літери *R* (er).

Наведемо приклад ідіоми, що актуалізує значення ‘відмова, ‘розрив стосунків’: англ. *give someone the big e* (укр. дослівно: *дати комусь велику E*). Літера *e* в цьому разі є однобуквеною аббревіатурою до лексеми *elbow* (укр. лікоть) та моделює низку значень: 1) ‘reject someone, typically in an insensitive or dismissive way’ (укр. ‘відмовити комусь, зазвичай у грубий або зневажливий спосіб’) (ODI, p. 24); 2) ‘to end your romantic relationship with someone’ (укр. ‘розірвати романтичні стосунки з кимось’) (CAMBRIDGE); 3) ‘to tell someone to go away’ (укр. ‘сказати комусь, щоб він пішов геть’) (MERRIAM); 4) ‘to summarily dismiss or oust someone from employment; to fire someone’ (укр. ‘без попередження звільнити або вигнати когось з роботи;

звільнити когось’) (IDIOMS). Наведена ідіома вербалізує негативну оцінку, презентує пейоративне значення, оскільки асоціюється з різким рухом руки, що завдає болю – вербалізується невербаліка.

Значення важкої праці актуалізується в семантичній структурі ідіоми англ. *like billy-o* (укр. дослівно: як Біллі-о), ‘very much, hard, or strongly’ (укр. ‘дуже сильно, важко або сильно’) (ODI, p. 25), що походить від назви парового двигуна / паровоза Puffing Billy (укр. Пахкаючий Біллі), який був сконструйований британським інженером Вільямом «Біллі» Гедлі (William «Billy» Hedley) в 1813 році для копальні Вайлам у Нортумберленді. Цей примітивний паровий двигун голосно пихкав і швидко рухався, але тоді це було дивом (див.: Idiomsorigins). Відповідно до наведеної характеристики й завдяки розширенню семантики виникли такі англійські ідіоми: (1) *that hurt like billy-o* (укр. дослівно: так тяжко, як біллі-о), (2) *run like billy-o* (укр. дослівно: бігати як біллі-о).

Спосіб дії вербалізує усталений вислів англ. *to a T (or tee)* (укр. дослівно: до Ті) ‘exactly; to perfection’ (укр. ‘точно; досконало’) (ODI, с. 285). Буква *T* (укр. читаємо, як *mi*) – це літерне скорочення слова *tittle*, що означає маленьку крапку або штрих, наприклад, крапку над літерою *i* або хрестик над літерою *t*. Очевидно, англ. *down to a t* є скороченням від *down to a tittle*: змодельовано значення ‘максимальна (повна) завершеність із урахуванням найдрібніших деталей чи аспектів’.

Простежуємо розширення структури розглядуваної ідіоми англійської мови, її формальну видозміну й появу відповідних смислів, порівняймо: (1) *have down to a T* ‘to be able to do something very easily, adroitly, or efficiently, typically due to one's extensive experience at it’ (укр. ‘здатність робити щось дуже легко, вправно або ефективно, як правило, завдяки великому досвіду в цьому’) (IDIOMS); (2) *suits to a T* ‘to be ideal or perfectly appropriate for one; to be completely in line with one's tastes, preferences, interests, style, etc.’ (укр. ‘бути ідеальним або ідеально відповідним для когось; повністю відповідати чиймось смакам, уподобанням, інтересам, стилю тощо’) (IDIOMS); (3) *fits to a T*: (a) ‘to

be exactly the right size for one' (укр. 'бути потрібного розміру для чогось'), (б) 'to be ideal or perfectly appropriate for one; to be completely in line with one's tastes, preferences, interests, style, etc.' (укр. 'бути ідеальним або ідеально відповідним для когось; повністю відповідати чиймось смакам, уподобанням, інтересам, стилю тощо') (IDIOMS).

Схожою за значенням є ідіома англійської мови *dot the i's and cross the t's* (укр. дослівно: *крапка над і та хрест на т*) 'ensure that all details are correct' (укр. 'переконатися, що всі деталі правильні') (ODI, p. 84). Від цієї усталеної одиниці мови, до речі, утворилися такі іменники: *i-dotter* та *t-crosser*, що набули значення 'a detail-oriented individual whose satisfaction is not easily achieved' (укр. 'людина, орієнтована на деталі, тому її нелегко задовольнити') (T-crosser).

Водночас синонімом до вищезазначених фразеологізмів англійської мови *to a T* та *dot the i's and cross the t's* є ідіома *to the letter* (укр. дослівно: *до літери*) 'with adherence to every detail' (укр. 'з дотриманням кожної деталі') (ODI, p. 171), що актуалізує аналогічні смисли.

Смисл 'таємничість', що проєктується на спосіб виконання певної дії, актуалізує усталений вислів англійської мови *on the q. t.* – 'secretly or secret; without anyone noticing' (укр. 'таємно або потайки; так, щоб ніхто не помітив') (ODI, p. 171), що презентує скорочену форму лексеми англ. *quiet* (укр. *тиша, тихо*).

Загальновідомо, що сфера здоров'я завжди є джерелом творення великої кількості евфемістичних ідіом, оскільки вважається, що пряме називання хвороби може призвести до нещастя для мовця або його родини, окрім того, недуги вважалися виявом надприродного та містичного. Назви хвороби табуїзувалися практично у всіх лінгвокультурах, зокрема й в українській та німецькій, які є дослідницьким матеріалом цієї праці. Цілком зрозуміло, те, що викликає в людини страх чи тривогу, стає об'єктом евфемізації з метою досягнення психологічного комфорту, наприклад, фразеологізм англійської мови *the big C* (укр. дослівно: *велика Сі*) виконує функцію евфемізму: літера

C (сі) є ініціальною аббревіатурою від лексеми ‘cancer’ (укр. *рак*) (ODI, p. 44), що, як відомо, номінує невиліковну хворобу. Цей евфемізований фразеологізм виконує свою основну функцію: зменшує презентацію негативу, нейтралізує негативну емоційну реакцію, насамперед у ситуаціях, коли хвора людина уникає відкритої розмови про свій діагноз.

Евфемізують лайливі слова, як-от: *fuck* – *eff*, що у виразах *eff and blind* і *eff and jeff* актуалізує значення ‘to swear, using words that are considered offensive’ (укр. ‘лятися, використовуючи слова, що вважаються образливими’) (Cambrige Dictionary), а у складі дієслово *eff off!* (укр. ‘відвали’) конкретизується таким смисл: ‘something that is said in order to tell someone rudely to go away’ (укр. ‘те, що сказано, зроблено, щоб грубо вказати комусь, щоб він ішов геть’) (Cambrige Dictionary).

Усталений вислів англійської мови *mind your Ps and Qs* – ‘be careful to behave well and avoid giving offence’ (укр. ‘намагатися поводитися добре та уникати непорозумінь’) (ODI, p. 189) має низку етимологічних пояснень, прогнозованих мотивацій. Пропонують такі версії його походження: **(1)** від *mind your toupees and your queues* (укр. *стеж за своїми перуками та косичками*), де *toupees* (укр. *перука*) – це штучне волосся, а *queues* (укр. *косичка*) – популярна на той час зачіска, оскільки шиньйони небезпечно носити: вони вимагають від носія пристойної поведінки. У той час перуки лишалися проблемою й у танцювальних школах, тому учням постійно нагадували **(2)** про відточування *pieds* (укр. *рухи ногами*) та вимагали сліdkувати за *queues* (укр. *перуками*). Окрім того, етимологію зазначеної ідіоми пов’язують з одиницями вимірювання обсягу посуду, із якого п’ють пиво або сидр: **(3)** в основі мотивації – старий звичай, що побутував в ельхаусах, коли за дверима вивішували дощечку, на якій навпроти імені кожного відвідувача писали літери *p* – *pint* (укр. *пінта*) або *q* – *quart* (укр. *кварта*), відповідно до того, скільки здатен випити зазначений відвідувач, щоб можна було вести облік спожитого, оскільки напої продавалися в кредит, а рахунки сплачувалися в день заробітної платні. Отже,

господар повинен був ретельно рахувати продані p і q , а клієнту необхідно було стежити за тим, щоб тільки той *ель*, який він випив, був позначений для того, зрозуміло, щоб не переплачувати. «Застережлива вказівка» могла також виникнути у зв'язку з тим, що (4) чаша пуншу розміру P коштувала шилінг, а розміру Q – шість пенсів. За іншим поясненням (5) розглядувана ідіома функціювала в мовленні військових, оскільки в часи, коли не було радіозв'язку, солдати використовували прапорці для спілкування один з одним, а букви P і Q маркували відповідні прапори (див.: NOSWEATSHAKESPACE). Проте найбільш прозорим тлумаченням вважаємо таке (6): мотивація виникнення значення прихована в подібності написання зазначених літер, що ускладнювали навчання дітей письму.

Зважаючи на подібність вимови літери Z [zi:] до звуку дихання сплячої людини або легкого хропіння, значення цієї літери актуалізується в мультиплікаційних фільмах або коміксах: моделюється ідіома *catch / cop / get some z's* (укр. дослівно: *зловити / виймати / здобути кілька зет*) 'to sleep' (укр. 'спати') (Cambridge Dictionary). Проте цей фразеологізм також не зафіксований в обраному для аналізу словнику.

У цьому лексиконі, однак, містяться такі усталені вислови англійської мови з компонентами – назвами літер, як: а) *from A to Z* (укр. дослівно: *від А до Зет*) – 'over the entire range; in every particular' (укр. 'по всьому діапазону; у кожному конкретному випадку') (ODI, p. 1); б) *alpha and omega* (укр. дослівно: *альфа та омега*): (1) 'the beginning and the end' (укр. 'початок і кінець'); (2) 'the essence or most important features' (укр. 'суть або найважливіші риси / ознаки') (ODI, p. 6); в) *plan B* (укр. дослівно: *план Б*) – 'an alternative strategy' (укр. 'альтернативна стратегія') (ODI, p. 12); г) *from A to B* (укр. дослівно: *від А до Б*) – 'from your starting point to your destination; from one place to another' (укр. 'від відправної точки до пункту призначення; із одного місця в інше') (ODI, p. 1).

Подібні ідіоми з відповідними значеннями виокремлюються в багатьох мовах, зокрема й в англійській, німецькій та неспоріднених із ними,

наприклад, українській, відповідно, зі зміною графічного зображення, що було продемонстровано в попередніх розділах. Як бачимо, насамперед це стосується усталених висловів, що утворені згідно із загальноприйнятим розміщенням літерного компонента в алфавіті.

Окрім фразеологізмів, у яких актуалізовано літерні компоненти, було зафіксовано ідіоми, що містять лексему англ. *letter* (укр. *літера*). Прикладом слугує універсальна біблійна ідіома англ. *a dead letter* (укр. дослівно: *мертва літера*) – ‘a law or practice no longer observed’ (укр. ‘закон або практика, яких більше не дотримуються’) (ODI, p. 74), що зафіксована і у всіх інших лінгвокультурах, носії яких користуються Біблією.

Усталений вислів англ. *a red letter day* (укр. дослівно: *день червоної літери*) – ‘a pleasantly memorable, fortunate, or happy day’ (укр. ‘приємно пам'ятний, удалий або щасливий день’) (ODI, p. 240) походить від давнього звичаю XV ст. позначати важливі дати, передусім церковні свята, у календарі червоним кольором, водночас інші дні – чорним.

Ідіома англійської мови *a man (or woman) of letters* (укр. дослівно: чоловік (жінка) з листів / літер) – ‘a scholar or writer’ (укр. ‘учений або письменник’) (ODI, p. 171) слугує для опису людей, тобто використовується на позначення людини, яка займається інтелектуальною діяльністю, як-от: проводить наукові дослідження, має велику бібліотеку, із якою добре обізнана, або листується з провідними діячами культури й науки. Це пояснює потребу інтерпретувати лексему англ. *letter* саме як *лист*. Наступне етимологічне пояснення виникнення цієї ідіоми приховане в згадці про особливу звичку британців скорочувати особисті та професійні досягнення за допомогою буквених аббревіатур, наприклад: BA, MA, Ph. D, FRS, KB, що надає компоненту англ. *letter* значення *літера*.

У порівнянні з німецькою мовою усталені вислови в англійському мовному просторі виражають не тільки спосіб дії, а й надають оцінку певним діям або указують на якість предмета, оскільки вони пов'язані із системою оцінювання, а деякі вербалізовані літери – із освітніми компонентами.

Аналогічно до німецької мови фіксуємо евфемізацію та використання літер грецького алфавіту в біблійних фразеологізмах англійської лінгвокультури.

4.3. Функціонування назв літер латиниці в різних типах дискурсу англійської мови

Щоб простежити тенденцію творення криптонімів в англійському лінгвопросторі, залучаємо словник псевдонімів Тома Карті (Tom Carty) «A Dictionary of Literary Pseudonyms in English Language» (укр. «Словник літературних псевдонімів в англійській мові» / переклад автор. – Є. П./). Матеріал показав, що серед діячів англійського простору розповсюджені такі типи криптонімів: **(1) однолітерні**, у яких буква відповідає **(а)** прізвищу – *C. – Croker, Thomas Crofton* (Carty 1995, p. 387), **(б)** імені – *H. – Fielding-Hall, Harold Patrick* (Carty 1995, p. 387), або **(в)** початкова літера збігається – *W – Whitten, Wilfred* (Carty 1995, p. 607). Мотивовані або частково мотивовані одиниці простежуємо у **(2) дволітерних одиницях**: *D. F. – Defoe, Daniel* (Carty 1995, p. 39), *H. B. – Belloc, Joseph Hilaire Pierre R.* (Carty 1995, p. 216), *C-M – Macklin, Charles* (Carty 1995, p. 445), *S. S. – Shaw, Stanley Gordon* (Carty 1995, p. 541), а також **(3) трілітерних**: *A. K. M. – Milne, Alan Alexander* (Carty 1995, p. 3), *D. C. L. – Dodgson, Charles Lutwidge* (Carty 1995, p. 39), *I. D. I. – D'Israeli, Isaac* (Carty 1995, p. 77), *C. L. M. – Brown, Cecil Leonard Morley* (Carty 1995, p. 238), *C. G. E. – Craig, Edward Gordon* (Carty 1995, p. 279), *A. E. C. – Crowley, Edward Alexander* (Carty 1995, p. 283), *I. D. I. – D'Israeli, Isaac* (Carty 1995, p. 300), *D- D' B – Dubois, Lady Dorothea* (Carty 1995, p. 305), *J. B. M. – Morton, John Bingham* (Carty 1995, p. 467), *G. F. P. – Pardon, George Frederisck* (Carty 1995, p. 489), *E. P. B. – Pleydell- Bouverie, Edward* (Carty 1995, p. 501), *T. P. B. – Pleydell-Bouverie, Edward* (Carty 1995, p. 501), *P. B. S. – Shelley, Percy Bysshe* (Carty 1995, p. 541). Проте в **(4) чотирилітерних** одиницях спостерігається лише частковий збіг: *R. E. E. B. – Egerton-Warburton, Rowland* (Carty 1995, p. 312), *T. K. D. D. – Ken, Thomas* (Carty 1995, p. 408), *E. V. O. E. – Knox,*

Edmund George Valpy (Carty 1995, p. 415), **R. L. V. M.** – *Moleswort, Robert* (Carty 1995, p. 462). Однак є й такі приклади, як **M. E. W. S.** – *Sherwood, Mary Elizabeth Wilson* (Carty 1995, p. 543), **J. R. R. T.** – *Tolkien, John Ronald Reuel* (Carty 1995, p. 576), у яких простежується повний збіг, а саме перша літера – літера імені, друга – другого імені, третя – додаткового прізвища, четверта – власного прізвища. Прикладами (5) *п'ятирилітерних* криптонімів є такі одиниці: **G. L. B. O. C.** – *Berkeley, George* (Carty 1995, p. 61), **W. D., FRS** – *Derham, William* (Carty 1995, p. 297), семантика яких залишається невизначеною. Наступною групою є (6) *восьмирилітерні*: **J. K., FRS and S.A.** – *Keir, James* (Carty 1995, p. 407). Три з них належать відомому англомовному ірландському письменнику Джонотану Свіфту **J. S. D. D. S. P. D.** – *Swift, Jonathan* (Carty 1995, p. 80), **D. J. S. D. D. S. P. D.** – *Swift, Jonathan* (Carty 1995, p. 564), **J. S. D. D. S. P. D.** – *Swift, Jonathan* (Carty 1995, p. 565). Окрім того, було зафіксовано в одиничному варіанті (7) *дев'ятирилітерний* криптонім: **D. J. S. D. D. S. P. D.** – *Swift, Jonathan* (Carty 1995, p. 39). Зазначмо, що в англійському мовному просторі кількість літер у криптонімах значно більша порівняно зі зразками, що виявлені в німецькій та українській мовах.

Сучасні діячі британської культури у своїх псевдонімах продовжують користуватися графемами, що пояснюється, очевидно, прагненням привернути до себе увагу, оскільки мотивація більшості з проаналізованих псевдо розглядуваної лінгвокультури, затемнена, порівняймо: *Jay-Z* – *Shawn Corey Carter*, **J. I. D.** – *Destin Choice Route*, *Polo G* – *Taurus Tremani Bartlett*.

Однак виокремлені для аналізу псевдоніми базуються на бажанні презентувати мовну гру, що реалізується шляхом побудови аббревіатур. Наприклад, псевдонім Джеймса Тодда Сміта (James Todd Smith) **LL Cool J** є скороченням від *Ladies Love Cool James* (укр. *дівчата люблять крутого Джеймса*).

Водночас співак Ентоні Круз (Anthony Cruz) утворив псевдонім із двох літер **AZ**, у якому перша літера є ініціальною в його імені, а друга – кінцева в прізвищі. Водночас це перша й остання літери англійського алфавіту.

Криптоніми мають також і члени королівської родини. Наприклад, першу дружину короля Великої Британії Чарльза III Діану Френсіс Спенсер (Diana Frances Spencer) називають саме *Lady D*. До речі, це ім'я стало прецедентним: за зазначеною моделлю в Україні Юлію Тимошенко називають *Леді Ю.*, наприклад: *Ювілей Леді Ю. 10 причин захоплюватися Тимошенко* (Ювілей Леді Ю). Згодом ця номінація поширилася на назви різних об'єктів міста, водночас актуалізувалося значення 'про щось найкраще', наприклад: *Взуття жіноче «Леді Ю». Якісне жіноче взуття від українських виробників. Магазин знаходиться у файному місті Тернопіль* (ledy_you. Instagram.); *Підприємство ТОВ «ЛЕДІ Ю»* (You.control); до речі, використовуються й латинські літери для цього означення, наприклад: *Пеннісетум лисохвіст Леді Ю* (Пеннісетум лисохвіст).

Презентація останніх літер англійського варіанта латиниці *X*, *Y* або *Z* простежується в псевдонімах героїв фільмів, коміксів, як-от: *Professor X* – Prof. Charles Francis Xavier – це супергерой із коміксів Marvel Comics, який є лідером людей Ікс (англ. *X-Men*), «такі підписи можна назвати інкогнітонімами» (Павликівська 2012, с. 340).

Літери латиниці в англійському мовному просторі семантизуються в номінаціях артіонімів і бібліонімів. Під час номінування книги «*Goodbye Mr. N.....*» її автор використав нейтронім, що є скороченням латинського слова *neto* (укр. *ніхто*). У назвах фільмонімів найбільш поширеною є літера **Z**, порівняймо: «*One Piece Film: Z*», «*The Lost City of Z*», «*World War Z*». Наведімо приклад американо-канадського телевізійного серіалу, що актуалізує літеру латиниці в складі евфемізму англ. «*L- word*», у якому ця літера «маскує» номінації жінок нетрадиційної орієнтації англ. *lesbian* (укр. *лесбіянка*). Букви, що паралельно мають цифрове значення, використовуються для позначення частин фільму, порівняймо: англ. «*Fast X*» («Форсаж 10»), «*Saw X*» («Пила 10»). Простежуємо графічну мовну гру, що базується на заміні літер цифрами, які схожі за візуальним образом, порівняймо: англ. «*M3GAN*» – *MEGAN*. Назва фільму «*Gen V*» створена за аналогією до номінацій поколінь,

але в цьому фільмонімі літера *V* є аббревіатурою команди супергероїв, яка має назву *Vought International*. Британський журнал про сучасні технології «ТЗ» використав формулу-скорочення фрази *Tomorrow's Technology Today*. Наступним прикладом актуалізації літер є онлайн-журнал про музику «Q», що є омофоном лексеми *cue* [kju:]: ‘a signal that tells someone to start speaking or doing something when acting in a play, film, etc’ (Cambridge Dictionary) (укр. ‘сигнал, який наказує комусь почати говорити або робити щось під час гри в п'єсі, фільмі тощо’).

Не менш яскраві ілюстрації вживання назв графічних знаків простежуємо в художньому дискурсі як особливому типі мовлення, «що характеризується свідомим, прогнозованим, спланованим конструюванням тексту з метою здійснення потрібного естетичного впливу на реципієнта. Він містить арсенал мовленнєвих засобів для досягнення перцептивного ефекту» (Монахова 2015, с. 167).

Принцип мовної гри, викликаний прагматичною потребою обігрування форми і змісту, яскраво виявляється під час створення та використання аббревіатур для моделювання гумору, іронії чи з метою досягти ефекту глузування, наприклад: англ. «“*What is this fun book going to be called?*” *Justin said.* / “*It’s already got a name. Buttons and Bows. But times have changed. I’m shortening it to **B and B**”.* / “***B and B?** What kind of name is that?*” *Angelica said.* / “*Does it matter? **Bread and Butter, Bosoms and Bottoms,** whatever suits your fancy. It’s called **B and B** and that means F-U-N!*”» (укр. «“Як називатиметься ця весела книжка?” – запитав Джастін. / “У неї вже є назва. Гудзики та бантики”. / Але часи змінилися. Я скорочу її до Б і Б”. / “Б і Б? Що це за назва?” – запитала Анжеліка. / “Яка різниця? Хліб і Масло, Груді і Задниця, як тобі більше подобається. Це називається Б і Б, і це означає С-М-І-Ш-Н-О!”»)). Мовну гру в перекладеному варіанті не збережено (Krantz 1987, p. 1).

Форми літер стають художніми образами, порівняймо: *all my life i have been bound by **the letter c** / how fitting since it seems / to be shaped like **manacles** /*

ready to clasp around my wrists (укр. *все моє життя мене зв'язувала буква сі / як доречно, адже вона, здається, / схожа на кайдани, / готові затягнутись навколо моїх зап'ясть*) (див. Hello Poetry). Автор відчуває, що його життя “приковує” буква, яка викликає асоціації з манжетами або кайданами, оскільки форма літери, що нагадує закритий круг, увиразнює концепт *замкнутості* та *неволі* й може символізувати *обмеження*. Зв'язок між літерою і поняттям *обмеження* може свідчити про те, як мова та символіка впливають на мислення і самосприйняття. Вірш закликає до роздумів про силу слів і букв.

Яскравим прикладом графічної мовної гри слугує і вірш Денніса Джозефа Енрайта (Dennis Joseph Enright) «The Typewriter Revolution» (укр. «Друкарська революція» /переклад автор. – Є. П./), у якому його автор використовує прагматичний «потенціал» друкарської помилки, щоб зруйнувати традиційний підхід до взаємозв'язку читання та письма, стимулюючи роздуми про зміну технологій і їх вплив на культуру письма та самовираження. Отже, простежуємо такі маніпуляції літерами, як опущення (*The **typeriter** is crating* – відсутня літера W), додавання (*A **revlootion** in peotry*), заміна (*And **apening** up fresh feels* – o на a), капіталізація (*Called **FACIT***), ідеографіксація (*LSD & \$\$\$*), дефісація (*Nor-my-outfit*) (див.: Babelmatrix).

Науковий дискурс актуалізує використання літерних метафор, що зазвичай номінуються за подібністю форми літери, тобто літерного зображення до предмета або явища, яке вона називає, напр.: (1) типи діаграм – англ. **J-curve** (укр. *J-крива*) – ‘a line on a graph in the shape of the letter J which shows something drop slightly and then increase quickly to a higher level than at the start’ (укр. ‘лінія на графіку у формі літери J, яка показує, що щось трохи падає, а потім швидко зростає до більш високого рівня, ніж на початку’) (J-curve), або англ. **U-bend** (укр. *U-вигин*) – ‘a line on a graph that starts high, gets much lower, and then rises again’ (укр. ‘лінія на графіку, що починається високо, опускається значно нижче, а потім знову піднімається’), а також англ. **S-curve** (укр. *S-крива*), англ. **S-wave** (укр. *S-хвиля*) тощо; (2) хвороби або типи хворих:

англ. **O-sign** (укр. *O- знак*) – ‘evidence of morbidity in that the mouth is wide open in the shape of an «O»’ (укр. ‘ознака хвороби, якщо рот широко відкритий у формі літери «O»’) (Slangthesaurus), англ. **Q-Sign** (укр. *Q- знак*) – ‘extreme morbidity evidenced by the tongue hanging out in the shape of a «Q»’ (укр. ‘надзвичайна захворюваність, про яку свідчить випинання язика у формі літери «Q»’) (Slangthesaurus). Наведені приклади демонструють, що слова не тільки нагадують форму літер, але водночас ці літери мотивують відповідні значення. Наприклад, назви-поняття, що містять у своїй структурі літеру *U*, презентують смисл ‘зміна’, порівняймо: англ. **U-turn** (укр. *U- поворот*) (а) ‘зміна напрямку руху’, а саме: розворот автомобіля – ‘a change of direction that you make when driving in order to travel in the opposite direction’ (укр. ‘зміна напрямку, яку ви здійснюєте під час переміщення, щоб рухатися в зворотний бік’); (б) ‘зміна поведінки’ – ‘a complete change from one opinion or plan to an opposite one’ (укр. ‘повна зміна однієї думки або плану на протилежну’) (див.: Cambridge Dictionary). Можна навести й інші аналогічні словесні приклади, що належать до різних дискурсів уживання: англ. **T splint, T pipe, T maze, T-bandage, T-screw, T-track; V thread, V weld; X weld; Y-splice, Y-track, Y-wrench.**

Терміни, у яких назви літер семантизуються, мотивовані особливостями їх окреслення, засвідчують асоціативне сприйняття форми деяких реалій довкілля, актуалізуються в таких англійських словах, як, наприклад: англ. **A-shirt, T-shirt, T-dress, T-neck, V-shirt, V-neck**, де літери позначають фасони одягу, що мотивовано конфігураціями цих літер (Т, А), формами горловини у фасонах (Т, V) тощо. Під час відтворення цих назв українською мовою вихідна назва літери зберігається і перекладається, напр.: *t-подібна футболка, t-подібна сукня*. Водночас із англійського мовного простору і до романських, і до слов’янських мов прийшли однолітерні скорочення, що використовуються на позначення розмірів одягу, порівняймо: **S – Small, M – Medium, L – Large, XL – Extra Large** та інші.

Значна кількість термінів утворюється від назв літер, що повторюють потрібні форми, із додаванням суфікса *-shaped*, напр.: **L-shaped**

(укр. *L-подібний*), *O-shaped* (укр. *O-подібний*), *C-shaped* (укр. *C-подібний*). В українській мові подібними номінаціями послуговуються рідко. Замість *O-подібний* частіше використовують *круглий* (у формі кола), або ж *C-подібний* – *серповидний* (у формі місяця).

Паралельно існує літерна метонімія. Наприклад, в економічній галузі науки функціонує термін англ. *K-ratio*, у якому перший складник – це літера: *K* – однобуквенна аббревіатура від прізвища винахідника Ларса Карстена (Lars Kestner), відомого спеціаліста зі статистики.

Крім того, способом творення нескінченної кількості контекстуальних новотворів є *ініціально-цифрові скорочення* (скорочення за моделлю «*буква + цифра*») (див.: Zumthor 1951). Наприклад, *4 C's* – (*four competences*), що передбачає розвиток у здобувачів усіх форм і рівнів навчання комплексу таких навичок, як *communication, creativity and innovation, critical thinking, collaboration* (укр. *комунікативність, креативність, критичне мислення, здатність до співпраці*) (див.: PowerSchool). Ідіома англійської мови *The Three B's* (укр.: *Велика трійця*) мотивована прізвищами *Bach, Beethoven, and Brahms*, що позначає передбачувану першість Йоганна Себастьяна Баха, Людвіга ван Бетховена та Йоганнеса Брамса в класичній музиці.

Як і в українському та німецькому лінгвопросторах, період пандемії зумовив створення мовленнєвих формул із складом *цифра + літера*, що простежуємо і в англійській мові, порівняймо: *Japan has been preventing an explosive outbreak of COVID-19 by focusing on avoiding the so-called «Three Cs» (closed spaces, crowded places, and close-contact settings)* (укр. *Японія запобігла вибухонебезпечному спалаху COVID-19, зосередившись на уникненні так званих «трьох С» /закриті простори, місця скупчення людей і тісні контакти/*). Мовну гру в перекладеному варіанті не збережено. (Avoiding the Three Cs: ...).

У *рекламному дискурсі* англomовне суспільство послуговується таким засобом мовної гри, як *алітерація*, наприклад: *If anyone can, Canon can* (реклама фотоапаратів), *And the art of articulating alcohol in Africa* (реклама

віскі), *Sparkling. Spirited. Surprising* (реклама парфумів) (див. Pinterest). Це явище притаманне й німецькій лінгвокультурі.

Яскравим прикладом актуалізації букв є інтернет-спілкування, зокрема американський лінгвіст Девід Кристал (David Crystal) запропонував таку його формулу: «oral form of language + written form of language + computer-mediated features» (укр. «усна форма мови + письмова форма мови + ознаки, опосередковані комп'ютером») (див.: Crystal 2006, р. 33), тому, як зауважувалося, «її учасники шукають способи адаптувати засоби розмовної мови до потреб писемної. *Оскільки основною формою цього різновиду комунікації є писаний текст, її учасники для втілення своїх інтенцій намагаються якомога ширше використовувати можливості графічної системи, часто виходячи за межі норми»* (жирний шрифт і курсив автор. – Є. П.) (Андреєва 2020, сс. 8–9).

В англomовному просторі окремий пласт лексики складають *неткроніми* (англ. netcronym) – «an abbreviation that consists of the first letters of each word in a phrase and is used when discussing a subject in a chat room or when writing an email» (укр. «абревіатура, що складається з перших літер кожного слова у фразі й використовується під час обговорення теми в чаті або в процесі написання електронного листа») (Cambridge Dictionary), напр.: англ. *AFAIK* – as far as I know (укр. наскільки мені відомо), *BTW* – by the way (укр. до речі), *FYI* – For Your Information (укр. до вашого відомо), *IBTD* – I Beg To Differ (укр. вибачте, але я з вами не згоден), *IMNO* – In My Considered Opinion (укр. за моїм переконанням), *HTH* – Hope This Help (укр. сподіваюся, це допоможе). Переклад, як зауважувалося, не дає змоги зберігати прозору мотивацію.

Окремим способом реалізації графічної мовної гри є графіксація, або ж «креолізація, коли лексична одиниця набуває нової форми шляхом заміни своєї частини, що фонетично збігається із певною цифрою або літерою» (Кицан 2014, с. 116). Цю думку підтримує й Олена Гармаш, зазначаючи, що «графічними можна вважати такі способи формотворення, у яких операційною

частиною продукувальної бази виступають графічні (цифрові та літерні) засоби» (Гармаш 2006, с. 126).

Здійснений аналіз засвідчує, що структурно прості слова в спілкуванні за допомогою *мережі інтернет* скорочуються за фонетичним принципом (відповідно до звучання) до: **(1)** однієї *букви чи символа / назви букви*: **B** [bi:] – *to be* [bi:] (укр. *бути*); **C** [si:] – *to see* [si:] (укр. *бачити*); **N** [en] – *and* [ænd] (укр. *та*); **R** [ɑ:r] – *are* [ɑ:r] (укр. *бути*); **U** [ju:] – *you* [ju:] (укр. *ти / ви*). Для заощадження часу, витраченого для написання, слова скорочують до **(2)** *кількох літер*: **plz** – *please* (укр. *будь ласка*), а **cuz** – *because* (укр. *тому що*), **oic** – *oh I see* (укр. *о, я бачу*), **icq** – *I seek you* (укр. *я шукаю тебе*), **how r u** – *how are you* (укр. *як справи?*). Графічними скороченнями також є **(3)** *комбінації літер і цифри (буквенно-цифрові аббревіатури)*, у яких цифра є омофоном до певної частини фрази або слова. Найпродуктивнішими цифрами-конструктами для зазначеного типу аббревіатур є 2, 4 та 8, наприклад, цифра 2 (*two* [tu:]) слугує заміною прикметника *to*: **F2F** – *Face to face* (укр. *віч-на-віч*), **G2SY** – *Glad to see you* (укр. *радий тебе бачити*), **H2CUS** – *Hope to see you soon* (укр. *сподіваюсь, що скоро побачимось*), **HB2U!** – *Happy birthday to you!* (укр. *Із днем народження!*); прислівника *too*: **U2** – *you too* (укр. *тобі також*); а також частини слова: **2DAY** – *today* (укр. *сьогодні*), **CU2MR** – *see you tomorrow* (укр. *побачимося завтра*). Числівник 4 (*four* [fɔ:r]) замінює співзвучний із ним (омонімний) за назвою прийменник *for*: **O4U** – *Only for you* (укр. *лише для тебе*), **B4N** – *bye for now* (укр. *поки що бувай*), **4ever** – *for ever* (укр. *назавжди*) або ж **B4** – *before* (укр. *до*), **4X** – *forex* (укр. *форекс*). Необхідне звучання цифри 8 (*eight* [eit]) дає змогу утворити такі акроніми, як: **H8** – *hate* (укр. *ненавидіти*), **F8** – *fate* (укр. *доля*), **gr8** – *great* (укр. *чудово*), **CYL8R** або **CUL8R** – *see you later* (укр. *побачимося пізніше*). Проте в англійському інтернет дискурсі користуються також й іншими числівниками, напр.: 1 (*one* [wʌn]) для **any1** – *anyone* (укр. *будь-хто*), **some1** – *someone* (укр. *хтось, хто-небудь*); або 10 (*ten* [ten]) у слюформах **10X** – *thanks* чи **10q** – *thank you*.

Водночас інтернет-мовлення поєднує ознаки усного та писемного спілкування: воно фіксується графічно, але містить усі ознаки усної комунікації, інтерактивного спілкування завдяки використанню *емотиконів*, вербалізує жести, міміку, відображає емоційний стан користувача завдяки ненормативному використанню *параграфем* – пунктуаційних знаків, водночас можуть порушуватися мовні норми, про що йшлося в першому розділі цієї праці.

Окрім інтернет-простору літери актуалізуються в розмовно-побутовому дискурсі в процесі творення неолексем. Простежуємо вияву все більшої кількості неологізмів для виразної номінації сучасного покоління, що вербалізують літери латиниці. Найбільш загальним найменуванням молоді в 1965–1980 роках був неологізм англ. **Generation X**, що моделює смисл: ‘молоде покоління є загадкою’. Мотивація виникнення цього значення така: буква *X* зазвичай позначає дещо невідоме, насамперед у символіці математики. Представники цього молодого покоління позначаються такими скороченими варіантами номінацій, як *GenXers*, *Xers*, а представники більш пізнього – нинішнього молодого покоління – скороченнями *GenYers*, *Yers* (відповідно до позначень представників минулого покоління): *The dramatic salary deflation is leaving many Xers feeling as if they're already economic has-beens. On the other side of the squeeze are cheaper GenYers.* (укр. *Драматична дефляція зарплат змушує багатьох «іксів» відчувати, що вони вже стали економічними невдахами. З іншого боку, знаходяться й дешевші GenYer'и*) (Business Week, 23.06.2003). Для представників поколінь, які народилося в 90-х роках ХХ століття, утворилося нове слово – англ. **Generation Y**, оскільки буква *Y* наступна буква після *X*. Це ж покоління все частіше позначається як англ. **PC Generation** – *personal computer generation* (укр. *комп'ютерне покоління*), чи англ. **N-Gen** – *Net generation* (укр. *покоління мережі*), англ. **Generation D** – *digital generation* (укр. *цифрове покоління*): це мотивовано тим, що у зв'язку з інформаційною революцією збільшується кількість електронних засобів масової комунікації та з'являється новий тип діджиталізованої /

цифровізованої молоді. Наступне покоління отримало номінацію англ. **Generation Z** – *zoomer generation* (укр. *покоління зумерів*) або **iGeneration** – *iPhone generation* (укр. *покоління айфон*), що можна пояснити так: більша частина життя цього покоління відбувається онлайн. На зміну поколінню Z прийшло покоління англ. **Alpha** – перше покоління, для номінації якого використано грецьку літеру, оскільки латинський алфавіт «закінчився». Відповідно в *публіцистичному дискурсі* з'являються нові лексеми, зокрема такі, як **Generation O** (укр. *покоління O*): 'the youthful voters who supported Barack Obama in the 2008 US Presidential election' (укр. 'молоді виборці, які підтримали Барака Обаму на президентських виборах 2008 року') (Collins); **Generation C**: 'the people who create and publish material such as blogs, podcasts, videos, etc, on the internet' (укр. 'люди, які створюють і публікують в інтернеті такі матеріали, як блоги, подкасти, відео тощо') (TheFreeDictionary), що мотивоване лексемою *content* (укр. *контент*). Звернімо увагу на те, що в німецькому мовному просторі набув поширення вислів **Generation J** (укр. *покоління J*) 'jüdischen Generation', що використовується як назва рубрики в газеті «Neu Züricher Zeitung», у якій Зельда Біллер (Zelda Biller) і Дана Вовінкель (Dana Vowinckel) розповідають про життя молодих єврейських жінок у Німеччині та Ізраїлі та про повсякденне життя єврейського покоління (див. про це: Generation J: ...).

Водночас простежується творення неолексем з актуалізацією літер латиниці як аббревіатурної частини слова на позначення статусу в трудовому колективі, напр.: **C-suite** (укр. *керівництво*) 'widely-used vernacular describing the upper echelons of a corporation's senior executives and managers' (укр. 'широко вживаний термін, що описує вищий ешелон вищого керівництва та менеджерів корпорації') (Investopedia). Синонімом до зазначеної лексеми є **C-level** (укр. *дослівно: C-рівень*), оскільки посадові назви вищого керівництва, як правило, починаються з літери C, що означає 'chief' (укр. 'головний'), зокрема, chief executive officer (укр. *головний виконавчий директор*), chief

financial officer (укр. головний фінансовий директор) тощо (див. про це: Investopedia).

Літерами алфавіту номінують й банкноти, наприклад, *C-note* має значення ‘a piece of paper money with the value of 100 dollars’ (укр. ‘папірець номіналом 100 доларів’), через те, що літеру *C* давні римляни використовували для позначення цифри 100, а *G* – це ‘1000 dollars’, що було скорочене від лексеми *grand* (укр. великий / грандіозний), наприклад: *You’ve got six Gs’ worth of machinery here – you should get it insured* (укр. *У вас тут техніки на шість тисяч доларів – вам варто її застрахувати*) (приклад взято зі словника Cambridge) (Cambridge Dictionary).

Згадаємо й про літери, що ввійшли до складу сталих висловів, які відтворюються готовими словесними формулами та виконують номінативну функцію або ж позначають певні ознаки (див.: Демська-Кульчицька 2008, с. 10–11). Англ. *ABC* українською перекладають не тільки як (1) ‘алфавіт’, що вже зазначалося раніше, але і як (2) ‘грамота’, (3) ‘основи, початки’, (4) ‘залізничний показчик, довідник’, (5) ‘дешевий ресторан у Лондоні’, (6) ‘путівник’, (7) ‘легкий, простий, зрозумілий’ (див.: Баранцев 1969, с. 13).

Латинська літера *X* актуалізує значення / отримує конотацію ‘неосвічена людина’, порівняймо: *Put your X here* (укр. *поставте свій X тут*); «простота *X* вже давно зробила його символом, який використовують замість підпису ті, хто не вміє писати. Він продовжує використовуватися в жартівливому сенсі, указуючи на неписьменність деяких людей» (Crystal 2019, р. 280), що розповсюджується також на німецьку та українську лінгвокультури, оскільки літера за формою нагадує хрестик.

Лінгвокреативність англійців виявляється й у творенні бекронімів, що розшифровують слова або абревіатури, вербалізуючи іронію. Аналіз функціонування бекронімів дає змогу стверджувати, що вони застосовуються в різних типах дискурсів, які стосуються спеціальних галузей знань, і розмовного мовлення зокрема. Наведімо відповідні зразки: (1) *складники технічного дискурсу*: англ. *IBM – I blame Microsoft* (укр. *Я звинувачую*

Майкрософт); (2) *складники медичного дискурсу*: англ. **LOL** – little old ladies (укр. маленькі старенькі леді); **SOG** – Sick Old Guy (укр. хворий дідуган – чоловіча версія LOL); (3) *складники військового дискурсу*: англ. **START** – Strategic Arms Reduction Treaty (укр. договір про стратегічні наступальні озброєння); (4) *складники політичного дискурсу*: **FBI** (від Federal Bureau of Investigations) – Fat, Black and Ignorant (укр. товстий, чорний невіглас); (5) *складники рекламного дискурсу*: англ. **LG** (від Lucky Goldstar) – Life’s Good (укр. життя прекрасне); (6) *складники побутового (розмовного) дискурсу*: англ. **IBM** – Idiots Become Managers (укр. ідіоти стають менеджерами).

Аналіз авторської картотеки (близько 100 одиниць) дав змогу з’ясувати, що *бекронімізація* проєктується насамперед на акроніми, які презентують: (1) *власні назви*, що, зокрема, можуть виконувати й функції (а) *ергонімів*, напр.: англ. The Apple **Lisa** (від імені дочки Стіва Джобса) – Local Integrated Software Architectur (укр. локальна інтегрована програмна архітектура); (б) *антропонімів*, напр.: англ. **TIME** (журнал) – The International Magazine of Events (укр. міжнародний журнал подій).

Крім ономастичного простору, *бекронімізація* поширюється й на (2) *загальні назви*. Наприклад, англ. **tip** – to insure promptness (укр. для забезпечення оперативності); **book** – Box Of Organized Knowledge (укр. коробка впорядкованих знань). Водночас простежуємо й *дезабrevіацію*, що проєктується на (3) *окремі літери*: відбувається їх семантизація, насамперед зазначене простежуємо в номінаціях системи оцінювання результатів навчання – в американських школах оцінки позначається літерами (від А до F), що набувають відповідних значень та мають певну дешифровку у вигляді відповідних коментарів; це було перенесено і в українську мову в освітній галузі. Напр.: англ. **A** – ace (укр. туз); **B** – backer (укр. прихильник); **bang** (укр. бах) або **bullet** (укр. куля); **D** – dog (укр. собака); **dandy** (укр. денді) або **digger** (укр. копач); **E** – eagle (укр. орел); **F** – flag (укр. прапор).

Наголосімо, що в процесі творення та використання евфемізмів аббревіатури мають потужний прагматичний потенціал, який дає змогу вже на рівні графем (літер) завуальовувати сутність позначеного поняття чи дії.

Аналіз дослідницького матеріалу, спроектований у зазначений дослідницький ракурс, показав, що **(1)** значну частину евфемізмів англійської мови становлять **ініціальні аббревіатури** (алфавітизми), які вимовляються побуквенно: англ. **AC/DC** [ei:-si:-di:-si] < indulging in both heterosexual and homosexual practices (Holder 2002, p. 1); **bd (B&D or B/D)** [bi:-di] < bondage and discipline (укр. *бандаж і дисципліна*) (Rawson 1981, p. 30); **BM** [bi:-em] < bowel movement (укр. *дефекація*) (Rawson 1981, p. 36); **BO** [bi:'əʊ] < body odour (укр. *неприємний запах тіла*) (Holder 2002, p. 17); **BS** [bi:'es] < bullshit (укр. *лайно*) (Rawson 1981, p. 42); **C.Y.A.** [si:- waɪ:-eɪ] < Cover [or Covering] Your Ass або Cover Your Aft [end] (укр. *прикрийте свою дупу або прикрийте свою корму*) (Rawson 1981, p. 69); **DCM** [di:- si:- em] < Don't come Monday або the Distinguished Conduct Medal (укр. *не приходь у понеділок або медаль за видатну поведінку*) (Holder 2002, p. 96); **EC** [i:- si:] < earth closet (укр. *вигрібна яма*) (Holder 2002, p. 121); **G. D.** [dʒi:- di:] < God damn (укр. *чорт забирай*) (Rawson 1981, p. 121); **NYR** [en-waɪ-ɑ:] < not yet returned (укр. *ще не повернулися*) (Holder 2002, p. 274); **OD yourself** < overdose, of drugs (укр. *надмірне вживання, що призводить до летального кінця, або передозування наркотиками*) (Holder 2002, p. 275); **PC** [pi:- si:] < politically correct (укр. *політично коректний*) (Holder 2002, p. 288) (укр. *політично коректний – такий, що відповідає в поведінці чи мові догматичним поглядам*) (Holder 2002, p. 306); **PG** [pi:- dʒi:] < paying guest (укр. *платний гість*) (Holder 2002, p. 293); **PR** [pi:- ɑ:] < public relations (укр. *зв'язки із громадськістю*) (Rawson 1981, p. 225); **RD** [ɑ:- di] < refer to drawer (укр. *зверніться до чекодавця*) (Holder 2002, p. 332); **S/M** [es- em] (**SM, S-M, S and M, S&M, and sm**) < sadomasochism (укр. *садомазохізм*) (Rawson 1981, p. 260); **SOB** [es.əʊ'bi:] < son of a bitch (укр. *син сучки*) (Rawson 1981, p. 262); **TB (T.B., Tb, Tb., t.b., or tb)** [ti:'bi:] < tuberculosis (укр. *туберкульоз*)

(Rawson 1981, p. 277); **TS** [ti:'si:] < tough shit або tough situation (укр. *важке лайно або важка ситуація*) (Rawson 1981, p. 289); **TV** [ti:'vi:] < transvestite або transvestism (укр. *трансвестит* або *трансвестизм*) (Rawson 1981, p. 290); **W/WC** [dʌb.əl.ju]/ [dʌb.əl.ju:'si:] < watercloset (укр. *туалет*) (Holder 2002, p. 433); **X** [eks] < the symbol for a kiss (укр. *символ для поцілунку*) (Rawson 1981, p. 311). Ольга Саприкіна наголошує, що зазначеним способом евфемізуються лексеми, які пов'язані з **(а)** дискримінацією (расовою, культурною, релігійною, сексуальною тощо), **(б)** «страшними» та неприємними предметами чи явищами докілья (смерть, хвороба, природні потреби та фізичні вади), а також **(в)** впливом держави на життя людей.

Іноді до складу евфемізованої одиниці входить сполучник, що зберігається в процесі творення аббревіатури, хоча сполучник, зрозуміло, і не має лексичного значення: англ. **D and C** [di:/ænd/si:] < *dilation and curettage* (укр. *дилатація та кюретаж*) (Holder 2002, p. 96): у медичних документах це означає, що жінка зробила аборт, який заборонений законодавством у багатьох штатах Америки. **(2)** Простежуємо також *евфемізми-акроніми* – ініціальні лексичні аббревіатури, що вимовляються як цілісні слова, оскільки їх фонетична структура відповідає фонетичній структурі одноморфемних слів: їх вимовляють як звичайні слова: англ. **MUF** [mʌf] < Materials Unaccounted For (укр. *невраховані матеріали*) (Rawson 1981, p. 188); **RIF** [rɪf] < Reduction in Force (укр. *зменшення сили*) (Rawson 1981, p. 238), що належать до «дипломатичних» *евфемізмів*. Не надто поширена група евфемізмів – це **(3)** літерно-цифрові аббревіатури: цей тип ілюструє лише одна одиниця – англ. **AI** [eɪ. wʌn] < *amphetamine ingested illegally* (укр. *амфетамін, що вживається незаконно*) (Holder 2002, p. 1). Зазначений евфемізм пов'язаний із криміналітетом; це різновид забороненої наркотичної речовини. **(4)** На сьогодні в англійській мові задля досягнення евфемістичного ефекту використовують *складні аббревіації* – слова, у яких аббревіатурою є перша літера, що вважається словом-табу: **(а)** *евфемізми, пов'язані із впливом держави на життя людей (соціальні вади)*: англ. **B-girl** [bi:. gɜ:l] < bar або

bad (укр. дівчина з бару, тобто дівчина «поганої» поведінки) (Rawson 1981, p. 32); **B-pill** < benzedrine (укр. таблетка амфетаміну) (Holder 2002, p. 17); **G-nose** [dʒi:. nəʊz] < sniffs narcotics, and not necessarily glue (укр. нюхає наркотики й не обов'язково клей) (Holder 2002, p. 158); **V-girl** [vi:. gɜ:l] < VICTORY GIRL (Rawson 1981, p. 32); (б) «дипломатичні» евфемізми: англ. **G-man** [dʒi:. mæn] < government (укр. держава) (Holder 2002, p. 158); **U-turn** [ju:. tɜ:n] < a fundamental change of policy (укр. фундаментальна зміна політики) (Holder 2002, p. 419).

Евфемізація англійського лінгвопростору проєктується на складні аббревіації, що мають двокомпонентні сполуки, які містять однобуквену аббревіатуру та лексему *word* (укр. слово), напр.: англ. **N-word (the)** [en, wɜ: d] < nigger (a black person) (укр. ніггер, чорношкіра людина) (Holder 2002, p. 262); **R-word (the)** < recession (укр. рецесія / економічний спад) (Holder 2002, p. 326). Першою евфемістичною одиницею, що була створена за вищенаведеною схемою, вважається американізм **F-word**, що виник у 80–90-х роках XIX ст., де літера **F** – ініціальна аббревіатура на позначення відомого лайливого слова *fuck* (укр. блядь). За аналогією в англійському просторі з'являється безліч новотворів евфемістичного характеру, які радше «можна віднести до контекстуальних, оскільки теоретично евфемістичній аббревіації може піддаватися будь-яке слово англійської мови, причому та ж сама аббревіатура може в різних контекстах позначати різні слова» (Зацний 1997, с. 128), напр.: англ. **L-word** = *love, liberal, life, law*; **F-word** = *finance, federal, family, feminism*; **B-word** = *Brexit, bureaucracy*; **C-word** = *cunt, capitalism та інші*. Очевидно, з'являються омоніми, оскільки аббревіатура може змінювати своє значення залежно від контексту, порівняймо: англ. **D-word** у публіцистичному дискурсі використовується в значенні: (1) *depression* (укр. депресія): *He mentioned the D-word. Gordon Brown didn't want to use the word 'depression' today* (укр. Він згадав слово на букву Д. Гордон Браун не хотів сьогодні вживати слово “депресія”) (The Guardian, 04.02.2009); (2) *death* (укр. смерть): *The 'D' word is one we all avoid: death. But one thing the*

COVID-19 pandemic has reminded us of is our own mortality (укр. Слово на літеру “С” – це слово, якого ми всі уникаємо: смерть. Але пандемія COVID-19 нагадала нам про нашу власну смертність) (The Guardian, 04.02.2009); (3) *deflation* (укр. дефляція): **Deflation**: *half a century since we heard the D-word* (укр. Дефляція: півстоліття відтоді, як ми почули слово на букву Д) (The Guardian, 22.04.2009); (4) *diversity* (укр. різноманітність): *I will till the day I die be an advocate for the d-word: diversity* (укр. Я до кінця своїх днів буду захищати слово на букву р: різноманітність) (The Guardian, 16.09.2016). «Подібна “табуїзація” нерідко носить жартівливий або іронічний характер» (Зацний 1997, с. 128), так з’являються нові тематичні абетки, напр.: *From the B-word to the Q-word: an alphabet of offence* (укр. дослівно: Від слова на літеру Бі до слова на літеру Кью: абетка правопорушень) (The Guardian, 23.12.2019).

Українським відповідником до моделі англ. **X-word** є евфемістичний вислів, актуалізований в українському лінгвопросторі *слово на літеру + (буква)*. Оказіональні евфемізми не завжди мають прозору конотацію, напр.: <...> *So you probably think – as I did – that this holiday scene comes from pre- C happy days* (укр. <...> Тож ви, напевно, думаєте, як і я, що ця святкова сцена походить із щасливих часів, коли ще не було раку) (The Guardian, 04.05.2015). Це може бути витлумачено лише за допомогою контексту. Водночас евфемізація за допомогою актуалізації літер відбувається шляхом творення (5) **словосполучень, один із компонентів якого ініціальна аббревіатура:** англ. **B fool** [bi:.fu:l] < bloody (укр. дурень) (Holder 2002, p. 17); **B off** [bi:.ɑ:f] < bugger (укр. йди геть) (Holder 2002, p. 17); **silly B** [sil.i.bi:] < bitch (укр. дурена, тупа сучка) (Holder 2002, p. 17); **Big C (the)** [big.si:] < cancer, cocaine or CRACK (укр. рак, кокаїн або крек) (Holder 2002, p. 51) (Rawson 1981, p. 44); **big D (the)** [big.di:] < death (укр. смерть) (Holder 2002, p. 96); **What the H?** < hell (укр. пекло) (Holder 2002, p. 179).

Під час творення евфемістичних одиниць користуються також **назвами початкових літер обценного слова, уживання якого прагнуть уникнути,**

як і в німецькій та українській лінгвокультурах, напр.: англ. **eff(ing)** < fuck(ing) (Holder 2002, p. 124).

Окрім актуалізації літер, у процесі творення евфемізмів, задля нейтралізації табу на відповідну лексему в англomовному лінгвістичному просторі використовують модель *цифра (кількість літер у слові) + letter + слово*, напр.: англ. **four-letter man** (укр. дослівно: *чоловік із чотирьох літер*) < homosexual (укр. *гомосексуал*) (від homo) або **three-letter man** (укр. дослівно: *чоловік із трьох літер*) < gay (укр. *гей*) (Rawson 1981, p. 106), які використовують задля маскуванню нетрадиційної сексуальної орієнтації чоловіка. У зазначений спосіб може бути зашифроване будь-яке слово із відповідною кількістю букв, порівняймо: англ. **four-letter word** (укр. дослівно *слово із чотирьох літер*) «**Folk** is not a four letter word» (укр. *Народ – це не слово з п'яти літер*) (The Guardian, 06.02.2007); **Stop a four-letter word for French drivers, traffic camera's debut reveals** (укр. *Стоп – слово із чотирьох літер для французьких водіїв, демонструє дебют дорожньої камери*) (The Guardian, 22.02.2016) та інші.

Не можна випускати з уваги й **графічних модифікацій слів, що застосовують із метою зменшення емоційного навантаження на читача**. До таких *графічних евфемізмів*, як зауважувалося, відноситься процес, що полягає у випущенні кількох літер або їх заміну *параграфемними символами*, що не реалізують ефекту маскуванню лексеми. У час суцільної діджиталізації цей вид евфемізмів найбільш розповсюджений у соціальних мережах, що можна пояснити бажанням користувача уникнути скарг або заблокування особистого інтернет-рядка через нецензурну лайку. Окрім того, графічні евфемізми зазвичай уживають у мові ЗМІ, використовуючи замість відсутньої кількості літер такі графічні знаки нелітерної природи, як: (а) *зірочки (астериски)*: *...but a producer showed me complaint letters saying: «Get that n****r off our screens»* (укр. *...але продюсер показав мені листи зі скаргами: «Заберіть цього н****ра з наших екранів»*) (The Guardian, 03.11.2003); (б) *типографічний символ @ (at)*: *F@ck This Job review –*

optimism in short supply at Putin's least favourite TV channel (укр. *Огляд F@ck This Job – оптимізму не вистачає на найменш улюбленому телеканалі Путіна*) (The Guardian, 03.11.2003); (в) *deficit* чи *type: Emmanuel Macron has sparked uproar by pledging to «p- - off» France's unvaccinated in denying them access to even more aspects of daily life* (укр. *Еммануель Макрон викликав хвилю обурення, пообіцявши «вигнати» невакцинованих французів, позбавивши їх доступу до ще більшої кількості аспектів повсякденного життя*) (The Telegraph, 05.01.2022) тощо.

Висновки до розділу 4

У цьому розділі розглянуто питання щодо лексикалізації та семантизації літер латиниці в англійському мовному просторі.

(1) Саме латиниця слугувала основою для формування графічної системи англійської мови, створивши англійський варіант латиниці та зумовивши ствердження англійської мови як міжнародної в сучасному світі. Становлення сучасної англійської мови – це процес, що тривав декілька століть, протягом яких графічна система англійської мови зазнала необхідних змін для вдосконалення національної абетки.

Продемонстровано, що відповідно до німецької лінгвокультури (2) в складі усталених висловів англійської мови зафіксовані лексикалізовані й семантизовані графеми, що презентують певну прагматику, зокрема вказують на різні способи дії: 'важко', 'легко', 'ідеально', 'добре', 'таємно'. Принцип створення усталених висловів із літерним компонентом полягає в особливому сприйнятті літерної системи оцінювання, а також пов'язує вербалізовані літери із освітою. У складі усталених висловів простежуємо в англійській лінгвокультурі евфемізовані одиниці. Крім того, характерно вживання універсальних біблійних ідіом, що актуалізують літери грецького алфавіту, як і в інших лінгвокультурах.

Очевидним є факт, що латинські графеми застосовують під час творення (3) ономастикону, а також у (4) різних типах дискурсу та відіграють суттєву роль у (5) формуванні системи термінів. Семантизація назв літер мотивована особливостями їх окреслення, відбувається скорочення до початкової літери слова, на позначення якого їх використано. Крім того, спостерігається графічна мовна гра, що базується на заміні лексем і їх частин літерами чи цифрами. Водночас актуалізуються цифрові значення літер латиниці у процесі творення неолексем. Лінгвокреативність виявляється у використанні моделі *буква + цифра*, а також під час творення *бекронімів*, які реалізують насамперед такі функції, як *атрактційна, емотивна, гіпокорестична, іронічна, дискредитивна, маніпулятивна, компресивна, маскувальна (конспіративна)*.

(3) Аналіз зібраного матеріалу показав, що (а) формується пласт евфемізмів, які базуються на феномені аббревіації, творенні її модифікаційних моделей: аббревіатура реалізує універсальний принцип економії мовних засобів, слугує для дотримання норм увічливості, етикету, а також є засобом творення мовної гри. (б) З'ясовано, що явище евфемізації реалізується за допомогою графем шляхом скорочення лексеми до початкової літери, а (в) одна буква може змінювати семантику й прагматику відповідних лексем або словосполучень. Серед складних аббревіатур (г) провідним способом за кількісними показниками є двокомпонентна сполука «літера + word», що актуалізується в ЗМІ. Водночас (д) для евфемізації залучають параграфемні символи: одиниці, створені зазначеним способом, досягають ефекту маскування, оскільки смисл табуїзованої одиниці залишається очевидним. Як видається, (е) термінологія лінгвографії доповнюється поняттям *графічний евфемізм*, який інтерпретуємо як семантизована графема, що сприяє пом'якшенню негативного, зокрема й вульгарного, значення шляхом заміни літерних знаків нелітерними символами.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає змогу сформулювати такі висновки:

1. *Письмо* як одне з найбільших надбань людства, що стало основним засобом фіксації, збагачення та передавання досвіду поколінь, у процесі еволюції людства відповідно видозмінювалося: виникали нові типи письма від піктографічного до літерно-звукового, яке стало найновішим і найпоширенішим, пройшовши становлення від консонантно-звукового до вокально-звукового шляхом додавання нових графем на позначення голосних, що відбувалося внаслідок взаємодії фінікійського письма із грецьким. Згодом грецький алфавіт став базою для розвитку писемності європейських лінгвокультур. Було створено відповідну систему абеток європейських мов. Водночас спостерігаємо ланцюжкову проєкцію розвитку грецького письма, що зумовило, зокрема, і становлення латиниці. З'ясовано, що більшість європейських мов, насамперед дві з досліджуваних мов (англійська та німецька), мають латинографічну основу. Незважаючи на те, що появу нових типів письма розглядають як процес поступу культури, людство й сьогодні використовує піктографічні, ідеографічні та предметні зображення як допоміжний засіб спілкування в інтернетному просторі та рекламному дискурсі, на знаках дорожнього руху, а також для передавання інформації, призначеної для носіїв різних лінгвокультур.

Під час дослідження формування графічного рівня організації систем письма, простежено динаміку становлення варіантів латиниці в німецькій і англійській лінгвокультурах. Продемонстровано, що, як і у всіх романських мовах, сучасний німецький і англійський алфавіти базуються на латинському письмі, пройшовши відповідні етапи поступу: від рунічного письма до буквено-звукового. Однак кожен алфавіт має власні назви літер. На відміну від англійського варіанта латиниці в німецькому алфавіті кількість графем збільшувалася, що пов'язано з розширенням німецької латиниці.

На протывагу романській сім'ї мов, у слов'янських мовах спостерігається «конкуренція» кирилиці й латиниці, а також «азбучні війни», що велися і в минулому, і продовжуються сьогодні, оскільки латинська основа є панівною у світі. Вивчивши історію подання пропозицій щодо актуалізації варіантів латиниці слов'янських мов, зокрема української, доходимо висновку, що в основі цього явища політичні, психологічні й культурологічні чинники. Констатовано, що було запропоновано латинографічні проєкти щодо створення української латиниці на базі трансформованого польського, чеського, сербсько-хорватського та англійського варіантів латинського алфавіту: ідеться про варіанти української латинки Й. Лозинського, Й. Іречека, І. Лучука, М. Лагоди, С. Мельника. Однак ці проєкти не були реалізовані та залишилися лише пропозиціями, оскільки українське наукове товариство у своїй більшості не погоджувалося й не погоджується сьогодні на заміну кириличної графіки на латинську. Це обґрунтовується тим, що в Україні багатовікова кирилична традиція, особливості вимови української мови не співвідносяться з латинською графікою, тобто відсутні підстави для того, щоб відмовитися від феномена національної спадщини. Для долучення до європейської і світової лінвокультури актуалізовано відповідну систему транслітерації.

Доведено, що зміна кириличної графіки на латинську в лінгвокультурному просторі України не допоможе ані в технічному, ані в економічному, ані в культурному розвитку, а, навпаки, може стати на заваді, тому хибною є думка, що саме зміна графіки призведе до зближення з Європою, оскільки є країни, що ввійшли до Євросоюзу без заміни кириличної графіки. Можливим є лише інтегрування латинської графіки в український мовний простір або ж використання її з метою транслітерації, творення окремих термінів, а також для реалізації низки атракційних функцій, моделювання образних засобів тощо.

2. Термінологія лінвографії ще не має усталеності, а деякі тлумачення на сьогодні лише формуються. З огляду на це схарактеризовано термінний апарат

цього дослідження (1) *лінгвографії* як комплексної науки про письмо, предметом якої є *графічний рівень мови*. Констатуємо, що основу дослідницької метамови цього дослідження становить система ключових термінів, зокрема (2) *графема* – найменший письмовий знак, що має відповідну функцію та відображає співвідношення усного мовлення та письма. За характером графічних знаків виокремлюють: *субграфеміку* та *параграфеміку*, а за предметом учення лінгвографію поділяють на *графеміку*, *епіграфіку* та *палеографію*.

Одним із ядрових термінів дослідження є (3) *алфавіт*, що став характерною ознакою кожної мови, яка відображає історію лінгвокультури кожного народу. Однак простежуємо спроби зміни традицій, тобто заміну кириличної графічної основи на латинографічну, що позначаємо терміном (4) *латинізація*. Спроби латинізації українського алфавіту спричинили до розширення термінології української лінгвографії передусім термінами-епонімами. На сьогодні можна виокремити мікросистему термінів, що номінують варіанти української латинки, однак ці терміни не зафіксовані в сучасних лінгвістичних словниках: *українська гасвиця*, *іречеківка*, *лучуківка*, *лагодівка*, *мельниківка*.

Вивчення процесу актуалізації літер латиниці та їх назв підтверджує доцільність уведення до наукового обігу нових понять лінгвографії. З огляду на функції літер і співвідношення між *концептом* і *однолітерним словом / лексемою* вважаємо за доцільне ввести поняття (5) *буквений концепт / концепт графемі*, який інтерпретуємо як закріпленість за лексикалізованими номінаціями літер певних значень і смислів.

Окреме мікротермінополе лінгвографії становлять лексеми, які номінують види (6) *графічної мовної гри*, що віддзеркалює свідомий вияв лінгвокреативної діяльності мовця на основі відповідних маніпуляцій графемами для моделювання прагматичних ефектів.

Згодом алфавіт стає не лише ознакою певної лінгвокультури: назви його літер набувають нових концептуальних значень і смислів, що увиразнюють його значущість для кожного окремого етносу.

Унаслідок актуалізації задекларованої системи методів для виявлення семантики й прагматики, додаткових смислів, які презентують латинські літери, виокремлено спільні та специфічні риси англійської, німецької та української лінгвокультур.

3. Дослідження емпіричного матеріалу дало змогу з'ясувати, що спільними рисами досліджуваних лінгвокультур є (1) розширення ономастикону за рахунок моделювання відповідних криптонімів, гемеронімів, біблїонімів, артїонімів, ергонімів, (2) створення нових лексем, значень і смислів, що передусім пов'язані з актуалізацією аббревіації та (3) вироблення системи графічних скорочень.

4. Серед тенденцій моделювання значень і смислів, які простежені внаслідок актуалізації процесів лексикалізації та семантизації графем латиниці, виокремлюємо тенденцію, яка спроектована на *науковий дискурс* німецької та англійської лінгвокультур, щодо актуалізації аббревіатур. В українському науковому лінгвопросторі ця тенденція також виявляється: її можна трактувати як поміркована латинізації термінології. В англійському та німецькому лінгвопросторах моделювання смислів відбувається через (1) упровадження словесних формул на основі актуалізації графем (виділення початкових літер ключових слів та фокусування уваги на їх значеннях, а також використання цифрових позначень); (2) моделювання літерних метафор, що мотивовані особливостями літерного зображення. Зазначене простежуємо і в *публіцистичному дискурсі*, зокрема в *рекламному* фіксуємо орфографічні трансформації, передусім відбувається процес інтеграції назв торгових марок у склад лексичної одиниці, що іноді супроводжується капіталізацією. Завдяки алітерації англійський та німецький лінгвопростори творять привабливі слогани. Водночас літери латиниці використовуються в *розмовно-*

побутовому дискурсі, передусім в *інтернет-мовленні* (скорочення слів, заміна деяких літер цифрами або параграфемними знаками).

5. Своєрідність семантизації латинських літер в українській лінгвокультурі простежується з актуалізацією таких моделей: змішування графічних знаків латиниці й кирилиці, що презентує відповідні типи графічної гри, передусім *графогібридизації*. Зазначене, зокрема, відбувається шляхом творення неолексем і використання латинізованих украплень, що репрезентовані кириличними знаками. Водночас відбувається розширення семантико-прагматичного навантаження окремих літер латинського алфавіту. Виразно простежуємо лексикалізацію, семантизацію і прагматикалізацію латинської літери «Z», що слугує для номінування ворожого світу, тобто ідеться про назви, пов'язані з російською ідеологією, які поширилися в період російсько-української війни, набуваючи амбівалентної оцінки та низки прагматичних смислів. Поступово створюється ціла система номінацій, яку можна презентувати у вигляді словника z-слів.

6. Виокремлено систему фразеологічних одиниць, які містять лексикалізовані й семантизовані літери латинського алфавіту в англійській та німецькій лінгвокультурах, що загалом становить 72 одиниці, серед яких 31 одиниця належить до англійського лінгвопростору та 41 – німецького. Фразеологічні одиниці розглядаємо в широкому розумінні як усталені вислови, до складу яких відносимо й сполучення, що еквівалентні слову. Їх семантико-прагматичне навантаження виражається імпліцитно, презентуючи: (а) іронійну, жартівливо-глузливу тональність, (б) семантику способу дії, що доповнена (в) аксіологійними смислами.

Серед принципів творення усталених висловів, до складу яких входить літерний компонент, переосмислення алфавітного порядку або розміщення літерних компонентів у ньому. Водночас фіксуємо евфемізовані одиниці, у склад яких входять лексеми, уживання яких є неприйнятним, тому ці слова трансформуються в початкові літери їх номінацій. У біблійних фразеологізмах, що презентовані в дослідженні, простежуємо паралельне

використання літер грецького алфавіту. Саме з Біблії лексикалізовані назви грецьких літер проникли в англійський та німецький лінгвопростори. Окрім назв літер, помічаємо актуалізацію лексем укр. *буква / літера*, англ. *letter* і нім. *der Buchstabe*.

Відмінна ознака усталених висловів англійського мовного простору – це застосування літерної системи оцінювання, що полягає в співвіднесенні відповідних букв із системою понять у галузі освіти. Як показує проаналізований матеріал, літери латиниці, що входять до складу усталених висловів, функціують у різних типах дискурсу, відповідно актуалізуючи їх значення.

Отже, доведено, що літери латиниці здатні до лексикалізації та семантизації, вираження системи прагматичних значень і смислів, що моделюються в дискурсивній практиці досліджуваних мов та входять у систему усталених висловів англійської та німецької мов.

Перспектива дослідження полягає в тому, що літери алфавіту в кожній окремій лінгвокультурі семантизують відповідні поняття, емоції, оцінки, тому є потреба в дослідженні алфавітних систем споріднених і неспоріднених мов для окреслення цілісної картини. Окрім того, перспективу вбачаємо в укладанні словника термінів лінгвографії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ажнюк Б. М., Хрусталенко Л. М. Принципи відтворення українських власних назв іноземними мовами та їх реалізація на персональному комп'ютері. *Відтворення українських власних назв (антропонімів і топонімів) іноземними мовами: матеріали міжнар. наук. конф.* (м. Київ, 7-8 грудня 1993 р.). Київ, 1995. С. 81–85.
2. Ажнюк Б. Лінгвістичні аспекти глобалізації в Україні. *Мовні конфлікти і гармонізація суспільства: матеріали наук. конф.* (м. Київ, 28-29 травня 2001 р.). Київ, 2002. С. 144–150.
3. Ажнюк Б. М. Мовна політика: Україна і світ. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2021. 420 с.
4. Алограф. URL: <https://jak.bono.odessa.ua/articles/alograf-ce.php> (дата звернення: 25.01.2024).
5. Андрєєва Т. М. Специфіка мови Інтернету: капслокізація у ФБ-коментарях. *Science and Education a New Dimension. Philology.* 2019. VII (57). Issue 191. Pp. 7–10.
6. Андрєєва Т. М. Вихід за межі системності: інновації у графічному оформленні мережевої комунікації (на матеріалі ФБ-коментарів). *Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* Київ, 2020. С. 7–16.
7. Бабелюк, О. А. Поетика постмодерністського художнього дискурсу: принципи текстотворення (на матеріалі сучасної американської прози малої форми) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Київ, 2010. 32 с.
8. Бабелюк О. А. Інтерпретація графічного наративу крізь призму лінгвографії (на матеріалі книги «Словник війни» Остапа Сливинського). *Мова. Література. Фольклор.* 2024а. №1. С. 13–19.
9. Бабелюк О. А. Графічна мовна гра як вияв поліфонії нараторів: прагмастилістичний ракурс. *Вісник науки та освіти. Серія «Філологія».* 2024б. №8 (26). С. 112–125.

10. Баран Я. А. Основні питання загальної та німецької фразеології. Львів: Вища школа, 1980. 155 с.
11. Бацевич Ф. Основи комунікативної девіатології. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. 237 с.
12. Бездітко А. Р. Англійський SMS-сленг як сучасна форма усно-письмової електронної комунікації. *Південний архів. Філологічні науки*. 2020. Вип. 81. С. 56–60.
13. Белей О. Сучасна українська ергонімія: власні назви підприємств Закарпаття. Ужгород: Закарпаття, 1999. 111 с.
14. Білецький А. О. Про мову і мовознавство. Київ: АртЕк, 1997. 224 с.
15. Білецька О. Становлення графічної лінгвістики як комплексної науки: аналітичний огляд. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. 2013. Вип. XIX. С. 18–28.
16. Боднар Н. М. Історичний аспект розвитку писемності. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2009. Вип. 43. С. 108–112.
17. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти. Ніжин: ТОВ «Вид-во «Аспект–Поліграф»», 2005. 552 с.
18. Боярова Л. Українська термінологія як об'єкт мовного планування. *Wiener Slawistischer Almanach*. 2006. Band 58. С. 223–233.
19. Бублик В. Н. Історія німецької мови. Вінниця: Нова книга, 2004. 272 с.
20. Булаховський Л. А. Лінгвографія. Т. 1.: Загальне мовознавство. Київ: Наук. думка, 1975. 495 с.
21. Буніятова І. Порівняльне мовознавство: цілі, завдання, перспективи розвитку. *Studia Philologica*. 2020. №2. С. 11–16.
22. Вакуленко М. Транслітерація і трансплагіатація (лист до редакції). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2009а. №648. С. 139–142.

23. Вакуленко М. Українська латиниця: проблеми вживання державної мови в міжнародному спілкуванні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. 2009б. Вип. X. С. 10–19.
24. Вакуленко М. Кирилично-латинична транслітерація українських назв: наукові та інші підходи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія*. 2010. №43. С. 30–33.
25. Вакуленко М. О. Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз. Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. 361 с.
26. Великорода В. Б. Евфемізми рекламного дискурсу: прагматика, семантика, словотвір. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: «Філологічна»*. 2011. Вип. 20. С. 25–30.
27. Верховна Рада прийняла Закон про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського тоталітарного режиму в Україну. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/221202.html> (дата звернення: 21.11.2023).
28. Вітгенштайн Л. Філософські дослідження. *Tractatus logico-philosophicus; Філософські дослідження*. Київ: Основи, 1995. С. 87–309.
29. Видайчук Т. Українська живомовна фонетика і кирилична графіка в дослідженнях Івана Франка. *Іван Франко: дух, наука, думка, воля: матеріали міжнар. наук. конгр., присвяч. 150-річчю від дня народження Івана Франка (м. Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.)*. Т. 2: Проблеми мовознавства. Львів, 2010. С. 275–279.
30. Високий замок. Україна-Русь і латинка: одним махом подаруємо Московії свою тисячолітню культуру. URL: <https://wz.lviv.ua/blogs/442698-ukraina-rus-i-latynka-odnym-makhom-podaruiemo-moskovii-svoiu-tysiacholitniu-kulturu> (дата звернення: 07.04.2022).

31. Вихід із «русского мира»: на теренах колишнього СРСР відмовляються від кирилиці. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29196555.html> (дата звернення: 28.11.2022).
32. Вокальчук Г. М. Українська індивідуально-авторська неографія: стан і перспективи. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: «Мовознавство»*. 2011. Т. 19, Вип. 17 (1). С. 27–33.
33. Волощук І. І. Графічні способи маркування іронії (на матеріалі англійської художньої прози). *Наукові записки НДУ ім. Гоголя. Філологічні науки. Мовознавство*. 2012. С. 84–87.
34. Вступ до мовознавства / за ред. І. О. Голубовської. Київ: ВЦ «Академія», 2016. 320 с.
35. Вторгнення в Україну – не випадковість. Це апофеоз путінського “победобесія”. Захід має добити російський режим. URL: <https://texty.org.ua/articles/106013/chy-mozhna-umyrotvoryty-ahresora-postupytyysya-putinu-zaraz-se-rozprochaty-novu-vijnu/> (дата звернення: 10.02.2023).
36. Вус О. Теоретичний перехід України на латиницю можна назвати нонсенсом – мовознавець. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/teoretichniy-perehid-ukrayini-na-latinicyu-mozhna-nazvati-nonsensom-movoznavec-1867498.html> (дата звернення: 10.11.2021).
37. Гаврись В. І. Сталі сполучення слів у сучасній німецькій мові (походження та вживання). Київ: Рад. шк., 1971. 247 с.
38. Гаврись В. І., Пророченко О. П. Деякі питання німецької фразеології. Німецько-український фразеологічний словник: у 2-х томах. Київ: Рад. шк., 1981. Т. 2. С. 355–377.
39. Галайчук А. Ю. Художні евфемізми та проблеми їх відтворення у перекладі. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 46 (1). С. 231–239.
40. Гармаш О. Л. Роль формотвору у поповненні словникового складу сучасної англійської мови. *Вісник Житомирського державного університету*. 2006. Вип. 27. С. 125–131.

41. Гелей С. Д. Шкільна освіта в Галичині у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. *Вісник Львівської комерційної агенції. Серія: «Гуманітарні науки»*. 2015. Вип. 13. С. 30–50.
42. Головацький Я. Ф. Воспоминаніе о Маркіяні Шашкевичі и Івані Вагилевичі. *Литературный сборник, издаваемый литературным обществом Галицко-Русской материцы*. Львів, 1885. С. 10–41.
43. Грицеляк В. П. Довідник транслітерації іноземних власних назв українською мовою: для журналістів, географів та картографів, туристів тощо. Львів: НВФ «Карти і Атласи», 2009. 55 с.
44. Гудманян А. Г. До питання стандартизованої передачі українських антропонімів англійською мовою. *Відтворення українських власних назв (антропонімів і топонімів) іноземними мовами: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Київ, 7-8 грудня 1993 р.)*. Київ, 1995. С. 99–103.
45. Гусева А. С. Мовна особистість в умовах віртуальної комунікації: номінація користувача як мовний код. *Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. 2013. Т. 26 (65), №4, ч. 2. С. 58–64.
46. Данилевська О. М. Мова в революції та революція в мові: мовна політика Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР. К., 2009. 176 с.
47. Данильчук Д. Війна, що змінила мову: росія з малої літери, легітимізація матюків. *Культ.-видав. проєкт 2010–2022*. URL: <https://chytomo.com/chomu-vsi-pyshut-rosiia-z-malenkoi-a-matiuky-staly-normoiu-u-zmi-sposterezhennia-linhvista/> (дата звернення: 08.02.2024).
48. Дедицкий Б. А. Материалы к истории галицко-русской словесности. *Литературный сборник издаваемый Галицко-русскою материцею*. Львов, 1885. №2-3. 115 с.
49. Демська-Кульчицька О. М. Фразеологія. К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. 74 с.
50. Діло. Правописна конференція. Реферат проф. Сімовича про діяльність правописної конференції в Харкові.

URL: <https://libraria.ua/numbers/192/7310/?PageNumber=2&ArticleId=181613&Search=%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%81> (дата звернення: 23.04.2022).

51. Дмитрів О. Українська латинка: неминучість чи утопія? *Gazeta.ua*. 2014. URL: https://gazeta.ua/articles/istoriya-movi/_ukrayinska-latinka-utopiya-chi-neminuchist/564108 (дата звернення: 10.09.2022).

52. Донец П. Основы общей теории межкультурной коммуникации: научный статус, понятийный аппарат, языковой и неязыковой аспекты, вопросы этики и дидактики. Харьков: Штрих, 2001. 386 с.

53. Дорошенко С. І. Загальне мовознавство. Київ: Центр навч. літ., 2006. 288 с.

54. Д'яков А. С. Латинська транслітерація як складова частина українського правопису. Відтворення українських власних назв (антропонімів і топонімів) іноземними мовами: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Київ, 7-8 грудня 1993 р.). Київ, 1995. С. 30–47.

55. Д'яков А. Українська латинка як атрибут інтеграції України в світове співтовариство. 1999. URL: <http://latynka.tak.today/latynka-atrybut-integraciji/> (дата звернення: 27.10.2021).

56. Жлуктенко Ю. О., Яворська Т. А. Вступ до германського мовознавства. Київ: Вища школа, 1986. 232 с.

57. Завадська О. В. Феномен креолізованого тексту: актуальна проблема сучасних лінгвістичних досліджень. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. 2016. Вип. 43. С. 163–169.

58. Закон України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського тоталітарного режиму в Україну». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text> (дата звернення: 27.10.2021).

59. Зацний Ю. А. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу. Львів: ПАІС, 2007. 228 с.
60. Зирка В. В. Манипулятивні ігри в рекламі: лінгвістический аспект. Днепропетровск: ДНУ, 2004. 291 с.
61. Зубко А. М. Українська ономастика: здобутки та проблеми. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*: зб. наук. пр. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2007. С. 262–281.
62. «Ї» та «є» – це більше, ніж літери – Марусик про заклики запровадити «українську латинку». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29132450.html> (дата звернення: 06.12.2022).
63. Йогансен М. Пристосування латиниці до потреб української мови. *Червоний шлях*. 1923. №9. С. 167–168.
64. Карловас О. А. Графон як специфічний інструмент мовної гри в медіатекстах. *Актуальні тенденції розвитку сучасних мов*: монографія. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. С. 75–76.
65. Карпіловська Є. Тенденції оновлення сучасного українського лексикону. *Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі*: монографія. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2008. С. 6–133.
66. Касіян В. Директор Інституту української мови НАН назвав перехід на латиницю нонсенсом. 2021. URL: https://lb.ua/society/2021/09/14/493892_direktor_institutu_ukrainskoi_movi.html (дата звернення: 10.11.2021).
67. Кирчів Р. Ф. Цінна пам'ятка української етнографії та фольклористики [Й. Лозинський «Руское весіле»]. *Українське весілля / упор. та вступ. ст.:* Р. Ф. Кирчів, НАН України, Ін-т народознавства. Київ: Наукова думка, 1992. С. 8–25.
68. Кицан О. Графіка сучасної поезії (на прикладі збірки М. Шунь «Біяс»). *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2014. Вип. 17. С. 113–124.

69. Кияк Т. Проблеми тактики українського термінотворення. *Українська термінологія і сучасність*: матеріали II Всеукр. наук. конф. Київ, 1997. С. 19–23.
70. Класифікація письмових систем.
URL: https://stud.com.ua/81772/literatura/klasifikatsiya_pismovih_sistem (дата звернення: 23.02.2024).
71. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
72. Книгознавство. Термінологічний словник (редакційно-видавнича справа, журналістика, поліграфія, видавничий бізнес, інформаційно-бібліотечна діяльність): навч. вид. / за загал. ред. В. О. Жадька. Київ: ВПК Експрес-“Поліграф”, 2012. 304 с.
73. Колесник І. І. Українська історіографія (XVIII – початок XX століття). Київ: Генеза, 2000. 256 с.
74. Колоїз Ж. Гра слів як стилістичний прийом Остапа Вишні. *Література. Фольклор. Проблеми поетики*: зб. наук. пр. 2010. Вип. 29 (1). С. 27–35.
75. Колоїз Ж. В. Неузувальне словотворення. Кривий Ріг: НПП «Астерікс», 2015. 156 с.
76. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. 360 с.
77. Космеда Т. А. Комунікативна компетенція Івана Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри: монографія. Львів: ПАІС, 2006. 328 с.
78. Космеда Т. А. Мовна спроможність, комунікативна компетенція, мовна особистість як проблемні питання сучасного українського мовознавства. *Лінгвістична палітра*: збірник наук. праць з актуальних проблем лінгвістики. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2009. С. 129–140.
79. Космеда Т. Мовна гра в системі лінгвістичних термінів. *Культура слова*: наук. зб. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2011а. Вип. 74. С. 137–141.
80. Космеда Т. А. Потенціал сучасної лексикографії і прагмалінгвістики в осмисленні статусу конотативних графем. *Слово и словарь. Vocabulum et*

vocabularium: сб. науч. тр. по лексикограф., Харьков-Клагенфурт, 2011б. Вип. 12. С. 123–127.

81. Космеда, Т. А., Халіман О. В. Мовна гра в парадигмі інтерактивної лінгвістики. Граматика оцінки. Граматична іграма (теоретичне осмислення дискурсивної прагматики). Дрогобич: Коло, 2013. 228 с.

82. Космеда Т. Збагачення української лінгвістичної термінології. Рец. на словник: Загнітка А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. *Лінгвістичні студії*. Донецьк, 2014. № 28. С. 194–198.

83. Космеда Т. А. & Соболь Л. І. Графічні системи слов'янських мов: взаємовплив та прагматика. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Філологія. Мовознавство. Т. 278. 2016. Вип. 266. С. 63–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufm_2016_278_266_14 (дата звернення: 08.09.2022).

84. Космеда Т., Гоменюк О., Осіпова Т. Короткий українсько-польський словник усталених виразів: еквіваленти слова, фразеологізми, прислів'я та приказки. Познань; Харків: Коло, 2017. 408 с.

85. Космеда Т., Соболь Л. Сучасна українська лінгвографія: термінологічне поле. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2018. №6. С. 65–66.

86. Космеда Т. Інтерпретація ідеологеми «українська мова» в сучасному російському мовознавстві: «мова, як і природа, не має злої волі...». *Лінгвістичні студії*: зб. наук. пр. Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса. 2019. Вип. 38. С. 78–84.

87. Космеда Т. Дух літери, або буква – першоелемент лінгвокультури. Кам'янець-Подільський: ТОВ Друкарня «Рута», 2020. 84 с.

88. Космеда Т. Фундаментальна граматика Анатолія Загнітка та його наукової школи: багатолікність архітекtonіки. *Донецька граматична школа професора Анатолія Загнітка*: хрестоматія. Вінниця: ТОВ «Твори», 2021. С. 6–22.

89. Космеда Т., Янчура Д., Янік К. Сучасна ономастична термінологія: дискусії українських і російських учених щодо формування інтернет-ономастикону. *Przegląd Wschodnioeuropejski*. Un-t Warmińsko-Mazurski w Olsztynie: Wyd-wo UWM, 2021. №12. С. 305–315.
90. Космеда Т. & Колонюк С. Багатоликий статус паремії та аспекти її дослідження. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. пр. Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2022. Вип. 43. С. 20–31.
91. Космеда Т. А. Нове семантико-прагматичне навантаження літер латиниці в період російсько-української війни. *Культура слова*. 2022. №96. С. 113–130.
92. Космеда Т. А., Пересада Є. І. Історія лінгвографії: насильницька кирилізація національних варіантів латиниці й русифікація української абетки. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. пр. Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2023. Вип. 45. С. 172–184.
93. Кондратенко Н. В. Мовна гра в рекламному теледискурсі як вияв лінгвокреативу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2019. №38, Т. 3. С. 83–86.
94. Кочан І. М. Словотвірні норми і термінологія. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип. 2 (1). С. 202–209.
95. Кримський А. Про правописну конференцію. *Записки ВУАН*. 1927. Т. XII. С. 357–364.
96. Кримський А. Ю. «Калач-малач, кішміш-мішміш». *Лінгвістично-етнографічна порівняльна студія. Розвідки, статті та замітки*. Київ: АН, 1928. С. 139–148.
97. Кримський А. Нарис історії українського правопису до 1927 р. *Записки іст.-філол. відділу УАН*. Київ, 1929. Вип. XXV. С. 175–186.
98. Кронгауз М. Русский язык на грани нервного срыва. Москва: Языки славянских культур, 2008. 320 с.
99. Крутько Т. В. Мовна гра як спосіб досягнення прагматичного ефекту рекламного тексту. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. Київ: Логос, 2012. С. 209–216.

100. Крючков Г. Г. Графеміка французької мови. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: «Філологія»*. Київ: ВЦ КНЛУ, 2009. Т. 12. С. 121–127.
101. Курагіна Л. П. Табу як лінгвістичне явище (на прикладі німецької лінгвокультури). *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Філологічні науки*. 2016. Кн. 1. С. 51–56.
102. Кухаренко В. А. Практикум зі стилістики англійської мови. Вінниця: Нова книга, 2000. 160 с.
103. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. 272 с.
104. Левицький В. В. Основи германістики. Вінниця: Нова книга, 2008, 520 с.
105. Левицький В. В. Этимологический словарь германских языков. Винница: Нова Книга, 2010. Т. 1. 616 с., Т. 2. 368 с.
106. Левченко К. І. Експліцитна віртуальна інтерактивна словотвірна гра в мовленні україномовного автора інтернет-щоденника. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2012. №2 (4). С. 182–186.
107. Лесюк М. П. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. 732 с.
108. Лучик А. Словник еквівалентів слова української мови. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2008а. 174 с.
109. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології. Київ: ВЦ «Академія», 2008б. 344 с.
110. Лучук І. В. *Ukrajinśka latynka. Korotkuj pravopys*. Львів: Класика, 2000. 146 с.
111. Магдиш І. Латинки боятися – у світ не ходити. URL: <http://latynka.tak.today/latynky-bojatysia-u-svit-ne-hodyty>. (дата звернення: 03.11.2021).

112. Макарук Л. Л. Графічні особливості англійських засобів масової комунікації (на матеріалах англомовних газет). *Нова філологія*: зб. наук. пр. Запоріжжя: ЗНУ, 2009. №33. С. 267–272.
113. Макарук Л. Л. Графічна лінгвістика: становлення, сучасний стан та перспективи розвитку. *Іноземна філологія: укр. наук. зб. Львів. нац. ун-у ім. І. Франка*. Львів: Світ, 2013. Вип. 125. С. 16–21.
114. Макарук Л. Л. Засоби та прийоми лінгвальної гри у сучасній англійській мові. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: Філологічні науки*. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2014. Кн. 2. С. 142–141.
115. Мартинець С. Україні краще не переходити на латиницю: В'ятрович назвав причини. URL: <https://ukraine.segodnya.ua/ua/ukraine/ukraine-luchshe-ne-perehodit-na-latinicu-vyatrovich-nazval-prichiny-1126367.html> (дата звернення: 21.04.2022).
116. Марченко Т. А. Евфемізми в сучасних українській та англійській мовах. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Київ, 2020. Т. 31 (70), №1. С. 78–82.
117. МВС змінило номерні знаки для електромобілів через вторгнення РФ. URL: <https://focus.ua/uk/auto/514968-mvd-izmenilo-nomernye-znaki-dlya-elektromobiley-iz-za-vtorzheniya-rf> (дата звернення: 12.11.2022).
118. Мельник С. М. Графодеривація в українській постмодерній прозі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2014. Вип. 46. С. 121–123.
119. Мечковская Н. Белорусский язык: Социолінгвістические очерки. München: Verlag Otto Sagner, 2003. 156 с.
120. Міньковська І. І. Транскрибування і транслітерування: можливості і проблеми застосування в Україні. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вінниця: ТОВ «Фірма «Планер», 2015. Вип. 22. С. 270–286.

121. Міньковська І. І. Пряме кирилично-латиничне транскодування: досвід постсоціалістичних країн. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2019. Вип. 50. С. 237–257.
122. Мітроусова Т. В. Графічні засоби мовної гри у романі Пола Бітті «Запроданець». *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71) № 3 Ч. 2. С. 47–51.
123. Міхаель Мозер, славіст: Я не вірю, що латиниця української мови – це єдиний шлях до цивілізації. 2019. URL: <https://rozмова.wordpress.com/2019/07/01/mikhael-mozer-3/> (дата звернення: 10.11.2021).
124. Мовчун Л. В. Графічний параметр української рими. *Культура слова*. 2020. Вип. 92. С. 155–165.
125. Мойсієнко А. К. У світі візуальної поезії. *Філологічні студії: поетика, лінгвістика, літературознавство, літературна критика, перекладознавство, інтерв'ю, публіцистика*. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка; Умань: Жовтий О. О., 2015. С. 232–244.
126. Монахова Т. В. Народництво, модернізм і постмодернізм у лінгвістиці. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. 300 с.
127. Назаренко І. Графодеривація як вияв новітніх тенденцій словотворення (на матеріалі сучасних українських та російських мов). URL: <http://innanaz.blogspot.com/2015/01/blog-post.html> (дата звернення: 02.02.2024).
128. Німчук В. Мовознавство на Україні у XIV – XVII ст. Київ: Наукова думка, 1985. 190 с.
129. Німчук В. В. Про графіку та правопис як елементи етнічної культури: історія г. *Мовознавство*. 1990. №6. С. 3–8.
130. Німчук В. В. Виникнення східнослов'янської писемності. *Бібліотечний вісник*. 2000. №6. С. 3–16.

131. Николаев С. И. От Кохановского до Мицкевича: Разыскания по истории польско-русских литературных связей XVII – первой трети XIX в. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2004. 266 с.
132. Образцы польского языка, в прозе и стихах, для русских, изданные П. Д. *Wzory języka polskiego, prozę, i wierszem, dla Rossyjan, wydane przez P. D.* Санкт-Петербург, 1852. 266 с.
133. О латинизации: Постановление Политбюро ЦК ВКП(б) Всесоюзная Коммунистическая Партия (большевиков): Центральный комитет от 26 янв. 1930 г. №П115/26-С. *АПРФ*. Ф. 3. Оп. 33. Д. 15. Л. 52.
134. Олексенко В. П. Мовні засоби евфемізації в сучасній українській прозі. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2012. №1. С. 328–334.
135. Онушканич І. В., Штогрин М. В. & Пристай С. М. Перекладацькі трансформації як засіб відтворення англійських евфемізмів українською мовою. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 54. С. 282–284.
136. Панько Т. І. Концептосфера термінологічної розбудови української мови. *Мовознавство*. 1994а. №1. С. 14–22.
137. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство. Львів: Світ, 1994б. 216 с.
138. Парламент Молдовы окончательно запретил георгиевскую ленту и символы Z и V. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/04/14/7339570/> (дата звернення: 12.11.2022).
139. Партико З. В. Прикладна і ком'ютерна лінгвістика. Львів: Афіша, 2008. С. 52–88.
140. Павликівська Н. М. Українські псевдоніми як об'єкт ономастичних досліджень. *Вісн. Запор. нац. ун-ту. Філологічні науки*. 2012. № 1. С. 339–324.
141. Пересада Є. Варіанти української латиниці: історія формування. *International scientific and practical conference «Philological sciences and translation studies: European potential»*: conference proceedings (Wloclawek, July

- 9-10 2021). Wloclawek: «Baltija Publishing». С. 35–38.
142. Пересада Є. Варіанти української латиниці: історичний екскурс. *Алманах „Българска україністика”*. Софія: Университетско издателство „Св. Климент Охридски”. 2021. Брой 10. С. 145–152.
143. Пересада Є. І. Латинська графіка: функціонування в українському мовному просторі. *Multidisciplinary academic research. innovation and results*. Prague, Czech Republic, 2022a. С. 595–599.
144. Пересада Є. Використання латинської графіки в українськомовному просторі. *Opera Slavica: Slavistické rozhledy*. Брно, 2022б. С. 25–39.
145. Пересада Є. І. Формування терміносистеми прикладної лінгвістики в українському мовознавстві: абрєвіатурна латинізація. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди*. Харків, 2022в. Вип. 56. С. 42–54.
146. Пересада Є. Актуальні питання української історіографії: проблема української латиниці на правописній конференції (1927 р.). *Полігранна філологія без кордонів (до 65-літнього ювілею професора Тетяни Анатоліївни Космеди)*: колективна монографія. Харків: Вид-во Іванченка І. С., 2022г. С. 180–184.
147. Пересада Є. І. Латинська графіка: функціонування в українському мовному просторі. The XIII International Scientific and Practical Conference «*Multidisciplinary academic research. innovation and results*» (Prague, April 05–08 2022). Czech Republic, 2022д. С. 595–599.
148. Пересада Є. І. Термін латина як основа термінотворення в сучасному мовознавстві. *Formation of innovative potential of world science: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IV International Scientific and Theoretical Conference*. Tel Aviv, State of Israel: European Scientific Platform, 2022е. Pp. 108–110.
149. Пересада Є. Прагматика літер латиниці в період російсько-української війни. *Ucrainica X. Současná ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury*. Olomouc, 2023a. 1. С. 187–192.

150. Peresada Y. Проблема конкуренції латиниці й кирилиці в українській лінгвокультурі. *Acta Universitatis Slavica Wratislaviensis*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2023б. №4152. CLXXVIII. С. 149–159.
151. Пересада Є. Лексикалізація, семантикалізація і прагматикалізація латинських літер в українсько-російському мовному просторі в період російсько-української війни. *Український світ у наукових парадигмах: зб. наук. пр. Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди*. Харків: ХНПУ; ХІФТ, 2023в. Вип. 10. С. 151–154.
152. Пересада Є. І. Явище латинізації української мови як чинник розширення метамови лінгвографії. *Термінологічний вісник: зб. наук. пр. Київ: Вид. дім Бураго, 2023г. Вип. 7. С. 173–183.*
153. Пересада Є. І. Актуалізація літер латиниці у складі усталених виразів німецької мови. *Наук. вісн. Міжнарод. гуманіт. ун-ту. Серія: «Філологія»*. 2023д. № 62. Т. 1. С. 113–117.
154. Пересада Є. І. Graphical linguistic: delineating the advancement of writing systems in the European linguocultures. *«Теорія і практика викладання української мови як іноземної»*: зб. наук. пр. Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2024а. С. 239–249.
155. Пересада Є. Феномен евфемізації: нові форми абрєвіатурних утворень у сучасній англійській мові. *Зб. тез доповідей Міжнар. наук. конференції «Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики викладання іноземних мов» (21–22 червня 2024 р.)*. Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2024б. С. 226–228.
156. Пересада Є. І. Феномен евфемізації: нові форми абрєвіатурних утворень у сучасній англійській мові. *Мовознавчий вісник: зб. наук. пр. Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького*. Черкаси: Брама, 2024в. С. 70–77.
157. Пересада Є. І. Особливості перекладу графічних евфемізмів англійської мови на українську мову. *Матеріали VII Міжнародної науково-*

практичної інтернет-конференції «Міжкультурна комунікація і перекладознавство: точки дотику та перспективи розвитку» (3 травня 2023 р.). Переяслав, 2024г. С. 42–43.

158. Петрова Т. О. Українська термінографічна критика: становлення, розвиток та перспектива (на матеріалі критичної оцінки термінологічних словників). Харків: Майдан, 2021. 460 с.

159. Півторак Г. Письмо. *Українська мова: енциклопедія*. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 476–478.

160. Пілецький В. Мовна специфіка українського терміна. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2005. №538. С. 25–32.

161. Післядипломна педагогічна освіта в умовах системних змін. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/84273781.pdf> (дата звернення: 12.11.2022).

162. Пилюпенко С. Odvertuj lyst do vsix, xto sikavut'sja sijeju spravoju. *Червоний шлях*. 1923. Вип. 6–7. С. 267–268.

163. Пирогов Л. В. Типологія систем письма і еволюція китайської ієрогліфіки. *Наукові студії – XXI (культура, освіта – антропоцентричні парадигми і сучасний світ)*. Філософія. Філологія. Педагогіка. Економіка. 2014. Т. 4, Вип. 6. С. 109–132.

164. Плохій С. Брама Європи. *Історія України від скіфських воєн до незалежності = The Gates of Europe: a History of Ukraine*. Харків: Книж. клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 493 с.

165. Потєбня О. Думка й мова (фрагменти): Слово. Знак. Дискурс. *Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* Львів: Літопис, 1996. С. 23–39.

166. По секрету. URL: <https://posekretu.com.ua/164083-shho-take-5-tochka.html> (дата звернення: 04.02.2022).

167. Блонарович Ю., Костенко А., Костирко В., Кульчицький І. Проблеми транслітерації української абетки на комп'ютерах. *Відтворення українських*

власних назв (антонімів і топонімів) іноземними мовами: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Київ, 7-8 грудня 1993 р.). Київ, 1995. С. 85–90.

168. Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.2010, №55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-п#Text> (дата звернення: 02.02.2024).

169. Про затвердження алфавіту кримськотатарської мови на основі латинської графіки: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.09.2021, №993. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-alfavitu-krimskot-a993> (дата звернення: 02.02.2024).

170. Пророченко О. П. До питання про вивчення німецько-українських фразеологічних паралелей. *Мовознавство*. 1990. №2. С. 59–65.

171. Радіо Свобода. Данілов підтримує ідею переходу України на латиницю. 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rnbo-danilov-latynytsia/31455662.html> (дата звернення: 10.11.2021).

172. Радченко О. І. Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Харків, 2000. 203 с.

173. Рицар Б., Рожанківський Р., Микульчик Р. Транслітерування українських текстів з кирилиці в латиницю. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2008. №620. С. 55–61.

174. Рішення української комісії з питань правничої термінології №9. URL: https://www.hostmaster.ua/docs/?tab_translit (дата звернення: 29.02.2024).

175. Рудницький Я.-Б. А. Чужомовні транслітерації українських назв: інтернаціональна, англійська, французька, німецька, еспанська й португальська. *Праці відділу назвознавства Інституту родо- й знаменознавства*. Вип. 1: бібліографічна й загальна, ч. 1. 1948. С. 1–6.

176. Савченко І. С. Способи реалізації функціонально-стилістичного принципу української пунктуації. *Науковий часопис Національного*

педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. 2012. Вип. 9. С. 152–155.

177. Сейм Латвії заборонив символи підтримки війни РФ проти України. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/04/1/7137019/> (дата звернення: 12.11.2022).

178. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.

179. Сидельникова Л. В. Новітні підходи до обґрунтування виникнення письма. *Нова філологія.* 2016. Вип. 68. С. 143–148.

180. Сиесс-Кжишковский Ст. Гражданский шрифт для польского языка. Эпизод из истории просвещения в Королевстве Польском. URL: https://web.archive.org/web/20160709195326/http://www.aboutbooks.ru/files/journal_maintenance/200807/140201321f917b6e9adf4de364365003.pdf (дата звернення: 23.12.2022).

181. Симоненко В. А. У твоєму імені живу: поезії, оповідання, щоденник, записки, листи: для серед. та ст. шк. віку. Київ: Веселка, 2003. 382 с.

182. Симоненко Л. О. Грецький алфавіт – грецька абетка. *Термінологічний вісник: зб. наук. пр.* Київ, 2013а. Вип. 2 (2). С. 187.

183. Симоненко Л. О. З історії становлення української термінографії. *Тенденції та перспективи формування професійної лексики.* 2013б. Вип. III. С. 3–11.

184. Синявський О. Коротка історія «Українського правопису». *Культура українського слова: зб. наук.-досл. ін-ту Т. Шевченка.* Харків-Київ: «Література та мистецтво», 1931. С. 93–112.

185. Скопненко О. Білоруська мова в офіційній сфері Білорусі: ретроспектива та сучасний стан. *Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ: зб. наук. пр.* Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2019. С. 198–212.

186. Сніховська І. Е. Механізми, засоби та прийоми мовної гри в сучасній англійській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2005. 20 с.

187. Соболь Л. І. Номінації літер – джерело поповнення українського та російського ономастиконів. *Восточноукраинский лингвистический сборник*: сб. науч. тр. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго. 2012а. № 14. С. 122–132.
188. Соболь Л. І. Латинський алфавіт як наслідок міжкультурної взаємодії. *Мова. Культура. Взаєморозуміння*: зб. наук. пр. Дрогобич, 2012б. Вип. II. С. 3–81.
189. Соболь Л. І. Літери як наслідок взаємодії лінгвокультур різних народів: узагальнення діахронічного аналізу. *Вісник Житомирського державного університету*. Житомир, 2012в. Вип. 65. С. 210–213.
190. Соболь Л. І. Семантизація звуко-букви як універсальне мовне явище (на матеріалі української, російської і англійської лінгвокультур). *Лінгвістичні дослідження*. 2012г. Вип. 33. С. 104–109.
191. Соболь Л. Назви літер у складі паремій української мови: семантика й прагматика. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2012д. Вип. 14. С. 225–235.
192. Соболь Л. І. Номінації літер – джерело поповнення українського та російського ономастиконів. *Восточноукраинский лингвистический сборник*. 2012е. Вып. 14. С. 122–132.
193. Соболь Л. І. Прагматична функція літер у формуванні системи сучасних номенів. *Лінгвістичні дослідження*. 2013. Вип. 35. С. 56–62.
194. Соболь Л. І. Функціонування назв літер у художньому тексті: моделювання індивідуально-образних смислів. *Лінгвістичні дослідження*. 2014. Вип. 37. С. 193–203.
195. Соболь Л. І. Порухення орфографічних норм як спосіб формування авторського ідіостилю. *Лінгвістичні дослідження*. 2016. Вип. 43. С. 100–108.
196. Соболь Л. Актуалізація назв літер та їхніх похідних у релігійному стилі. *Лінгвостилістичні студії*. 2016. Вип. 4. С. 209–220.
197. Соболь Л. Явище семантизації графем української лінгвокультури та їхня прагматика: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2017. 16 с.

198. Соболь Л. Сакральні марковані мовні одиниці в поетичному дискурсі другої половини ХХ століття. *Культура слова*. 2021. Вип. 95. С. 196–207.
199. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. Київ: Основи, 1998. 324 с.
200. Станіслав О. В. Функціональні характеристики нелітерних знаків французької орфографії. Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. 180 с.
201. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). Київ: Пугач, 2005. 320 с.
202. Талалай Н. Латинка Молдови: складні шляхи. URL: <https://latynka.org.ua/?p=105> (дата звернення: 10.02.2024).
203. Таран А. А. Мовна гра як засіб створення вторинної номінації. *Мовознавчий вісник*. 2020. Вип. 29. С. 87–91.
204. Тараненко О. О. Тенденції до «елітаризації» як один з напрямів розвитку української літературної мови новітнього періоду (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). *Мовознавство*. 2017. №4. С. 65–80.
205. Тараненко О. Державна мовна політика і контроль за станом літературної мови: досвід постсоціалістичних країн. *Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ*: зб. наук. пр. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2019. С. 50–96.
206. Тепшич А. І. Мовна гра як домінанта постмодерного дискурсу (на матеріалі прозових творів представників станіславського феномена). Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 192 с.
207. Тимчук О. Т., Сніховська І. Е. Мовна гра як вияв пізнавально-комунікативної діяльності. *Молодий вчений*. 2019. №4.2 (68.2). С. 232–235.
208. Ткаченко О. Мова і національна ментальність (спроба сучасного синтезу). Київ: Грамота, 2006. 240 с.
209. Транслітерація. Українська бібліотечна енциклопедія. URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/Транслітерація> (дата звернення: 10.02.2024).

210. Блонарович Ю., Костенко А., Костирко В., Кульчицький І. Транслітерація кирилиці. *Технічні вісті: Орган Українського інженерного товариства у Львові*. Львів: Вільна Україна, 1992. №1. С. 56–57.
211. Туровська Л. В. Сучасний етап розвитку української термінографії. *Система і структура східнослов'янських мов*: зб. наук. пр. Київ, 2006. С. 168–173.
212. Ужченко В. Д. Народження і життя фразеологізму. Київ: Рад. шк., 1988. 279 с.
213. Українець Л. Ф. Фонетична конотація в українській поетичній мові ХХ–ХХІ ст.: семантико-прагматичний вимір. Київ-Полтава: б/в, 2014. 379 с.
214. Українська радянська енциклопедія: у 12 т. / гол. ред. М. П. Бажан. Київ: Головна редакція УРЕ, 1982. Т. 8: Олефіни-Поплін. 527 с.
215. Успенский Б. А. Историко-филологические очерки. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 176 с.
216. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей). Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. 331 с.
217. Фаріон І. Д. Мовна краса і сила: Суспільно-креативна роль української мови в ХІ – середині ХІХ ст. Львів: Вид-во Львів. нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2011. 103 с.
218. Фіголь Н. М. Сучасні правописні дискусії. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*: зб. наук. пр. Київ: Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2011. Вип. 22. С. 91–95.
219. Франко І. Я. Азбучна війна в Галичині 1859 р. / Франко І. Зібрання творів у 50 т. Київ: Наук. думка, 1986. Т. 47. С. 549–650.
220. Франко І. Наука і її взаємини з працюючими класами / Франко І. Зібрання творів у 50 т. Київ: Наук. думка, 1986а. Т. 45: Філософські праці. С. 24–40.
221. Худаш М. Алфавітно-правописні принципи Й. Лозинського. *Українське весілля*. Київ: Наук. думка, 1992. С. 29–31.

222. Цонева Л. Езыковата игра в современната публицистика. В. Търново: Faber, 2000. С. 162.
223. Чорновіл І. Латинка в українському правописі: ретроспектива і перспектива. *Культурологічний часопис «І»*. 2001. №23. С. 205–211.
224. Чортківський Р. Укрлатинка просто зі смаком. URL: <http://latynka.tak.today/ukrlatynka-prosto-i-zi-smakom/> (дата звернення: 03.11.2021).
225. Шашкевич М. С. Азбука і абецадло. Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. Київ: Наук. думка, 1965. 652 с.
226. Шевельов Ю. Вибрані праці: у 2 кн. Кн. 1. Мовознавство. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 583 с.
227. Шевченко В. Е. Шрифтове оформлення видань. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2005. Т. 18. С. 13–21.
228. Шевченко Л. І. Активні процеси в розмовному стилі української мови: культурний простір і мовна свідомість соціуму. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2008. Вип. 16. С. 9–15.
229. Школяренко В. І. Динаміка розвитку фразеологічної системи німецької мови 19-20 століття. Суми: СДПУ, 2003. 234 с.
230. Щербакова Н. В. Псевдоніми сучасних українських митців в аспекті етнокультури. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2011. Вип. 32. С. 42–47.
231. Януш О. Евфемізми і мовна естетика. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/index.htm> (дата звернення: 10.10.2023).
232. Adler H. G. Theresienstadt 1941–1945. Das Antlitz einer Zwangsgemeinschaft. Mit einem Nachwort von Jeremy Adler. Reprint der zweiten Auflage von 1960. Göttingen 2020. S. 263.
233. Articolul 13, alineatul 1 din Constituția Republicii Moldova. URL: chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpegglefindmkaj/https://presedinte.md/app/webroot/Constitutia_RM/Constitutia_RM_RO.pdf (дата звернення: 02.02.2024).

234. Ballhorn F. *Grammatography. A Manual of Reference to the Alphabets of Ancient and Modern Languages*. Trübner, 1861. 176 p.
235. B mit Rüssel. URL: https://www.zeit.de/1998/20/B_mit_Ruessel (дата звернення: 10.03.2024).
236. Buchstabenmuseum. URL: <https://www.buchstabenmuseum.de/das-kleine-und-das-grosse-eszett> (дата звернення: 23.06.2023).
237. Burrige K. Political Correctness: Euphemism with Attitude. *English Today*. 1996. Vol. 12, №3. Pp. 42–49.
238. Burger H., Buhofer A., Sialm A. *Handbuch der Phraseologie*. Berlin, New York: de Gruyter, 1982. 433 s.
239. Burger H. *Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. 3. Aufl., Berlin: Erich Schmidt, 2007. 240 s.
240. Carty T. J. *A Dictionary of Literary Pseudonyms in English Language*. London, Mansell Publishing Limited, 1995. 623 p.
241. Crossland R. A. *Graphic Linguistics and its Terminology. Mechanical Translation*. Massachusetts Institute of Technology, 1956. Vol. 3, №1. Pp. 8–11.
242. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge University Press, 2003. 506 p.
243. Crystal D. *Language and the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 318 p.
244. Daniels P. T. & Bright W. *Grammatology. The World's Writing Systems*. New York: Oxford University Press, 1996. Pp. 1–18.
245. Derrida J. *Of Grammatology*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 1997. 360 p.
246. Derstandart. URL: <https://www.derstandard.at/story/513175/fuer-goerg-und-rauch-kallat-vp-frauenoffensive-richtiger-weg> (дата звернення: 21.09.2023).
247. Dieterich A. *ABC-Denkmal* [1901]. *Kleine Schriften*. B.; Leipzig: Treubner, 1911. 606 p. URL: <https://archive.org/details/kleineschriften00dietuoft/kleineschriften00dietuoft/> (дата звернення: 20.01.2022).

248. Diringer D. *The Alphabet: A Key to the History of Mankind* by David Diringer. London, 1948. 614 p.
249. Doblhofer E. *Die Entzifferung alter Schriften und Sprachen*. Philipp Reclam jun. GmbH & Co. KG, 1993. 351 s.
250. Enright D. J. *In Other Words. The Meanings and Memoirs of Euphemisms*. Michael O'Mara Books, 2005. 160 p.
251. IDIOMS. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com> (дата звернення 02.03.2024).
252. Fischer S. R. *A History of Writing*. London: Reaction Books, 2001. 352 p.
253. Fleischer W. *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Niemeyer, 1997. 308 s.
254. Franck F. *Teutscher Sprach Art vnd Eygenschafft Orthographia, gerecht Büchft.big Teutsch zuschreiben*. New Cantzlei, ietz brauchiger, gerechter Practick, formliche Mißfiuen vnd Schrifften an iede Personen rechtmessig zuftellen, auff's kurtzst begriffen. Franckfurt am Meyn: Bei Christian Egenolph, 1531. 85 s.
255. Gallman P. *Graphische Elemente der geschriebenen Sprache. Grundlagen für eine Reform der Orthographie*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1985. XVI. 317 s.
256. Gallmann P. *Warum die Schweizer weiterhin kein Eszett schreiben. Zugleich: Eine Anmerkung zu Eisenbergs Silbengelenk-Theorie. Die Neuregelung der deutschen Rechtschreibung. Begründung und Kritik*. Tübingen: Niemeyer (Reihe Germanistische Linguistik, 179), 1997. S. 135–140.
257. Gardner E. S. *The D. A. Takes a Chance*. L.: William Heinemann, 1956. 244 p.
258. Gelb I. J. *A Study of Writing*. Chicago: University of Chicago Press, 1963. 319 p.
259. Gelb J. *Grammatology and Graphemics. Papers from the Fourth Regional Meeting of Chicago Linguistic Society*. Chicago, 1968. Pp. 197–198.
260. Grimm J. *Deutsche Grammatik. Erster Theil*. Göttingen: In der Dieterichschen Buchhandlung, 1822. 1104 s.

261. Idiomsorigins. URL: <https://idiomorigins.org/origin/billy-o> (дата звернення: 29.03.2023).
262. In principio erat Verbum. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=0YZGcsVhfRU> (дата звернення: 23.03.2023).
263. Investopedia. URL: <https://www.investopedia.com/terms/c/c-suite.asp> (дата звернення: 23.03.2024).
264. Klopstock F. G. Die deutsche Gelehrtenrepublik. Ihre Einrichtung. Ihre Geseze, Geschichte des lezten Landtags. Hamburg: gedrückt by J. J. C. Bode, 1774. 520 s.
265. Kosmeda T. Лінгвістика креативу: своєрідність моделювання креалізованих одиниць у сучасному українському дискурсі. *Przekraczanie granic. Rosyjska, ukraińska i białoruska przestrzeń literacka, kulturowa i językowa z perspektywy XXI wieku*. Red. Magdalena Kawecka, Maria Mocarz-Kliendienst in. Lublin: Wyd-wo KUL, 2020. S. 133–144.
266. Kostyrko V. Nacional'ni symvoly Halyčyny. *Культурологічний часопис «І»*. 2002. №23: Федеративна республіка Україна. С. 302–307.
267. Krantz J. I'll take Manhattan. N. Y.: BANTAM BOOKS, 1987. 443 p.
268. Küster M. W. Geordnetes Weltbild. Die Tradition des alphabetischen Sortierens von der Keilschrift bis zur EDV. Eine Kulturgeschichte. Niemeyer: Tübingen, 2006. 740 p.
269. Kuegler S. Dschungelkind. Knaur TB Verlag, 2006. 352 s.
270. Lachmeister. URL: <https://www.lachmeister.de/lustiger-witz/der-wichtigste-buchstabe-der-deutschen-sprache-ist-das-w-wenn-das-w-nicht.html> (дата звернення: 22.11.2023).
271. Smiciklas M. The Power of Infographics: Using Pictures to Communicate and Connect with Your Audience. 2012. 199 p.
272. Meletis D. & Dürscheid C. Writing Systems and Their Use: An Overview of Grapholinguistics. Walter de Gruyter GmbH, Berlin/Boston, 2022. 317 p.

273. MERRIAM. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/three%20R%27s> (дата звернення: 11.11.2023).
274. Marszałek M. На полях Полного русско-польского словаря Петра Павловича Дубровского: комментарии к буквенным статьям. *Slavia: časopis pro slovanskou filologii*. Вып. 3. С. 332–346.
275. «ß» zieht ins Internet ein. URL: <https://www.manager-magazin.de/politik/artikel/a-728513.html> (дата звернення: 12.07.2023).
276. NOSWEATSHAKESPACE. URL: <https://nosweatshakespeare.com/quotes/famous/mind-your-ps-and-qs/> (дата звернення: 02.11.2023).
277. Novyny.live. Это будет большое потрясение: в Институте языкознания прокомментировали идею Данилова о переходе на латиницу. 2021. URL: <https://novyny.live/society/eto-budet-bolshoe-potriashenie-v-institute-iazykoznaniiia-prokomentirovali-ideiu-danilova-o-perekhode-na-latinitsu-12924.html> (дата звернення: 10.11.2021).
278. НТА. Не можна заходити в латиницю у голові з Москвою, – Фаріон про відмову від кирилиці. 2021. URL: <https://www.nta.ua/ne-mozhna-zahodyty-v-latynuczyu-u-golovi-z-moskvoju-farion-pro-vidmovu-vid-kyrylyczy/> (дата звернення: 10.11.2021).
279. Peressada E. Die Eigenartigkeit des deutschen Alphabets. *Матеріали XXVIII Міжнародної науково-практичної конференції Асоціації українських германістів* (м. Львів, 24-25 вересня 2021 р.). Львів: ПАІС, 2021. С. 151–153.
280. Peresada Y. The usage of Latin script during the anthroponyms creation. The 6-th International Scientific Conference for Bachelor, Master, Graduate Students and Young Researchers «*Topical Issues of Humanities, Technical and Natural Sciences*» (31 March 2022). Vinnytsia: Vasyl' Stus DonNU, 2022. Pp. 234–236.
281. Peresada Y. Parömien der deutschen Sprachkultur mit der Komponente "Buchstabe" und ihren ukrainischen Entsprechungen (Aequivalente). *Матеріали*

XXX Міжнар. наук.-практ. конф. Асоціації українських германістів (м. Львів, 29-30 вересня 2023 р.). Львів: ПАІС, 2023. С. 112–114.

282. Polenz P. *Geschichte der deutschen Sprache*. Berlin, New York: de Gruyter, 1978. 228 s.

283. Roberta R. *Tabus und Euphemismen in der deutschen Gegenwartssprache: mit besonderer Berücksichtigung der Eigenschaften von Euphemismen*. Budapest, 2001. 212 s.

284. *Reden und Interviews*. Berlin: Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, 2001. Bd. 2.1 (1. Juli – 31. Dezember 2000). 400 s.

285. Rennagel W. R. *Graphistics. Studies in Linguistics in Honor of George L. Trager*. The Hague; Paris, 1972. Pp. 58–65.

286. Redewendung: wer sagt A, muss auch B sagen. URL: <https://jugendrechtshauserfurt.wordpress.com/2015/07/30/redewendung-wer-a-sagt-muss-auch-b-sagen/> (дата звернення: 13.07.2023).

287. *Reden und Interviews*. Berlin: Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, 2001. Bd. 2.1 (1. Juli – 31. Dezember 2000). 400 S.

288. Röhrig L. *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*. 3. Aufl. Freiburg; Basel; Wien: Verlag Herder, 1994. 1910 s.

289. Schmidt W. *Geschichte der deutschen Sprache*. S. Hirzel Verlag Stuttgart, 2007. 10. Aufl. 489 s.

290. Röski C. Oh du schöner Größenwahn. URL: <http://www.zeit.de/studium/uni-leben/2014-12/erwachsenwerden-studium-elterngroessenwahn/komplettansicht> (дата звернення: 23.07.2023).

291. Schlobinski P. *Grundfragen Sprachwissenschaft*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co. KG, 2014. 272 s.

292. Sprichwörter.net. URL: <http://www.sprichwoerter.net/inhalt/artikel/sprichwoerter---ihre-bedeutung-und-ihre-herkunft.html> (дата звернення: 20.07.2023).

293. Steinthal H. *Grammatik, Logik, und Psychologie, ihre Principien und ihr Verhältniss zu einander*. Berlin: Dümmler, 1855. 392 s.

294. Stukenbrock A. Sprachreflexion als Medium kollektiver Identitätsstiftung in Deutschland (1617–1945). Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2005. 496 s.
295. Taylor I. The alphabet: an account of the origin and development of letters. London, 1883. 398 p.
296. TIMEMACHINE. URL: https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1891/06/15/103314377.pdf?pdf_redirect=true&ip=0 (дата звернення: 12.09.2023).
297. The Free Dictionary. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com/gives+one+an+A+for+effort> (дата звернення: 12.09.2023).
298. The Origin of the English Alphabet. URL: <https://www.daytranslations.com/blog/origin-english-alphabet/> (дата звернення: 12.04.2024).
299. Why is “W” called double U and not double V? URL: <https://www.todayyoushouldknow.com/articles/why-is-w-pronounced-double-u-and-not-double-v> (дата звернення: 23.03.2024).
300. Wikipedia. Grammatology. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Grammatology> (дата звернення: 23.03.2024).
301. Wikipedia. Graphemics. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Graphemics> (дата звернення: 23.03.2024).
302. Wikipedia. Graphetics. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Graphetics> (дата звернення: 23.03.2024).
303. Wikipedia. Graphology. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Graphology> (дата звернення: 23.03.2024).
304. Wimmer L. De tyske Runemindesmærker. *Aarboger*. II R.kke. 1894. 39. S. 1–82.
305. Žagar M. Grafolingvistika srednjovjekovnih tekstova. Zagreb: Matica Hrvatska, 2007. 530 str.
306. Zumthor P. Abbreviations composes. Amsterdam, 1951. 200 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

307. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник. Київ: Вид-во Рад. шк., 1969. 1052 с.
308. Великий тлумачний словник сучасної української мови / упоряд. та гол. ред.: В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
309. Велика українська енциклопедія (2015–2020). URL: <https://vue.gov.ua> (дата звернення: 23.03.2024).
310. Гром'як Р. Т., Ковалів Ю. І. Літературознавчий словник-довідник. Київ: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
311. Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.). Київ: Наук. думка, 1969. С. 413–428.
312. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ: Либідь, 2001. 224 с.
313. Железняк І. М. Псевдонім. Українська мова: енциклопедія. Київ: Українська енциклопедія, 2000. С. 501.
314. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4-х т. Донецьк: ДонНУ, 2012. Т. 1: А–Й. 402 с.; Т. 2: К–О. 350 с.; Т. 3: П–С. 426 с.; Т. 4: Т–Я. 388 с.
315. Звонська Л. Л. Енциклопедичний словник класичних мов. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2017. 552 с.
316. Історія української мови: словник-довідник. Ідея, упорядкування та окремі статті В. В. Денисюка. Умань: Візаві, 2013. 387 с.
317. Козачок Я. В. Словник медійних перифразів XXI століття. Київ: НАУ, 2014. 152 с.
318. Лексико-словотвірні інновації. 2017–2021. Словник / укладачі А. Нелюба, Є. Редько; загальна редакція А. Нелюби. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2022. 124 с.
319. Літературознавча енциклопедія: у двох томах / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 624 с.

320. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
321. Лук'янюк В. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua> (дата звернення: 29.05.2022).
322. Мізін К. І. Німецько-український фразеологічний словник (усталені порівняння). Вінниця: Нова книга, 2005. 302 с.
323. Німецько-український фразеологічний словник: у 2-х томах / уклад. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко. Київ: Рад. шк., 1981. Т. 1: А–К. 416 с.; Т. 2: L–Z. 392 с.
324. Основні лінгвостилістичні поняття і категорії (словник-довідник філолога) / укладач І. І. Коломієць. Умань: ВПЦ «Візаві», 2015. 202 с.
325. Словник новітніх англійців / укл. Лесь Белей, Аліна Гончаренко, Марина Ківу, Ірина Олександрук. К.: Наукова думка, 2022. 320 с.
326. Словник української мови: в 11-ти томах / АН УРСР, Інститут мовознавства / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка. 1970–1980. Т. 1. 1970. 799 с.; Т. 4. 1973. 840 с.; Т. 5. 1974. 840 с.; Т. 6. 1975. 832 с.; Т. 8. 1978. 927 с.; Т. 9. 1978. 916 с.; Том 10. 1979. 658 с.; Том 11. 1980. 699 с.
327. Словник української мови. (1970–1980). (Т. 1–20). URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=70&page=2> (дата звернення: 29.05.2022).
328. Словник UA. URL: 2005–2022. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%9A%D0%98%D0%A0%D0%98%D0%9B%D0%86%D0%97%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF> (дата звернення 02.04.2022).
329. Cambridge Dictionary online. English Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org> (дата звернення: 10.06.2023).
330. Deutsches Pseudonymen-Lexikon. Michael Holzmann und Hanns Bohatta. Wien; Leipzig: Acad. Verlag, 1906. 323 s.

331. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache In 10 Bd. / Hrsg. vom Wissenschaftlichen Rat der Dudenredaktion. 3, völlig neu bearb. und erw. Aufl. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 1999. 4800 s.
332. Duden 11. Redewendungen. 2., neu bearb. u. aktual. Auflage. Mannheim. Leipzig. Wien. Zürich: Dudenverlag, 2002. 955 s.
333. Holder R. W. How Not To Say What You Mean: A Dictionary of Euphemisms. Oxford University Press, 2002. 501 p.
334. Oxford Dictionary of Idioms / ed. J. Siefring. New York: Oxford University Press, 2004. 340 p.
335. Oxford Living Dictionaries. URL: <https://web.archive.org/web/20190301074616/https://en.oxforddictionaries.com/definition/backronym> (дата звернення: 24.03.2023).
336. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english> (дата звернення: 13.11.2022).
337. Rawson H. A. Dictionary of Euphemisms and Other Doubletalk. Crown Publishers, Inc. New York. 1981. 324 p.
338. Röhrig L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. 3. Aufl. Freiburg; Basel; Wien: Verlag Herder, 1994. 1910 s.
339. Wander Karl Friedrich Wilhelm (Hrsg.): Deutsches Sprichwörter-Lexikon. Bd. 2. Leipzig, 1870. 1884 s.
340. Urban.dictionary. URL: <https://www.urbandictionary.com> (дата звернення: 23.03.2024).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

341. Білоус Д. Г. Хліб-сіль їж, а правду ріж: гумор та сатира. Київ: Дніпро, 1971. 319 с.
342. Білоус Д. Г. Вибране. Лірика, гумор, сатира, переклади. Київ: Дніпро, 1990. 309 с.
343. Всесвіт. Вісти ВЦУЦВК, 1927. Вип. 23. 18 с.
344. Габор В. «Абетка, або мої перші та пізніші враження від української азбуки» із циклу «Забавки». *Критика*. 2002. Вип. VI. №3 (53). С. 35.
345. Гадзінський Я. Марешwwо: збірка поезій. Київ: Смолоскип, 2008. 96 с.
346. Доріченко О. Мандрівна брама: поезії. Київ: Український письменник, 2001. 119 с.
347. Економічна права.
URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/11/1/630692/> (дата звернення: 23.03.2024).
348. Коробчук П. Кайфологія: поезії. Київ: Факт, 2010. 100 с.
349. Костецький А. Суперклей Христофора Тюлькіна або “Вас викрито – здавайтесь!”: фантастично-пригодницька повість-жарт. Київ: Веселка, 1984. 88 с. URL: <https://osvita.ua/school/literature/k/80819/list-4.html> (дата звернення: 12.12.2022).
350. Крим і Z-армія: на півострові шлють «привіти» шанувальникам російських військових. URL: <https://ua.krymr.com/a/rosia-ukraina-viyna-krym-z-symvolika/31794720.html> (дата звернення: 10.02.2023).
351. Кримський А. Ю. Твори в п'яти томах. Київ: Наук. думка, 1973. Т. 5: Листи (1890–1917). 548 с.
352. Лазуткін Д. Добрі пісні про поганих дівчат. Чернівці: Meridian Czernowitz, 2012. 104 с.
353. Малігон. Вірші. Дві тонни найкращої молодшої поезії: антологія поезії двотисячників. Київ: Вид-во Романенка «Маузер», 2007. С. 180–184.
354. Інтернет-видання «Волинські новини».

355. «НЕИЗВЕСТНЫЕ солдаты» ZОМБІ-країни Путіна.
URL: <https://war.obozrevatel.com/ukr/nikolaj-tomenko-neizvestnyie-soldaty-i-zombi-kraini-putina.htm> (дата звернення: 10.11.2022).
356. Нове звернення патріарх московського: жодного слова співчуття і засудження війни. URL: <https://df.news/2022/03/18/nove-zverenennia-patriarkh-moskovskoho-zhodnoho-slova-spivchuttia-i-zasudzhennia-vijny/> (дата звернення: 11.02.2023).
357. Пеннісетум лисохвіст.
URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwi4t6v0qfuDAxX0SfEDHU7SD_kQFnoECBIQAQ&url=https%3A%2F%2Fposadka.com.ua%2Fuk%2Fpennisetum-lysokhivist-ledi-yu-lady-u.html&usg=AOvVaw3-6X9ED9XQdk0F6vjDC0ue&opi=89978449 (дата звернення: 10.03.2024).
358. «Поглинання Білорусі та окупація z-zомбі»: Подоляк назвав мету Росії у втягненні РБ у війну. URL: <https://tsn.ua/politika/poglinannya-bilorusi-ta-okupaciya-z-zombi-podolyak-nazvav-metu-rosiyi-u-vtyagnenni-rb-u-viynu-2109877.html> (дата звернення: 10.11.2022).
359. Прибрали Z. Українська продюсерська компанія Mozgi Group змінила літеру у назві. URL: <https://life.nv.ua/ukr/znamenitosti/mozgi-group-zminili-literu-z-u-nazvi-cherez-agresiyu-rosiji-proti-ukrajini-novini-ukrajini-50227475.html> (дата звернення: 12.11.2022).
360. «Причина всім зрозуміла». Гурт БЕZ Обмежень змінив літеру у назві. URL: <https://life.nv.ua/ukr/art/gurt-bez-obmezhen-zminiv-literu-z-u-svojiy-nazvi-cherez-agresiyu-rosiji-novini-ukrajini-50227472.html> (дата звернення: 12.11.2022).
361. Скиба Р. Тінь сови: поезії. Дрогобич: Відродження, 1994. 48 с.
362. Станет ли Авеню Z «Улицей Зеленского»? URL: <https://www.golosameriki.com/a/will-avenue-z-become/6709493.html> (дата звернення: 12.11.2022).

363. Українка Леся. Зібрання творів у 12 томах. Київ: Наук. думка. 1978. Т. 10: Листи (1876–1897). 541 с.
364. Українська авангардна поезія (1910–1930-ті роки): антологія / упоряд. О. Коцарев і Ю. Стахівська. Київ: Смолоскип, 2018. 816 с.
365. Українська правда.
URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/08/16/7415807/> (дата звернення: 12.11.2022).
366. Українська поезія.
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=2FgUNlyOdHQ> (дата звернення: 23.10.2022).
367. У Москві зупинили автопробіг “Z-патріотів”: відео затору.
URL: <https://vasha-neruhomist.com.ua/2023/01/%D1%83-%D0%BC%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%B2%D1%96-%D0%B7%D1%83%D0%BF%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D0%BB%D0%B8-%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%B3-z-%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%80%D1%96%D0%BE%D1%82/> (дата звернення: 10.02.2023).
368. У окупантів закінчилася Z-техніка і вони пересідають на цивільні авто.
URL: <https://tsn.ua/ukrayina/u-okupantiv-zakinchilasya-z-tehnika-i-voni-peresidayut-na-civilni-avto-video-1995655.html> (дата звернення: 02.02.2023).
369. Уряд Естонії схвалив заборону символів підтримки агресії РФ проти України. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/31/7136994/> (дата звернення: 12.11.2022).
370. Франко І. Я. Листи (1886–194). Зібр. творів: у 50 т. Київ: Наук. думка, 1986б. Т. 49. 810 с.
371. Хвильовий М. Я. Романтика. *Твори: в 2-х томах*. Київ: Дніпро, 1990. Т. 1. С. 322–339.

372. Ця війна є кульмінацією виродження Z-істот. URL: <https://gazeta.ua/blog/57120/cya-vijna-ye-kulminacijeyu-virodzhennya-zistot> (дата звернення: 06.02.2023).
373. Шкурай І. В. «Sub rosa»: роман. Луганськ: Книжковий світ, 2004. 368 с.
374. Шкурай І. В. «Sub rosa – 2»: роман. Луганськ: Книжковий світ, 2007. 316 с.
375. Ювілей Леді Ю. 10 причин захоплюватися Тимошенко. URL: <https://glavcom.ua/country/politics/yuviley-ledi-yu-10-prichin-zahoplyuvatisya-timoshenko-720741.html> (дата звернення: 10.02.2024).
376. Японська авіакомпанія Zipair Токуо прибере логотип із літерою Z зі своїх літаків. URL: <https://focus.ua/uk/world/519183-yaponskaya-aviakompaniya-zipair-tokyo-uberet-logotip-s-bukvoy-z-so-svoih-samoletov> (дата звернення: 12.11.2022).
377. ABC. The Free Dictionary. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com/ABC> (дата звернення: 10.10.2023).
378. Avoiding the Three Cs: A Key to Preventing the Spread of COVID-19. URL: https://www.japan.go.jp/kizuna/2020/avoiding_the_three_cs.html (дата звернення: 04.03.2024).
379. Babelmatrix. URL: https://www.babelmatrix.org/works/en/Enright,_D._J.-1920/The_Typewriter_Revolution (дата звернення: 04.03.2024).
380. CAMBRIDGE. URL: <https://dictionary.cambridge.org> (дата звернення: 11.11.2023).
381. САММЕТЕО. Графічні зображення смайликів. URL: <https://cammeteo.ru/uk/graficheskoe-izobrazhenie-smailikov-cto-znachit-smailik-cto/> (дата звернення: 29.03.2022).
382. Die drei K. URL: http://www.bremis.de/drei_k.htm (дата звернення: 23.10.2023).
383. Die drei Ks des Mannes: Konkurrenz, Karriere, Kollaps. URL: <https://www.derwesten.de/panorama/die-drei-ks-des-mannes-konkurrenz-karriere-kollaps-id3421914.html> (дата звернення: 23.10.2023).

384. Die K-Frage: Wer folgt Angela Merkel?: Diese Risiken bringen die Bewerber mit. URL: <https://www.tagesspiegel.de/politik/diese-risiken-bringen-die-bewerber-mit-5953000.html> (дата звернення: 20.01.2023).
385. Dürrholz J. Die K-Frage. Was es heute bedeutet, (k)ein Kind zu wollen. Dudenverlag Berlin. 2021. 208 s.
386. Ein rheinisches Wort erobert Deutschland. URL: <https://www.dw.com/de/ein-rheinisches-wort-erobert-deutschland/a-2124388> (дата звернення: 02.03.2024).
387. I-Dötzchen. Sprache im Rheinland. URL: <https://datportal.lvr.de/orte/regiolektkarten/wortkarten-regiolekt/i-doetzchen> (дата звернення: 02.03.2024).
388. INTERMARIUM. VIP-піп: ЗМІ показали елітне майно на мільйони головного священика Харківщини. URL: <https://intermarium.com.ua/vip-pip-zmi-pokazaly-elitne-majno-na-miljony-golovnogo-svyashhenyka-harkivshhyny-video/> (дата звернення: 02.04.2022).
389. Generation J: «Am Ende sind sich Israelis und Deutsche wirklich ähnlich, weil sie beide auf ihre Art traumatisiert sind». URL: <https://www.nzz.ch/feuilleton/generation-j-zelda-biller-schreibt-ueber-assimilierte-juden-ld.1708515> (дата звернення: 08.04.2024).
390. Herr S. URL: <https://www.scheibner-gedichte.de/gedichte/herr-s/> (дата звернення: 10.11.2024).
391. J-curve. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/словарь/АНГЛИЙСКИЙ/j-curve> (дата звернення: 08.09.2023).
392. ledy_you. Instagram. URL: https://www.instagram.com/ledy_you/ (дата звернення: 11.03.2024).
393. LIFE.NV. Прибрали Z. URL: <https://life.nv.ua/ukr/znamenitosti/mozgi-group-zminili-literu-z-u-nazvi-cherez-agresiyu-rosiji-proti-ukrajini-novini-ukrajini-50227475.html> (дата звернення: 29.03.2022).
394. N Y : Інтернет-видання «The New Yorker».

395. PowerSchool. URL: <https://www.powerschool.com/blog/connecting-the-4-cs-of-21st-century-education-with-a-5th-c/> (дата звернення: 12.12.2023).
396. Reisen nur mit 1G-Nachweis: Wer in diesen Ländern urlauben will, muss geimpft sein. URL: <https://www.merkur.de/reise/corona-urlaub-impfung-pflicht-nachweis-fernreisen-1g-regel-uebersicht-zr-91267333.html> (дата звернення: 23.10.2023).
397. Slogans.de. URL: <https://www.slogans.de/slogans.php?GInput=bestseller&SCheck=1> (дата звернення: 05.03.2024).
398. Die sechs größten Job-Mythen. URL: https://rp-online.de/leben/beruf/die-sechs-groessten-job-mythen_aid-14406675 (дата звернення: 23.07.2023).
399. Slangthesaurus. URL: <https://www.slangthesaurus.com/synonyms/o%20sign> (дата звернення: 08.09.2023).
400. SMS-Abkürzungen und ihre Bedeutung. URL: <https://www.giga.de/extra/sms/specials/sms-abkuerzungen-und-ihre-bedeutung-deutsch-und-englisch/> (дата звернення: 20.04.2024).
401. Sprüche-Abkürzungen. URL: https://deutschespruechexxl.de/lustigeabkuerzungen/3/#google_vignette (дата звернення: 20.04.2024).
402. Ein Viertel der Jobs wird über "Vitamin B" vergeben. URL: <https://www.spiegel.de/karriere/mitarbeitersuche-ein-viertel-der-jobs-wird-ueber-vitamin-b-vergeben-a-804652.html> (дата звернення: 23.07.2023).
403. T-crosser. URL: <https://www.wordsense.eu/t-crosser/> (дата звернення: 23.03.2024).
404. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com> (дата звернення: 12.11.2023).
405. Warum Schulanfänger auch Abc-Schützen heißen. URL: <https://www.abendblatt.de/region/stormarn/article108082906/Warum-Schulanfaenger-auch-Abc-Schuetzen-heissen.html> (дата звернення: 23.02.2024).

406. WAS IST DIE 3G-REGEL? URL: <https://corona-leichte-sprache.de/blog/173-was-ist-die-3g-regel.html> (дата звернення: 23.10.2023).
407. Weisstein N. Kinder, Küche, Kirche as Scientific Law: Psychology Constructs the Female. Boston: New England Free Press, 1968. Pp. 228–245.
408. WELT. URL: <https://www.welt.de/kultur/plus200130904/Der-Zitate-Zerstoerer-1-Der-politische-Analphabet-hat-Brecht-das-wirklich-geschrieben.html> (дата звернення: 21.09.2023).
409. Wir müssen selber laufen. URL: <https://www.spiegel.de/politik/wir-muessen-selber-laufen-a-dd17e2f4-0002-0001-0000-000020899191> (дата звернення: 12.08.2024).
410. Wortschatz.uni-graz.at. URL: <https://wortschaetze.uni-graz.at/de/wortschaetze/schrift/belegdatenbank/a/buchstabe-a/> (дата звернення: 12.08.2023).
411. YAKTAK, Drevo, YAGODY: назвали 10 фіналістів Нацвідбору на Євробачення-2024. URL: <https://kultura.rayon.in.ua/news/651720-yaktak-drevo-yagody-nazvali-10-finalistiv-natsvidboru-na-evrobachennya-2024> (дата звернення: 20.01.2023).
412. You.control. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/34355304/ (дата звернення: 20.03.2023).
413. «Z-барани, або як в Дагестані розрекламували спецоперацію» Путіна. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/tv/z-barani-abo-yak-v-dagestani-rozreklamovali-spetsoperatsiyu-putina.htm> (дата звернення: 07.02.2023).
414. «Z» Росії означає зеро! URL: <https://radioukreurope.com/z-rosii-oznachaie-zero/> (дата звернення: 10.11.2022).
415. Z-свастика та уславлення військових: як зустріли Новий рік на расії. URL: <https://podrobnosti.ua/2464409-z-svastika-ta-uslavlennja-vjskovih-jak-zustrli-novij-rk-na-ras.html> (дата звернення: 06.02.2023).

416. Z-спільнота починає усвідомлювати, що РФ не виграти війну. URL: <https://i-ua.tv/news/62408-z-spilnota-pochynaie-usvidomliuvaty-shcho-rf-ne-vyhraty-viinu> (дата звернення: 06.02.2023).
417. Z-нацизм: Севастопольський благочинний УПЦ МП заявив, що «російські воїни здійснюють найвищі подвиги». URL: <https://df.news/2022/04/26/z-natsyzm-sevastopolskyj-blahochynnyj-upts-mp-nash-rosijskyj-vojn-tse-khrystyianstvo/> (дата звернення: 10.02.2023).
418. Звичайний рашизм. Як одна літера захопила і нацифікувала Росію. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/04/11/7338686/index.amp> (дата звернення: 10.11.2022).
419. Зетавсесвіт: нація Зомбі Чим керується Путін при прийнятті рішень? URL: https://petrimazepa.com/uk/zetavsesvit_natsiya_zombi_chym_keruyetsya_putin_pry_pryunyatti_rishen (дата звернення: 10.11.2022).
420. «ЗЛО»: в Ірпені знімають фільм про вторгнення Росії в Україну. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3531096-zlo-v-irpeni-znimaut-film-pro-vtorgnenna-rosii-v-ukrainu.html> (дата звернення: 01.11.2022).
421. Z-нацизм: Севастопольський благочинний УПЦ МП заявив, що «російські воїни здійснюють найвищі подвиги». URL: <https://df.news/2022/04/26/z-natsyzm-sevastopolskyj-blahochynnyj-upts-mp-nash-rosijskyj-vojn-tse-khrystyianstvo/> (дата звернення: 10.02.2023).
422. Z означає «Знищені»: опубліковані шокувальні телефонні розмови російських окупантів URL: <https://tsn.ua/ato/z-oznachaye-znischeni-opublikovani-shokuvalni-telefonni-rozmovi-rosiyskih-okupantiv-2012245.html> (дата звернення: 06.02.2023).
423. Z означає «засранці». 10 фіаско російської пропаганди в 2022 році URL: <https://glavcom.ua/publications/z-oznachaje-zasrantsi-10-fiasko-rosijskoji-propahandi-v-2022-rotsi-898849.html> (дата звернення: 06.02.2023).
424. Z означає «засранці», а V – «крадії» (воры). URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/07/7/7142808/> (дата звернення: 06.02.2023).

425. Z означає звірі». Постійний представник України при ООН виступив на екстреному засіданні Радбезу ООН. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/z-oznachaye-zviri-postiyniy-predstavnik-ukrajini-pri-oon-v-radbezi-50223110.html> (дата звернення: 06.02.2023).
426. "Z" – означає ЗНИЩЕНО: у Херсоні прокололи шини автівці з рашистською свастикою. URL: <https://www.0552.ua/news/3354986/z-oznasaе-zniseno-u-hersoni-prokololi-sini-avtivci-z-rasistskou-svastikou-foto> (дата звернення: 06.02.2023).
427. "Z" — це розбомблені міста та тисячі вбитих українців: заборонити символ закликали у МЗС України. URL: <https://kanal-dom.tv/z-cze-rozbombleni-mista-ta-tysyachi-vbytyh-ukrayincziv-zaboronyty-symvol-zaklykaly-do-mzs-ukrayiny/> (дата звернення: 06.02.2023).
428. ZDL. URL: <https://www.zdl.org/wb/wortgeschichten/Vitamin%20B> (дата звернення: 23.07.2023).
429. 1G, 2G, 3G-Plus: Das bedeuten die Corona-Regeln. URL: https://www.t-online.de/gesundheit/krankheiten-symptome/id_91080820/corona-massnahmen-1g-2g-3g-plus-das-bedeuten-die-neuen-regeln.html (дата звернення: 23.10.2023).